

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV

БЕОГРАД 1953

УРЕЂУЈЕ ОДБОР
Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Рукописе слаћи Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

С А Д Р Ж А Ј

IV књиге Нашег језика

	Страна
<i>Белић А.</i> : О уједначавању у књижевном језику	1—8
Око језика и правописа	75—82
Напомене о српскохрватском правопису	139—148
О писању великих писмена	171—174
Употреба предлога <i>са</i> уз глаголе <i>писаши</i> и сл. у одређеним значењима	197—201
О састављеном и растављеном писању речи	281—295
<i>Букићевић Рад.</i> : Ортопедисати — ортопедисање (I)	128
<i>Грицакић И.</i> : О допусном значењу свезице <i>и</i> и речи <i>иједан</i> , <i>имало</i> , <i>ико</i> и сл.	217—228
<i>Димићријевић Р.</i> : Једна занемарена област наставе језика и књижевности у нашој средњој школи	243—252
<i>Ивић Милка</i> : Израз „издржати до краја“	118—122
<i>Ивић Павле</i> : Глагол <i>сшожиши</i>	115—117
Авиони на млазни погон	126—127
Одговори Уредништва	356—362
<i>Јерковић И.</i> : Неке немачке речи из некадашње Војне Границе	123—125
<i>Косић д-р Александар</i> : О транскрибовању латинских именица у медицинској терминологији	229—237
О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица	308—315
<i>Лалевић С. М.</i> : О употреби облика <i>бише</i>	335—339
<i>Машић Св.</i> : Словенице са <i>велико-</i>	323—328
<i>Милановић Б.</i> : О употреби бројног придева <i>обоји</i>	38—44
Глагол <i>подлежаше</i> — његово значење и вид	203—215
<i>Мићковић М. В.</i> : Још о речима изведеним од именице <i>магнеш</i>	33—37
О речима <i>никл</i> , <i>кабл</i> и њима сличним	238—242
<i>Московљевић С. Милош</i> : Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника	58—68
„Језик“, часопис за културу хрватскога књижевног језика	267—270
<i>Павловић М.</i> : Значење придева с наставком <i>-аси</i> и његовим варијантама	9—24, 99—114, 175—195
Апстрактне именице с наставком <i>-оси</i>	296—307

	Страна
<i>Пецо А.:</i> Још нешто о именима типа <i>Јово</i> и <i>Раде</i>	340—343
<i>Појовић Иван:</i> Инфинитивна основа неких глагола III врсте	45—57
Нека размишљања о граматици и љубитељима нашег језика	253—266
Вештица = штрига „лептирица“	344—347
<i>Радојичић Сп. Ђ.:</i> Лична имена Богумила и Богумија	348—349
<i>Станић М.:</i> О облицима <i>двама</i> и <i>двјема</i>	329—334
<i>Штевановић М.:</i> О једноме облику имперфекта и поводом њега	25—32
Неки „спорни“ јескавизми	83—98
За јединствен правопис српскохрватског језика	149—170
Око назива нашег језика	316—322
<i>Штевовић И.:</i> Ортопедисати — ортопедисање (II)	128—133
Језичке поуке	69—73, 134—138, 271—278, 350—355
Регистар речи	363—385

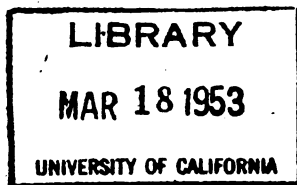
1955
НАШ ЈЕЗИК
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 1-2

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О уједначавању у књижевном језику	1
2. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>-аст</i> и његових варијаната	9
8. М. Стевановић: О једноме облику имперфекта и поводом њега	25
4. В. М. Мићовић: Још о речима изведеним од именице <i>магнет</i>	33
5. Б. Милановић: О употреби бројног придева <i>обоји</i>	38
6. Иван Појовић: Инфинитивна основа неких глагола III врсте	45
7. Милош С. Московљевић: Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника	58
8. Језичке поуке	69

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV

Нова серија

Св. 1—2

О УЈЕДНАЧАВАЊУ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Све се чешће чују гласови да у књижевном језику има доста неуједначених особина и да је дужност граматичара да их уједначе. Они знају, обично се вели, шта је најправилније, па имају према томе да поступе.

Овде се допуштају доста назадна схватања о улози граматичара, с једне стране, и о језичком развитуку, с друге. Пре свега, у сваком језику има двојних и тројних облика који су сви подједнако правилни и који се зато могу потпуно једнако и употребљавати. Напр. код заменица у дативу имамо подједнако: *шом, шоме, шому, овом, овоме и овому* и сл. Све што граматичар може рећи јесте да се у савременом језику најобичније употребљавају у том падежу *шом* и *шоме, овом* и *овоме*, а да је *шому* и *овому* знатно ређе и да већ донекле прелази у архаизме. То исто вреди за локатив (у *шом граду, у шоме граду*), па је и ту *шому* и *овому* знатно ређе. Да ли је потребно и да ли одговара нашем језичком осећању да неко пропише на основу историског развитака нашег језика, а то је чињено каткада и са компетентних страна, да *шому* и *овому* треба употребљавати, и то у дативу, јер то одговара нашем старом језику и, ако хоћете, и прасловенском, а према томе и осталим словенским језицима, а *шом* и *овом* да се задржи само у локативу, јер је тако у старом језику, а тако исто и *шоме* само у локативу, јер оно садржи старо *шом* и новији додатак (партикулски) *е* који се развио у току историског развитака нашег језика. То, наравно, нико ко осећа савремени књижевни језик не би допустио, не само зато што би то значило враћати наш језик уназад и стварати распоред савремених наставака према старом језику, него и нарочито зато што то не би одговарало и његову савременом језичком осећању: облици

на у (тому, овому) изазивали би значење које се везује са архаичним облицима. Колико је осећање савременог књижевника у складу са народним језиком, види се и по томе што су облици *Шому* и *овому* и у народном језику ређи од облика у дативу *Шом* и *Шоме* или *овом* или *овоме* (исп. Маретића, Грам. и стил. II изл. 172). За Вуков језик Маретић је навео само један пример употребе оваквих заменица уопште са тим наставком (*никому не казуј* у прев. Нов. зав. Мат. 8, 4); међутим код Даничића има таквих примера доста (*ibid.*) јер се Даничић у том правцу држао других мисли него Вук.

Занимљиво је запитати се, зашто у Вукову језику или у књижевном језику уопште нема облика *нашеме* поред *нашем*, *нашему* у локативу или дативу (исп. такође *њим*, *њиме*, али обично једино *њему* и ретко *њем*, али не и *њеме*). Уствари, у неким крајевима (као напр. у Босни и Херцеговини) има и *нашеме* и *њеме* и сл., и то у сасвим обичној употреби; али та употреба још није прешла границе покрајинских особина које би се наметале својом неопходношћу књижевном језику. Зато оне остају изван њега.

Из овога се види колико је наш књижевни језик још жив, пун полета и неукалупљености и како је чврстим везама спојен са народним језиком. Да се обазремо на особине његове које су са овим у вези. Поменуо сам да се облици *овому*, *Шому* полако губе, иако још постоје у извесној употреби; међутим код личне заменице *он* — *њему* је једини општи облик датива и локатива; *њем* у дативу и локативу је сасвим ишчезло, а и у народним песмама је знатно ређе неголи *њему* (Маретић, 159). Па не само то, већ код заменице *он* и у другим падежима налазимо старе (неокрњене) облике као *њега*, док код присвојних заменица имамо читав низ облика, напр. у генитиву: *мојега*, *мојег*, *мога*, *мог* (у дат. *мојему*, *мојам*, *моме*, *мом* и сл.). Све је то тако и у нашем језичком осећању и све се то држи заједно врло чврсто. Свако мешање граматичара да се то преудеси према историској граматици — значило би грубо насиље над језиком. Граматичар има да иде за језиком: оно што је у њему постало опште, да забележи као такво, што је почело да се губи и да због тога добија нове преливе у значењу, да га

као такво изнесе, а што се у неком месту или крају јави као новина, — да то и изнесе као покрајинску црту. Његова је дужност и да рече: да ли се том покрајинском цртом попуњава каква празнина у језику, и да на то скрене пажњу, или је то само двојни, или тројни или уопште напоредни облик поред онога или оних који су се већ и дотле употребљавали, (в. сличне примере НЈ III Н. С. 3—4, 128—144).

Све се ово нарочито лепо види у акценту говорног књижевног језика; и ту има и двојакних и тројакних изговора, најчешће различних у језику исте језичке заједнице. Напр. *лејџа* — акуз. *лѣјџу*, али и *лејџу*, *лѣвачкѣ*; *а*, *џ* и *лѣвачкѣ*; *ѣ*, *џ*, *лѣкаши*, *лѣчѣм* и *лѣкаши*, *лѣчѣм*, *дѣвожѣње* и *дѣвожѣње*, *мѣхала*, *мѣла* и *мѣла*, *мѣх*, ген. *мѣха* и *мѣх*, *мѣха*, *плѣшѣмо* 1 л. мн. и *плѣшѣмо* итд. За сваки од ових двојних или тројних облика могу се наћи оправдани језички разлози, али и за њих вреди оно исто што и за двојаке или тројаке гласовне варијанте или за сличне облике. Код акцената и дужина тешкоће су много веће неголи код гласова или облика јер њихова система није увек тако чврста (мислим на посебне говоре) као код гласова и облика. Зато се у овом правцу за наш књижевни језик узима као главно или опште мерило Вуков или Даничићев језик. Ја велим као „главно“ или „опште мерило“ због тога што и у књижевним центрима у којима се говори добром акценатском системом има тако дубоко укоренењених, а у извесном правцу оправданих, отступања од Вукове и Даничићеве акцентуације да њих не можемо просто одбацити. Напр. у нашем језику од глагола учесталих типа *дѣвѣдиши*, *дѣвѣзиши*, *зѣвѣдиши*, *износѣши*, *донѣсиши* итд. у Вукову језику остаје увек акценат инфинитива код глаголских именица, дакле: *дѣвѣђење*, *дѣвѣжѣње*, *зѣвѣђење*, *донѣшѣње* и тако увек; међутим у савременом књижевном језику источног центра увек је акценат према садашњем времену (тј. *дѣвѣзѣм*, *зѣвѣзѣм*, *износѣм*, *донѣсѣм* и сл.), дакле: *дѣвожѣње*, *зѣвожѣње*, *изношѣње*, *дѣношѣње* и сл. — читава лепо ограничена система. Оба се облика са историске тачке гледишта могу бранити и зато су оба правилна. Ми ћемо давати преимућство ономе који се у нашим крајевима искључиво употребљава, али дајемо и осталим центрима право да употребе други обик. И све ће то, бити донде докле не преовлада

свугде један облик за који ће бити везано језичко осећање целине.

Са ових разлога код акцената има више неодређености него код других облика: зато је ту остављена и већа слобода. Али и та неодређеност и та слобода морају бити у духу осталих особина нашег књижевног језика: прво, да заједно одговарају изговору у народу; друго, да претстављају особине развијене у духу акцентских система нашег језика и, треће, да не демантују основне законе употребе силазних и узлазних акцената у нашем језику (в. НЈ н. с. II 227-237, III 149-153, 226-241).

Из ове кратке анализе неколиких облика, а и други су њима мање или више слични, излазе општија правила о употреби речи и облика у нашем књижевном језику:

а) Двојне и тројне облике који су се у нашем језику развијали треба сматрати као богатство језика, а не као нагомилавање непотребних образовања која коче лако савлађивање нашег језика. Језик ће у току свога развитка умети да употреби те синониме или за различну службу или за различне преливе у значењима.

б) Покрајинске речи су такође богатство језичко. И оне имају права да буду употребљене када то потребе стила или језика некога писца затраже. Да ли ће оне постати општејезичке или остати само као покрајинске речи, зависи од њихове изразитости и способности да попуне какву празнину у општем књижевном инвентару. Зато у речницима и другим помоћним књигама за познавање књижевног језика њих треба износити напореда са општекњижевним речима. Тако исто треба износити и двојне или тројне облике у којима се износе оправдане црте установљеног система књижевног језика.

в) Одавно је позната основна карактеристика нашег књижевног језика која је сва у пуној примени демократског начела: у књижевном језику може бити оно што је у народном језику или што се по правилима нашег језика из народних црта правилно развија. Али ако се више црта за исто значење развије на различним тачкама наше територије, онда има права на општу употребу у књижевном језику оно

што се распрострло или на већину народа или на већину књижевника. Караџић је добро осећао да је ово иста ствар са два лика: оно што је обично у народном језику, обично је и у језику књижевника у којих наш књижевни језик живи правим животом народног језика.

Онда кад је било тако мало демократизма у свету, кад га је било и у нашој земљи врло мало, у књижевном језику нашем он је остварен у потпуности — захваљујући проницљивом духу великога Вука.

Може ко запитати после овога: шта су погрешке у књижевном језику? Јер ако су књижевници по правцу свога рада и духу своје у исто време и народни књижевници, то значи да се њихове грешке налазе у народном језику. А то би значило да и народ у свом језику греша. Па зашто, онда, у једним случајевима називамо особине народног језика правилним, а у другим — погрешним? Зар и то нису само двојни или тројни облици као и они које напред поменуемо?

Признавање за извесно време само једних облика као правилних истиче из социјалног или друштвеног значаја сваког књижевног језика, с једне стране, и граматичких језичких система, с друге. За све напред побројане случајеве ми смо и нарочито истакли или да су се непосредно доследно развили или да се могу оправдати самом језичком системом, тј. да су напоредни правилни облици. Онако како већина народа говори — особина је најзад и саме системе књижевног језика. Али појединачна особина, ма где се у нашем народу јавила, која се противи установљеној језичкој системи — грешка је према ономе што употребљава већина народа и што претставља општу језичку систему. Несумњиво је да и „грешка“ има својих разлога и оправдања, јер се и она извршила према особинама народног језика, али је она у ово време „грешка“. Напр. у савременом језику често се употребљава неправилно *донешен* место *донесен*, јер у системи тога глагола нема никаквог разлога да се *с* претвори у *ш*; али од учесталог глагола *доносим* који се употребљава у системи глаголског вида према *донесем* има правилно *доношен*; одатле је, због те везе међу тим глаголима и по значењима и по глаголском виду, унесено *ш* и у облик *донесен*,

те гласи данас код многих *донешен*. Граматичар не прима облик *донешен* зато што се противи глаголској системи *донесем* — *донесен*; али он ће то моћи чинити само дотле докле облик *донешен* не постане општи. Када то буде једнога дана, а можда тај дан и није далеко, мораће у систему глагола *донеши* ући и *донешен* као обавезни облик, а *донесен* или као архаичан или да буде одбачен као облик који се сасвим изгубио. И то не би било ништа необично за систему тога глагола, јер и његов инфинитив *донеши* место старијег *донести* развио се према аористу *донѣх* (место још старијег *донѣс*), развио се, дакле, по угледању на облик који је био у истој системи, али је припадао другој употреби. Ја бих могао навести читав низ облика који још непрестано према системи књижевног језика претстављају грешке, али према широкој употреби можда би имали права да затраже да буду примљени као општи. Зато је тако тешка борба са њима наших граматичара.

Из овога се види да је потребна и извесна ревизија књижевних језичких система ако желимо да у потпуности одржимо демократичност основних принципа нашег књижевног језика. То је дужност наше т. зв. нормативне граматике. Она није у томе да прописује (или „нормира“) извесне особине у језику, него да се тачно обавести колико су извесне особине језичке прешле границе индивидуалне или покрајинске употребе и постале општејезичке. Тада оне улазе, по неопходности примене демократског принципа оствареног у нашем књижевном језику, и у језичке системе књижевног језика.

Ово се, мислим, и само по себи разуме. Али ипак захтева да учинимо извесне напомене и ограничења или бар да извесним појавама дамо њихово право место:

Наш књижевни језик — народни је језик употребљен у књижевности. Познато је такође који народни дијалекти чине његову основицу и познато је такође и то, да се величином те основице наш књижевни језик одликује, повољно за себе, од многих великих књижевних језика. Није код нас књижевни језик једног краја наметнут другим крајевима као што је било код других књижевних језика (француског, тали-

јанског и сл.), већ је књижевни језик код нас слободан савез језика књижевности и народног језика. Тај се савез очувао и данас, и у различним деловима наше земље он је дао различна достигнућа. Народни језик још се стално пробија кроз књижевни језик, на првом месту, зато што се људи из народа пробијају стално у прве редове наше културе, и тако стално освежавају везу између књижевног језика и народног, а, друго, и зато што је код претставника нашег књижевног језика још жива народска струја онако како је она од почетка стварања нашег књижевног језика у њему остварена. Према структури наше земље, према демократском развоју њеном, нема изгледа да ће се у догледно време тај савез разрушити. Зато ће процеси развоја народног језика и књижевног још дуго време ићи напредом и зато ће се творачки дух народног језика стално осећати у књижевном. Ето због чега ће ревизија нормативне граматике бити стално код нас на дневном реду.

То је сасвим природно. Али исто тако је правилно да се књижевни језик не мења често. Књижевни је језик оруђе културе, и зато он мора бити увек до извесне мере стабилан. По писмености претставника једне заједнице мери се висина културности једног друштва. Зато се књижевни језик не може стално мењати, иако се његова основица — говорни књижевни језик, исто онако као и народни језик, стално мења. Али се ипак не може оставити код нас да јаз између књижевног писаног језика и говорног или народног постане онако велики као што је постао у многих високо културних народа. После извесног времена тај се јаз мора засути, да би се непосредна веза између народног језика и књижевног успоставила, и то утолико пре што ће у говорном књижевном језику и народном бити тада свега што је за то потребно.

Зато се и народни и књижевни језик морају стално посматрати и грађа о њима мора се стално и купити и класификовати, да би се једног дана потребна ревизија могла извршити. Да ли ћемо извесне особине, које се у току времена буду јављале, називати просто грешкама или отступањима од књижевне системе која се не могу допустити — то нема великог значаја. Али се једном утврђена система мора

одржавати до нове ревизије. Она ће помало у неким својим деловима застаревати, то је несумњиво. Ми и данас већ не употребљавамо извесне језичке особине које је Вук употребљавао, а развили смо друге које су се код њега тек у зачетку налазиле. То је донео сам језички развитак и за то није потребна никаква ревизија; али има појединачних особина-грешака које се код наших писаца стално одржавају иако граматичари — са Вуком и Даничићем на челу — устају против њих више од једног века. Међу тим грешкама свакако ће бити и таквих које су нашом језичком територијом толико овладале да о њима мора повести рачуна и наша нормативна граматика.

Када би требало извршити поменути ревизију и како је треба извршити? Када се за то накупи довољно поуздане грађе која се мора сакупљати зналачки, научним методима који ће се применити у различним правцима. Када та грађа и обилношћу својом и значајем буде давала довољно оправданих разлога да се таква ревизија предузме, њу ваља и предузети. А то ће одредити и њу ће извршити они којима само друштво наше буде ставило у задатак да споразумно утврде главне тачке опште, нормативне граматике. Да то тачно учине, помоћи ће им сам развитак нашег говорног књижевног језика и народног.

Наш језик, исто као и сваки други књижевни језик, који је снажно средство наше културе и наш најближи пратилац у свима догађајима и нашег живота и живота наших народа, заслужује да га са свих страна брижљиво негујемо, чувамо његово богатство и његове лепоте, да бисмо га, у што већој потпуности, предали новим поколењима која ће даље развити и једно и друго.

А. Белић

ЗНАЧЕЊЕ ПРИДЕВА С НАСТАВКОМ -АСТ И ЊЕГОВИХ ВАРИЈАНТА

I

Придеви образовани завршетком *-аст* и његовим варијантама упућују на решавање два основна проблема: један о односу семантичког момента према етимолошком у вези са нијансама значења, и други о ширењу оваквих образовања у вези са односом према придевима сродних значења, дакле, у вези са појавом која се може назвати борбом наставака.

Стојан Новаковић, у својој Српској граматичи (у Београду, 1902, с. 120), доста упрошћено износи да такви придеви изведени од глаголске основе означавају „особину проузроковану оном глаголском радњом која је у употребљеној основи“; придеви пак изведени од именичких основа су носиоци сличности с предметима које означају те основе; међутим придеви постали од придева имали би у основи исто придевско значење, само изражено у мањој мери. — Овакво стање би, углавном, одговарало нијансама онаквим какве су дате у Рјечнику Вука Караџића: *здейаст*, с ознаком особине, „човјек понизак и крут“; *цвјешаст* „eine Blösse an der Stirne habend, macula in fronte praeditus“, *чарпаст* „као да је обуо бијелу чаралу“ (за коња), *мајмунаст* „äffisch, simiae similis“, *рачваст* „gabelförmig“, док су неки потпуно одвојени од основне речи, као *пуљчаст* „gewölbt“; придеви пак за ознаку нијансе боје протумачени су као деминутиви: *зеленкаст* „grünlich, subviridis“, *модрикаст* „bläulich, sublividus“, *плавешникаст* „bläulich, subcaeruleus“, *црвенкаст* „götlich, subrubet“, тако и *беличаст*, међутим код придева *граничаст* (за свилу) Вук Караџић је осетио разлику, те са резервом даје објашњење „може бити да значи црвен“, док је стварно значење „са шарама (свила)“, тј. шарена (в. стр. 23).

У Т. Маретића (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, с. 250—251, 252, 254, 256, 258) нема довољно прегледности. Пре свега он само код малог броја придева даје нијансе значења, а класификовао их је формалистички, по варијантама наставка *-асџ*, — док стварне нијансе не одговарају таквој етимолошкој класификацији, која би се могла допустити само уз унутрашњу семантичку анализу код сваке такве групе придева. Отуда и онде где даје значења имамо нетачно објашњење нијансе: *рачвасџ* није „налик на рачве“, него у облику рачава, који има рачве; *седласџ* није онај „којему су леђа уздигнута као седло“, — већ „који има облик седла“; *дрвенасџ* није као у Вука „*ligneus*“, већ „који је као од дрвета“; *кусасџ* му је „кус“, а *крњасџ* — „крњ“, тако и *рићасџ* — „рић“, *сивасџ* — „сив“. — Између основног и изведеног придева по њему „нема разлике или никакве — или је сасма незнатна“, а не каже каква би то разлика била — осем за *округласџ* „мало као умањено према округло“. — Варијанте са *-оласџ*, *-орасџ*, *-ичасџ* јављају му се као придеви нормалног значења: *мрколасџ* „мрк“, а *враголасџ* „као враг“, и сл., мада ће нам дјела анализа показати извесне разлике. Међутим, опет формалистички, ту се за *-касџ* везује деминутивност — *црњкасџ*, *црвенкасџ*, *руменкасџ*, *мрккасџ*, *зеленкасџ*, *жућкасџ*, — истичући да овакви придеви „значе некакву боју“; за *бјеличасџ* каже да је „мало бијел“, а не истиче отступање код *галичасџ*, коме даје значење „црн“.

Међутим и доследнији и прегледнији приказ дао је М. Стевановић (*Грамматика српскохрватског језика*, Београд, 1951, с. 278). Он се, с правом, у овом кратком прегледу осврће на придеве изведене од именица и од придева, јер се оних неколико које А. Белић назива усамљеним случајевима јављају веома ретко (*чубрасџ*), а они изведени од глагола су постали самостални, изгубили етимолошку везу са глаголом од кога су постали (*злейасџ* и сл.), те се њима асимилира и *јогунасџ*. Две основне етимолошке оријентације, пак, стварно су везане за главне правце развијања значења ових придева, с једне стране изведених од именица, с друге од придева. За прве (*зељасџ*, *пейељасџ*), истиче моменат сличности са основним значењем саме именице, а за друге — да имају значење

основног придева а с нијансом слабе те особине (*мркаст̄*, *сиваст̄*). Психолошко-језички, дакле, добро је нарочито то што овај моменат није назван деминуцијом, већ нијансом особине изражене у мањој мери, и таква нијанса се, за придеве изведене на *-ичаст̄*, *-каст̄*, *уљаст̄*, *-ушаст̄* (*беличаст̄*, *жућкаст̄*, *зеленкаст̄*, *црвенкаст̄*; *дугуљаст̄*, *кривуљаст̄*, *белушаст̄*, *лепушаст̄*) даје конкретнијим објашњењем „с нешто беле, жуте, зелене, црвене боје“, „унеколико дугог или кривог облика“, „с нешто лепоте“.

II

У прегледу придевских формација овога придевског типа А. Белић, у својим литографисаним предавањима (Савремени српскохрватски књижевни језик, II део — Наука о грађењу речи, Београд, 1949, с. 161 и д.) даје полазну тачку и основу за дискусију, учовавање кретања нијанси ових значења и њихово поларизовање. Као најопштије значење и основа опште семантичке вредности овога типа била би „сличност по каквој особини“. С обзиром на извођење придева овога типа, А. Белић их класификује у четири групе: усамљене (*јогунаст̄*, *чубраст̄*), од именица (*богаљаст̄* и сл.), од придева „без измене значења“ (*дрвенаст̄* и сл.), и од глагола, за које тачно наглашава да су ретки (*заошиљаст̄* и сл.). Он истиче најзначајнија проширења — *-каст̄*, *-љаст̄*, — и ова образовања би имала деминутивску нијансу (*зеленкаст̄*), дакле ипак исказују „особину придева у мањој мери“.

Из досадање дискусије, а нарочито из овог прегледа, виде се основне линије за улажење у детаљнију анализу разних нијанси појединих од ових категорија, и у ком смислу треба усмерити даљу дискусију, да би се извели закључци под којим су се условима, релативно, усталиле нијансе, и какав је унутрашњи семантички однос између наставка као структуралног елемента и самог основног значења основе.

Пре свега, из примедба учињених Маретићевој Граматици, јасно је да ни у овоме случају, као уопште код семантичких студија, тежиште не треба да буде на етимолошкој оријентацији, мада се ни она не сме потпуно занемарити. Етимолошки моменат треба узети као коректив, са разма-

трањем изразитих појава борбе тежишта семантичког потенцијала сродних морфема, борбе наставака, што води стварању варијаната, контаминацијама и диференцирањима. — Главно тежиште анализе треба да буде на семантичкој интерпретацији. Примери како их је класификовао Маретић јасно показују да се не сме узимати за основу ни шира етимолошка веза (при детаљној анализи значења) онде где је та веза прекинута, где је изведени придев постао еманципован, „осамостањен“. Већ и нормално језичко осећање показује велики број таквих етимолошки независних придева, који су изгубили везу са етимолошком базом из које су постали, и то не само код изведеница од глаголских основа, него и код оних изведених од придева. Уз анализу треба покушати да се уочи и узрок оваквих појава.

Као централни и најочљивији проблем јавља се код многих од ових придева тако названа деминутивност. Питање је до које је мере проширена ова особина; и за који се језички моменат она везује, управо у којој се узрочности јавља; у вези са овим, пак, поставља се и друго питање: да ли је ту моменат праве деминутивности, или неке појаве „деминутивоидне“ природе.

Издвојено се појављује потреба да се објасне придеви сложени с овим наставком, као *дворогасџ*, *суховрхасџ*, које наводи и Маретић, а нарочито у односу према *дворог*, *суховрх*; уз ове придеве спадају и *белоликасџ*, *бледоликасџ*, *црномањасџ*.

Посебан пак проблем био би: како се развијала ова придевска категорија, да ли је жива, продуктивна, под којим се условима ширила, и како се то огледа у извесној ближој временској перспективи, кроз речнике и речничку грађу Академије наука, као и у савременом језичком осећању.

Да би нам цела даља дискусија била управо ослобођена од етимологизирања, треба претходно разгледати основну етимолошку вредност типичног наставка *-асџ*, и његову вредност у перспективи словенске језичке заједнице, у вези са његовом структуром. — В. Вондрак (W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, I Göttingen, 1906, с. 447—448) дао је релативно доста места разматрању тога наставка: „Es ist möglich, dass hier eine Verquickung des Suffixes *-aso*

(z. B. in b., sloven. *bělasy*, ebenso klr. *bilasyj*, p. *białasy* „weislich“, mit dem vorhergehenden (vgl. *bělovatъ* „subalbus“) vorliegt“. Он даље истиче да је тип новог, тј. контаминованог наставка био нарочито „омиљен“ у словеначком и српско-хрватском, а уз њих иду и ст. слов. *duplinastъ*, „cavus“, *kr̥govastъ* „gotundus“ и др. Он такође истиче деминутивност придева изведених на -*касѣ* у слов. (*belikast*, *bledikast* *črnkast*), као и у српском. Међугим, за руски и пољски Вондрак наводи примере очигледно са амплификативним значењима, напр. рус. *usastyj* „mit grossem Knebelbart“ или пејор. *legastyj* „faul“; пољ. *bełwaniastyi* „aus grossen Klumpen bestehend“.

III

Као што је већ навођено, основна вредност придева на -*асѣ* јесте сличност. Конкретно пак уз ово констатовање сличности показује нам се више нијанси у њој, као да имамо неку врсту степеновања.

Највећа група је ових примера у којима је тежиште семантичког потенцијала управо на основи од које је изведен придев, где је вредност именице регенс новог придевског значења, и где је формантом -*асѣ* успостављен однос извесне нијансе сличности. — Тако је *коришасѣ* неки предмет или део земљишта који је као корито, који има облик корита; *кашикасѣ* је као кашика, у облику кашике; *сидласѣ* означава оно што личи на седло (о коњским леђима, упор. песму Јов. Јовановића Змаја Циганин хвали свога коња); *српјасѣ* је месец — „полумесец“ облика српа; *срцјасѣ* су „шаре“ изрезане од хартије или мотиви веза у облику срца; *решетјасѣ* је нешто што личи на решетку, а *мрежјасѣ* предмет личи на мрежу: *мрежјасѣ* лице (*борама замрежено лице*, у једној скици В. Петровића); *звонјасѣ* је цвет у облику звонцета, *шишијасѣ* је у облику штита, а одговарајући облици условљавају значење *криласѣ* (за листиће цветне крунице који личе на крила); *лепјасѣ* је као лепеза, *шиљјасѣ* у виду шиљка. — Код оваквих придева упоређивање као основа семантичке вредности почива углавном на визуелном утиску. Међутим такво упоређивање може почивати и на комбинацијама са так-

тилним сензацијама, напр.: *кадифасџ*, *баршунасџ*, *џаџерјасџ*, *свиласџ* — мек, који изазива пријатан осећај додира као кадифа, баршун, паперје, свила; *вунасџ* даје утисак вуне; *сунђерасџ* је шупљикав али и мек као сунђер; *џаџирасџ* је лак и мек као папир, као танка хартија. Ипак их је највише засновано на сличности по облику, а нарочито онде где имамо у основи упоређивање са плодовима карактеристичног облика: *јагодасџ*, *куџинасџ*, *крушкасџ*, *јабучасџ*, па је томе слично усмерено и значење *јајасџ*. Интензитетом нешто блажа нијанса, оно што личи, што опомиње на нешто била би *гроздасџ* — *гроздасџе* цвасти по структури потсећају на грозд (Грађа Института за српски језик, Црногорац, Ботаника, 146); цветови и плодови биљака, нарочито воћа, могу бити *гроздасџи*, на пример: Таласали су се венци... белих *гроздасџих* цветова воћа (М. Вукасовић, Беп, Коко и Ко, 75), а и жлезде могу бити *гроздасџе* (Дивац, Зоологија, 97); разуме се да овакав придев може добити и друго значење „који на себи има грожђа“: То су опале, турске куће са широким и *гроздасџим* чардаклијама (Скерлић, Писци и књиге I, 72). Придеви *џрушасџ*, *шибљичасџ*, *цевасџ*, карактеришу предмете налик на прут, шибљику, цев. — Сличност се може заснивати на поступцима, према понашању, схватању: *деџињасџ* (дијал. *џеџињасџ*) није само онај који изгледа као дете (врло младолико лице), него и онај који поступа као дете: наиван, неозбиљан (С. Ђоровић, Из моје домовине, 150; Б. Ђопић, Изабране приповијетке, 27); *џеџласџ* је не само шарен као детлић, него и живахан: у чему се назире контаминација значења са *џеџињасџ* (пиле, човек: Грађа Института за српски језик из Баније, збирка Ј. Воркапића); *мајмунасџ* личи на мајмуна по својим поступцима: подражава, имитује као што чини мајмун, што Вук Караџић преводи са „*äffisch, simiae similis*“; слично је донекле и код значења *џасџушасџ* „ајгировит“.

Најзад, такав однос може бити и по кинетичком моменту — *жмиркасџа* = *жмирава* светлост је она која, персонификовано схваћена, жмирка, која специфично трепери; исто тако има оваквих придева заснованих на извесном односу сличности по акустичком утиску — *жуберкасџ* = *жуберкав*, *жуборав*, који тихо, помало жубори, који жуберка (в.даље).

Код знатног броја придева ове формације значење се ослања на неки карактеристични детаљ. *Корасџо* није оно што личи на кору, већ што има битну особину коре, а то је крутост, нееластичност. У највише случајева истицању таквих детаља одговарао би предлог *са* у одредници: *кореџаста* биљка има корен као нарочито карактеристичан део (Rj. Ак.); *брадасџ* је човек са брадом, и то великом; *бокасџ* је суд са изразитим боковима, или човек — жена са јако развијеним боковима; *шрбушасџ* је са изразитим трбухом; *зуйчасџ*, *реџкасџ*, *чешинасџ*. *бодљикасџ*, *ивичасџ*, *ћошкасџ* — са зупцима (точак), са рецкама (марка), са четинама (гране), са бодљама (јеж) и сл., а *ћошкасџ* има и фигуративно значење (за нарав, за човека који има такву нарав); *коласџ* је по Караџићу „ицаран на кола“ (аздија), тј. са „колима“ и кружићима, а *колушасџ* — и у облику колута и са колутима; *пегасџ* је са пегама, а *шачкасџ* је са тачкама на себи и сачињен од тачака (*шачкасџа* линија), а *кљунасџ* „у облику кљуна“ и „са кљуном“.

Као нарочита група истичу се такви придеви са карактеристичном особином за жива бића, чешће за животиње, некад и за човека: *лисасџ* је коњ са лисом на челу, а *пушасџ* — *чарайасџ* по Караџићу је коњ „у којег је нога донекле бјела, као да је обуо чарапу“, тј. као да је са чарапом, као да има чарапу; *брњасџ* је коњ са белим над ноздрвама; *гривасџ* је коњ са дужом гривом (Грађа, Терминологија М. Вуковића); *ћубасџа* је кокош са ћубом на глави, а *ћерданасџа* је стара срна са белим око врата; *абрашасџ* — *пегасџ* је „са пегама по лицу“ (Л. Комарчић, Бездушници, 36); *бубуљичасџо* лице је са бубуљицама, на коме има бубуљица, али *бобинкасџ* не означава човека са бобинкама, већ онога који је имао бобинке, који је „нагрђен бобинкама, богињав“ (D-r Ivan Dežman, Rječnik liječničkog nazivlja, 12), дакле — са траговима те болести. Занимљиве су ситуационе нијансе у којима се јавља *грошасџ* „шарен на грошеве“ — По јасној неравности длаци виде се или сасвим округле, ил' *грошасџе*, као угљен ил' мркоцрне пеге (Матица, лист за књижевност и забаву III, 1860, 908), а за таквога коња Ј. Новић каже и *пуљасџ* — са шарама облика дугмади; међутим придев *грошасџ* квалификује и руменило на образима

при узбуђењу: Образи свежи и леви, *грошастим* руменилом обливени (М. Шапчанин, Целокупна дела V, 121).

Непосредно на овакву нијансу наслањају се придеви *смоласт* „који садржи смоле“ (разне материје, дрво), *ђераст* „који има ђера у себи“ (*ђераста земља*, Грађа Института за српски језик, из Црне Горе, збирка А. Јовићевића), слично и *вайнаст*. Даље, *шљункаст* стаза је посута шљунком, дакле — са шљунком; *капљичаст* се састоји из капљица; *хрскавичаст* је од хрскавичаве материје, а тако и *ројаст* — не сличан рогу, већ чија је материја слична материји рога, са материјом сличном рожној; *седефаст* је „као седеф“, али и „од седефа“ (*седефаста лоптица*, за *бисер*, Република, 9 септембра 1952 г., с. 8), али *стакласт* је само „као стакло“; *таласаст* је са таласима (водена површина), поред тога што може бити и у виду таласа (фиг., равница), али *брежуљкасто* земљиште је са брежуљцима, сачињено од брежуљака.

IV

Ситуационо условљене нијансе показују, као што смо видели, углавном из прве групе: и сличност и истицање карактеристичног детаља; *змијаст* може бити бич, камџија, пут, пошто личе на змију у покрету, јер и само кретање може бити *змијасто*, дакле, карактеристично за змију; *чипкаст* је „са чипком“, а и „у виду чипке“; *плочаст* је који има облик плоче (зараван), али и који је од плоча начињен (оклоп); *кукаст* је штап са куком, док *кукаст* нос личи на куку; најзад *бршљанаст* је (за биљку) који личи на бршљан, „који је врсте бршљана“ (д-р Гостушки, Лечења болести лековитим биљем, 80, али и „обрастао бршљаном“ (за брег, у Папакостопулосовом преводу Антигоне).

На овај начин придеви типа на *-аст* додирују се по значењу са придевима блиских значења, нарочито са онима на *-ав* и сл. Тако *шкрбаст* може да има ситуационо синонимну вредност са *шкрбав*, кад се тиче зуба; али човек *шкрбастих* зуба није *шкрбаст*, него *шкрбав*. Тако је *кораст* „са изразитом кором“, а *корав* „који је добио кору“, „који се претворио у кору“ (хлеб). *Главаст* је ређе у значењу *главаст* (човек), док су *брадаст* и *брадаст* истосмерно семантички оријентисани

са разликом у интензитетској нијанси: *брадаш* — који има велику браду, *брадас* — који је карактерисан повећом брадом; слично је и са *плећаш* — широких плећа и *плећас* — код кога се плећа истичу као карактеристичан детаљ. Обично су значења и нешто јаче диференцирана, као *блашњав* = *блашан* (пут) — пун блата, док је *блашас* — у виду блата. Међутим *бобуљас* корен је са бобулама и у облику бобула (*Zwiebelwurzel*), док је *бобуљав* — са бобулама, обележен, окарактерисан бобулама; *кршас* је — са знаком крста и у облику крста, а „*кршав*“ и не постоји.

Међутим има неколико случајева придева оваква два типа где су се нијансе значења укрстиле. Тако реч *бобичав* је онај који садржи бобице (месо), и та је нијанса главна, најобичнија, а отуда *бобичав* „крастав“, „губав“ (по Бакотићу), дакле: са бобицама, са трагом бобица, док *бобичав* може карактерисати и онога који има облик бобица; супротно томе, придев *бобичас* би имао као прво, обичније значење везано за облик „који је налик на бобице“: (Љ у спице) зрењем семенке на расту и добију *бобичас* изглед (Ж. Јуришић, Јестаственица II, Ботаника по Г. Бонију, 1922, 157; Изгледа као гладак *беличас*, *бобичас* камен, Ј. Грчић, Матица IV, 107); Савише јој око главе венац *белобобичас*их цветића (Шапчанин, Сањало, 206): на ову треба упутити другу нијансу претходне речи, а обрнуто — за прво значење придева *бобичав* треба везати друго значење *бобичас* — који има бобице, који се састоји из бобица, јер је оно главно, на пример: У шкриљавим стенама настаје слојевитост, те оне постају *крстшас* или *бобичас* (Ј. М. Жујевић, Општа Геологија, 164). — Сличан је однос између формација *брадавичав* и *брадавичас*: код прве речи главно је значење „који има брадавице“, „који је присут брадавицама“, а то значење као споредније и као ређе налазимо и код речи *брадавичас* — Бујача има много боље месо за јело од дулека..., само јој је тврда и често *брадавичас* кора (Д-р Ђ. Радић, Повртарство, 247; напротив основно и најобичније значење придева *брадавичас* је „који је облика брадавице“ — Прсти на ногама код птица грабљивица су дугачки

и имају оздо *брадавичасте* рапе (Д-р Л. Докић, Аналитички и систематски преглед животиња у Краљевини Србији, I део — Кичмењаци, 34), У устима на деснима, језику и уснама често се виђају код паса *брадавичасте* израсли (Владимир Ђорђевић, Терминологија, 258); Нападнута места на плоду кајсије орапаве и окроставе, тј. прекрију се *брадавичастим*, малим израштајима (Павле Вукасовић, Најчешће штеточине наших воћака, 87); према томе за лице *брадавичаво* може се рећи и да је *брадавичасто*, а за израсли на корену и сл. које су *брадавичасте* ређе би се рекло да су *брадавичаве*; *жиличаст* и *жиличав* гранит је гранит са жилицама, а за *жиличасте* шаре не може се рећи да су *жиличаве*.

Такав додир значења не налазимо између придева са *-ав* и *-аст*, ако овај други означава квалификациону нијансу у блажем степену: *коришаст*, *узбрдаст*, *ваздушаст*, *лейгезаст*, *снојаст*, *цеваст*, *левкаст*, *гранкаст*, *обличаст*, *кољаст*, *сабљаст*, *буцмаст*. Али уз нијансу „онај који је са неком особином“, постоји напоредна употреба, тако: *сушичаст* — *сушичав*, *чекињаст* — *чекињав*, *граничаст* — *граничав*, *бркљичаст* — *бркљичав*, *кончаст* — *кончав* (боранија), а ово нарочито када је везано за динамику глаголске вредности: *шћркљаст* — *шћркљав*, *шћйрчаст* — *шћйрчав* (реп), чак и онде где нешто делује: *бркљичаст* — *бркљичав*, *сланичаст* — *сланичав* (вода), па и у комплетивној релацији: *киселаст* и *кисличав*. Овакав однос наслања се на кинетички моменат, ту је најближи додир ова два типа: за светлост може се рећи *жмиркава* и *жмиркаста* — ако светли као да помало жмирка, она је *жмиркава*, дакле — ако је тежиште говорног потенцијала на динамичком моменту; ако је пак тежиште на оптичком утиску посматрања — она је *жмиркаста*, а у таквом је односу и *шћйрав* према ређем *шћйраст*. Слично је са односом *жуборав* и *жуберкав* — *жубораст* и *жуберкаст*, па је *колушав* „који колута“ — Са сивим колутавим очима (Ђ Верга, Дон Ђеузалдо, прев. 33), а *колушаст* је „са колутима“. У основи, дакле, ови малобројни примери преко глаголске именице одржавају потенцијалну динамичку оријентацију, нијансе пак условљава психо-физиолошки мо-

менат оријентације кинетичке врсте усмерене било визуелно (*жмиркасџ*), било акустички (*жуборкасџ*), и ово све утиче на извесно чување везе са основним глаголом, при чему се нијанса деминутивности, управо ублаженога значења ослања и на глаголску и на именску природу глаголске именице. Међутим *водњикасџ* је просто еквивалентан придеву *водњикав*.

У овој борби наставака очигледно продира *-асџ*, јер у више случајева он се показује и као релативни носилац значења карактеристичних за *-ав*. То нам типично показује пример од пок. Јована Жујевића, академика, који је имао добро језичко осећање свог доба и који употребљава доследно придев *шкриљав*: *У шкриљавим стенама настаје сложеност, те оне постају кристаласџе или бобичасџе* (Општа геологија, 164). Тако он супротставља смер семантичког потенцијала *шкриљав* смеру потенцијала *кристаласџ*, *бобичасџ* тј, *грануласџ*. Међутим у геолошкој терминологији продира све више придев са *-асџ* — *шкриљасџе* (стене), као што имамо и *лајорасџ* — *лајорасџи шкриљци, живчасџ, жиличасџ* (упор. даље одељак VIII).

У терминолошкој употреби за биљке, придеви *зељасџ* и *дрвенасџ* (упор. *Зова је вишегодишња дрвенасџа биљка, која може израсти у висину и до 5 м., из једне средњошколске Ботанике*),— ови придеви значе још „који је типа зеља“, односно „који има особине структуре ткива дрвета, иако није то“. Слично би било са придевом *рожасџ*, и др. Ту имамо специфичан ослонац за изражавање сличности по материји, и оне се не мешају са придевима на *-ав*, мада се нпр. придев *главичасџ*, чије се значење ослања на сличност по облику, сусреће се *главичав*.

Међутим из геометриске терминологије придеви овога типа такође се ослањају само на оријентацију по сличности, и немају паралелних облика са формансом *-ав*. Такви су поред *округласџ* (израз квалификатива за лице, cf. Ј. Цвијић, *Насеља* VI, 1909, 514), *кружасџ*, *елијасџ*, *лојшасџ*, *кугласџ*, *обличасџ*, *ваљкасџ*, *коцкасџ*, *рогљасџ* и *ћошкасџ*, *угласџ*.

Однос придева на *-асџ* према придевима на *-аш*, *-иш* и сл. заслужује бар мали осврт. Према *рогаш* не постоји „*рогасџ*“, али постоје прецизирани придеви са детерминантом

— *једнорог* (и супстантивизирано), *дворог*, а према овоме би се могло рећи *дворогашт* (шешир). С друге стране према *каменишт* није забележено „*каменашт*“, ни аналогијом према *дрвенашт*, а према *шљунковишт* (пут, стаза), „*посут шљунком*“, имамо и *шљункашт* „*као шљунак*“, и „*посут шљунком*.“

V

Основно питање семантичке вредности придева изведених наставцима типа *-ашт* односи се на извесну деминутивност њихових значења. Оно се даље разлаже на два питања: 1) да ли се та деминутивност осећа само код оних придева који означавају нијансу неке боје, или се осећа и код других; и 2) шта је управо таква деминутивност.

У почетку анализе овога питања истакао сам да су неуједначено дефинисана значења оваквих придева. Најзгодније су одреднице какве је дао Вук Караџић: *sublividus*, *subruber*, *subniger* итд. Та особина није карактеристична код оваквих придева изведених од именица; оних пак изведених од глагола веома је мало, а код тих та особина није карактеристична. Да би се у овоме правцу уочило право стање, и да би се извели тачни семантички закључци у вези са етимолошком структуром, треба продискутовати уопште о значењима придева на *-ашт* изведеним од придевске основе.

Најзначајнију групу оваквих придева чине они који су ознака извесне нијансе боје. Сваки се од њих ослања на основни придев, и значи нијансу боје коју означава тај придев, али нијансу слабијег степена. — *Беличаст* има значење „скоро бео“, дакле — у мањој мери бео, који нагиње ка белој боји, напр. Изгледа као гладак, *беличаст*, бобичаст камен (Ј. Грчић, Матица IV, 107); *Беличашти* облаци силазе ниско, закачињући највиши део шуме (С. Ранковић, Бранково коло, 1898, 1346); *Црњкашт* значи „скоро црн“, не: „помало црн“ као и варијанте *црњикашт*, коју Караџић дефинише као „*subniger*“, и „непотпуно црн“ напр. Но се ка пу од чо е *црњкаште* (Даница II, 113). Слично је и са придевом *црвѣнкашт*, у Караџића *црвеникашт* „*götlich*“, „*subruber*“, а у накнадној допуни та реч је везана са *ревкашт*, *руд*, а непоређена са варијантама *црљенкашт* — *црљеникашт* (упор.

Болић, Совершенин винодџлацъ II, 195); пета пак варијанта била би *црвенасѣ*, застарела. — *Жућкасѣ* је који је мало нажут, „који нагиње жутој боји“, на пример: Куповну *жућкасѣ*у мараму преклопила је око облик прсију (Ђ. Јакшић, Дела VI, 254); тако се говори о *жућкасѣ*шим очима (Срп. новине 1881, 410); Крлежа слика *жућкасѣ*о маршовско *предвечерје* (Izlet u Rusiju, 112); Назор опева *жућкасѣ*о *ошсјеве* (Utva zlatokrila, 12); необичне би биле варијанте *жуш-касѣ* и провинциска реч коју је у Срему забележио Караџић *жућкарасѣ* „gelblich“, „subflavus“. Према *зелен* имамо најчешће варијанту *зеленкасѣ* „што нагиње на зелено“, „у малој мери зелено“, а ређе су варијанте *зеленикасѣ*, вулг. *зеленичасѣ*, поред *зеленикав*. Још више варијаната имамо према основном придеву *плав* — *плавкасѣ*, *плавичасѣ*, напр. *плавкасѣ*и *вилински коњиц* (Грађа), затим *плавушасѣ* „lichtblau“ (Речник Ристића—Кангрге), а нарочито од интензитетно слабије нијансе *плавешан* — *плавешникасѣ* и *плавешњикасѣ*, по Караџићу „bläulich“, „subcaeruleus“, односно „мало плав“ (Rj. Jsl. Akad.). — *Модрикасѣ* је „слабо модар“ (Rj. Jsl. Akad.), са истим значењем које има *модрикав*, а томе одговара *рићасѣ* према *рић*, или скоро са истим значењем (за браду, cf. В. Петровић, Изабрране приповетке, 184, и за овцу cf. Вид. Вулетић Вукасовић, Стока у Херцег-Босни, „Караџић“ I, 134). — Такве нијансе значења основног придева у мањој мери имају: *сивкасѣ*, *мркасѣ*, *мрчасѣ* и *мрколасѣ*, *руменкасѣ*, *шаренкасѣ*. Код свих њих значење интензитетски умањено условљено је односом према основном придеву.

Слично овоме имамо код придева изведних од страних речи за боје, одомаћених код нас: према *браон* — *браонкасѣ* „оно што иде на браон“, према *розе* — *розикасѣ*; међутим према *грао*, *граорасѣ* обично има еквивалентно значење; *ре-зеда* пак је и адјективски употребљено, и нигде нисам ни видео ни чуо „*резедасѣ*“.

Супротно придевима типа *беличасѣ*, имамо за назнаку боје још једну групу придева: *љубичасѣ*, *ружичасѣ*, *кестењасѣ*, *неранчасѣ*, па онда *лимунасѣ*, *шафранасѣ*, *чивишасѣ*, чак и *цимешасѣ*, *биберасѣ*, па и *броћасѣ* (веома ретко, и то у значењу *љубичасѣ*, по Караџићеву Рјечнику „veilchenblau“.

„violaceus”, односно по Рјечнику Југословенске академије — „у којег је боја као у цвијета љубице”, и уопште — боје руже, неранце, лимуна, шафрана, цимета, бибера, броћа. Тако и *маслинаст* значи просто „боје маслине“ (тајно зелене). Међутим *бадемаст* (за очи) даје поређење не по боји него по облику „очи дугуљасте као бадем”; *кестењаст* пак одговара именици *кестен*, али у језичком осећању великог броја варошког становништва она се пре везује за фр. *brun* или још чешће за нем. *braun* — *браон*, и као што остале не показују умањеност особине придевом означене, тако и *кестењаст* може значити само „боје кестена“, „као кестен“, а не „у мањој мери браон“, „не сасвим боје кестена“, иако има према себи придев *браон*, јер је између *браон* и *кестењаст* развијен однос еквивалентности. Нијанса умањености изражена је са *браонкаст*. Ово је у науци константовано: „За боју *braun* — *браон* најбоље би пристао придев *кестењаст*“ (Наш језик I, 64), cf. *кавешузлија* (Босна).

Да би се учило кретање психолошког тежишта код ових појава развијања семантичких нијанси, треба истаћи и придеве *голубаст* и *пепељаст*, који шире онај ужи круг придева за боје неких цветова и плодова. *Голубаст* се не појављује у правој антитези према именици *голуб*, те не значи „који личи на голуба”, већ означава најчешћу нијансу боје голуба, одговара квалитативној ознаци, а има значење какво је почетком овога века имао израз *голубије боје*, са диференцирањем према *плавичаст*; слично овоме и *пепељаст* одговара ознаци боје, док *пепељав* има значење „посут пепелом“, „с пепелом“, „од пепела“, а за компаративну нијансу уместо *пепељаст* рекло би се управо у поређењу *као пепео* (*сићан*); *земљаст* никако не значи „од земље“, већ „земљане боје“, „као земља по боји”, на пример: Црн у лицу стао, *земљаст*. Дакле, у свима овим случајевима, у наслону на именицу, имамо поредбену нијансу: поређење ограничено на боју, али никако констатовање умањено изражене особине.

Уз *јајаст*, које управо означава нијансу облика, имамо поред *жућкаст* — *жућкаст* неколико варијаната у вези према називима за *жуманце*, *жујак*, *жушка*, *жумањак*; поред *жућкаст* (које узмиче испред *жућкаст*) — и *жумањаст*, *жумањ-*

наст, али употребљено више индивидуално, на пример: Чује пијукање пилића... малих *жумањастих* пилића (Н. Симић, Бркићи из Бара, 37); тако и Ово бледо просмеравање свијетла и *жумњасто* одразивање неба (Исти, Закони и огњеви, 391).

У своје Рјечнику Караџић као да овој групи прибраја и *граничаст* (у Боди), јер каже „може бити да значи црвен“. Али, стварно, тај се придев ослања на реч *грана* у помереном значењу „шара (у виду грана)“, и то обично на свили, те значи „са шарама у виду грана“, златотканих, сребрнastих и сл., нпр. За појасом од злата куђеља, при куђељи свила *граничаста* (пример из Рјечника В. Караџића).

Међутим постоји још једна занимљива група придева на *-аст* и сл. са односом према основном придеву. Они показују извесну „унутрашњу“, психичку особину; *лудаст*, *луцкаст* је „као луд“, „не баш сасвим луд“, па дакле има вредност придева *сулуд*, те се формална вредност *-аст* изједначаје са вредношћу непродуктивног префикса *су-*. Такав однос развија се у комплетивном пару *блесаст* према *блесав*, чије се значење у слабијем интензитету еуфемистички рефлектује кроз форму *блесаст*, које се с једне стране осећа као интензитетни опозитум према *блесав*, а с друге стране се бочно у семантичком смислу наслања на *лудаст* — *луцкаст*. Слично је у односу *шашав* и *шашкаст*. Придев *бедаст* има само унутрашњи семантички однос према општем делу *бед* — *бедаст*, а одатле је само један корак даље однос који је успостављен између именица *будала*, *крџен* и придева *будаласт* „са извесном мање израженом особином будале“, *крџенаст* „у извесној мери кретен“. Али прва два придева, с опозитним односом према именици, добијају интензитетно слабије значење по семантичкој вези — *луда*: *лудаст*/*луцкаст*. Честа предикативска улога именица *будала*, *крџен* поткрепљује овај однос, какав се није развио између *вешройир* и *луцјрда* према придевима *вешройираст*, *луцјрдас* (јер се увек мора појачати придевски: *он је један или прави вешройир*, *то је једна или права луцјрда*); на тај начин код поменутих придева се стабилизовало значење *неозбиљан* са усмереношћу ка „несрећен“, „који неоз-

биљно схвата“, и с друге стране *неозбиљан* са усмереношћу према субјективној вредности „кога не треба озбиљно схватити.“ Такве односе имамо код *алавасџ*, *аламуњасџ*, *алакачасџ*. Из паралелног круга, *кљасџ* и *кљакасџ*, *богаљасџ*, *паџуљасџ*, *дундасџ*, *дежмекасџ*, *џруџељасџ*, *зрикасџ*, *бабасџо* (лице), чак и *бабасџ* (човек) и сл., *шућмурасџ* „неодређен“ и фиг. „несигуран“. Придеви овог типа имају увек призвук пејоративности, што се често појачава таквом вредношћу именице — *луцкасџо дерле* (Дикенс, Велика очекивања, превод 292).

Овакве вредности и такви односи олакшавају да се разуме зашто се придеви овога типа одржавају као једна широка категорија, са основном семантичком вредношћу која их обједињује, ма да ту имамо и правих односа особине изражене у мањој мери, и других који су углавном поређења. Придеви типа *срцасџ*, *звездасџ*, *коритасџ* заснивају се на компарацији, а свака компарација није, стилистички, никад потпуно идентификовање, већ извесно приближавање у упоређивању. Милош, који је, по народној песми, синуо *као јарко сунце*, није тиме постао само сунце, већ је његов изглед изазвао утисак сјаја, отприлике као што би га сунце изазвало, дакле — слично сунцу. Отуда и код *џе* огромне групе извесна вредност која, разуме се, није никако деминутивска, чак ни еуфемистички речена, већ самом компарацијом као таквом чини прелаз ка анализираним семантичким нијансама типа *беличасџ*, *лудасџ* и сл. од придева који означају присуство карактеристичног елемента — типа *џџрафџасџ*, *џругасџ* „са штрафтама“, са „пругама“, *џиличасџ* „са жилицама“. Везе које и овакве придеве одржавају у тој групи јесу случајеви као *бобичасџ*, које значи и „у облику бобице“ и „са бобицама“.

Тако је цела ова група осенчена извесним призраком такозване деминутивности, и отуда су људи с добрим језичким осећањем могли априори узимати то као општу карактеристику целог типа, — иако праве ниансе ублажене вредности, интензитетски слабије изражене имамо само код малог броја, и углавном у две семантичке смернице реализоване.

(Наставиће се)

О ЈЕДНОМЕ ОБЛИКУ ИМПЕРФЕКТА И ПОВОДОМ ЊЕГА

Код нас је често, овим или оним поводом, истицано да се имперфекат и у нашем језику све више губи, као што га је у већини словенских језика већ давно потпуно нестало. И на овоме месту је (в. Наш језик III, 1952, стр. 241) недавно речено да тај облик више не живи на знатном делу наше језичке територије. Осећање за употребу имперфекта данас има само становништво неких југозападних области нашега језика. То осећање је свакако најживље у говорима црногорским, и то у онима старијег типа; али се и у њима, нарочито у некима од њих, имперфекат такође све ређе употребљава. Овим поводом можемо указати на једну карактеристичну чињеницу да код данашњих писаца и из тих крајева врло ретко срећемо употребу овога облика. Тако, рецимо, познати наш данашњи приповедач Михаило Лалић, код кога иначе често срећемо покрајинских елемената у језику, и то, са задовољством констатујемо, нарочито оних што богате књижевни језик, иако родом из једног краја (из Васојевића) у коме је имперфекат у најживљој употреби, — врло ретко употребљава тај облик. Ово је, разуме се, један од јасних доказа да се сваки књижевни језик, па и наш, у току времена неминовно удаљава од народног. Тиме се управо може објаснити и супротна особина честе употребе имперфекта код неких наших писаца из друге половине XIX века, иако је такве, ни у ком случају, онда није могло бити у говору средина из којих су ти писци изишли и у којима су живели. На ово питање ћемо се ниже поново осврнути, а прво ћемо се задржати на облику имперфекта који је управо и био повод писању овога чланка.

Један млади црногорски књижевник имперфекат глагола *носиши* употребио је у облику *носаше*, тј. у облику са неизме-

њеним основним сугласником *с*, дакле — граматички неправилно. А на ту неправилност нам је скренуо пажњу један читалац нашег часописа уз констатацију да код свих глагола *с* односом основа *и* и *е* (у инфинитиву): *и* (у презенту) не-непчани основни сугласник у имперфекту се мења у најсроднији предњенепчани те: од *градиши* имперфекат гласи *грађаше*, од *мушиши* — *муђаше*, од *молиши* — *мољаше*, од *звониши* — *звоњаше*, од *дробиши* — *двобљаше*, од *ловиши* — *ловљаше*, од *ломиши* — *ломљаше*, од *шойиши* — *шољаше*, од *џазиши* — *џажаше*, па да је, наравно, и од *носиши* правилно једино — *ношаше*. Ово је, дакако, све потпуно тачно. И рекло би се да је сасвим довољно овоме младоме књижевнику препоручити да се придржава наведеног правила — које се, уосталом, може наћи и у нашим школским граматикама, — не само у другим случајевима у којима се и код њега сви наведени сугласници у имперфекту доследно мењају на показани начин него и у случају са сугласницима *с* и *з* (као што је написао — разуме се, тачно према своме изговору — дотични облик са неизмењеним *с* у облику *носаше*, он би, тако исто, верно означио свој изговор неизмењеног сугласника *з* у облику имперфекта *џазаше*, рецимо, од глагола *џазиши*). Рекло би се, затим, да о овоме даље ништа није потребно говорити. Али није тако.

Наш млади књижевник са „изузетком“ немењања једино сугласника *с* и *з* у основи имперфекта од глагола *и-и* основа није усамљен. Као он изговарају те облике сви његови земљаци, а као он и написали би их и многи други писци из његова завичаја, макар колико се сви они старали да се придржавају утврђених правилности у књижевном језику. То ће рећи да је овај „изузетак“ данас постао скоро правило за већину оних код којих је живо осећање за употребу имперфекта. А то значи да овде искрсава начелно питање, неподударности једнога облика у народној употреби и у граматичком канону књижевног језика, па му је потребно дати потпуније објашњење.

Због тога што се, како смо на почетку истакли, обим употребе имперфекта територијално сузио и, још више, зато што сасвим поуздано не знамо (наши дијалекти ни изблиза

сви нису детаљно проучени) у којим се све народним говорима овај облик још употребљава, — ми се не можемо потпуно сигурно одлучити за данашњу народну употребу а на штету досадашњег граматичког канона, на шта нас упућује Вуково начело према коме бисмо се дужни били придржавати народне употребе и за коју се ми лично опредељујемо увек кад ово двоје дође у несумњиву противречност. Али се особине народнога језика не могу сасвим једноставно примати у књижевни језик. Увек се мора знати распрострањеност дотичне особине у говорима народним, мора се водити рачуна који су то говори у којима је она распрострањена: говори који чине ужу или ширу основицу књижевног језика, или оно што су од њега нешто више удаљени. Затим ваља тачно одредити уже лингвистички карактер те особине: да ли се она развила из природе међугласовних односа (када се ради о фонетској особини), или се јавила аналогijом, или у додиру са којим страним језиком; да ли је облик добивен у резултату општих или посебних гласовних процеса, или под утицајем системе, и, најзад се, ако је у питању каква синтаксичка или фразеолошка особина, — мора знати да ли је она домаћег порекла или је на неки начин пренесена из којег страног језика. А од великог је значаја и колико је распрострањење таква особина добила у језику наших писаца.

И овде се, дакако, морамо запитати и које је природе особина означеног облика имперфекта, и колико је она распрострањена у говорима народним а колико у језику наших књижевника. Али је тешкоћа у томе што, с једне стране, данашња употреба имперфекта уопште није много распрострањена и што се, с друге стране, у говорима за које поуздано знамо да се имперфекат у њима употребљава тај облик и од глагола *и-и* основа изговора са неизмењеним основним сугласницима *с* и *з*. Писац код кога је нађен облик *носаше* је, рекли смо већ, баш из тих крајева. И ове две чињенице повезане једна с другом иду у прилог његова облика. Али је питање да ли оне и оправдавају употребу овога и сличних облика имперфекта с неизмењеним основним сугласницима и у књижевном језику. Никако се не сме губити

из вида да ће облик имперфекта, истина, више као књишку творевину, још и данас употребити и по који писац из неког краја где се овај облик никако не употребљава, и баш зато ће га дати у облику с променом основних сугласника *с* и *з* у *ш* и *ж*. Ти писци и иначе немају осећања за неко посебно значење имперфекта, па им у њему не смета ни понављање истоветног, односно врло сродног сугласника на блиском отстојању, које је тамо где се има осећање за значење имперфекта у њему условило дисимилацију. У говорима црногорским од глагола са *с* и *з* у основи ти сугласници, дакле, остају неизмењени у имперфекту; говори се једино: *носаше, висаше, износаше, подносаше, дисаше, квасаше, просаше, прсаше се, возаше, довозаше, пазаше, грозаше се* итд. А да је овде у првome реду у питању дисимилација — јасно је по томе што се неизмењени чувају једино основни сугласници *с* и *з*, а сви остали сугласници подложни измени у имперфекту глагола истога типа промене мењају се и у овим говорима (и тамо се каже само: *грађаше, млађаше, мољаше, кањаше се, дробљаше, слављаше, ломљаше, Шољаше*). Али се ту не може искључивати ни аналогија. Дисимилација је могла бити извршена једино у облику 2 и 3 л. једнине, који се завршава на *-ше*, а у облицима осталих лица, у 1 л. једн. и у сва три лица множине, основни сугласници *с* и *з* добивени су дво-струком аналогијом: према облику 2 и 3 л. једнине, где је извршено разједначавање сугласника *ш* и *ж* у крајњем слогу основе, испред сугласника *ш* од наставка, с једне, и према стању у скоро свим осталим глаголским облицима — с друге стране. Ако би се претпоставила само дисимилација, онда би се у облицима осталих лица, сем 2 и 3 л. једн., сугласници *с* и *з* мењали у *ш* и *ж*. Стање у неким говорима чак упућује на то. [Ј. Вуковић, напр., за говор Пиве и Дробњака каже: „Глаголи с основом на *з* и *с*... имају обично у имперфекту наставак *-аџ* (м. *-аџ*), без умекшавања претходног сугласника: *дџлазџ, квџсаџ* (и *квџшџ*), *нџсаџ, дџносџ, џрџсаџ* (м. *нџшџ* и сл.) Али мислим ипак да се неће чути *гасџ* од *гасиџи*, негд увек *гџшџ* (Јужносл. филолог XVII, стр. 71)]. Штавише, доследно вршење дисимилације искључивало би употребу пискавих дентала у крајњем слогу основе испред

наставка *-смо* и *-сте*, у 1 и 2 л. множине. Међутим, мени, сем мало пре изнетог случаја, није познато да се у било коме говору нашем ту јавља разлика између 2 и 3 л. једн. и осталих лица имперфекта, већ обично тамо где имамо *ндџаше* и *пџаше* говори се и *ндџах*, *пџах* — *ндџасмо*, *пџасмо* — *ндџасте*, *пџасте* и *ндџа(х)у*, *пџа(х)у*. У прилог посредства не само дисимилација већ и аналогичке говори и чињеница што у глагола с основама на *ш* и *ж* ови сугласници остају неизмењени и испред наставка *-ше* у имперфекту; од глагола *шужиши* и *пушиши* 2 и 3 л. овога облика свуда где се он употребљава гласи: *шужаше* и *пушаше*. Постојаност ових гласова и у овоме положају чува њихова сталност у свим глаголским облицима.

Без обзира на то како је дошло до чувања неизмењених основних сугласника испред наставка за имперфекат, а до њега је, то смо показали, дошло лингвистичким путем и поред тога што је ово граматички гледано отступање од једног општег правила, — ипак облици имперфекта с том особином би могли бити примљени у књижевни језик ако се једино они употребљавају у народном језику и ако су преовладали код књижевника.

Колико је бар засад познато имперфекат се код претставника са живим осећањем за његово значење данас употребљава једино у облику с неизмењеним пискавим зубним сугласницима у основи. А и код старијих писаца за које можемо бити сигурни да су имали такво осећање овога облика имамо то исто. Тако код Његоша налазимо само: *возаху* (те возаху по мору бродове, ГВ, стих 1468), *улазаху* (улазаху у поља небеска, Луча III, 64), *пролазаху* (погубљене војске *пролазаху* Луча IV, 10), *носаше* (кратку пушку на руке *носаше*, Шћепан Мали I, 178). Једнако и Стј. М. Љубиша зна за облике: *слазасте* (чему се изглиби по образу онај дан кад слазасте Цел. дела, I, 85), *премрсаше* (Среду и петак не премрсаше ни боник, I, 334), *носах* (а кошуљу носак краташну II, 12), *пролазасмо* (прва кућа кроз коју пролазасмо бјеше пуна... II, 18), *пролазаше* (Не пролазаше ноћи што кога не убије, II, 104), *полазасмо* (Ту га хранисмо и измјеницом полазасмо, II, 122), *слазах* (Слазах једном низ Крстац, с Његуша у Котор,

II, 233). А ни код Његоша ни код Љубише нема, наравно ни једног јединог примера у коме би место основног *с* и *з* у имперфекту глагола односне врсте били сугласници *ш* или *ж*. И у народним песмама су много чешћи облици имперфекта као у стиховима: Вјетар ружу низ поље *носаше*, /на Јовов је чадор *наносаше* (Н.пј. I, бр. 187, стих 1—2); — Болан Јово болест боловаше, /тамбура му виш' главе *висаше*; — Ал што киту носи по сунашцу, /то му љепша кита *долазаше* (Н.пј. I, 334, 14—15); — Како који тамо *одлазаше*,/ он Стамболу већ не *долазаше* (Н.пј. II, 392). Али у народним песмама срећемо и примера имперфекта од глагола истога типа са измењеним сугласницима *с* и *з*:

Честе књиге гору *прелажаху* (Н.пј. I, 741, стих 1).

Тко највише чете довођаше,/ из приморја робље одвођаше/ и јуначке главе *одношаше* Н.пј. III, 376.

А то је, иако нисмо нашли велики број оваквих примера, од значаја за ово питање, јер сведочи да се у народу раније (а није искључено да га таквог негде и сада има) употребљавао имперфекат од глагола *и-и* основа са извршеним и сачуваним процесом јотовања сугласника *с* и *з*. Имајући на уму ову чињеницу и водећи рачуна о томе што је такав имперфекат и код познатих наших писаца из друге половине и с краја XIX века, као што су: М. Шапчанин, Л. Лазаревић, С. Матавуљ, С. Сремац и још неки што често употребљавају овај облик у значењима које он и данас има у народу тамо где се употребљава. И то од глагола о којима је реч редовно с промењеним сугласницима у основи.

Према примерима:

У углу се дизаше зелена пећ до гредице на којој *вишаху* румене јабуке и грожђе (М. Шапчанин Цел. дела III, 108); — У јесење доба *вишаху* под стрехом (исто, стр. 112); ... бистрога поточића што *силажаше* с *вигова* (исто, 115); — У зубма им *вишаху* црвене црепане лулице (исто, 117); — Са истока *долажаше* мрак (исто, 121); ... и народа који се све већма *разилажаше* (исто, 121); — Све *одлажаше* у бесцење (исто, 124); — Он *пролажаше* (исто 137); О бедрима *вишаше* му сабља (исто, 156); — И сељанке *улажашу* јатомице са свију страна

(исто, 162); — Све им *долажаше* мутно (исто, 172); — И тужни *долажаху* да га целивају (исто, 177); — Једно од њих *ношаше* и свећу (Л. Лазаревић, Цел. дела, стр. 160); — *Улажаше* у станичну гостионицу (исто, 250); ... с лађе која *долажаше* (исто, 262); — Он извади своју дуванкесу, што му *вишаше* о лијевом боку (С. Матавуљ, Цел. дела II, 43) —

— у прегледаном тексту нисам нашао ни једног јединог примера у коме би се чувао неизмењен сугласник *с* или *з* у основи имперфекта глагола *и-и* основа. Поставља се, истина, питање да ли су ови писци употребљавали имперфекат и у свакодневном говору или само књишки у својим приповеткама. А с разлогом се можемо питати да ли је и у језику средине из које је изишао Вук Караџић у његово време имперфекат био у живој употреби. Ја мислим можемо претпоставити да је осећање за употребу овога облика још онда у тим крајевима било сасвим избледело и да га је Вук у своме сопственом језику нешто оживео, прво поводећи се за оригиналом при превођењу Новог завјета, а затим и подражавајући стил народних умотворина, песама и приповедака, које је он добрим делом скупљао од људи из крајева где је осећање за употребу имперфекта било јаче или слабије развијено.

По моме схватању једино се тако може објаснити честа употреба имперфекта код наших писаца XIX века, у западној Србији, Шумадији и Војводини, где је тога облика, претпостављам, и онда већ било нестало у народном језику. За ово говори чињеница што писци из прве половине XIX века који су мање-више били самоуци, Прота Матија Ненадовић, рецимо, и сам Вук Караџић у својим оригиналним списима готово никако немају имперфекта. У *Мемоарима* прота Матије налазимо мање од десетак примера и то неколика од глагола *биши* (имперфекат од овог глагола се и данас употребљава свугде у народу); у Вукову *Правишељствујушчем совјешу* и *Ковчежићу* такође нема примера имперфекта, а врло је редак и у осталим његовим списима (в. Д. Богдановић, *Пораба времена за прошлост у историчким радњама Вука Стеф. Караџића*, Наставни вјесник, књ. VII, стр. 333). Али како су Вукови следбеници, и књижевници и граматичари, за Вуков сма-

тради не само језик његових оригиналних списа већ и језик Вукова превода и свих народних умотворина које је Вук скупио, — они су се у употреби имперфекта поводили за Вуком преводиоцем Новог зајета и за народним певачем и приповедачем. Отуда је тај облик код неких писаца, код М. Шапчанина, рецимо, из Мачве, у којој је имперфекат и у његово време, свакако, у народу морао бити врло редак, ако се уопште тамо и употребљавао, — скоро чешћи него код Његоша, чак, или код Стј. М. Љубише.

Ипак се не сме губити из вида да је основа нашега књижевнога језика баш у Вуковим делима најшире схваћеним и у делима Вукових следбеника, да баш та дела служе за узор правилности и чистоте нашег књижевног језика; на материјалу из њих је израђен и граматички канон овога језика. Зато се, иако тај канон није никакво еванђеље, не треба о њега олако грешити нити, у овоме посебном случају, у случају облика имперфекта од глагола *и-и* основа с непромењеним сугласницима *с* и *з* у основи, можемо још прихватити оно што је данас несумњиво у народу можда једино у употреби. Да би *носаше*, *пазаше* и сл. имперфекти могли бити примљени у књижевни језик, потребно је утврдити да се у народу употребљавају искључиво такви облици и да само њих употребљава већина наших писаца*. Први од ових услова је врло вероватно задовољен, али не и други. Још се нађе понеки писац који ће употребити имперфекат и не знајући за његов народни облик, даће га у досад једино правилном облику, са измењеним основним сугласницима — у облику: *ношаше* и *пажаше*, па се, наравно, и с обзиром на такав облик код већине старијих писаца зато још увек ови облици могу сматрати једино књижевним, иако ће даљи развитац највероватније ићи у корист засад дијалекатских облика *носаше* и *пазаше*, — наравно уколико брзо не дође до потпуног нестајања имперфекта из књижевног језика.

М. Стевановић

*Занимљиво је указати на чињеницу да и код П. М. Ненадовића од оних његових неколико примера имперфекта један једини од глагола *и* и основа на сугласник *з* чува неизмењен тај глас (в. Цел. дела, стр. 129).

ЈОШ О РЕЧИМА ИЗВЕДЕНИМ ОД ИМЕНИЦЕ МАГНЕТ

„Прављење нових ријечи је тежак посао за свакога човјека...”

Вук

Говорећи *О неким стручним називима* (Наш језик, н. с. II, 265—278 III, 160—170, 259—266, 309—321, 1952), ја сам говорио и о неологизмима: *магнетистици*, *магнетезење*, *магнетност* (III, стр. 167), које неки писци покушавају да уведу место досадашњих термина: *магнетистици*, *магнетисање*, *магнетизам*. Том приликом сам навео да је још В. Маринковић у своме уџбенику физике (1852) ударио темељ нашој физичкој номенклатури и терминологији и да се Ђ. Даничић у свом приказу ове књиге врло похвално изразио о новим терминима. Ја сам Даничићеве речи нарочито цитирао да би се видело колико је В. Маринковић у самом почетку стварања наше физичке номенклатуре и терминологије био на правоме путу и закључио сам да одомаћене термине: *магнетистици*, *магнетисање*, *магнетизам*, који су у употреби од Маринковића до данас, треба и даље задржати.

Поводом мога писања, В. В. Петровић, који је покушао да ове неологизме уведе као термине, поново се за то залаже (НЈ н. с. III, 322, 1952) и као један од аргумената наводи баш Даничићеве речи из мога текста, али само један део и то онај за који мисли да иде у његов прилог.

Да би поткрепио правилност речи: *магнетистици*, *магнетезење*, *магнетан*, *магнетност*, — В. Петровић каже да су оне направљене као многе друге речи које су изведене од основа наших или позајмљених речи (писац погрешно вели: од позајмљених и народних основа!) па наводи, између осталог, и речи *кречност*, *челичност*, *мрсност* да би потврдио исправност речи *магнетност*, којом жели заменити реч *магне-*

Шизам. Шта би свака од ове три речи требало да значи, тешко је рећи!

Како треба поступити у оваким случајевима још одавно је Вук казао. „Шта ћемо да правимо *безумство*, кад имамо *бузимље*?“, каже он. Реч *безумство* изведена је с формалне стране правилно, као и друге речи на *-ство*.

Писац жели да замењује одомаћене речи и одомаћене наставке нашим онде где је сувишно и где то иде у претерани пуризам. Није потребно овде нарочито наглашавати познату чињеницу да не постоји ниједан модерни језик без сличних позајмица, нити се може замислити културни развитак једног језика без њих. Вук, који је не само дубоко познавао и осећао језик већ и пазио на „најмање тачности језика, граматике и стила“, да употребим његов израз, није поправљао ни дотеривао народне речи нити је прогонио речи и наставке позајмљене из других језика. Напротив, он их је наводио онако како их је чуо у народу. Да је писац, који се иначе често позива на Вука, летимично прелистао његов Рјечник, он би нашао приличан број речи на *-исаши*, као напр.:

бастисати, бегенисати, битисати, бојадисати, будалисати, враголисати, дембелисати, дунђерисати, ђаволисати, ђаконисати (разл. ђаконити), јегленисати, калајисати, капарисати, кидисати, крунисати (разл. крунити), лењирисати, манисати, метанисати, механисати, награисати, оварисати, ограисати, покорисати (разл. покорити), рендисати, саборисати, севдисати, сургунисати, тестерисати, ујдурисати, фајдисати (вајдисати), циганисати, чатисати, цамбаисати и др.

Несумњиво да је Вук све ове речи узео из народа и оне се још увек говоре у народу, а мењају се као и други наши глаголи с основом на *с* и наставком *-а-ши*: брисати, дисати, (задисати, издисати, одисати, уздисати), писати, сисати (усисати, пресисати) итд.

И многе речи позајмљене из других језика добиле су овај наставак. Напр.: генералисати, дегенерисати, деформисати, евакуисати, експлоатисати, информисати, карактерисати, култивисати, малтерисати, нивелисати, нужерисати, тиранисати итд.

С друге стране, велики број позајмљених речи добиле су, разуме се, другим путем, наставак *-ираши* као: адаптирати, адирати (обичан термин у хемији), афирмирати, банкротирати (налази се у Вукову Рјечнику), барикадирати, гарнирати, датирати, декретирати, егзерцирати, монтирати, инсталирати, колоквирати, комендирати (у Вукову Рј.), копирати, негирати, монтирати, студирати (штудирати код Вука) итд.

Као што је познато (исп. НЈ, I, 254, 1933) било је покушаја да се наставак *-ираши* код одомаћених речи замени наставком *-оваши*: *датшоваши* (м. датирати), *коловковаши* (м. колоквирати), *препароваши* (м. препарирати), *студоваши* (м. студирати) и др., али су ти покушаји остали без успеха, као нешто извештачено. Друго је питање када су позајмљене речи од почетка добиле наставак *-оваши* или упоредо с наставком *-исаши* или *-ираши* као: репродуковати, организовати и сл.

Говорећи о речи *уљив* (НЈ, н. с. III, 169, 1952), којом је, између осталог, В. В. Петровић хтео да замени интернационалну реч *индукција* (инфлуенца), а кованицама: *уљивиши*, *уљивник*, *уљивљеник*, интернационалне речи *индуковаши*, *индуктор*, *индукш*, — ја сам рекао да од речи *уљив* постоји једино глагол *уљивисаши* и да се овде наставак *-исаши* не може заменити као ни у другим одомаћеним речима (мирисати, манисати, мајсторисати, регулисати итд.). В. В. Петровић на то каже: „Он је хтео да старим грешкама правда нове. Куда то води, може се појмити кад се узме у обзир да се у говорном језику извесних средина чују речи: „живцирати се, лудирати се, преконосирати“, ... Опасан би био закључак да таквим речима, зато што су се овде или онде „одомаћиле“, не треба тражити замене које су у духу народнога књижевнога језика“.

Овде ми је нејасно шта је писац хтео рећи с тим да сам старим грешкама хтео да правдам нове, сем ако не мисли да је наш језик погрешан што има те и такве речи и с таквим наставцима! У другом делу цитираног става, писац је у најмању руку и најблаже речено био некоректан, јер сам ја нишући о речи *складираши* (НЈ, н. с. III, 261, 1952) рекао

да постоји још неколико речи сличне формације: *скрозираши*, *живцираши(се)*, *лудираши се*, *скрахираши*, па сам, објашњавајући њихово значење, завршио дословно: „Ове четири речи ређе се чују и не спадају у књижевни језик, и све су оне као и *складиради* непотребне кованице с туђим наставком“.

На завршетку В. В. Петровић вели: „Уосталом мишњење проф. Мишовића о томе како треба извести речи од основе *магнеш* већ сада је у приличном закашњењу. Речи *магнешити* и *магнећење* сасвим су се одомаћиле у говорном језику и писаним радовима наших електротехничких стручњака, којима су те речи управо највише и потребне. Да наведемо примере: В. Ђ. Јовановић у другом издању свога дела Основни закони електрицитета, 1948, делимично, а у делу Електротехника III, 1951, потпуно је прихватио речи *магнешити* и *магнећење*. У делу Електричне машине од Лившица, књ. I, 1950, књ. II, 1949, књ. III, 1950, преводиоци су свуда употребили облике *магнешити* и *магнећење*. На те облике већ су навикнуте многобројне генерације студената и електроинжењера“.

Не схватам зашто сам ја у закашњењу када уопште нисам ни покушавао да изводим макакве нове речи од *магнеш*! Ја сам заступао гледиште да одомаћене речи *магнешити*, *магнешисање* и *магнешизам* треба и даље задржати, јер су исправне с језичке стране и употребљавали су их сви наши писци већ читав век! Друго, то су физички термини и они се тако употребљавају у свим уџбеницима физике за све средње и стручне школе, за универзитет и велике школе. Електротехника је, као што је познато, примењени део једног дела физике, те је и нетачно пишчево тврђење да су ти називи највише потребни електротехничким стручњацима, јер се њиме служе наставници физике свих помнутих школа, затим: наставници хемије, физичке хемије и др. Одавде се види и незгода за студенте који су у току целог свога школовања у средњој школи и у првим годинама студија учили једне термине, а студирајући електротехнику сада уче друге! Најзад, тешко је схватити закључак В. В. Петровића да су се термини *магнешити* и *магнећење* одомаћили зато што их од пре неколико година употребљава у својим књигама још један колега В. В. Петровића и што су упо-

требљени у преведеном делу у чијој је редакцији учествовао и сам Петровић, а оспоравати да су се одомаћили термини *магнетисаши*, *магнетисање*, *магнетизам*, које употребљавају сви остали писци и у употреби су за читавих сто година!

Од речи *калај* постоји једино *калајисаши*, *калајисање*, *калајџија*, и досада се још нико није нашао да ове наставке замењује неким другим. Можда би, према В. В. Петровићу, требало рећи *калајџи* итд. Од речи *кристал*, Шулек је направио глагол *кристалиши* и одатле именицу *кристалење*. Међутим, уколико ми је познато, те облике нико не употребљава ни у хрватским ни у српским уџбеницима; каже се: *кристалисаши* и *кристалисање*, *кристализираши* и *кристализирање*, *кристализоваши* и *кристализовање*.

По нашем мишљењу и за термине важи, *mutatis mutandis*, оно што је А. Белић рекао за употребу речи у књижевном језику (НЈ II, 250, 1934): „Када се око половине прошлога века стављало питање која особина или која реч треба да се употребљава у књижевном језику нашем, Караџић је просто и јасно одговарао: она која се јави у већине књижевника. Тако можемо и ми одговорити на питање: која од особина Вукова језика — када има више облика за исту службу, треба искључиво да се употребљава у књижевном језику: или она која је у већине нашег народа који говори језиком сличним Вукову или она која је у већине књижевника, тј. која је овладала већим делом књижевног језика, нарочито оног којим пишу књижевници прожети духом књижевног језика Караџићева“.

В. М. Мићовић

О УПОТРЕБИ БРОЈНОГ ПРИДЕВА *ОБОЈИ*

Познато је да се бројни придеви, који у савременом књижевном језику имају само, множинске облике, употребљавају уз именице зване *pluralia tantum* (пример: *двоји наочари, троје новине, четвора враћа*) и уз такве које имају и јединицу — кад својим обликом множине означавају извесну природну целину, пар или скуп (пример: *двоје рукавице, двоји волови, троји просиоци, троја ребра, двоји сватови* и сл.). Одавде се види да се бројним придевом, у овом другом случају, обележава колико има на броју тих множином исказаних целина; тако је *двоји волови* — два пара волова, а *троји просиоци* = три одвојене групе просилаца. Једино бројни придев *обоји* има, поред одређене количинске вредности, и своје посебно значење: њиме се понаособ истичу такве две групе предмета или лица; тако, на пример, *обоји опанци* значи „и један и други пар опанака“, а *обоји сватови* — „и једни и други сватови“.

То је све што има да се каже о значењу и употреби бројних придева уопште. Та употреба, дакле, није нимало компликована; готово се може рећи да је проста, једноставна. Као таква она је јасно формулисана и у свим нашим познатијим граматицама, од Мале српске граматике Даничићеве (1850) до данас. Међутим, у пракси није увек тако: ту употреба и ове врсте бројева пада доста тешко нашем школованом свету. Зато није чудо што се притом лако рађају неправилности које кваре чистоту књижевног језика.

У овом чланку узео сам да покажем како стоји с употребом бројног придева *обоји* и, нарочито, да упозорим на грешке које се у вези с њим чине, а које нису тако ретке, као што ће се видети.

Али прво ово. Према материјалу у историском речнику Југославенске академије, s. v. *обој*, ова је реч некада имала

и облике јединине за сва три рода; од тога је до савременог језика доспео само облик ср. рода *обоје*, који је у њему, као што се зна, збирни број. Ово више узгред. За нас је овде важна и интересантна друга потврда која се тамо налази; а она је у томе да се множински облици бројног придева *обоју* раније, у прошлости, нису употребљавали као данас, већ друкчије. Како — показују примери (од XIV века надаље): *oboja vladičstvija, oboje sestre, oboje kriposti* и др., као и пример из Душанова законика: *Da daduť oboji*, који ишту *svědoke*, опњ *polovinu*, а опњ *polovinu*. Ови облици стоје, дакле, на месту где би се сада обавезно морали употребити облици броја *оба*. Први пример у коме се бројни придев *обоју* односи на именице из горње друге групе јесте из каснијег времена, тек из друге половине XVII века, нађен код босанског писца И. Анчића: *Jedno su Farizej, a drugo Saducej, oboji puni grija svakoga*.

Ова употреба бројног придева *обоју* почела се одмах развијати на рачун старије и у развиту је узела толико маха да је ову, за релативно кратко време, потпуно потиснула, тако да је у савременом књижевном језику граматички она озакоњена као правилна (поред употребе уз именице *plur. tantum*), а прве је сасвим нестало. У речницима Ј. Ак. и Броз-Ивековића, као и у Маретићевој Граматици и стилистици (друго изд., 1931, стр. 192) наводе се за овакву употребу само неколика примера из Вукова језика и језика народних умотворина. Ја сам за овај рад прегледао лексикографску грађу Института за српски језик САН и у њој такође нема много таквих примера. Углавном то би били ови:

Ако се кодъ кога злочинства ... нађе и одъ олакшавајући и одъ отешчавајући околности, гледаће се ков одъ *обои* претеже (Кривич. законик 1860, 32) — дакле, при одмеравању тежине злочинства узимају се подједнако у обзир, на једној страни, олакшавајуће околности и на другој — околности отежавајуће; — Међусобно преобраћанъ *обои* одломака 'едни у друге, по Мочнику (Јоан. Пантелић, Программъ првѣй ... 1853, 35) — тј. претварање и простих и децималних одломака једни у друге; — Онђе ће се с дасморешама удавачким срету

ђевери, ту заједнички једу и пију, па се одатле ђевери женикови враћају, а *обоје* дасмореше продужују пут (Ст. Дучић, Живот и обичаји племена Куча, СЕЗБ. књ. 20, 228) — „обоје дасмореше“ чине овде две дасмореше, „женске сватарнице“, од „женикове близике“ и две удавачке; — Те се стене знатно разликују по петрографском хабитусу од мермера и шкриљаца Белог Камена и Козјака, а друкчије су и од метаморфисаних стена Велешке Клисуре. Несумњиво су од *обојих* млађе... (Ј. Цвијић, Основа за географију и геологију Македоније и Старе Србије, изд. САН књ. 1, 1906, 293) — тј. млађе су у исто време и од мермера и шкриљаца Белог Камена и од стена Велешке Клисуре; — ... Њихова борба [тј. борба ускока] с Млечићима ... изазвала је дивљење, јер беше врло велика разлика у количини ратника, које су *обоји* имали на расположењу (Јов. Н. Томић, Летопис МС св. VI 1901, 49) — „обоји“ = ускоци, с једне, и Млечићи, с друге стране.

Овим примерима за правилну употребу бројног придева *обоји* додајем још два за које мислим да могу ићи с њима. То су: С том се академијом надметао амстердамски реторичарски „љубављу цветни“ еснаф, док се напоследку *обоји* не удружише, те заједнички не саставише ново позориште (Др. Јов. Шера, Општа историја књижевности III 1873, 542, у преводу Ст. Новаковића) и — Овде се истиче сад најбитнија разлика између енглеске-парламентарне и америчке-претседничке владе. Полазна тачка је код *обојих* једна и иста: суверенитет народа што образује бирачко тело (М. Ђ. Миловановић, О парламентарној влади 1888, 8). Овде се, као што видимо, облици бројног придева *обоји* односе на именице *академија*, *еснаф* и *влада*. И нема никакве сумње да су се писци, кад су употребили *обоји*, повели за природом значења ових именица. Свака од њих обликом јединине обележава одређен појам у чију садржину улази изванредан број лица обухваћених и сједињених одређеном и заједничком друштвеном функцијом. У њиховој је свести, свакако, било овакво, множинско, одн. колективно значење именица *академија*, *еснаф* и *влада*; или, још тачније и ближе речено, они су у том

тренутку имали на уму првенствено претставу о лицима која чине састав *академије* и о другима која претстављају *еснаф*, одн. претставу о лицима-члановима *влада*. Само у овом смислу треба разумети овде употребу бројног придева *обоји* (мада би се други пример могао схватити и друкчије и тада би ишао с примерима о којима ће после бити говора). Али потребно је одмах рећи да се иначе значење ових именица не одређује на овај начин јер су то, уствари, заједничке именице и у појмовима који се њима обележавају далеко претеже значење целине над колективношћу; тако се оне своде на означавање извесних засебних јединица — у односу на остале сличне објекте. И отула, природно, имају и облике множине кад се мисли на више таквих јединица.

Као што се из свих ових примера могло видети, да се, у овом случају, правилно употреби бројни придев *обоји* потребно је да у датом исказу постоје две групе или скупине с најмање од по два лица или предмета који опет једни према другима егзистирају као јединствена заједница. И њиме се онда такве две множином обележене скупине посебно истичу, као што је то већ речено. Али на другој страни видимо, и у књижевном језику, не ретке случајеве у којима бројни придев *обоји* није употребљен овако, с овим обавезним елементом, већ је узет тако да се њиме означавају и истичу само два предмета. Према томе његово је значење у тим случајевима „и један и други“, а такво се значење исказује искључиво основним бројем *оба*.

Примери: После тога пође Карло с големом силом на Аваре... који су... освојили већи део Паноније и Дакије, па одатле често упадали к северо—западу у Ђерманију, а на југо-исток у низантијске земље робећи и пустошећи *на обојим странама* (Ст. Бошковић, Историја света књ. II св. 1, 1872, 44); — Но ма колико да су различне полазне тачке *овим обојим начинима* о примени средњег система при казњењу стварног стицаја, тек свакојачко *оба* та начина имају као заједничку карактеристику то: да и по једном и по другом кривац трпи казну за сва своја кажњива дела (Ј. Ђ. Авакумовић, Стицај злочина 1883, 155); — Комплот има нешто

заједнички са случајним саучешћем; а нешто опет засебно од њега. Заједнички им је то: да саучесници у *шим обојим облицима* намерно раде на извршењу једног кажњивог дела (Ј. Ђ. Авакумовић, Саучешће 1885, 73); — Клуб нареди Др. Клајићу, председнику *обојих клуба* да прогласи тај закључак Народним листом (Стј. М. Љубиша, Целокупна дела II, 286) — „обојих клуба“ = Задарски народни клуб и Народни саборски клуб; — Крилни одреди на *обојим боковима* положаја држали су један другог у шаху, а на главном положају била је непрестана ватрена борба... (Д. Ђурић, Тактика... 1885, 147); — Рам од гредица, који је везивао темељ са дашчаним спратом, одвојен је од *обојих* и избачен... (Јеленко Михаиловић, Трусне катастрофе 1927, 29; — ... Врло је вероватно... да међу децом која се рађају у тим крајевима буде доста мезокефала и долихокефала, али да им се облик лубање измени ненамерним утицањем (колевка) или и намерним (трљањем, везивањем), а негде и под *обојим ушцајима* (Мил. С. Филиповић, Гл. Етн. музеја X 1935, 29); — Биће довољно ако одамо признање *обојим ценшрима* за проучавање Његоша, и Цетињу и Београду... (Књижевност V 1950, 76).

На основу свега што је горе казано о употреби бројног придева *обоји* јасно је да у овим примерима њему нигде није место, да је он, према томе, овде свуда употребљен погрешно. Наша граматика савременог књижевног језика овакву употребу његову не допушта. Питање је сада: шта њу изазива тако често кад је историски одавно ишчезла? Мислим да се на то питање може дати овај одговор. У свим наведеним примерима, као што се види, облик бројног придева *обоји* стоји у зависним падежима, без предлога или с предлозима, а у тим падежима, знамо, доста су необични облици броја *оба*. Зато ја сматрам да су писци у таквој ситуацији, кад су имали да употребе његове облике, узимали морфолошки ближе и приступачније облике бројног придева, што, у исто време, показује да им је отсутно језичко осећање за правилну употребу ове речи. Овакву претпоставку непосредно поткрепљује други пример у коме датив

множине гласи *овим обојим начинима*, а одмах затим, у номинативу, стоји *оба ша начина*. Разуме се да упадање у грешку није никада био оправдан излаз јер у језику увек постоји могућност да се до тога не дође. Тако је и у овом случају. У нашем савременом књижевном језику, као што је познато, бројеви *два, оба, три* и *четири* ретко се употребљавају с променљивим облицима. „Кад год се значење појединих зависних падежа може означити неким предлогом и кад га је и без такве ознаке могуће разумети, ови бројеви се данас употребљавају у непромењеном облику” (Мих. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1951, стр. 194). Тако се у горњим примерима могло рећи (и да то буде сасвим исправно): *на обе стране, у оба ша облика, председнику оба клуба, на оба бока, под оба ушцаја* — ако су се хтели избећи одговарајући падежни облици овога броја (на обема странама, у тим обама облицима, председнику обају клубова, на обама боковима, од обају, под обама утицајима) који заиста нису обични и зато постају све ређи и архаичнији; једино се морало рећи: *овим обама начинима* и, у последњем примеру, *обама ценшрима*, што, нема сумње, значи да је ту, у дативу, најпре могло доћи до позајмљивања облика бројног придева *обоји*, наравно, уколико се директно мисли на падежни облик броја *оба*, а не на његову могућну описну замену („и један и други“).

Иако примери који су овде изнесени за правилну употребу бројног придева *обоји* нису скупљани с циљем да покажу њено стање, ипак се и из њих може видети да се ова реч не јавља често у нашем савременом књижевном језику. Она се у њему обично, и све више, замењује изразом „и једни и други“ — који се слаже с именицом. Примери за ово могу се врло лако наћи. Ја имам при руци ове:

Вук држећи се народа употребљава у својим дјелима *и једне и друге облике* (Граф. и стил., прво изд., 1899, стр. 7) — тј. и облике придевских и заменичких речи са придевском променом, на једној страни, и њихове облике са именичком променом, на другој; — Тако исто може доћи презенат *и једних и других глагола* место

перфекта (Љуб. Стојановић, О значењу и употреби глаг. облика у реченицама, Јужн. фил. књ. II, стр. 195) — тј. и глагола перфективних и глагола имперфективних; — Пошто су гласовне промене ограничене временски, сасвим је разумљиво што међу овим новим променама у нашем језику има и других које се врше сада. *И једне и друге те промене* огледају се и у нашем књижевном језику... (М. Стевановић, навед. дело, стр. 43); — Требало је, мислим, и при обради саме промене одвојити именице м. р. на сугласник од осталих, задржавајући при томе *и једне и друге* у истој врсти (Св. Марковић, ЈФ. књ. XIX, стр. 318).

Да закључим. Све ово несумњиво показује да је у језичком осећању постала ближа оваква изражајна конструкција него непосредна употреба облика бројног придева *обоји*. А то је опет проистекло из саме природе његова значења. Ту имамо да се једним гласовним скупом истичу две одвојене целине предмета или лица које су у датом тренутку заједно обухваћене радњом реченичког предиката, а описни израз претставља, на очигледан начин, формално обележавање тих семантичких компонената. И не само то — већ се тиме добија и у степену њихова истицања: оно сада, овако исказано, постаје осетно изразитије и снажније. Баш овај моменат њихов свакако је највише учинио да се облици бројног придева *обоји* почну повлачити из књижевне употребе, и да се све више повлаче. С друге стране, то је довело до тога да је до извесне мере избледело осећање за његово право и основно значење, а онда и за његову правилну употребу (нарочито кад су у питању именице чијим се обликом обележава скупна целина, а о којима је овде и говорено). Отуда се и дешава да се облици ове речи често срећу тамо где својом употребом отворено нарушавају општу правилност књижевног језика и одакле их зато треба сузбијати. Мислим да ово могу илустровати горњи примери.

Б. Милановић

ИНФИНИТИВНА ОСНОВА НЕКИХ ГЛАГОЛА III ВРСТЕ

У „Републици“ од 23 септембра 1952 год. (стр. 5) изишао је непотписан чланчић под називом „Спласла или спласнула?“, који ми је дао повода да се позабавим мало исцрпније глаголима тога типа. Писац чланка заступа мишљење да радни придев од глагола *сїласнуши* треба у књижевном језику обавезно да гласи *сїласнула*, а никако *сїласла*, због тога што се тај придев гради по правилу од основе инфинитива, а инфинитив гласи *сїласну-ши*, никада *сїлас-ши*. Међутим, иако је у овом конкретном случају писац у праву да треба говорити *сїласнула*, а да је *сїласла* облик који зацело не иде у књижевни језик, ја ипак сматрам да је потребно задржати се на овоме питању уопште, пошто је у принципском погледу овакво прилажење проблему врло погрешно; то је уствари формалистичко гледање на језичка питања и наметање књижевном језику неоправдане стеге.

Истина, као и свагде у нормативној граматици, тако и при грађењу глаголских основа постоје норме, „правила“; али како је словенски глагол уопште, па тако и српско-хрватски глагол, врло сложена и танана творевина, то је и немогуће сабити га у овако једноставне – и притом погрешне – формуле.

Наши су граматичари, уосталом, у пракси одавно заузели став према питању образовања неких глагола *ну-основа*, и изrekli тврђење да у грађењу глагола тога типа има у књижевном језику доста колебања. Таквих колебања има већ и у оном Вуковом и „вуковском“ језику који је граматички обрадио проф. Т. Маретић. Тако, на пример, Маретић констатује да глаголи као *дићи*, *сїшићи*, *црћи*, *маћи* итд. могу образовати и инфинитиве од *-ну-основа*: *дигнуши*, *сїигнуши*, *цркнуши*, *макнуши* итд., а да један исти глагол тога типа

може имати аорист и са наставком *-ну-* и без њега: *дигох* = *дигнух* и сл.¹ То није никакво чудо кад се зна да је и сам Вук у Рјечнику често уз само једну варијанту инфинитива – наводио по две варијанте облика за аорист и радни придев, напр.: уз инф. *џрснути* он наводи аор. *џрснух* = *џрскох*, *џрсну* = *џршти*; ређи пример *џрснула* = *џрсла*; у другим, опет, случајевима Вук уз један тип инфинитива – наводи други тип аориста и радног придева: тако он *џошћети* упућује на *џошгнущи*, а код *џошгнущи* даје само *џошгех* – *џошгже*; *џошгао* – *џошгла*, и томе слично.

И проф. А. Белић тако исто утврђује да има у нашем књижевном језику доста глагола где постоје оваква колебања; он такође допушта напоре *нагнух* и *нагох*; *дигнуо* и *дигао* итд., и вели да се јављају и такви глаголи овога типа који могу „неке² облике... од инфинитивне основе... имати по првој врсти“³.

Проф. М. Стевановић, слично, допушта напоре постојање облика *дићи* = *дигнуши*, *џући* = *џукнуши*, *врћи* = *вргнуши* итд.⁴, а уз глаголе т. *сагнуши*, *џргнуши* изричито наводи као правилне аористе облике *сагох*, *џргох* и радне придеве *сагао*, *џргао*.⁵

И тако даље; таква колебања бележе и други наши стручњаци.

Из свега тога се види да механичко правило „какав је инфинитив, такви су и други облици од инфинитивне основе“, – не одговара стварности нашег књижевног језика, тојест бар код глагола овога типа. Како, на пример, показују горњи случајеви, уз инф. као *џргнуши* – дакле *ну-*основе – стоји сасвим исправно радни глаголски придев *џргао*, без проширења са *-ну-*. А механизам који управља овим односима врло је сложен и зависи од више различитих чинилаца. Према томе,

¹ Граматика і стилістика...² (1931), 206—207.

² Истичем ја.

³ Граматика српскохрватског језика за трећи разред..., Београд 1932, 79—80.

⁴ Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд 1951, 213.

⁵ о. с., 215—216.

дакле, ако се жели утврдити облик аориста или радног придева ових глагола, онда је често узалудно позивати се на инфинитив, јер ту има и врло много неподударача.

Може се уопште рећи да имају у овоме правцу три групе глагола: а) глаголи који познају доследно *-н-* и у презентској и у инфинитивној основи (као *ШонуШи* – *Шонем*; исп. *ШоиШи*); б) глаголи који у инфинитивној основи никако не бивају проширени са *-н-*, а у презентској основи га употребљавају (исп. *Помоћи* – *Помогох* – *Помогао* према *Помогнем*); в) глаголи који се у употреби овога *-н-* у инфинитивној основи колебају (исп. *дигао* = *дигнуо* и сл.).

Различито понашање – поред осталог – зависи и од тога како се, на који сугласник, завршавала основа пре но што је добила проширење *-н-*. На пример, ако је основа са крајњим усненим или тренутним зубним сугласником, онда данас обично не само у инфинитиву него и у другим облицима од инфинитивне основе – стоји *-ну-*: *лунуШи*, *ша(ш)нуШи*, *кренуШи* (: *креш-аШи*) и др.

Обрнуто, ако се основа некад завршавала на *-с-*, *-з-*, онда је инфинитив обавезно са *-ну-*: *ПокиснуШа*, *огрезнуШи*, (никад *ПокисШи* итд.), али, на пример, радни придев обично је од краћег облика основе: *Покисао*, *огрезао* и сл.

Код основа на *-к-*, *-г-* (напр. *рећи* – *рекао*) прилике су – опет другачије. И томе слично.

А у све се ове односе мешају и други моменти, на пример утицаји морфолошке аналогije.

Код свих глагола ових типова јављају се уствари два основна проблема:

1) граде ли се облици од инфинитивне основе са *-ну-* или без њега, и зашто се граде са *-ну-* или без *-ну-*;

2) какав је однос између облика инфинитива, с једне, и осталих облика од инфинитивне основе, с друге стране.

Да бих показао како теку ти процеси, а и да бих извукао неке практичне закључке, узеху да једну ужу групу глагола овога тина прегледам мало исцрпније. Задржаћу се овога пута на оним глаголима чија се основа, пре него што су добили или могли добити проширење са *-(н)у-*, завршавала задњевепчаним сугласницима *-к-* и *-г-*.

*

За облике инфинитива, а где је могуће и за облике аориста и радног глаголског придева, — служим се материјалом из Вуковог Рјечника; али како то за моје сврхе није довољно, ја сам узео да прибавим такве грађе и из дела извесног броја наших новијих истакнутих писаца¹. Ти писци су ми дали примере за аорист и радни глаголски придев тридесетак наших глагола (и њихових деривата) овога типа. Због тога ћу се код тих глагола и задржати, и говорићу овде о инфинитиву, аористу и радном глаголском придеву, комбинујући ексцерпирану грађу са оним што нам даје Вуков Рјечник. То су ови глаголи: *добећи* (од-, по-, пре-, при-), *блеснући*, *забрећи* (на-), *навићи* (обићи), *викнући* (за-, под-, уз-), *врћи* (за-, под-, у-), *вриснући* (за-), *дићи* са дериватима, *дрекнући*, *жећи* (за-, по-, са-, у-), *јекнући* (од-), *клекнући* (по-), *кликнући* (ус-), *лећи* (за-, по-, под-, с-), *маћи* са дериватима, *намигнући* (с-), *моћи* с дериватима, *замрћи* (с-), *промукнући* (у-), *нићи* (из-, по-), *зайрегнући* (ис-, на-, рас-, у-), *иђснући* и *иђснући* (по-, рас-), *рећи* (за-, из-), *сћићи* (до-, по-, при-), *шаћи* с дериватима, *зашегнући* (ис-, на-, по-, пре-, при-, с-, ус-), *шећи* с дериватима, *пошиснући* (при-, с-), *шргнући* с дериватима, *нагнући* (по-, при-, са-, у-).

Код неких глагола из ове групе прилике су просте, тојест увек влада или само краћи или само дужи облик, бар у књижевном језику.

Увек краћи облик имамо код *добећи* итд., и по сведочанству Вуковом и по сведочанству писаца које сам анализирао: Вук или даје само краћи облик (напр. *добјећи*) или

¹ Лаза Лазаревић, Приповетке II, СКЗ бр. 53 (Лаз.); Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности², Београд 1921 (Ск.); Стеван Сремац, Приповетке II, СКЗ XXXIV, бр. 227 (Срем.); Његош, Горски вијенац, Београд 1928 (Њег.); Симо Матавуљ, Вакопја fra-Врпе..., Љуба 1938. (Мат.); Иво Ћипико, Са острва, СКЗ бр. 15 (Ћип.); Јован Дучић, Сабрана дела V, Библиографско југ. писаца (Дуч.); Милутић Ускоковић, Дела, Нар. дело (Уск.); Иво Андрић, На Дрини нуприја, Просвета (Андр.); Петар Кочић, С планине и испод планине, СКЗ бр. 109 (Коч.); Бранко Ћопић, Приче за дјецу, Ново пож. 1949 (Ћоп.); Иво Војновић, Дубровачка трилогија, СКЗ XXX, бр. 198 (Војн.); Бора Станковић, Стари дани, СКЗ бр. 76 (Б. Ст.); Аугуст Шеноа, Дела, Нар. дело (Шен.).

дужи облик упућује на краћи (напр. *одбјегнуџи* упућује на *одбјеџи* итд.); а код анализираних писаца се дужи облици нису нашли.

Исти је случај и са глаголом *врџи* и његовим дериватима: Вук дуже облике инфинитива упућује на краће, а код писаца су у употреби краћи облици.

То важи и за *жеџи*, с том разликом што овде Вук уопште и не наводи дуже облике, затим за *моџи*, *мрџи*, *реџи*, *шаџи*, *шеџи*. Због тога мислим да нарочите примере није ни потребно наводити.

Напротив само дужи облик констатује се код ових глагола: *блеснуџи*, *викнуџи*, *вриснуџи*, *дрекнуџи*, *јекнуџи*, *на-мигнуџи*.

Али код осталих набројених глагола постоје разноврсна колебања, и због тога је потребно да овде изнесем примере. Наводим их оним редом како сам их исписао напред.

1) Вук има напореда *inf.* *забрџи* и *забрекнуџи*; али иначе изричито даје аор. *забрехох*, р. пр. *забрехао*—*забрекла*, а и код писаца сам нашао само краће облике: *набрекла* (Б. Ст. 125), *набрекли* (Ћоп. 24), *набрекле* (Коч. 53).

Код глагола *навиџи* итд. имамо код писаца само краће облике:

аор.: *навикоше* (Мат. 110);

реџи пример: *навикла* (Андр. 183; Срем. 14; Ћип. 94; Б. Ст. 128, 147), *навикло* (Ћоп. 8), *навикли* (Андр. 74; Б. Ст. 103), *обикла* (Ћип. 30).

И код Вука имамо *обикох се*; *обиче се* и све тако. И инфинитиве *обикнуџи се* и *привикнуџи се* он упућује на *обиџи се* и *привиџи се*; међутим инфинитив *навиџи* Вук упућује на *навикнуџи*.

3) Код глагола *диџи* имамо овакве прилике:

inf.: *дигнуџи (се)*, *из-*, *о-*, *по-*, *при-*, *уз-* Вук редовно упућује на *диџи (се)* итд.;

аор: 3 једв. *диже* (Лаз. 140; Коч. 30; Б. Ст. 12, 95, 111, 124; Ћип. 143), *дигоше* (Лаз. 79, 154; Срем. 149; Коч. 15, 71; Ћип. 9, 11; Андр. 318, 327; Ћоп. 8; Њег. 55), *одиже* (Мат. 15), *подиже* (Коч. 14; Ћип. 58, 132; Ћоп. 94), *подигоше* (Лаз. 21, 98; Ћип. 41), *прилигох* (Ћоп. 16);

р. пр.: *дигао* (Лаз. 197; Срем. 18; Андр. 166, 360; Мат. 55, 137, 155; Дуч. 202; Б. Ст. 53, 97, 103; Ћоп. 27, 62), *дигла* (Андр. 33, 84; Срем. 54; Ћип. 99; Дуч. 75; Б. Ст. 141; Ћоп. 7, 99), *дигло* (Коч. 13), *дигли* (Андр. 170; Коч. 9, 15; Дуч. 28, 202), *надигла* (Ћоп. 181), *подигао* (Ск. 414, 415, 422, 435; Коч. 74; Андр. 9, 10, 13, 64; Ћоп. 137, 159, 166; Ћип. 146; Дуч. 149; Војн. 9, 107; Шен. 182), *подигла* (Андр. 299; Ћип. 164; Дуч. 188; Војн. 19, 46, 68), *подигло* (Коч. 20; Дуч. 154), *подигли* (Дуч. 236; Шен. 66), *уздигао* (Андр. 22; Срем. 32; Коч. 66), *уздигла* (Б. Ст. 50), *уздигли* (Војн. 54).

Али налазим и примера са *-ну-*. Код А. Шеное тога има доста: *подигнух* (186), 3 ј. *дигну* (68, 97, 168, 169), *подигну* (179), *придигну* (93); *дигнуо* (129). А понекад се ово јавља и код других писаца: *дигнуо* (Мат. 117); *уздигнуо* (Лаз. 200), *подигнуо* (Уск. 448; Војн. 129). Код Његоша налазимо овај дужи облик кад му га наметне метрика:

Јер су Власи^ууши *подигнули* (72);

Ка' да би га из гроба *дигнули* (82);

Што је земља небу *подигнула* (92).

Исп. код Војновића реченицу у којој стоје један до другог облици са *-ну-* и без *-ну-*: — Изненада се *шргнула*, скоро *подигла* (129).

Па и код Вука у Рјечнику налазимо и пример *издигнули*, што је сасвим разумљиво кад се узме у обзир то да он познаје и дуже инфинитиве, иако их сматра мање обичним неголи кратке.

Али, у сваком случају, из изнетог материјала се види да су краћи облици код овога глагола много чешће у употреби.

4) Код глагола *клећи* итд. постоји јако колебање.

Вук прости инф. *клекнуши* упућује на *клећи*; али, напротив, сложени инфинитив *поклећи* упућује на *поклекнуши*.

Код писаца је исто такво колебање:

аор.: 3 ј. *кличе* (Уск. 436; Андр. 43), *клекоше* (Мат. 97; Б. Ст. 121); али

3 ј. *клекну* (Мат. 145; Коч. 63; Андр. 48; Б. Ст. 83; Шен. 78);

ређи пример: *клекао* (Мат. 110); али:

клекнуо (Ђоп. 26; Шен. 125), *клекнули* (Дуч. 59), *клекнуле* (Б. Ст. 3).

5) И код глагола *кликнуџи* у Вука је колебање: он упућује *кликнуџи* на *клићи*, уз које у Рјечнику стоји и р. пр. *кликао*—*кликла*; али сложено *поклићи*, супротно, упућује на *покликнуџи*.

Код писаца, међутим, нашао сам само дуже облике: аор.: 3 ј. *кликну* (Шен. 87, 186, 229), *ускликну*, *ускликнуше* (Ђоп. 20, 14);

ређи пример: *ускликнуо*, *ускликнула* (Ђоп. 80, 102, 104).

И по мојем личном осећању — данас је у књижевном језику редован дуги облик.

6) Код *лећи* у Вука имамо обично само краће инфинитиве: *лећи*, *залећи*, *полећи*, *подлећи*, *слећи се*; само поред *слећи* Вук даје и *слегнуџи*, али га упућује на први облик.

И код писаца увелико преовлађује краћи облик, иако се не може рећи да им је дужи облик непознат:

аор.: *легосмо* (Лаз. 92), 3 ј. *подлеже*, *подлегоше* (Мат. 182, 156), 3 ј. *слеже* (Срем. 10), *слегоше* (Ђип. 85); али:

3 ј. *слегну* (Мат. 160; Б. Ст. 20), *полегну* (Мат. 75);

р. пр.: *легао* (Мат. 110, 164; Андр. 97; Ђоп. 27, 91; Дуч. 31, 237), *легла* (Б. Ст. 128), *легло* (Андр. 22), *легли* (Њег. 90; Дуч. 240), *легле* (Б. Ст. 50), *подлегао* (Мат. 182), *слегао* (Мат. 92; Коч. 18; Ђоп. 129), *слегла* (Андр. 25; Војн. 25, 85), *слегло* (Ђип. 41), *улегле* („Њихове стопе још су... *улегле* у тло својих градова”; Дуч. 47); али:

слегнуо (Срем. 157).

7) Вук упућује *макнуџи*, *из-*, *од-*, *по-*, *при-*, *раз-*, *с-* на *маћи*, *из-* итд.

Код писаца тако исто преовлађује краћи облик; дужи облик је редак, али се и он јавља.

аор.: 3 ј. *умаче* (Ђип. 20, 35, 67, 91, 140), *макоше* (исти, 19) 3 ј. *измаче* (исти, 42), *измакоше* (Андр. 49), *одмакох* (Ђоп. 73), *одмакоше* (Андр. 42; Срем. 152; Ђип. 7, 162), 3 ј. *поизмаче* (Мат. 17), *помаче* (Ђоп. 61, 95), *помакоше* (Б. Ст. 118), *размакоше* (Мат. 97), *смакоше* (Њег. 13); али 3 ј. *помакну* (Ђип. 57), *примакну* (Ђип. 56; Шен. 156);

р. пр.: *макла* (Мат. 91), *измакао* (Коч. 69), *измакла* (Уск. 404), *измакли* (43), *одмакао* (Ћип. 12), *одмакла* (Б. Ст. 141), *примакао* (Коч. 21); али:

макнуо (Лаз. 195; Војн. 11, 26, 28, 157; Шен. 11), *макнула*, *узмакнула* (Војн. 19, 132).

8) Код Вука нема колебања за глаголе *промукнуџи*, *умукнуџи*: он те инфинитиве упуђује, као мање обичне, на *промуђи*, *умуђи*.

Али код писаца се колебање јавља:

аор.: 3 ј. *умуче* (Б. Ст. 121), *умукоше* (Ћип. 53) — поред: 3 ј. *умукну* (Срем. 148; Шен. 131);

р. пр.: *умукли* (Војн. 16), *умукле* (Коч. 75); али:

умукнуо (Андр. 79; Војн. 168), *умукнуле* (Б. Ст. 145).

9) Вук као обичније инфинитиве наводи *ниђи*, *изниђи*, *пониђи*, иако му ни дужи облици нису непознати.

Код писаца — истина, број примера је случајно уопште мали — налазимо и једно и друго:

р. пр.: *изникла* (Војн. 113); *поникла* (Дуч. 35) — поред: *никнуо* (Шен. 55), *поникнула* (Б. Ст. 131).

10) Вук упуђује *зајрегнуџи*, *ис-*, *на-*, *рас-*, *с-* на *зајређи*, *ис-* итд.

Мени се, пак, лично чини да су данас у књижевном говору обичнији краћи облици; у Београду су они искључиви.

Али код писаца сам нашао и једне и друге:

аор.: 3 ј. *најреже* (Уск. 436; Б. Ст. 13), *ујрегоше* (Ћип. 62) — поред:

3 ј. *зајрегну* (Шен. 84), *најрегну* (Ћип. 59).

11) Глаголи *прснуџи* и *прснуџи* имају, дабоме, само такав инфинитив; али у аористу и радном придеву Вук као равноправне облике наводи *прсних* = *прскох*, *прсну* = *пршше*; *прснуо* = *прскао*, *прснула* = *прсла* (s. v. *прснуџи*).

И код писаца у аористу и радном придеву налазимо колебање:

аор.: *пршше* (Уск. 466); али иначе:

3 ј. *прсну* (Лаз. 147; Њег. 41), *прснуше* (Срем. 95; Ћип. 75), 3 ј. *попрсну* (Шен. 160);

р. пр. *расїрсла* (Ћоп. 22)¹; али:

їрснуо (Андр. 165).

12) Код Вука се *сшигнуши* и деривати упућују на *сшићи* итд.

Исте такве прилике, тојест готово доследно краћи облик, налазимо и код писаца:

аор.: *сшигох* (Б. Ст. 9), 2 ј. *сшиже* (Ћоп. 128), 3 ј. *сшиже* (Мат. 93, 159; Ћип. 4, 86, 91; Ћоп. 108), *сшигосмо* (Лаз. 137, Уск. 466), *сшигоше* (Срем. 73, 151; Мат. 182, 186);

р. пр.: *сшигао* (Ск. 373; Срем. 92; Андр. 41, 51, 60, 64; Ћоп. 135, 136; Дуч. 90; Ћип. 149), *сшигла* (Лаз. 6; Андр. 20; Ћоп. 31); *сшигло* (Ћоп. 54; Андр. 313), *сшигли* (Лаз. 159; Андр. 24, 47, 345; *сшигле* (Срем. 102), *їосшигла* (Б. Ст. 15), *їрисшигао* (Ск. 267).

Једино код Шеное, који, како се из примера могло уопште видети, воли облике на *-ну-* и иначе, налазимо и овде један пример дужег облика: *досшигну* (118).

13) Вук познаје већином само дуже облике корена *-шег-*: *зашегнуши*, *исшегнуши*, *нашегнуши*, *сшегнуши* (*се*), *їршегнуши*, *їришегнуши*; једино уз *їошегнуши* наводи, као мање обичан облик инфинитива, и *їошећи*².

Код писаца је, међутим, јако колебање у аористу и радном придеву:

аор.: *їошегоше*, *їришегоше* (Ћоп. 75, 147); 3 ј. *сшеже* (Лаз. 217; Коч. 72; Ћип. 165; Б. Ст. 22, 125), *сшегосмо* (Лаз. 136); али:

3 ј. *зашегну* (Коч. 49; Ћип. 42), *зашегнуше* (Андр. 48), 3 ј. *ошегну* (Ћоп. 181), 3 ј. *їришегну* (Ћип. 43, 115), 3 ј. *їрошегну* (Коч. 5, 39), 3 ј. *расшегну* (Б. Ст. 13; Ћоп. 94), 3 ј. *усшегну* (Шен. 46);

р. пр.: *зашегао* (Коч. 45; Војн. 87), *исшегао* (Ћоп. 7), *ошегао* (Уск. 450), *їошегао* (Андр. 72, 85; Ћоп. 138), *їошегла* (Њег. 59), *їршегло* (Андр. 53), *їришегао* (Мат. 165; Војн. 128), *їрошегао* (Дуч. 101), *расшегла* (Б. Ст. 59), *сшегао* (Срем. 25; Ћоп. 44), *сшегла* (Срем. 18; Коч. 68; Б. Ст. 54), *сшегло* (Коч. 23; Андр. 162; Ћоп. 142); али:

¹ Исп. и *дроб му їрскао!* код Марка Миљанова (Библи. срп. писаца, 287).

² И ја сам у Војводини бележио инф. *сшећи*, *їришећи*.

шегнули (Шен. 105), *зашегнуо*, *пошегнуо*, *ушегнуо* (Војн. 7, 8, 92), *ушегнули* (Б. Ст. 37).

Вук тако исто код два од ових глагола, код *прешегнуши* и *прошегнуши се*, даје напоредо као равноправне облике *прешегох* = *прешегнух*, *прошегох се* = *прошегнух се*; али иначе, уз дуже инфинитиве, наводи само: *пошегох* – *пошеже*; *пошегао* – *пошегла* итд.

14) Код корена *шиск-* (исп. *сѣискаиши*) инфинитив је, наравно, увек образован са *-ну-*; али Вук иначе даје напоредо аористе *сѣиснух* = *сѣискох*, *сѣисну* = *сѣиште*.

Код писаца у аористу и радном придеву имамо обоје, само као да је дужи облик обичнији, бар у р. пр.:

аор.: 3 ј. *пришѣште* (Уск. 450; Андр. 30, 334), 3 sg. *сѣиште* (Лаз. 15, 27); али:

3 ј. *пошѣсну* (Шен. 68, 166), *пришѣсну*, *сѣисну* (Ћоп. 40, 47, 48);

р. пр.: *пошѣсла* (Ск. 201), *сѣисла* (Војн. 53), *сѣисло* (Ћип. 45), *сѣисли* (Андр. 47); али иначе:

ошѣснуо (Ћоп. 37), *ошѣснула* (Ћип. 90), *пошѣснуо* (Ск. 97), *пришѣснуо* (Лаз. 48; Андр. 64; Ћоп. 135; Војн. 56), *пришѣснула* (Војн. 99), *сѣиснуо* (Коч. 7; Андр. 178; Војн. 7, 28), *сѣиснула*, *сѣиснуле* (Војн. 6, 64, 25).

15) Колебање је и код глагола *шргнуши*.

Истина, у инфинитиву код Вука налазимо само дуже облике: *ишѣргнуши*, *ошѣргнуши*, *прешѣргнуши (се)*, *рашѣргнуши*, *шѣргнуши (се)*.

Али и код Вука у примерима налазимо као равноправне облике *ошѣргнух* = *ошѣргох*, иако он иначе бележи *ошѣрже*, *рашѣргох*, *рашѣрже*, *рашѣргао*, *рашѣргла*.

Код писаца има у аористу (за р. пр. немам грађе) и једно и друго; али је краћи облик обичнији. Исп.:

шргох (Б. Ст. 34, 47), 3 ј. *шѣрже* (Лаз. 35, 119; Мат. 124; Коч. 1; Б. Ст. 14, 57, 85, 89, 92, 97, 118; Андр. 39; Ћоп. 129, 130), *шргоше* (Ћоп. 13), *ишѣргох* (исти, 76), 3 sg. *ишѣрже* (Ћип. 43, 51), *ошѣрже* (исти, 44, 88), *ошѣргоше* (Уск. 463), 3 ј. *прешѣрже* (Ћип. 87); али:

3 ј. *шргну* (Андр. 43, 164; Ћип. 43, 58), 3 ј. *прешѣргну* (Ћип. 163), 3 ј. *рашѣргну* (Шен. 169).

Исп. код Ћипика реченицу: — Дјевојна *шргну* и иза неколико покушаја *истрже се* (49).

16) Најзад, данас у основе на *г* иду и глаголи *нагнуши*, *погнуши*, *пригнуши*, *сагнуши*, *угнуши* (као *сшегнуши*), иако су то по пореклу *б*-основе (*са-гну-ши*, *са-гну-* од *-гъв-нж-*; исп. *са-гиб-а-ши*). Данас од тога *-б-* нема више трага. Зато се могу овамо прикључити и примери који се односе на ове глаголе.

Инфинитив овде не претставља проблем, он је увек са *-ну-*; а иначе имамо:

аор.: *нагох* (Б. Ст. 34), 3 ј. *наже* (Лаз. 123; Б. Ст. 13), 3 ј. *саже* (Уск. 40; Ћип. 115; Б. Ст. 83); али:

3 ј. *нагну* (Андр. 39, 48; Мат. 17, 19; Ћип. 110, 160; Шен. 163, 229), *нагнуше* (Шен. 204), 3 ј. *погну* (Андр. 165), 3 ј. *пригну* (Б. Ст. 21; Шен. 159, 166), 3 ј. *сагну* (Андр. 357; Мат. 78; Ћоп. 61, 156; Шен. 82);

р. пр. *сагао* (Б. Ст. 30, 153), *сагла* (исти, 42, 55); али иначе:

нагнула (Б. Ст. 8), *нагнуло* (Ћип. 33), *погнуо* (Б. Ст. 20, 53), *пригнуо* (Војн. 160, 168, 169), *сагнуо* (Шен. 125, 140), *угнуо* (исти, 160).

Исп. и код Вука у примеру *s. v.* *пригнути* аор. *пригну*

Само се по себи разуме да би анализа материјала и код других писаца, а такође и повећан списак глагола, могли додати понеки пример који би ишао у прилог броја краћих или у прилог броја дужих облика; али мислим да је и овај изнети материјал у стању да да општу слику и да покаже извесне принципе који код ових глагола важе.

Ако сада још једном бацимо поглед на ове глаголе *к-*, *г-*основа, видећемо да се они распадају на три типа:

а) они који имају увек краћи облик у књижевном језику, иако у презентској основи имају или могу имати *-н-*. То су: *добећи* итд., *моћи*, *замрћи* (*омрћи* и др.), *рећи*, *шаћи*, *шећи*;

б) они који имају увек дужи облик: *блеснуши*, *викнуши*, *вриснуши*, *дрекнуши*, *јекнуши*, *намигнуши*;

в) глаголи који се између дужег и краћег облика колебају. То су: *забрећи* итд., *навићи* (*обићи*), *дићи* и деривати, *клећи* итд., *лећи*, *маћи*, *умукнуши* и др., *запрегнуши* итд.,

прснути, прснути, сшићи, шегнути, шиснути и др., *шргнути* и *нагнути* (*погнути, сагнути* итд.).

Сад је још питање узрока овога колебања код неких глагола, а такође и практичних закључака који би се могли извући.

Морамо прво истаћи чињеницу да се ни сви ови глаголи где постоји колебање — не слажу међу собом у мери и начину колебања.

Код неких глагола имамо колебање код једних истих граматичких категорија; исп. код Вука *клећи* али *поклекнуши*; *клићи* али *покликнуши*; затим код писаца *макао* — *макнуо* итд.

У неким, опет, случајевима уз само дужи инфинитив — налазимо колебање осталих облика од инфинитивне основе; исп. само *шргнути*; али *шргох* = *шргнух*, *шргао* = *шргнуо* и сл.

У трећим случајевима, најзад, уз можда једино краћи инфинитив налазе се колебања осталих облика, иако је ово уопште ређи случај (исп. од *умући*: поред *умукао* и *умкнуо*).

Ја мислим да није тешко рећи откуд то да може постојати разлика између инфинитива, с једне стране, и осталих облика саграђених од инфинитивне основе, с друге. Код глагола као *нагнути, шегнути, шргнути* и сл. стари облици би гласили на *-ћи* и тако би се јако разликовали од осталих глагола, који имају завршетак *-ши*; зато је лако могао бити уопштен наставак *-ну-*, иако се у примерима као *дићи, сшићи* итд. по традицији могао чувати и краћи облик (наслањањем на *рећи, моћи* и др.). Напротив, код аориста и радног придева облици као *нагох* — *наже*; *нагао* — *нагла* по својој структури се добро слажу са одговарајућим облицима многих других глагола I врсте: исп. исти однос у *шресох* — *шресе*; *шресао* — *шресла* или *гребох* — *гребе*; *гребао* — *гребла* и сл. Зато су се ови облици и могли добро очувати, иако смо видели да се, где више а где мање, јављају и облици са *-ну-*.

С друге стране, чување краћих облика у аористу и радном придеву (*дигао* пре него *дигнуо*) учинило је да се у књижевном језику код многих глагола и у инфинитиву доста радо очува облик на *-ћи* (*дићи* обичније него *дигнути* и сл.), иако не код свих.

Из свега овога се може извући и практичан закључак: да код оних глагола код којих данас постоји у овом правцу колебање — у књижевном језику преовлађује или је искључив краћи облик у аористу и радном придеву. То важи за ове глаголе: *зобрећи, навићи, дићи, клећи, лећи, маћи, умући, сџићи; зајрегнући, шегнући, шргнући, нагнући*, а, можда у нешто мањој мери, и за: *џрснући, џрснући, сџиснући*. Код ових последњих глагола аналогија је била нешто јача и боље очувала и краће облике (то су старе *ск*-основе).

И тамо где постоји колебање између дужег и краћег облика инфинитива — у књижевном језику за сад је обичнији краћи облик инфинитива. То се може рећи за ове глаголе: *набрећи, навићи, дићи, лећи, маћи, умући, сџићи* (исп. дијал. и *сџећи, шрћи*).

Једном речју, где год су позната оба облика, и дужи и краћи, књижевни језик — и поред извесног колебања — тежи да сачува старије, краће облике, без *-ну-*, што се нарочито лепо види код глагола *дићи*.

Други практичан закључак је тај да заиста у стварности постоје извесна неподударана између појединих облика од инфинитивне основе, па да се, дакле, не сме код овог глаголског типа радноме придеву и другим облицима наметати правило да се граде на исти начин као инфинитив. Ако би се, например, ретко могло десити да се према инфинитиву *сџласнући* сагради радни придев *сџласла* (м. *сџласнула*), код глагола *џрснући, сџиснући* ми смо, напротив, имали прилике да констатујемо облике као *џрсла, најрсла, сџисла* и сл., а исто тако и уз *шргнући* — ређи пример *шргла* и сл.

Све ово, наравно, не значи да *свуда* у нашем језику увек мора бити тако. У неким нашим говорима се *-ну-* врло јако ширило; други су говори, опет, могли сачувати старије стање. Али ово наше испитивање показује да извесна стилизација, тежња за архаичношћу, заиста постоји у књижевном језику, иако до потпуне кристализације засада још није дошло.

Иван Појовић

ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ II ИЗДАЊА ВУКОВА РЈЕЧНИКА¹

Ове године навршило се сто година откако је велики Вук обогатио нашу културу II издањем свога Рјечника. У току последњих сто година цео наш духовни развитак текао је под снажним потстреком који му је својим стваралачким револуционарним радом дао Вук. Врло важно место у томе припада баш II издању Рјечника, јер њим отпочиње нова фаза у нашем културном развоју, исто онако као што I издањем његовим почиње прва фаза Вукове борбе, која означава темељ тога развоја. Да бисмо приликом ове важне стогодишњице могли јасно видети значај његове улоге у развоју нашег народног живота, потребно је показати како су постала оба издања, који је циљ Вук постављао једном и другом, под каквим их је приликама радио и какве је сметње имао да отклања.

Као што је познато, Вук је штампао I издање свога Српског рјечника 1818, пет година после свога доласка у Беч по пропасти Србије. Захваљујући срећној околности што је знаменити словеначки научник Копитар, као цензор свих словенских књига, прочитао његово писмо Карађорђу о узроцима пропасти Србије, Вук се одмах по доласку у Беч упознао с њим, што је било судбоносно по Вуков живот и по развој наше савремене књижевности и културе. Јер Копитар је био Вуку и учитељ, и саветник, и помагач, и заштитник. Познавши тек из његова писма Карађорђу прави српски језик — дотле је он познавао само „славјаносербски“ језик штампаних књига — и нашавши у Вуку врло бистрог и даровитог човека, с јако развијеним језичким осећањем и реал-

¹ Предавање одржано на Коларчеву универзитету, 4 новембра 1952

ним схватањима књижевности и народног просвећивања, Копитар му је саветовао да бележи и штампа народне умотворине и да скупља речи и састави речник српскога језика. Уз његову помоћ Вук је за необично кратко време од непуну годину дана написао речник, али због великих сметња издао га је тек после две године, крајем 1818. Много му је било лакше написати га него штампати. Сметње су дошле од стране митрополита Стратимировића, који није хтео допустити да се Рјечник штампа новим правописом и народним језиком, сматрајући то нападом на православље и српску народност, који су били поверени његовом стварању и чувању. Под његовим утицајем аустриска власт није допуштала да се српске књиге штампају другде осим у Будиму, а ту цензура, опет под његовим утицајем, не би дала да се штампају друкчије него по старом правопису. Тек на енергично заузимање Копитарово допуштено је да се Рјечник штампа у штампарији Јерменског манастира у Бечу. Али кад је речник најзад био отштампан, настале су највеће тешкоће: требало је исплатити штампарију. Вук је целога свога живота натекао с новцем, а тада је још био почетник на књижевном пољу, у туђем свету, у коме се ипак боље сналазио него у својој рођеној земљи. Дотле је већ био објавио три своје књиге (1814 Малу прстонародну Славено-Србску Песнарицу и Писменицу српскога језика, 1815 Народну Србску Песнарицу), али приход од њих једва је стизао за исплату штампе. Примљена претплата од пријатеља и родољубивих поштовалаца није била довољна, и он се обрати кнезу Милошу да му притекне у помоћ са 300 дуката надајући се да ће у њему наћи највећег добротвора. Ласкав тон којим је ово писмо написано није био само средство да се сломи тврдичлук Милошев већ и израз његовог искреног уверења. Своју молбу да га кнез помогне Вук овако образлажава (писмо је нарочито написао, због околине Милошеве, старим књижевним језиком и правописом):

1. Вы ћете съ тимъ учинити велику ползу и славу цѣломе народу Србскоме (особито Србиѣ); а вы за ползу и за славу народа Србскога висте штедили ни крви свое, нити сте живота жалили.

2. Учинићете мени помоћ и благодѣяніе, кое треба да ми чините зашто сам я вашъ (Србіанскій) единый писатель; и свима самъ образ освѣтлао и честь учинио.

3. Я ћу ову књигу посветити вашему славномъ имену, кое ће бити као вѣнацъ свима вашимъ славнымъ мужественымъ делима: Свѣт ће видѣти да се вы поредъ храбрыхъ и надалеко чувеныхъ дѣла вашихъ и за просвещеніе народа Србскога бринете, сви ће вам Славенски народи, од Петрова града до Дубровника зато благодарити; свакога ће правога Србљина (од Адријатичскогъ мора до Тимока, и од Црне горе до Пеште и до Сент-Андріе) срце од радости заиграти, кадъ види Србскій Рѣчникъ, Србіанцемъ саставлѣнъ, а трошкомъ народоначелника и поглавара Срба напечатанъ, и нѣговоме славномъ имену посвећенъ. Благодарно ће потомство послѣ 1000 година съ радости и съ благодарности читати и споминјати како сте вы — и у како сте време — платили да се први Србскіи Рјечникъ штампа**)

Али, било што кнез Милош није имао разумевања за књигу какав је био речник, било због утицаја његове некултурне средине, било што је стварно био у новчаној оскудици, после дуге преписе и чекања, Вук није добио ни тражени 300 дуката, ни обећаних 1500 гроша. Тек тада се обратио руском посланику, грофу Головкину и поднео му на поклон своју Песмарицу, али се овај племенити гроф, претставник „једнокрвне и једноверне“ моћне Русије, „мајке и заштитнице православља и словенства“, није дао ни опепелити. Тврдећи да Руси за аустриске Србе никад нису марили нити маре, упутио га је на аустриски двор, а Песмарицу му је вратио. Тако је Вук, тешка срца, морао ићи у аудијенцију и код аустриског цара, али се вратио празних шака. После мољакања на све стране, најзад је добио зајам од трговца Т. Тирке.

Појава Вукова Рјечника и Граматике значе почетак прве фазе Вукова револуционарног и реформаторског рада. Овим двома књигама он је објавио рат тадашњем ненародном књижевном језику и рускословенској азбуци и правопису.

* Вукова преписка II, 535.

С тим убојитим оружјем он је направио широк продор на тврђави тадашње славјаносербске културе, у којој се гушио народни дух, и отпочео љуту борбу са списатељима, српском црквеном хијерархијом и србијанском бирократијом, борбу коју је водио више од 30 година, стичући све више поштовалаца пријатеља и следбеника. Крај педесетих година прошлога века уствари значи победу његове реформе, и 1847 година се обично узима као прекретница у развоју наше нове књижевности, јер су се те године појавиле четири књиге, које се могу сматрати као путоказ на уласку у нову фазу нашега културног развоја. То су: Његошев „Горски Вијенац“, Бранкове „Песме“, Вуков „Нови Завјет“ и Даничићев „Рат за српски језик и правопис“. Његош и Бранко, као велики песници, показали су овим својим књигама да се простим народним језиком могу писати и најсавршенија уметничка дела; Вук је својим савршеним преводом Новог завета побио тврђења црквених кругова да се књиге црквеног садржаја не могу писати народним језиком, а учени Даничић је научним доказима објаснио и оправдао Вукову реформу. После појаве ове четири књиге целом свету је било јасно да је Вукова реформа коначно победила. Да би, такође, крунисао свој успех, Вук се сад латио припремања II издања Рјечника.

Свестан недостатака првог издања, које је припремио на почетку свога књижевног рада, без довољно знања и искуства, Вук је одмах по штампању I издања на својим путовањима и у сусретима с људима из народа почео скупљати нове речи. Изради речника приступио је 1846 или 1847 године, уз помоћ свога даровитог ученика, младог Ђ. Даничића (јер је Копитар већ био умро, 1844), који је речи превео на немачки и латински и обележио акценте. Речник је ушао у штампу 1850. Мада при штампању овога издања није имао онаких тешкоћа какве је имао при првом издању, наишао је на велике сметње при растурању речника. Највећа повика против I издања Рјечника била је због непристојних речи, које се, истина, ме пишу, али које су сваки час биле у устима и оних који су Вука најжеће нападали због њих. Пошто се мислило да ће такве речи бити и у II издању, Вукови непријатељи су повели агитацију против Рјечника и самог Вука.

Колико су томе далеко ишли, можемо судити по ономе што је саветник војвода Стеван Книћанин рекао у својој кући Вуку кад је овај дошао у Београд да интервенише због забране уношења Рјечника у земљу. По речима Книћаниновим, има људи који сматрају да штета коју је наш народ претрпео због пропасти царства на Косову није ништа према оној коју ће му Вук учинити својим правописом и да је њега поткупила аустриска влада или нека пропаганда преко Копитара, да би се наш народ пошокчио и поунијатио *). Кад су о његовом раду тако мислили највиши достојанственици у Србији, није никакво чудо што је влада на основу старе забране новог правописа забранила уношење Вукова Рјечника у Србију, те је 500 примерака за претплатнике у Србији (за I издање било их је само 36) задржано на царинарници. Вук је писао Гарашанину, тадашњем министру унутрашњих дела, молећи га да се заузме како би се дигла та забрана и доказујући да је одлука о забрани погрешна, срамотна за владу, а штетна за народ. Место очекиване повишице пензије и помоћи за штампање Рјечника дочекао је забрану! Па ипак вели да ће наставити рад у истом правцу, „надајући се да ће доћи вријеме, када ће се труди моји и дјела моја управо цијенити, а што мене онда неће бити на свијету ја за то не марим ни мало, јер ја своја дјела и радим више за потомство, него за садашњи нараштај“. Какве пророчке речи и каква далековидост, која је потпуно недостајала тадашњим управљачима Србије, који су тако епохално дело као што је био Вуков Рјечник забранили „због скаредних речи и правописа“ и што је „напуњен шокизмима“, а у скаредне речи та fina господа убрајају речи као што су: мркати се, букарити се, пасті се и сл. Вук је писао и кнезу и разним саветницима, али без успеха. У писму саветнику Павлу Станишићу жали се на непријатељство саветника према њему, којим брукају и себе и земљу, па каже да он у Бечу не живи што му је тамо живот милчији него у Београду, већ да би народу могао учинити више користи, па завршава врло заједљиво:

*) Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, стр. 657.

„Што бих ја, да сам советник, у Београду имао кућу и који дућан и око Београда земље, а може бити и коју хиљаду дуката у готову, ја за то слабо марим: ја волим што сам написао и штампало само ове две књиге, које ми непријатељи моји с помоћу вас, мојих пријатеља, тамо забрањују, то јест, Нови Завјет и Српски Рјечник, него да имам имање колико ви сви советници и попечитељи заједно што имате!*)

Забрана Рјечника и ове Вукове речи дају јасну слику менталитета тадашње бирократске касте у Србији, која је кочила наш културни развитак. Забрана је остала на снази све до повратка у земљу Обреновића, управо до 16 септембра 1859, када је укинута забрана штампања и уношења књига штампаних новим правописом, осим званичних издања.

У чему је разлика између II и I издања Вукова Рјечника? Разлика је, пре свега, у обиму, тј. у броју речи, јер је у првоме било 27.000 речи, а у друго је Вук унео још близу 20.000 и много нових значења старих речи. При састављању првог издања он се послужио старим хрватским речницима (Делабелиним, Белостенчевим, Јамбрешићевим, Стулијевим и Волтицијевим), као и Курцбековим немачко-српским, узевши из њих само оне речи којих се раније није сетио и попунивши тако збирку речи коју је прикупио 1814 међу србијанским избеглицама у Срему. У своме позиву на претплату, 1816, вели да се образовани Срби питају: какав нам је речник потребан, па одговара:

„Правый отговоръ на то: требамо найпре Рѣчникъ народнога Сербског' езыка, у коем' ће се содржавати само оне рѣчи, кое народъ Сербскій употребљава да по том' совокуплѣнїю собственныхъ нашихъ рѣчїй познамо цѣло полѣ нашег' езыка; да видимо на чему смо; да смотре писателѣи образователѣи езыка, како народ производи рѣчи, како их слаже, како их умекшава и учињава за общенародне разговоре и сообщенїе мыслїй; да вникнемо у разнообразїе рѣчїй по различным' предѣлима народа Сербскогъ; да изъ свега тога

*) Исто, 632

фѣлологъ правила за себе изведе; да Иностранцы... и сама наша проча Славенска браћа наш прекраснѣй дѣалектѣ (нарѣчїе) познаду; наконатѣ да видимо колико нам' оскудѣва за изображенїе, усoвершенїе и обогаченїе езика, кои нам' е едино средство, коимѣ лакше, извѣстнїе и скорїе кѣ нашему общем' просвещенїю и нравсвенном' усoвершенїю доћи можемо.“

Као што видимо, Вук је у овој подужој реченици изнео не само своје схватање важности речника, већ и читав свој просветилачки и реформаторски програм.

Доследно томе, он се старао не само да увелича, већ и да побољша II издање Рјечника. Зато је пре свега избацио све непристојне речи, које су дотад толико послужиле његовим непријатељима у борби против његовог рада. Затим је уз помоћ Ђ. Даничића дао тачнији превод речи на немачки и латински и правилније обележио екценте, јер је у I издању имао само један кратак акценат, а у овом је речи као: *рѣба*, *ндгу*, *сѣди* обележио краткосилазним акцентом, за разлику од речи с краткоузлазним, као: *вѣда*, *ндга*, *сѣдї*, а поред тога је доследно обележио неакцентоване дужине. Ако су се ипак провукле неке погрешке у обележавању узлазних акцената, кривица је до Даничића, који је могао погрешити због свога војвођанског акцента, јер овај у неким случајевима отступа од књижевног, Вуковог акцента. Важна је разлика у томе што је у првом издању давао речи са старим јатом онако како се изговарају у сремском одн. ресавском и у херцеговачком, тј. јужном наречју, а у другом је дао изговор њихов у четири наречја: источном, јужном, југозападном и западном, како их је назвао (*дед*, *ђед*, *дјед*, *дид*; *џераџи*, *ћераџи*, *џјераџи*, *џираџи*). Место ранијег јужног наречја, које му је било матерње, сад је усвојио за књижевни језик југозападно наречје, па је речи других наречја упућивао на њега. Најзад, етнографска грађа о народном веровању и обичајима у другом издању је обилнија.

На оваку обраду Рјечника у II издању утицали су не само његово лингвистичко знање и боље познавање народног говора и изван Србије и Војводине, обиље речи које је прикупио по нашим западним крајевима, Хрватској, Далмацији

и Црној Гори, и културна потреба српског народа, већ и један нов, културно—политички моменат: зближавање између Срба и Хрвата. Тридесетих година прошлога века, захваљујући Гајевом Илирском покрету, који је значио почетак национално-културног препорода хрватског народа, Хрвати су почели усвајати штокавско-јекавски дијалект за свој књижевни језик, чему је много допринео Вуков пример код Срба и његов углед. Али прихватање новог књижевног језика код Хрвата, који у већини говоре кајкавски, чакавски и штокавско-икавски, ишло је тешко и споро. Због тога су се 16 марта 1850 године састали у Бечу: истакнути хрватски књижевници И. Кукуљевић, Д. Деметер, И. Мажуранић, Винко Пецељ и Ст. Пејаковић, најчувенији српски писци Вук Караџић и Ђуро Даничић, и велики словеначки научник Ф. Миклошић, па су потписали чувени „Књижевни договор“, износећи у уводним речима побуде којим су се руководили:

„Доље потписани знајући да један народ треба једну књижевност да има, и по том са жалости гледајући, како нам је књижевност раскомадана, не само по буквици, него још и по језику и по правопису, саставили смо се овијех дана, да се разговоримо, како бисмо се, што се за сад више може, у књижевности сложили и ујединили.“

И зато су једнодушни у томе: 1. да не ваља мешати наречја, већ да треба изабрати једно од народних наречја за заједнички књижевни језик; 2. да је најбоље примити јужно наречје, јер њим највише народа говори, народне песме су на њему испеване, најближе је старословенском и другим словенским језицима, на њему је написава сва стара дубровачка књижевност и, најзад, највише књижевника и „источнога и западнога вјерозакона“ на њему пишу; 3. да се *x* пише свуда где му је по етимологији место, јер га народ обадве вере по јужним крајевима говори; 4. да се *x* на крају генитива мн. именица не пише (Хрвати су га тада писали); 5. да се место самогласног *p* не пише ни *ap* ни *ep*, како су писали Хрвати, већ само *p*, како пишу Срби. Договор се завршава речима:

„Ако да Бог, те се ове мисли наше у народу приме, ми смо увјерени, да ће се велике сметње књи-

жевности нашој с пута уклоњити, и да ћемо се к правоме јединству приближити“.

Потписници споразума одредили су Вука да напише упутства за примену споразума, и он је написао „Главна правила за јужно нарјечје“. Чињеница да је овај договор био у Бечу, где је Вук стално живео, да садржина договора и наведени разлози уствари претстављају његове погледе и да је њему поверена израда „Главних правила“ показује колики је он углед уживао и колико је његов дотадашњи реформаторски рад био отсудан за утврђивање данашњег књижевног језика и код Хрвата. У томе је велику улогу одиграло II издање његова Рјечника, који је и код Хрвата постао као неко еванђеље за свакога ко је хтео да правилно говори и пише народним језиком. Из године у годину растао је број књижевника који су писали лепим штокавско-јекавским наречјем, нарочито за време рада бискупа Штросмајера на југословенском јединству. Године 1880 „Југославенска академија знаности и умјетности“ почела је издавати велики „Рјечник хрватскога или српскога језика“, под редакцијом Вукова ученика Ђ. Даничића, који је тада био и секретар Академије. Као веран следбеник и помагач Вуков, Даничић се прихватио врло значајног и тешког посла: да настави и допуни Вуков локсикографски рад састављања једног обимног речника који ће обухватити све језичко благо поцрпено из српских и хрватских књига од најстаријих времена до данас. После Даничићеве смрти тај посао су наставили други хрватски научници: М. Ваљавец, П. Будмани и Т. Маретић. И досад је изашло 12 књига, а биће их још свакако 3. Али Даничићев речник, због своје гломазности и дуготрајне израде, као и због тога што је више историски речник, а много мање речник савременог језика, није могао подмирити свакодневне практичне потребе. Зато је учени лингвист д-р Иван Броз, један од најватренијих Вукових следбеника, израдио „Рјечник хрватског језика“, који је после његове преране смрти довршио и 1901 издао у 2 књиге његов ујак, каноник д-р Ф. Ивековић. Уредник у предговору објашњава да му је дао име Рјечник хрватског језика а не и српског, „јер су га списали и на свијет издали Хрвати“, а уствари је то Вуков рјечник, само проширен и модернизован. Он је, пре свега, попуњен

рчима из свих Вукових и Даничићевих дела, затим из М. Ђ. Милићевића и Његоша, из „Хрватских (тј. муслиманских) народних пјесама“ у издању Матице хрватске и из збирке речи проте Јована Богдановића. Деведесетих година прошлог века Вуков књижевни језик је победио у Хрватској, захваљујући делима најбољих хрватских књижевника који су њим писали, а највише научним радовима и ауторитету проф. Т. Маретића, највећег Вуковца међу Хрватима. Зато је и хрватска влада била принуђена да Вуков правопис уведе као званични правопис у школе и администрацију. По њеном налогу нови Хрватски правопис саставио је д-р И. Броз, који је у циљу популаризовања и утврђивања Вукова књижевног језика у Хрватској узео је на себе и састављање овога речника, чиме је Вукову намеру наставио и досада најпотпуније остварис.

У томе погледу код Срба је мање урађено, можда зато што су они осећали мању потребу у томе, пошто већина њих говоре тим језиком још измалена. Место да се педесетогодишњица II издања Вукова Рјечника обележи потпунијим и савременијим речником, српска држава је 1898 год. издала само III издање Српског рјечника, које није ништа друго до II издање, измењено само утолико што је допуњено Вуковим речима које су нађене записане на његовом личном примерку II издања, и што су извршена нека техничка усавшавања. И најзад, стара југословенска држава је још мање одмакла у том погледу: она је 1934 год. штампала IV издање Вукова Рјечника, што је уствари префотографисано III издање. Па ипак, поред двојезичних речника, већином за школску употребу, појавио се 1936 „Речник српскохрватског књижевног језика“ д-ра Луја Бакотића, као његово приватно издање. Ово је први покушај да се да речник савременог књижевног језика нашег, у коме се одавно осећа велика потреба, и он је, и поред свих мана и недостатака, разумљивих код једног нестручњака, ту потребу прилично подмирио. Али је Српска академија наука, одмах по своме оснивању, преузела на себе рад на прикупљању грађе за велики речник нашега језика, и тај је посао почео 1894 и до данас је прикупљено преко 3 милиона листића с речима и њиховим разним значењима, како из писаца српских и хрватских за последњих 150 година, тако и из разних крајева наше земље. Због ратова штампање речника није могло почети раније, али од пре четири године

Институт за српски језик Српске академије наука врло интензивно ради на сређивању речничке грађе и на обради значења речи, тако да се можемо надати да ће идуће године почети штампање овога толико потребног и тако дуго очекиваног речника.

Ако се данас мисаоно обазремо у назад за сто година, видећемо да је стварање и утврђивање савременог српско-хрватског књижевног језика ишло споро, и тешко, јер је требало отклонити велике сметње, и код Срба и код Хрвата. Што је тај језик постао својина оба народа, заједничко изражајно средство њихове књижевности и свеопште културе, велика заслуга припада Вуку Караџићу и његовим делима, а пре свега његову Рјечнику. Данас, сто година после другог издања његова, наш књижевни језик постао је наша највећа заједничка културна тековина, исто онако као што је Нова Југославија постала заједничка, неразрушива народна држава. Сви покушаји неких псеудонаучника још пре рата да докажу како су српски и хрватски посебни језици, сви њихови напори да за време покојне Независне државе хрватске исфабрикују нарочит хрватски књижевни и државни језик пропали су, јер су се разбили о здраву свест народну. Они нису успели, нити ће икад успети зато што наш књижевни језик није нека натурена вештачка творевина, већ језик који има свој корен у живом народном говору, из кога стално црпе снагу, језик који се читаву стотину година богатио и усавршавао кроз дела најбољих књижевника и научника, и хрватских и српских.

Нека ови редови, посвећени стогодишњици II издања Вукова Рјечника послуже не само као признање и захвалност великом Тршићанину, већ и као потстрек свима који су позвани да својски настану на томе да се Вуков лексикографски рад снажно настави, у најширем обиму и с најпотпунијим научним апаратом, како би се што пре почео штампати не само велики речник нашег језика, већ и један мањи, практичан речник савременог књижевног језика, који би био верна слика и његова садашњег стања, и његова развитка за последњих сто педесет година, од Доситеја, Вука и Прерадовића до данас. Тако ће се најбоље извршити програм који је Вук изнео у горе цитираном позиву на претплату за I издање Рјечника и прославити стогодишњица II издања његова.

Милош С. Московљевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Неоходно је да се позабавимо са поред чисто шектонским елементима које добијемо из данашњег положаја слојева, поново са фацијама у којима су развијене стјене на Шоме Шерену.*

Сажимање је једна од врлина писања кад год може да се изврши без штете по јасност и граматичку правилност. У горњој реченици оно је, међутим, извршено на рачун и граматичке правилности и јасности. Са поред чисто тектонским не може да се каже, јер предлог са захтева инструментал, а поред — генитив, па зато не могу бити стављени једновремено уз исти облик именице. Даље, између предлога и именице пред којом стоји — не може се уметати друга реч сем атрибута, који с именицом чини целину. Глагол добијемо у свршеном виду овде је такође рђаво употребљен, јер означава радњу тренутну, док је свакако имао трајно, односно учестало значење. И најзад, предлог са неправилно је употребљен, јер позабавити се тражи инструментал без предлога.

Исправљен текст гласио би простије:

Неоходно је да се позабавимо не само чисто шектонским елементима које добијамо из данашњег положаја слојева него и фацијама у којима су развијене стјене на Шоме Шерену.

2. *Израђена је специјална експериментална техника.*

На основу претходно добијених експерименталних налаза. ... има дејство на бронхну мускулатуру.

... кисеоника кога треба давати;

дијагностичка страна;

ресекован.

Све ове реченице, изрази и речи налазе се на неколико страна једног угледног медицинског часописа. Сви ти изрази разликују се од оних који су досад употребљавани за исте

појмове; сви показују похвалну тежњу наших лекара да поправе нашу медицинску терминологију, и сви су — погрешни, јер су противни духу нашег језика и дугогодишњој општој употреби.

Да пођемо редом.

Експериментни, бронхни и дијагнозни погрешни су зато што су противни правилу које је освештано дугом и општом употребом да стране придеве примамо с готовим наставком. Ми смо те придеве примили готове, а нисмо их правили од именица од којих су изведени. С потпуним (страним и њему додатим нашим) наставком они одавна гласе; бронхијални, експериментални и дијагностички. Није потребно враћати те придеве на страну етимологију, и на туђу основу, односно туђу именицу, додавати наш наставак. Ни сами лекари то не чине увек. Који од њих каже летан место леталан? Који каже морбан место морбидан, виран место вирилан, операн м. оперативан, стеран место стерилан? И кад су све те придеве оставили на миру, зашто су се окомили на оно неколико придева које су „посрбили“?

У истом броју поменутог часописа имамо и глаголски придев ресекован. Глагол ресековати не постоји у српском, те од њега не можемо правити ни придев. Реч је још нова, примљена првобитно у облику ресецирати, и немамо разлога да то мењамо кад тај страни наставак за инфинитив имамо и у другим, добрим речима, као телефонирати (В. Граматику Михаила Стевановића, стр. 117). И да ли и сами ти творци новог медицинског језика говоре и пишу: „Леш је затим секован“ или: „Леш је затим сециран“? Ако је добро сецирати, онда мора бити добро и ресецирати.

У истом броју истог часописа налази се, међутим, израз кисеоник кога треба давати. Да ли је и то плод реформаторског духа? По досадашњој граматици било је правилно који треба давати.

Тренутак у коме су објављене те новотарије врло је опасан, јер баш сада се убрзано ради на изради медицинског речника, те прети опасност да у њему не буде више овакврх појава.

3. *Светско шржиште ништа не прашта, најмање незнање.*

Опет један случај претераног сажимања, управо изостављања потребних речи. Значење горње реченице је ... најмање не прашта незнање, што би, пошто се овакве две негације потиру, могло да значи: ... највише прашта незнање. Међутим писац је хтео да каже:

Светско шржиште ништа не прашта, а најмање прашта незнање.

4. *То се ... види из писма генерала Томашевића ... у коме захваљује владици Петру на учешћу у ослобођењу Боке и шаље генерала Милушиновића да је заузме.*

По оваквој стилизацији излази да се и генерал Милутиновић такође шаље у писму, што писац свакако није хтео да каже. Изостављене су речи јавља да испред шаље.

5. *По казивању мештана у бунарима, већ на седмом мџру, налазе се исти слојеви.*

По тексту казивање потиче од мештана у бунарима. Међутим, они су могли бити спасени да је запета умерена за две речи унапред, после мештана, где јој и јесте место. Тај израз је изван главне (првобитне) мисли, као и изрази: на основу наведенога, по мом мишљењу, на сваки начин итд. Запета после бунарима није била неопходна, и утолико је то мање што би се и после прве умерене запете могла створити двосмисленост. Зато би најјасније било написано:

По казивању мештана, у бунарима се већ на седмом мџру налазе исти слојеви.

Бунарима је сад тесно везано с енклитиком се, брзо се изговара једна реч за другом, те читалац и не помишља да оно што иде даље веже с мештанима.

6. *Суђрошно овоме што смо ми нашли, С. и Ф. хладећи канцерозне болеснике који су поред осталог испишивали и крвну слику и нашли да ериџроцити мало опадају, док мукоцити расту — неуџрофили преовлађују.*

Став уопште нема главне реченице; даље, који налази се одмах иза болесника, тако да читалац мора да помисли да су они испитивали крвну слику, иако им свакако није било до тога. Да би се добила главна реченица, мора

се изоставити и испред нашли, а после нашли додати су. Мора се променити и ред речи, да би се отклонила овде недопуштена близина релативне реченице. Ради веће јасности може се, без штете по смисао, изоставити и поред осталог. Овако преправљен став гласио би:

Сујрошнo овоме што смо ми нашли, С. и Ф., који су, хладећи канцерозне болеснике, исцрпљивали и крвну слику, нашли су да ериштроциџи мало ојадају, док мукоциџи расту — неутрофили преовлађују.

Остала је нејасна реченица неутрофили преовлађују, јер лаик не може да зна да ли неутрофили преовлађују насупрот мукоцитима или црта треба само ближе да одреди како мукоцити расту. Конструкције са цртом треба употребљавати само тамо где доприносе јасности; где, као овде, чине израз неодређеним, не треба их употребљавати.

7. Опет морамо да се вратимо на погрешно стављање енклитике, иако је о њој било речи у књ. II, св. 1—2, стр. 69. Ево неколико нових примера:

Дужина (на морском дну око 4,5 м) јој је два пушта већа од ширине.

Једино што је канцелар постигао, а што није било шакошешко, је договор са Шумахером да ће итд.

Непокретна добра — комунице — су недељиве.

Кад Маре пошла је на Сусшједан.

Свуда се овакво стављање енклитика могло лако избећи, изузев у последњем случају, где је у стиху, који би се морао прерадити. Правилно би било:

Дужина јој је (на морском дну око 4,5 м) једва двапуш већа од ширине.

Једино што је канцелар постигао, а што није било шакошешко, био је оговор итд.;

Непокретна добра — комунице — недељива су.

У овом последњем случају у оригиналу стављен је прирок у женски род да би се сложио с речју уметнутом између црта; међутим она је уметнута, изван је првобитне мисли, те се прирок на њу не односи и не треба га с њом слагати.

8. *Међушим, једно време пишање манастира, изгледа да није покретано.*

У наносу реке изнад села, закључили смо на основу већег броја пробног испирања, да се злато и плавински метали јављају углавном у истих односима.

Отац и маћи померли су од старости. Један брат, мисли, да је умро од рака стомака.

У све три горње реченице имамо уметнуту реченицу претворену у главну због сувишне свезице да. Преправљене, ове реченице би правилно гласиле:

Међушим, иштање манастира, изгледа, једно време није, покрећано.

У наносу реке изнад села, закључили смо на основу већег броја пробних испишавања, злато и плавински метали јављају се у истих односима.

Отац и маћи померли су од старости. Један брат, мисли, умро је од рака стомака.

Св. П.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 200 дин., цена поједином броју је 40 дин. Претплату слаш Научној књизи (Кнез-Михилова 40/IV) на чек. рачун бр. 101-9018115. Рукописе слаш Уредивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

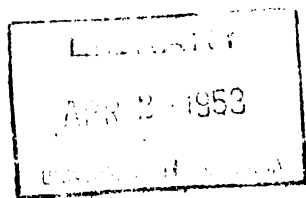

52
L
НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 3-4

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Око језика и правописа	75
2. М. Стевановић: Неки „спорни“ јекавизми	83
3. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>асш</i> и његових варијаната	99
1. П. Ивић: Глагол <i>штожиши</i>	115
5. Милка Ивић: Израз „издржати до краја“	118
6. И. Јерковић: Неке немачке речи из некадашње Војне Границе	123
7. П. Ивић: Авиони на млазни погон	126
8. Писма уредништва у: Ортопедисати — ортопедисање	
I. Рад. Вукићевић	128
II. И. Стевовић	128
8. Језичке поуке	134

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука Републике

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV

Нова серија

Св. 3—4

ОКО ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

У Борби је изашао разговор њена дописника са мном о моме новом издању Правописа и о томе чему сам ја у њему, у првој линији, тежио (Борба, 21 XII 1952). Ограничен, с једне стране, природом дневнога листа, а, с друге, и претставом о њеној читалачкој публици, ја сам тамо рекао што се рећи могло. Овде пак ја ћу се мало исцрпније и свестраније задржати на том питању.

Ја нарочито помињем у споменутом „разговору“ да сам се свим силама трудио да непотребним ограничењима не спутавам слободу нашег језика као што би се могло десити када бих од двојних или тројних облика обележио један као правилан, а друге као неправилне. Ја то нисам чинио из простог разлога што то не би одговарало научној истини, јер су често ти облици подједнако правилни.

Наравно, и употреба се може навести као језички закон онда када већина народа нешто употребљава или већина књижевника (в. о томе у НЈ н. с. IV 1-8). Може се десити да се нешто у нашем језику после Вука развило мало друкчије него што је код њега забележено, али у пуном складу са развојном линијом нашег језика; онда, разуме се, живот, његова данашња динамика побеђује. Тако се јавило питање: да ли треба изговарати реч *сјасѣње*, како је код Вука обележено, или *сјасење*, како је у већине и народа и књижевника; нема сумње да је за нас пресудно *сјасење*.

Да се не би мислило да је *сјасење* постало од црквеног *сјасѣније* (оно би управо морало дати *сјасеније*, као што се каткада и говори), поменућу да је *сјасење* пошло за „леги-

тимном“ тенденцијом да речи, иако су глаголске именице које значе какав предмет (*печѣње, имање* и сл.) и, нарочито, оне које су постале од свршених глагола и значе какав акт — имају узлазни акценат на претпоследњем слогу (исп. *п̄р̄авд̄ање* и *о̄правд̄ање, јед̄ињѣње* и *уједињѣње, о̄п̄ровржѣње, уређѣње, униш̄тѣње, вѣнч̄ање: венч̄ање, пош̄тање, пош̄тѣње, признање, ст̄ворѣње*). Код Вука се поред *с̄иасѣње* може наћи и *вјѣнч̄ање, поузд̄ање, преобращѣње, ускрсѣње* и сл., али је у данашњем језику већ отело маха *поузд̄ање, преобращѣње, ускрсѣње* и сл. Тенденција која је била и код Вука (исп. и код њега поред *имање* и: *имање, достојање, пош̄тање, пош̄тојање, пош̄тѣње, признање, сазд̄ање, ош̄ворѣње, убијѣње, поред ускрсѣње* и *ускрсѣње*) преовладала је. Према томе, мора се водити рачуна и о тенденцијама које владају у језику и допустити да се јаве у пуном развиту ако за то сам језик даје довољно повода. Тако напр. придеви на *ји* када је испред њих *ч, ж, ш* могу имати и облик на *ији*: *мишија, мачији, божији* и сл. Даничић у својим Основама (стр. 82), иако пише *мишиј* итд. (у напомени испод текста на истој страни) каже: „Ајектива се овака сада говоре само у сложеним облицима. — У њих се још може гдје гдје чути *и* од наставка иза *ж* и *ч*: *ћурчија креста*; али се не само говори и без *и*, него се иза тијех гласова може и *ј* одбацити“. Али, уствари, и Вук, а нарочито Даничић, у својим делима имају *и-иј-*, а код других писаца и у говору *-иј-* је данас најобичније. И у речницима нашим има шаренила, иако је у II-ом издању Вукова речника само *-ји, -ја, -је*. Тако код Броз-Ивековића имамо: *бѣжѣ, бѣжѣј, бѣжѣј, бѣжѣјѣ — јѣзавчѣј, али у примерима и јазавчији — јѣрчѣј, а у примерима само јѣрчији — јунчѣј, у примерима опет и јунчији — лѣсичѣј и лѣсичѣјѣ — поред ѣвчѣј и: ѣвчијѣ — ишѣчѣј, у примерима и ишѣчији — сврѣчѣј и сврѣчиј — човјѣчѣј, човјѣчѣј и човјѣчијѣ и сл.; код Ристић-Кангре: врѣчѣј — вучѣј и вучѣј (исп. код Вука вучѣј и у Правопису вучѣј) — гучѣј, гучѣј и гучѣјѣ — кокошијѣ само — ѣвч(ј)ѣ и ѣвчијѣ — пѣч(ј)ѣ и пѣч(и)ѣ — пѣвч(ј)ѣ и сл. Из свега се овог шаренила може изаћи једино тако ако се допусти, према тенденцији која у језику влада, код придева ове врсте на сугласнике *ч, ш, ж* — поред наставка*

-ју, -ја, -је и -ију. -ија, -ије. Чак сам сматрао да према употреби код извесних писаца и према изговору треба допустити поред обичног *кѡзјѣ* и *кѡзијѣ*. Мислим да смо тако одговорили и живој употреби и јасно оцртаној тенденцији и у говорном језику и у језику писане књижевности. Навешћу још неке од таквих особина које би, обележене само према досадашњим изворима, без обраћања пажње на њихово стално ширење у књижевности и у говорном језику, тамо где се те особине јављају у најпотпунијем облику, наравно на терену који претставља основицу нашег књижевног језика, — чиниле непотребна и неправилна ограничења и стварале тешкоће за савлађивање нашег књижевног језика. Овамо иду глаголи на -*аваши*: -*авѣм* (*уѣшребљаваши*: *уѣшрѣбљаѣѣм*) и -*иваши*: -*ѣѣм* (*уѣшрѣбљаиваши*: *уѣшрѣбљаѣѣм*) о којима сам већ говорио у НЈ III н. с, 73-78; исто тако и глаголи са *е* од јата (*ѣ*) у инфинитиву и глаголској основи прошлих времена и вокалом -*и* у садашњем времену, као напр. *бѣлѣши*: *бѣлѣм* (*бијѣлѣши*: *бијѣлѣм*) и *бѣлиши*: *бѣлѣм* (*бијѣлиши*: *бијѣлѣм*) са познатим значењем код првих—стања (постајати бео), а код других — прелазне радње („чиним белим“). Како се у нашим дијалектима ова лепа разлика у облицима не чува увек подједнако (нарочито у гласовном правцу), а има их у којима се и чува, сматрао сам да је у духу нашег језика да се та правилност свугде спроведе, макар и са ознаком напоредности и других облика у појединачним случајевима. Тако исто и колебања типа *шѣшаши*: *шѣшѣм* = *шѣшаши*: *шѣшѣм*, *куѣиши*: *куѣѣм* (*куѣѣм*) обележена су колико се више могло; само ту се није могло ићи до потпуног изједначења јер се до њега још није у језику дошло. Тако и у другим случајевима: напр. код акцената где су обележавани обични, свакидашњи облици, давани су и ређи, усамљенији. У неким случајевима се давало, на први поглед, и сувише велико обиље облика, напр. код аориста и имперфекта. Код имперфекта, иако има познато правило да се акценат презента чува и у њему, имперфекатски акценат је обележен јер се обично у том случају при изговору греша; код аориста акценат је обележен онда када је то било потребно према глаголској системи, тј. када се акценат, отступајући од акцента претеритске

(инфинитивне) основе, повлачио на први слог у 2-ом и 3-њем л. јд. Иако се та два облика у књижевном језику све више губе, што се тешко може зауставити јер се они губе и у народном језику, сматрао сам да је корисно изнети о њима што више материјала.

Ово неколико примера јасно је показало да и граматичар при састављању правописа има и извесно право и извесну дужност. Давно је утврђено да граматичари не стварају језик, већ само износе систему његову. У појединим случајевима одређивање те системе тражи од њих да смело закораче у расправљање о њиховим саставним деловима. Већ је велики Вук у једној прилици рекао да ако граматичари имају какво право, оно је у томе да у извесном доследном реду изнесу граматичке особине које су у дијалектима — због различних локалних језичких појава — каткада разбијене и зато се чине недовољно одређеним. Тако се једино и може доћи до оне „опћените“ или опште правилности коју треба дати свугде где год се до ње може доћи.

Истина је да правопис једног језика није увек у расправљању о самом језику и његовим граматичким особинама, већ углавном о ономе што се тиче правилности писања или изговора речи. Али због оне непосредне везе написане речи са њеним стварним значењем и службом у језику, много штошта из те области морало је добити и у правопису (наравно, у речнику) своју обраду. Уосталом треба увек имати на уму да се језик стално развија, а нарочито језик који је — као наш књижевни језик — у сталној зависности од народног језика, сличног у књижевном говорном језику (наравно, поред онога што у тај језик улази из књижевног језика као таквог). Под утицајем те сталне еволуције јављају се све нови, каткада двојни и тројни облици, којима граматичар, не реметећи и не ограничавајући живу струју народних особина, већ остављајући да се она свугде пробије у пуној лепоти и чистоћи, — треба да одреди у систему даног језика право место. Противно је и науци, и корисности и најобичнијем здравом смислу војевати — као што се каткада чини — против оног што је освојило и народне говоре и књижевнике. Сем свега другога, кад је у питању наш књижевни језик, заснован на народном, то би био и узалудан, Сизифов посао.

Сем граматичког дела, велики део правописа чине технички знаци: писање великих и малих писмена, растављање речи на слоге (нарочито при преношењу дела речи из једног реда у други), транскрипција страних (словенских и несловенских) речи, скраћивање речи и, донекле, интерпункција. Ја сам се у већини ових одељака држао оних принципа које је утврдила око тридесетих година овог века велика комисија наших стручњака (исп. ниже) или сам се споразумевао са данашњим стручњацима. Сматрао сам и даље, као и тада, да је оно у том правцу и најбоље и најпрепоручљивије што је најједноставније. Истина, у многим се одељцима данас могло поћи и даље јер се ишло од већ задобивених позиција. При растављању речи задржана су она правила до којих се дошло већ раније на основу гласовних особина нашег језика о којима сам у своје време опширно дискутовао (в. Глас САН CLVI 99-123, Зборник Богдана Поповића 273-286 и др.), тако да ова наоко техничка питања иду уствари у науку о гласовима, иако се понегде, тј. у другим језицима, практикује да правила о томе буду ствар договора или компромиса. Тако је каткада и у другим питањима овог одељка.

При транскрибовању словенских назива, на основу обичаја који се проширио у нашој књижевности, одустало се од крајњег фонетизма, и дат је начин да се не деформишу сувише њихови називи, већ да се изнесе оно што је самим њиховим правописом обележено пошто су и њихови правописи већим делом на фонетској основи.

Што се тиче интерпункције, питање о њој није техничке природе, нарочито у погледу запете. Ту су извршене извесне измене које су биле, углавном, у томе да основни принцип писања запете у нашем језику буде примењен што савршеније.

Основни начин писања и нашег савременог правописа заснован је — кас што и не може бити друкчије — на реформи Вука Караџића од 1818, са свима изменама која је она претрпела за време живота Вукова. Као што је добро познато, Србија је дефинитивно усвојила Вуков правопис и у целини и у свима појединостима тек 1868 г., Хрватска — 1892 г. На основу Вукових принципа, разрађујући их и допуњујући, израдио је свој правопис др Иван Броз за Хрвате (1892 г.), а њега је доцније прихватио и даље разрадио др Драг. Бо-

ранић. Његов је правопис изишао досада у десет издања. 1923 год. изашло је прво издање мог Правописа којим се ишло за тим да се да пуна вредност Вуковим правописним начелима која је била и у делима наше књижевности, а нарочито у граматици Стојана Новаковића од 1894 г., знатно поремећена. Али оно што се предлагало у моме Правопису, засновано на новој анализи језичких чињеница, каткада је и знатно отступало од онога што се давало у Правописима Броза и Боранића.

Појавила се мисао у научним круговима да се покуша да се изједначе неједнакости у њима. Ту је мисао прихватило тадашње Министарство просвете и одредило је комисију од наших најбољих стручњака тога времена да тај посао изврши. У комисију су ушли: Љуб. Стојановић, Томислав Маретић, Милан Решетар, Драг. Боранић, Ст. Куљбакин, Стј. Ившић, Фр. Рамовш и А. Белић. После многобројних и дугих препирки утврђене су једногласно основне тачке и цео нацрт правописне основе издат је као званично Упутство 1929-1930 год. На основу њега израђена су нова издања и Боранићева и Белићева Правописа (1930).

Иако се по школама радило по тим правописима, многи их се књижевни и научни радници на обема странама, и у београдском и у загребачком центру, нису држали.

Правопис од 1930 год. чисто је стручно или научно дело. У састављање његово, што је било мало необично за оно време, није се нико мешао. Никакве замерке нису учињене са званичне стране, већ је нацрт правописних правила примен у потпуности онако како га је комисија саставила.

За време окупације у Независној Држави Хрватској тај је правопис грубо одбачен и пришло се правопису из времена пре 1892 год. Појавило се прво Koriensko pisanje (Zagreb 1942, 125, мала 8°; израдио А. Б. Клаић уз сурадњу чланова Хрватског државног уреда за језик), а затим Hrvatski pravopis (Zagreb, 1944, 451, вел. 8°; израдили Фрањо Ципра и др А. Б. Клаић, уз сурадњу чланова Уреда за хрватски језик), а као издање Министарства просвете Недићеве Владе изашао је у окупираној Србији нацрт произвољно преправљеног правописа од 1930 год.

У Народној Републици Хрватској изашао је после ослобођења (1947 г.) дра Д. Боранића Правопис хрватског или српскога језика (девето, прерађено издање) којим се он, углавном, враћа на правопис пре рада званичне комисије од 1928/9 год. ослањајући се на понешто и из тога правописа. Опозиција према њојме што је било у старој Југославији вероватно је учинила да се одустане од споразумног правописа од 1930 год.

Несумњиво је да и у споразумном правопису од 1930 има недостатака, али мислим да он несумњиво претставља прогрес према свему што је, у том правцу, било пре њега. Зато он претставља у исто време и позитивну етапу у нашем правопису коју није требало лако напуштати.

У Сарајеву, у којем се све више подиже солидан културни центар, појавио се, после ослобођења, др Јован Ђуковић са два правописна рада: *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih glasovnih oblika sa pravopisnim rječnikom ijekavizama* (Sarajevo 1949, 218) и *Pravopis savremenog našeg jezika (analiza pravopisnih pravila i praktična uputstva za njihovu primjenu) I dio. Upotreba velikog slova i složene riječi* (Sarajevo, 1952, 221), у којима њихов писац, што је врло корисно, расправља о правописним разлозима за све важније случајеве. Он се држи споразумног правописа од 1929, наравно, и са неким отступањима.

И, најзад, појавио се мој Правопис у новом издању (1950-52, стр. 546) такође на основима договорног правописа од 1928/9 г., и он са незнатним изменама.

Јасно је за свакога коме је стало до ујединаченог писања у нашем народу да треба мислити о томе да се оно изврши, али не тако да писање буде обавезно само за средње и основне школе него да постане и општепримљено или општепризнато. Ранијег правописа нису се држали ни сви стручњаци или научници, ни сви књижевници и новинари, иако их је било доста на обема странама, и код Хрвата и код Срба, који су их се придржавали. Докле год не буде у том правцу извесног јединства, увек ће се помало лутати, тако да је оно потребно не само са културних него и са педагошкометодолошких разлога.

Потребан је договор или споразум до којег се може, са мало добре воље, лако доћи јер главни елементи за то већ постоје свугде у нашим народима где се пише српско-хрватским језиком. У том договору треба да учествују, по општој жељи слободно израженој свих наших република, претставници не само Београда, Загреба и Сарајева него и Новог Сада и Цетиња, а, можда, и других места, и то не само научници или стручњаци него и људи од пера, књижевници и новинари. Јер у књижевном правопису има доста ствари које су питање узајамног споразума и компромиса.

Људи су у својим навикама конзервативни и тешко се привикавају на нешто ново. Тако и у правопису. Када је заведен правопис од 1928/9 год. са више се страна могло чути да људи „ни за живу главу“ неће написати нешто што се противило њиховим дотадашњим навикама. Они су само заборављали да су тиме уносили анархију у културне обичаје своје земље или недостатак дисциплине у колективне послове, иако се ту тицало само малених ствари, којег великог слова, којег гласа, које тачке или запете или сл. Може се замислити каква је опозиција морала бити у Вуково време, када је мењано све: и облик слова, и сам нацрт извесних слова, и када се велики број слова сасвим одбацивао итд. Па ипак је Вук Караџић све то савладао, и поред тога што су се људи, као напр. даровити Јован Стерија Поповић, напредни књижевник тога времена, противили још и четрдесетих година и самом облику Вукових слова...

Али данас је друго време. Слобода, узајамно споразумевање, разумно узајамно помагање и кидање са свим рђавим, и крупним и ситним, конзервативним остацима прошлости — основица су савременог уређења наше земље и свих односа међу нашим народима. Зато се учврсто надамо да ће паметна акција у овом правцу, ако буде припремљена како треба, уродити добрим плодом.

А. Белић

НЕКИ „СПОРНИ“ ЈЕКАВИЗМИ

Појединци од оних који говоре и пишу јекавски често нам се жале да понекад нису сигурни какав је књижевни облик неких речи у њиховом, тј. јекавском изговору. Несигурност код њих се јавља у једним случајевима што је у њиховом матерњем говору понешто друкчије него у језику Вука Караџића, или је код њих и код Вука исти облик, а граматичари и писци правописа прописују нешто друго. Осим тога, ни ови последњи се каткада не слажу у гледиштима о појединим питањима изговора и писања јекавских речи и облика. Тако се у већине народа јекавских области заменичко-придевски облици *дѣбрије(х)-дѣбријема, жиѣвије(х)-жиѣвијема, нѣкије(х)-нѣкијема, свѣкије(х)-свѣкијема* употребљавају као што су овде дати. Такве те облике употребљавао је и В. Караџић. Касније су, међутим, за књижевне и код јекаваца узети облици: *дѣбрѣх-дѣбрѣм, жиѣвѣх-жиѣвѣм, нѣкѣх-нѣкѣм, свѣкѣх-свѣкѣм*, дакле, облици са самогласником и на месту где је некада био стари глас *ѣ* (јат).

Остављајући по страни то што овде и није добивено гласовним него другим путем, а полазећи од чињенице да је ово *и* у облицима заменичко-придевске промене уопштено и у неким јекавским, као и у екавским говорима који су у основици књижевног језика — то су облици са *и* потисли из књижевне употребе облике са *ије*, и ове прве једино треба сматрати за књижевне. У томе се данас слажу сви граматичари.

Даље, и у народу и код Вука Караџића одрични облици помоћног глагола *јѣсам*: *нијѣсам, нијѣси, нијѣсмо, нијѣште, нијѣсу* изговарају се како овде означисмо, али су неки писци граматика давали првенствено облицима: *нисам, нѣси, нѣсмо, нѣште, нѣсу*. Истина је да су у неким јекавским говорима

(у Босни, напр.) где је било јачег мешања са икавским — ови облици и уопштени. Само њих, или претежно њих, употребљава и знатан број јекавских писаца. И они су, према томе, и за јекавце књижевни облици. Али, с обзиром на то што су први облици (*нијѣсам, нијѣси*) у јекавским крајевима, мислим у народу, можда још распрострањенији, што и њих такође употребљава велики број, и врло познатих наших писаца јекаваца, од Вука Караџића до најновијих,— то би им било бесмислено спорити књижевни карактер (њих су опет други граматичари доскора сматрали за једино књижевне), што значи да у књижевној употреби ови облици остају једни поред других.

Затим у народу, бар у његовој већини јекавских крајева, глагол *уѡшријѣбиши* изговара се у овоме облику. Неки писци правописа (Боранић), међутим, по нашем мишљењу без оправданих разлога, и за јекавски изговор као правилан узимају само облик *уѡшребиши*. И сам Вук Караџић *уѡшријѣбиши* упућује на *уѡшрѣбиши*, али дужина слога *ре* (в. Вуков Рјечник и Речник српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге), с једне стране, и ширина народне употребе овога глагола с двосложном вредношћу *ѣ*, *с* друге, дају нам права да баш *уѡшријѣбиши* сматрамо књижевним обликом. Таквим га сматра и А. Белић (в. речник уз његов Правопис).

Вук Караџић је, да узмемо још који пример неуједначеног изговора и писања јекавизама, поред: *грехѡша, грѣшан, грѣшник, грѣшница, ѡдгрешка* и *сѡрѣлица* дао и: *грјехѡша грјѣшан, грјѣшник, грјѣшница, ѡдгрјешка* и *сѡрјѣлица*. Он је, управо, прве облике упутио на друге, што значи да је другима дао преимућство над првим. А разлика у ширини народне употребе једних и других облика пре даје право онима који употребљавају искључиво прве облике, што, наравно, не значи ни да друге треба огласити за некњижевне.

И, да засад више не набрајам, писци граматика и правописа, бар већина њих, прописује да се јекавски изговара и пише: *ѡријѣвод, ѡријѣлаз, ѡријѣнос, ѡријѣдлог, ѡријѣѡис*, мада су у народној употреби (мислим и код јекаваца) насумњиво распрострањеније ове речи у екавском облику: *ѡрѣвод, ѡрѣлаз* (у значењу „*прелажење*“), *ѡрѣнос, ѡрѣдлог, ѡрѣѡис*.

А нису само ово случајеви који могу претстављати проблем како да се изговарају и пишу извесне речи и облици с вредношћу старог гласа *ѣ* (јат). Али и поред све сложености тога питања заинтересовани се у правописним приручницима могу обавестити који облик је у појединим оваквим случајевима исправнији. Такав приручник за јекавски изговор је доскора био само *Правопис хрватскога или српскога језика* проф. Д. Боранића (послератна издања од 1947 и 1951 г.). А сада је то, нарочито, *Правопис* проф. А. Белића, у коме је и посебно, из оправданих разлога, поклоњена велика пажња јекавском изговору. Његова предност је нарочито у томе што је у њему обраћена пажња не само правопису него и ортоепији; обележавањем акцената и дужина у овоме Правопису је означен и правилан изговор свих датих речи и облика.

Па ипак се, и поред тога, потребно задржати на „спорним“ случајевима ради објашњења природе те спорности, ради указивања на елементе који су наводили граматичаре да дају неједнака правила за изговор и писање дотичних речи, да понеки узимају оно што је ређе, па и врло ретко, у народној употреби, коначно — ради утврђивања принципа на основу којих се једном јекавском облику може дати преимућство над другим. Оваквих објашњења за многе случајеве налазимо у *Правописним правилима и уџушцима за писање ијекавских гласовних облика* Др. Ј. Вуковића (издатим у Сарајеву 1949 г.), која, са својим правописним речником, као приручник згодно могу послужити свакоме ко јекавски пише. Позитивна страна Вуковићевих Правописних правила и упутстава је и у томе што је он водио рачуна нарочито у коме облику се речи употребљавају у централној јекавској области (у највећем делу Босне и Херцеговине и Црне Горе), која чини најужу основицу књижевног језика јекавског изговора.

Ипак, и поред свих правописа, правописних правила, упутстава и правописних речника, појединци пишу како су навикли, позивајући се — неки на раније граматичке ауторитете, на Т. Маретића, рецимо, или Ст. Новаковића, па и на самога Вука Караџића. Други се опет држе народног изговора који сами познају не водећи рачуна о томе да ли је свугде у народу као у њихову локалном говору. Али ма колико да су, с једне стране, Маретић и Новаковић, а нарочито Вук, уистини ауторитети за којима идемо добрим путем,

и ма колико да, с друге стране, морамо водити рачуна о томе како народ говори, ако хоћемо да нам књижевни језик буде онакав какав треба да је, — ми имамо права (то нам је, уосталом, и дужност) указивати на оно што би могло бити правилније него код било којег ма колико значајног граматичара нашег, што каткад више одговара Вуковим принципима и од облика које налазимо у језику самога Вука Караџића и на оно што је у говорима народним најраспрострањеније, па отуда и за књижевни језик најпрепоручљивије. Ово је нарочито потребно у тако сложеним питањима као што је управо питање данашње гласовне вредности некадашњег самогласника *ѣ* (јат) у јекавском изговору. А двојака замена овога гласа — дугог двосложном, а кратког једносложном гласовном вредношћу и отступања од такве замене, замена *ѣ* (јат) у извесним међугласовним положајима вокалом *и* и отступање од тога, замена његова у појединачним случајевима вокалом *е*, замена овим гласом иза одређеног самогласника (иза *р*), или слогом *је* иза истог тога гласа, једнака замена и дугог и кратког *ѣ* (јат) у неким јекавским говорима, појава других гласова поред оних и место оних који обично замењују *ѣ* (јат) и сл. моменти ово питање заиста чине сложеним. И кад се узме на ум да скоро ниједно од наведених правила и ниједно отступање од њих није уопштено на целој јекавској говорној територији, заиста није ни чудо што ће се и познаваоци овога питања, усред сплета бројних правила и отступања од њих, понекада наћи у недоумци који од два (а некада и од више) јекавска облика да сматрају исправнијим. Утолико је разумљивије што, нарочито у дневној штампи, а и код појединих књижевника јекаваца, срећемо:

дјелови, љекови, болијест, лијеш, ђолијеш, огријев, огријевни, горешти, нагорешти, ријешење, гријешка, расђодијела, зайосиједаши, зайосиједање, сјео, ђосјео, ђослиједица, слиједећи, ђрослијеђује, снабдјеваши, снабдјевање, обезбједиши, целијеваши и сл. речи од којих

је за неке тешко претпоставити да се ма где у овоме облику употребљавају (Ја сумњам да се игде у народу каже *ђослиједица*, напр.), већ су *исконструисане* од писаца, а гдекад, можда, и од граматичара; неке се у таквом облику употре-

бљавају у народу, али не у свим областима где се јекавски говори. Показујући откуда се оне овакве јављају, ми ћемо овде за већину њих образложити зашто се у овоме облику не могу уврстити међу речи књижевног језика и даћемо њихов књижевни облик. Ради тога ваља све такве примере, мислим све оне који су нам као такви пали у очи, поделити у неколике групе.

У посебну групу иду речи у којима имамо замену кратког *ѣ* (јат) иза сугласника *р*. У томе положају данашња вредност кратког *ѣ* (јат) је двојака; ту се оно изговара (а како се изговара, тако га ваља и писати) као *е* или као *је*. Али када има прзу а када другу вредност, то није тако лако знати, не нарочито писцима из највећег дела Црне Горе, јер се тамо место кратког *ѣ* иза *р* увек изговара *е*. Зато код писаца баш из тих крајева, сасвим је природно, наилазимо на *е* и у примерима у којима се другде изговара и у којима, према томе, треба писати *је*. А ни у осталим јекавским областима не чује се свагда или *е* или *је*. То је знао и Вук Караџић, па је поред речи у којима је ту увек *е* и других у којима се у највећем делу јекавске области изговара *је* означио и неке које се чују и са *е* и са *је*. То су речи: *грјехѡша*, *грјѣшан*, *грјѣшник*, *грјѣшница*, *пѡдгрјѣшка*, *сѡпрјѣлица*. За остале речи с кратким слогом у овоме корену, као што су: *грехѡвање*, *грехѡвашѡ* и Вук зна да се изговарају једино у овоме облику, дакле, са *е*, па их само тако треба и писати. Неки граматичари и писци правописа, Боранић, напр., и Ј. Вуковић дају првенство облику са *е* у свим речима овога корена с кратким самогласником. Мада то, на једној страни, води упрошћавању овога сложеног проблема, по моме схватању, не треба прописивањем искључиво једног облика ограничавати употребу онога што је познато у народним говорима, и то баш у оним што чине најужу основицу књижевног језика. Вук је у Српском рјечнику дао напореда облике са *е* и *је* у већини речи с кратким слогом у корену *грѣх-*, дајући чак предност њиховим облицима са *је* упућивањем оних других облика на ове. Проф. Белић, држећи се принципа неспречавања слободног развика употребе какву налазимо у народу, у овоме случају засад сматра потпуно равноправним облике са *е* и са *је*, и као такве их даје у новом издању свога Правописа.

Ваља нагласити да уопште није велики број речи у којима се некадашње кратко *ѣ* (јат) иза сугласника *р* изговара као *је* и у којима *је* треба и писати. Такав је глагол *горјешти* и од њега изведене речи: *изгорјешти*, *изгорјештина*, *погорјешти*, *погорјелац*, *прегорјешти*...; речи изведене од именице *кдрѣјен*: *корјенчић*, *Корјенџи*, *корјениш*, *кдрјеноваши*...; глагол *рјешавати* и од њега изведене речи: *рјешење*, *нерјешив*, *рјешивѡш*, *нерјешивѡш*; речи изведене од придева *рјѣдак*: *рјѣђи*, *рјѣшкѡш*, од именица *рјѣка* и *рјѣч*: *рјѣчни*, *рјѣчина*, *рјѣчица*, *рјѣчиш*, *рјѣчиѡш*, *рјѣчник*, *рјѣчнички*, *рјѣца*, *нарјѣче*; речи с придевом *сѣар* у општем делу: *сѣдрјешти*, *сѣарјештина*, *сѣарјешинин*, *сѣарјешински*, *сѣарјешинство*.

Врло је занимљиво што Вук Караџић реч *грѣшка* одваја од осталих речи истог корена с кратким слогом, и даје је у облику *грѣјешка* (екавско *грѣшка*). Занимљиво, кажем, због тога што се она у народу јекавских крајева данас изговара као горе наведене речи с кратким слогом у корену *грѣх*. Ипак су се многи граматичари и лексикографи савим повели за Вуком. Вуковић у правопису даје исти овај облик, даје га и проф. Белић, али га он упућује на *грѣшка*. Једино у овоме другом облику ту реч и треба писати, јер се она данас изговара с кратким кореновим слогом и у читавој екавској области (осим у Белићеву Правопису, облик *грѣшка* налазимо и у Речнику српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге).

Јекавци често греше и у изговору и писању речи *рјешење* и *сѣарјешина*. Ове две речи, наиме, срећемо написане и у облику *ријешење* и *сѣаријешина*. Прву од њих у овоме другом облику налазимо и у Боранићеву Правопису, али не само у овом већ и у облику *рјешење*. Други писци правописа дају је у облику са *је* (мјесто *ѣ*), а она се и у народу изговара само са кратким првим слогом, не само у јекавским већ и у екавским говорима (исп. *решење* у Речнику Ристића и Кангрге). Реч *сѣарјешина* дата је у овоме облику у свим речницима, почев од Вукова, и у свим правописима нашег језика, па се питамо откуда се каткад чује и пише с двосложном вредношћу *ѣ*. У *ријешење* — *ије* место *је* добивено је погрешном аналогijом према глаголу *ријѣшиши*. Таквом аналогijом направљен је и

низ других јекавских речи. Али то нису народне већ речи које су по потреби, само углавном а не у свему, према народним направљене. Такве су речи:

бесцијење, свијестан, бесвијестан, бесвијесност, несвијестан, несвијесност, вриједнији, додијељиваши, замијењивање, зајлијењиваши, искоријењивање, коријенчић, обавијештење, послиједица, повријеђиваши, позлијеђиваши, сагријешење и сл.

О већини ових речи говори Ј. Вуковић у својим овде већ поменути Правописним правилима и упутствима за јекавски изговор, и, ако се ми свуда с њим и не бисмо сложили у објашњењима, нема потребе појединачно о свима поново говорити. Па ипак ћу и ја овде о њима као групи рећи: зашто се употребљавају у том облику и у чему је њихова неправилност. А то се може врло кратко и просто, а јасно казати. У свих тих речи основни део је с двосложном вредношћу *ѣ* (зато што је у њему овај глас био дуг), па се при грађењу нових речи аналогичном гласовна вредност дотичног слога преноси из основне у изведену реч. И тако се сасвим погрешно:

бесцијење изводи од *цијена*; *безбиједност* од *биједа*; *бесвијестан, бесвијесност, несвијестан, несвијесност* и *свијестан, свијесност* од *свијест*; *вриједнији* од *вриједан*; *додијељиваши* од *додијелиши*, *замијењиваши* од *замијениши*, *зајлијењиваши* од *зајлијениши* *искоријењиваши* од *искоријениши*, *коријенчић* од *коријен*, *обавијештаваши* од *обавијестиши*, *послиједица* од *послије*, *повријеђиваши* од *повриједиши*, *позлијеђиваши* од *позлиједиши*, *сагријешење* од *сагријестиши*.

У изведеним речима облик основног дела се обично унеколико мења, мења се често и акценат и квантитет појединих његових слогова. У овде наведеним и другим сличним изведеним речима глас *ѣ* се скраћивао, те његова вредност у њима мора бити једносложна и оне правилно гласе: *бѣсцијење*¹, *бѣсвјестан*, *нѣсвјестан*, *свјѣстан*, *врѣднији* итд.

¹) Дужина претпоследњег слога са садашњом вредношћу *ѣ* у *бѣсцијење* је новијег датума, млађа од замене *ѣ*.

Зато што од глагола *слиједиши* прилог садашњи гласи *слиједећи* — неки писци и у придевској служби употребљавају овај облик. Међутим, ваља имати на уму да у овој другој служби та реч има и значење друкчије, а да по постанку исте речи — са значењем често мењају и акценат или квантитет, а понекад и једно и друго. Поготову је овде, где је веза по значењу скоро прекинута с основном речју (*следећи* не значи *који следи* некоме или нечему, него *наредни, идући, први на реду*), сасвим разумљиво што имамо друкчији квантитет у коренову слогу придева него код глаголског прилога. А да та разлика постоји налазимо потврде у екавском облику ове речи која као придев гласи *слѣдѣћи* (према глаголу *слѣдиши—слѣдим*). Овако је она обележена у Речнику српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге и у Правопису проф. Белића. С кратким кореновим слогом у облику *слѣдѣћи* употребљавају овај придев и многи јекавски писци. У овом облику га за јекавски књижевни изговор с разлогом даје и А. Белић. С разлогом, кажем, зато што се она и у разговорном језику јекавских области несравњено чешће чује у овоме облику (исп. и Ј. Вуковић, Правописна правила, стр. 41-43) него с двосложном вредношћу *ѣ*. Према томе, овај њен облик треба сматрати за књижевни.

Сличан случај имамо и с предлогом *услѣд-услијед*. Овај предлог је постао слагањем предлога у с именицом *слијед*, које данас, можемо рећи, и нема у говорима народним. Вук ју је, истина, забележио у Црног Гори; употребљава је и Његош у своје песничком језику, али она, мислим, ни тамо данас више не живи. Свакако зато што је и у именице вредност *ѣ* била двосложна, што је таква та вредност и у глагола *слиједиши*, — и у предлогу извесни писци некадашњи глас *ѣ* изговарају као два слога — *услијед*. Други, међутим, ову реч изговарају и пишу у облику *услѣд*, што је, по нашем схватању, исправније. А ево зашто. Ни ово никако није реч народног већ опет књишког карактера. Ње нема ни у старијим нашим речницима, ни у Даничићевој Синтакси, и свакако су је направили писци, највероватније под руским утицајем. И баш зато што је исконструисана, та се реч употребљава не само у јекавском у облику *услијед* (овај облик

она има у Боранићевом Правопису) већ и у екавском с дужином крајњег слога. Тако је обележава и А. Белић дајући за екавски облик *услѣд*, а за јекавски *услијед*. Да је направљена у народу, ова реч би гласила *услед* (екав. *услед*, како је и обележена у Речнику Ристића и Кангрге). И она се очевидно у овом облику чује на највећем делу јекавске територије (код екаваца се, поготову, изговара без дужине крајњег слога), наравно уколико је она из књиге и кроз штампу ушла у народну употребу. За употребу с кратком вредношћу *ѣ* (*јат*) у означеном предлогу говори и скраћивање слога у именичком делу сложених предлога, као што су: *уврх* (Испео се *уврх* букве) и *идбрег* (Ишли су *идбрег* Таре) према *врх* и *брѣг*, јер је и *услед* предлог истог типа постанка.

Понекад се на исти начињ, аналогично према основним речима, погрешно изговарају и пишу: *заодјеваши* према *заодјести*, *заидјеваши* према *заидјести*, *захѣјеваши* према *захѣјести*, *одјеваши* према *одјенути* (одјести), *снабдјеваши* према *снабдјести* или — обрнуто: према једносложној вредности *ѣ* (*јат*) у изведеној речи *обезбјеживаши* срећемо каткад исту такву вредност и у основног глагола *обезбједиши*, или према изведеним речима: *Њѣмица*, *Њѣмачкѣ*. *њѣмачкѣ* често употребљавају и основну именицу *Нијемац* у облику са једносложном вредношћу (*Њѣмац*). Међутим, и у једном и у другом случају са овде наведеним примерима много чешће према једносложној вредности основних глагола имамо правилно вредност *ѣ* (*јата*) од два слога: *заодијеваши*, *заидијеваши*, *захѣијеваши*, *одијеваши*, *снабдијеваши*. У последња два примера је, напротив, у изведених речи кратак, а у основних био дуг коренов вокал *ѣ*, и отуда је, сасвим правилно, у првима данашња његова вредност једносложна (*обезбјеживаши* и *Њѣмица*, *Њѣмачкѣ*, *њѣмачкѣ*), а у другим двосложна (*обезбједиши* и *Нијемац*).

И где год овако дугومه *ѣ* одговара *је*, а краткоме *је* (односно *е*, иза сугласника *р*), — уствари и нема неког проблема. То се, међутим, не може рећи за случајеве где је ово основно правило о јекавској замени некадашњег самогласника *ѣ* поремећено, као у примерима:

замјераши-замјерам, зајосједати-зајосједам, зајосједане, засједати-засједам-засједане, намјераши-намјерам, намјештати-намјештам-намјештане, насједати-насједам-насједане, одмјераши-одмјерам-одмјеране, ошсједати-ошсједам-ошсједане, посједати-посједам, премјераши-премјерам, премјештати-премјештам-премјештане, размјераши-размјерам, размјештати-размјештам-размјештане и сл.

Рекао сам да је у овим примерима основно правило поремећено зато што овде обично у дугим слоговима место *ѣ* имамо *је*, а не *ије*. Истина, има јекавских говора у којима се сви ови примери изговарају са *ије*: *зацијерати-зацијерам, зајосиједати-зајосиједам-зајосиједане* итд., Такви су старији говори црногорски, југоисточно од линије која иде од Которског Залива у правцу према североистоку, нешто јужније од Никшића и даље, у истом правцу, јужно од Колашина, па затим преко планине Бјеласице према Сјеници. Историскограматички ови облици су, дакле, правилни с двосложном вредношћу *ѣ* (јата). Али пошто овде, као ни у другим питањима језика, не одлучује само овај него и други моменти, који су, у овоме посебном случају, у супротности с историскограматичком правилношћу облика, — за књижевно правилне се не сматрају ови већ облици са *је*, које смо горе навели. Међу овим примерима има их, бар по Вуку судећи, у којима ово *је* од старог *ѣ* није дуго (такви су: *засједати-засједам, насједати-насједам, посједати-посједам, намјештати-намјештам, премјештати-премјештам*), па је и разумљиво што код њега немамо двосложну него баш једносложну вредност *ѣ* (јата). Али се поставља питање како је дошло до скраћивања дугог слога у корену итеративних глагола при чијем се извођењу тај слог по правилу дуљио у далекој прошлости. То скраћивање је, свакако, каснијег датума, и ограничено је на мањи број наших народних говора, а у знатно више њих то *је* је обично дуго. У Правопису А. Белића оно је тога квантитета у свим примерима ових глагола, а и у Речнику Ристића и Кангре — у скоро свим. Што се тиче Рјечника хрватскога језика Броза и Џвековића и Рјечника Југословенске академије, у њима је стање као и

у Вукову Рјечнику. Највероватније је да је до тога скраћивања, тамо где је извршено, дошло аналогијом према коренову слогу глагола од којих су изведени. Исто тако је у примерима који чувају дужину слога *је* ова замена дугог *ѣ* (јат) једносложном гласовном вредношћу могла бити добивена аналогијом према основном глаголу (*намјераѣши* према *намјериѣши*). Али се може претпоставити да су за књижевне примљени облици ових итеративних глагола са *је* (а не са *ије*) у коренову слогу и због тога што само такву вредност у овим случајевима (и не само у овим) има више јекавских говора, као што су говори Лике, Кордуна и Баније, а затим дубровачки, па делимично и херцеговачки јекавски говор. Ова се претпоставка намеће зато што се зна да су баш ови говори у знатној мери служили као основица за уобличавање књижевног језика јекавског изговора. И није немогуће да се из тих говора, у којима је и у другим положајима дуго *ѣ* замењена са *је*, таква замена, посебно у ове категорије речи, проширила и на неке суседне говоре у којима бисмо ту иначе очекивали двосложну замену *ѣ* (јат). Ипак се и ови глаголи не само у старијим црногорским већ и у још неким јекавским говорима изговарају у облику са *ије* место старог *ѣ*. Али све дотле док се детаљно не испитају сви јекавски говори и не утврди се евентуална већа распрострањеност облика тих глагола са *ије* — за књижевно исправне се морају узимати њихови облици са *је*. У овоме се слажу сви наши лексикографи и сви писци правописа. Утолико пре за књижевне треба сматрати облике сличних итеративних глагола с једносложном вредношћу *ѣ*, као што су *сјѣдаѣши* и *срѣѣѣши*, у којих је вредност *ѣ* кратка у већини јекавских и свим екавским говорима, па их зато у свим речницима налазимо у овоме облику.

Још је разумљивије што се књижевном сматра замена *ѣ* са *је* у примерима: *заповједни*, *заповједник* (и *зајдвједник*), *заповједница* (и *зајдвједница*), *зајдвједнички* и *заповједништво*, у којима је слог са *је* кратак, јер је он такав у несумњиво већем делу јекавске говорне области. Због тога су у овом облику наведене речи дате у свим нашим општим и правописним реченицама, иако има говора (познато нам је за ста-

рије црногорске) у којима је овде, као и у *сједаши* и *срешаши*, данашња вредност *џ* (јата) двосложна (*зайовиједнї, заповиједник . . . сиједаши* и *сријешаши*).

У вези са заменом *џ* између појединих јекавских говора и у другим случајевима постоји разлика које условљавају неједнако гледање на правилност јекавских облика књижевног језика. Између осталог неједнако се изговарају и пишу облици множине именица: *бијес, вијек, дїо, жлїјеб, мїјех, свијеш, снїјег, цвијеш, бријесш, грїјех. дрїјен, лїјек, шријем*. У једним говорима (у већини црногорских, напр., и још неким) све ове речи у множини се изговарају с једносложном вредношћу *џ* (јата), како: *бјџсови, вјџкови, дијџлови, жљџбови, мјџхови, свјџшови, сњџгови* и *цвјџшови*, тако и: *брџшови: грџ(х)ови, дрџнови, лџкови* и *шрџмови*. У другим јекавским говорима једне од наведених именица у овим облицима такође имају једносложну, а друге двосложну вредност *џ* (јата). И поставља се питање шта је ту правилно. Да би то показали, прво ћемо ове речи поделити на две групе према акценатском типу њиховом, мислим, у говорима који су ту сачували разлику између ова два типа. А њу су сачували говори који чине ужу основицу књижевног језика, и правилно је, према томе, оно што имамо у овим говорима и што се замене *џ* (јата) тиче.

Прву групу чине именице које имају исти акценат у ном. и ген. јединине (то су овде наведене по реду од *бијес* до *цвијеш*), а другу именице од *бријесш* до *шријем*, које се од првих разликују по томе што према силазном акценту на првом слогу ном. јединине у зависним падежима имају улазни акценат на другом слогу.

Од првих једино именице *дїо* и *вијек* у множини имају двосложну вредност *џ* (јат): *дијџлови* и *вијџкови, дијџловџа* и *вијџковџа, дијџловима* и *вијџковима* (екав. *дџлови* и *вџкови, в. Ђ. Даничић, Српски акценти, Београд 1925, стр. 20 и 21, а исп. и Наш језик књ. III н. с., стр. 233*). Остале именице овог акценатског типа у множини свугде имају једносложну вредност с краткосилазним акцентом на њој: *бјџсови, жљџбови, свјџшови, мјџхови, сњџгови* и *цвјџшови*.

Именице у којих се силазни акценат првог слога ном. јединине у зависним падежима мења у улазни на другом

слогу у множини такође имају двосложну вредност (и акценат зависних падежа једине). И књижевно су, према томе, исправни само: *бријџшови*, *гријџхови*, *лијџкови* и *шријџмови*, ма како то било необично за јекавце код којих су се ова два акценатска типа изједначила (в. Дијалектолошки зборник Српске академије наука X, стр. 79).

Јекавске читаоце много интересује какав се облик именица м. рода сложених с префиксом *ѵрѵ*- може сматрати књижевним. Ово питање се врло често поставља. На њега је ту скоро дао одговор часопис хрватских језичких стручњака *Језик* (у бр. 2 од 1952 г., на стр. 59). Одмах морам рећи да се с тим одговором ја не могу сложити и поред тога што друг Љ. Ј. (он је на означеном месту образложио дати одговор) брани мишљење према коме су досад за књижевне облике јекавског изговора сматрани једино *ѵријџвод*, *ѵријџѵис* и *ѵријџнос* (дакле, облици са двосложном вредношћу старог *ѵ* а: *ѵревод*, *ѵреѵис* и *ѵренос* су „правилни и лијепи“ само за екавски круг изговора. Љ. Ј. је у праву кад каже да треба писати „онако, како прописује правопис, који је на снази, (боље би било рећи — онако како је утврђено да је правилније). С њим се слажем и у томе да кад један облик дође у несклад „са стањем књижевног или говорног језика“ о њему треба дискутовати, и баш зато овде износим своје несллагање с Ј(онкеом) у оцени правилности ових облика, јер онакви какви су сматрани за књижевне доиста више нису у складу са стањем њихове употребе у народном језику. А да именице м. рода сложене с префиксом *ѵрѵ* (и *ѵрѵд*) кад стоје у вези с глаголом истог корена у говорима народним много чешће у томе префиксу имају *е* него *ије* — доказ је, између осталог, и оно што читалац *Језика* у своме питању редакцији каже да *ѵријџесјек*, *ѵријџѵис*, *ѵријџнос* „нитко не говори“, већ да се, „заправо говори“ *ѵресјек*, *ѵреѵис* и *ѵренос*. Не би се, истина, могло рећи да те именице нико не употребљава у облику с префиксом *ѵрије*; неке се, штавише, код јекаваца чују само у овоме облику, али већину њих с овим префиксом обично употребљавају књижевници који се држе онога што правописи и граматике прописују. Народ, међутим, у јекавским крајевима већину ових именица несравњено чешће употребљава с једно-

сложном вредношћу префикса, у облику *прѣбол* (исп. Моје ране без *прѣбола*, рано љута — Његош, Горски вијенац, стих 1918 и: Ово н'јесу ране од *прѣбола* — Вук, Рјечник стр. 584), *прѣбјег*, *прѣвод*, *прѣвоз*, *прѣвој*, *прѣгиб*, *прѣглед*, *прѣгон*, *прѣдлог*, *прѣлаз*, *прѣлив*, *прѣлом*, *прѣмјер*, *прѣнос*, *прѣпек*, *прѣпис*, *прѣпјев*, *прѣскок*, *прѣсшуй* (у судској терминологији), *прѣслачци*, *прѣшой*. Пада у очи да ове именице претежно означавају вршење радње или нешто што је добивено у резултату те радње. И то је један од доказа да се и код њих јавила једносложна вредност *ѣ* према глаголима с којима су везане и по постанку и по значењу, а код којих је слог у префиксу кратак. А други доказ да су се у овоме именице повеле за глаголима је то што међу њима има и таквих у којих је слог у префиксу кратак, баш као код глагола (види у Вукову Рјечнику: *прѣбјег*, *прѣбол* и код А. Белића у Правопису, поред ове две, још и: *прѣпјев* и *прѣскок*).

Има, истина — то смо већ рекли — и у народном говору неких именица овога типа постанка с префиксом *прије*, као што су: *пријеклад*, *пријекор*, *пријелаз* (у значењу место где се прелази), *пријечац* (пријеки, тј. краћи пут), *пријѣсто*, *пријѣсад* (оно што се пресађује), *пријѣлог* („неугарена њива“ — Вук), *пријѣлом* („н. п. гдје се прелама каква планина, па на другу страну иде на ниже“ — Вук). Ово су већином или именице које нису у вези с глаголом: *пријеклад*, *пријѣсто*, *пријѣчац*, или значе нешто што је добивено у резултату радње глаголске: *пријѣсад*, *пријѣлог*, или место где се вршила радња глагола с истим кореном: *пријѣлаз*, *пријѣлом*. А једна једина, бар од овде наведених, именица *пријекор* означава вршење, али и резултат радње.

После датог прегледа може се извести закључак: једне од ових именица, и то знатно већи број њих, народ јекавских области употребљава искључиво с префиксом *пре-*, а мањи број с префиксом *прије-*. Ово стање се све више огледа и код писаца; код појединих од њих налазимо исти облик који ове именице имају у народу, и поред тога што им је слобода употребе ограничена ригорозношћу граматичко-правописних прописа, који за књижевне признају само облике с двосложним префиксом.

При оваквом стању изговора ових именица у народу, оглашавају за књижевну употребу искључиво њихов облик с префиксом *прије* — то би значило ограничавати слободну употребу. Практично ово не чине ни граматичари (односно писци правописа). Сам проф. Боранић, рецимо, према коме су теориски те именице правилне једино у облику с двосложном вредношћу *ѣ* (јата), даје и примере с префиксом *пре-*. У речнику уз његов Правопис само с овим префиксом налазимо именице: *пребјег*, *пребол*, *прегиб*, *премјер*.

Исто би тако било неосновано тражити да се све ове именице у књижевном језику јекавског изговора пишу у облику с једносложним префиксом, јер, како смо видели, међу њима има и таквих које су на целом јекавском терену много обичније с префиксом *прије-*. Исправно је, према томе, гледиште проф. Белића (изнето у његову најновијем издању Правописа) по коме су књижевни облици ових именица и са једним и са другим префиксом. Али то, наравно, не значи да се сваки појединачни пример може узимати час с једносложним, а час с двосложним префиксом, него ваља писати у облику с префиксом *пре* — оне које се у говору чују само с њим, а у облику са *прије* — именице које јекавци претежно с овим префиксом изговарају. Највећи број њих се у народу чује с првим, а код писаца се чак и те још често налазе у облику с другим префиксом. Зато ове последње именице појединци могу употребљавати у облику који им се чини обичнијим.

У појединачним примерима понегде у народу се чује *ије* на месту где по пореклу нисмо имали *ѣ*, већ је добијено дуљењем изворног *е*, као у именице *бдѣијестѣ*. Ову реч налазимо и код писаца, од познатијих код П. П. Његоша и Стј. М. Љубише. А и Вук у Рјечнику каже да ју је забележио у Црној Гори. Па и тамо је ова реч у томе облику доста ретка, а у многим јекавским областима употребљава се само у облику *бдѣстѣ*. Стога за књижевни и треба сматрати само овај последњи облик.

Двосложна гласовна вредност *ѣ* (*ије*) не среће се напореда (мислим у истим примерима) само са *е* већ и у речима у којима се иначе употребљава *и*. Али док је напо-

редна употреба *ије* са *и* у јекавским говорима гдекад, као у сложених глагола изведених од основног *лиши*, такорећи уопштена, напр.: *залијеваши*, *полијеваши*, *прелијеваши*, *пролијеваши*, поред: *заливаши*, *поливаши*, *преливаши*, *проливаши*, — за друге случајеве, за *снијеваши*, рецимо, не може се рећи ни да је подједнако распрострањен нити књижевно равноправан са *снi-ваши*. А примери: *закијеваши*, *заснијеваши*, *оснијеваши*, *покријеваши*, *прекријеваши*, *сакријеваши* се чују само у неким јекавским говорима. И њихову употребу у књижевном језику не оправдава ни распрострањеност у народу ни порекло самогласника у корену.

М. Стевановић

ЗНАЧЕЊЕ ПРИДЕВА С НАСТАВКОМ -АСШ И ЊЕГОВИМ ВАРИЈАНТАМА

VI

На овај начин придеви са завршетком типа -асш показују класичан пример да се за односе међу речима оријентационо тежиште испољава семантички, а не етимолошки, јер су форманти подложни стварању секундарних дублета и процесу борбе наставака, — *црнасш*, *црнкасш* је исто што и дијал. *црњкасш*, иако немају према себи облик са -асш — *црнасш*, а код *белкасш* постоји чешћи *беличасш*, коме је паралелан *црникасш*, док *црничасш* недостаје. Ти варијанти форманта су еквивалентни, али се -часш осећа као спецификум уз једну групу деминутивских именица, од којих се и на те придеве рефлектује у извесној мери деминутивност. Тако док од *змија* имамо *змијасш*, дотле према *змијица* потенцијално би било *змијичасш*, а *змијуљичасш* је напоредно именици *змијуљица*, са ниансом „као змијуљица“, „који се финим покретима креће слично малој змији“. Док према *звезда*, *грудва*, *сабља*, *брадва*, *кука*, *зрно*, *јагода*, *пахуља*, *свила* имамо *звездасш*, *грудвасш*, *сабљасш*, *брадвасш*, *кукасш*, *зрнасш*, *јагодасш*, *пахуљасш*, *свиласш*, — дотле према *звездица*, *грудвица*, *сабљица*, *брадвица*, *кукица*, *зрнце*, *јагодица*, *пахуљица*, *свилица*, имамо *звездичасш*, *грудвичасш*, *сабљичасш*, *брадвичасш*, *кукичасш* „који има везе са кукицом“, тј. кукичавим радом (у везу), *зрничасш*, *јагодичасш*, *пахуљичасш*, *свиличасш*.

Постоји пак неколико случајева са непотпуним, са дефектним односом: тако према *глава* постоји аугментативски придев *главасш*, али *главасш* не постоји, већ само *главичасш*, у вези са деминутивом *главица*; од *пудла*, не постоји *пудласш*, али према *пудлица* могло би се фигуративно рећи за удворичко понашање да је *пудличасш*; од *гранула* не постоји *грануласш*, али је *грануличасш* везано за *гранула*, чија се демин-

нутивност преноси и на тај придев. То су полазне тачке за ширење наставака *-часџ* и *-ичасџ*. Али *-асџ—часџ* допуштају сада нов однос интензитетног степеновања, — тако, док *-ичасџ* има истостепену карактеристику као *-асџ* у примерима као *кукичасџ*, *игличасџ* (које има према себи именицу *игла*, а не *иглица*), тако и *ваљкасџ* (према *ваљак—ваљкасџа* дрвена посуда, *брема*), и са помереним значењем „нераван“, „који служи за окретање“, cf. *Kugellager* — Прво стручно образложење принципа *ваљкасџих* лежаја дело је Леонарда да Винчи-а, (Природа, 1952, с. 89), дакле означава унутрашњу површину шупљег тела — шупљина сандука *ваљкасџа* (Опис пушке берданке и њене муниције, Београд, 1897,9), па и застарело *ваљчасџ*, исте семантичке вредности, а по аналогiji према ранијој војној терминологији *брадавичасџ* „са специјалном брадавицом за утврђивање пушчаног сандука (магацина) за метке.“ Уопште, *-касџ* има тендецију ширења, он управо обнавља придев, као *риђкасџ* поред *риђасџ*, и од овога изгледао би карактеристичнији, као и *сивкасџ* према *сивасџ*; али таква потреба за обнављањем не осећа се код оних придева који се често јављају у употреби, као *дрвенасџ*, а никако *дрвенкасџ*, тако и само *љушкасџ* (в. Закључак). Тако поред *зрнасџ* — *зрнасџа* (храна) има у Караџићевом Рјечнику и *зрнкасџ* које Вук упућује на *зрнасџ*. Поред односа *шарен—шаренкасџ* постоји, по Вуку, и *шаркасџ*, ослоњено не толико на општи део *шар* (упор. *бед + асџ*), колико на глагол фиг. *шаркаџи*: *шараџи*, дакле „који шара“, фиг., „неискрен, неверан“. Паралелно односу *прћ—прћџи се* имамо *прћасџ* (нос) према *прћав*. Дакле, наилазимо на везу са глаголима деминутивске нинсе типа *боцкаџи*, *звечкаџи*, *зуцкаџи*, *крцкаџи*, *пискушаџи*, и сл. *Пискушљив* је онај који изазива осећај *пискушања*, али облика на *асџ* нема; уопште мали је број ових глагола који према себи имају придев *-асџ*, јер уствари он у себи носи резултативно значење, док су глаголи тога типа динамичког карактера. Управо по овоме мерилу имамо према *боцкаџи—боцкасџ* „сачињен од боцака“, „постао боцкањем“ (о везу) — На табlici претстављено *боцкасџим* пругама (Дарвин, прев. М. Радовановића, Постанак фела, 16), у

антитези према активном *боцкав* „који боцка“, с тим да ову нијансу ситуационо може добити и фиг. *боцкаш* — Позната је *боцкаша* досетка Волтерова (Ст. Новаковић, Шерова Општа историја књижевности II, 100). Сличан однос већ смо констатовали између *жуберкаши* и *жуберкаш* (в. и Закључак).

На овај начин се компликују психолошко-семантички односи, и у реалности се показују — не ни праволинијски, ни у виду спиралних линија везаних за један основни елипсин фокус (како би изгледало по књизи Радивоја Францискуса Микуша *A propos de la syntagmatique du professeur Belić*, Ljubljana, 1952, 45), према *бео* имамо ретко *беласш*, *беликашш*, и до извесне мере изразитији *беличасш*, који је уствари у интензитетном семантичком односу везан за *беличав*, а исти однос постоји између *белушав* и *белушасш*. С друге стране, *белушав* и *беличав* извршили су скретање ка придевима типа *-асш*, дакле ка резултативној, пасивног вида нијанси, одвојивши се од значења активне нијансе типа *белушав*, *шаласав* и сл., код којих, уосталом, таква нијанса потиче од основног дела глаголско-динамичке вредности. У трећој димензионалној оријентацији јављају се друге семантичко-структуралне групе, поларизоване око исте основне семантичке вредности, а са разноврсном унутрашњом комбинаториком. Тако, као што помену смо, према *црн* недостаје *црнашш*, јер се *црн* у већој мери осећало као апсолутна вредност, тек доцније, према нијансама *мрк* с његовим варијантама *мрчасш*, *мркушасш*, па и *мркашш* и сл., развили су се односи *црн*: *цркашш* — *црникашш* — *црњикашш* (под утицајем секундарног форманта са *њ*), а затим *црнушасш*, које има бочну везу са *цркашш* и сл., а линеарну са *црнушав*. Сличне су односе развили *зелен*: *зеленкашш*, *зеленкашш*: *зеленичасш* и *плав*: *плавкашш*, *плавкашш*: *плавичасш*: *плавушасш*, поред *плавушав*, док *зеленикав* не би било обично у језичком осећању, чак ни потенцијално. Мањи број варијаната развко је однос *цвен*: *црвеникашш* и за једва један интезитетни степен слабије *црвеникашш*; других варијаната нема, јер је семантички потенцијал сатуриран по значењу блиским *румен*: *руменкашш*—*руменикашш*, и у комплетивном односу *розе* — *ружичасш*. Овакву нијансу уноси прилог с детерминативном улогом, као у сложеници *браонкашш-мрк*, и сл.

Чак и ако овакав однос није постао из придевске везе, већ према именици — *пена*: *пенасџ*, ми према таквом *пенасџ* имамо и *пенушасџ*, од којих је *пенасџ* само објективно-резултативног значења, а праву динамичко-активистичку вредност глаголског типа чува *пенушав* „који се пенуша“, док је *пенушасџ* скоро еквивалентан са *пенасџ*, и чак га потиснуо, али при томе није изгубио призрак оне друге нијансе, те ситуационо може да значи и „који се пенуша“, „који се пени“. Тако, ма да не у већим размерама, *-ушасџ* — *ушкасџ* постаје градилачки формант, у извесној мери карактеристичан у вези придевских односа *леј* : *лејушкасџ*.

С друге стране, полазећи од *кићен*: *кићасџ*: *кићњасџ* и *кешћен* : *кешћењасџ*, имамо *црномањасџ*, као нијансу према *црнџур-асџ*. Паралелно томе, имамо према типовима *шејрџља* — *шејрџљашџ* и одговарајућим придевима и *шејрџљасџ*; у вези са односом *богаљ*: *богаласџ*, образоване су форманске варијанте какве налазимо у *шрушељасџ*, *прошегљасџ* и најзад *дугуљасџ*, *живуљасџ*, па и *крушуљасџ*: *крушељасџ*, а и *кривуљасџ*, које се у језичком осећању не везује за именицу *кривуља*, већ се осећа као директно постављено према *крив*, са структуралним елементом *-уљасџ*. Са оваквим типом форманта потсвесно се врше и комбинације са врло раширеним *-касџ* — *брежуљкасџ* и *-часџ*, *-ичасџ* — *бубуљичасџ*, *брежичасџ* (Mihovilo Pavlinović, Puti, 123). Цела ова група форманта подржава однос и са секундарним формантом *-оласџ*, за који је већ Маретић истакао да је према *ђавол-асџ* > *ђав-оласџ* пренет и на придеве *враг-оласџ*, према именици *враг*, па и на *мрколасџ*, у односу према придеву *мрк*.

Најзад, остаје да се прегледа јављање форманса *-асџ* код придева типа *голобрад* и комбиновање са обликом присвојног придева. Поред *голобрад*, као потпун еквивалент налазимо и *голобрадасџ*, вредности генитива квалитативног, а такав је однос између *бледолик* = *бледоликасџ*, *младолик* = *младоликасџ* и *-ликасџ* се уноси и у *ђаволикасџ* = *ђаволасџ*; али већ само *шрколик*, а према *шроног* имамо и *шроножасџ* „са три ноге“. Иначе, придеви тог типа су довољно изразити у смислу квалификатива, те се дублети на *-асџ* и не развијају, чак ни код свих сложеница са *-лик*: тако остају усам-

љени *бледолик*, *шаролик*, чак и *жушолик* (Ђ. Верга, превод, Дон Ђузулдо, 128); тако је *једнорог* (cf. *носорог*), *Шророг* (шешир), *Плавоок*, *дугонос*, *кривовраш*, *дугорук*, *кривоног*, чак и *дугрокос*, *Плавокос*, а *црних коса* м. „*црнокос*“. За данашње језичко осећање изгледа чак невероватан, изгледа просто преведен придев *дугокосаш*, који се налази у Стулија, отуда унет у Рјечник Југословенске академије. Супротно овој тенденцији, имамо само *Шврдокораш*, а не *Шврдокор*. — Код придева *вишњевкаш*, који је потврђен у Грађи Института за српски језик (Мостарска збирка речи Светозара Ћоровића) са значењем „боја гундељ“, — имамо заиста интересантан случај: тежиште семантичког потенцијала придева на *-ев* са посесивне тачке скреће на квалитативну, јер особина је оно што припада објекту одређеном пасивним придевом; али за појачање, за постизање праве квалитативско-поредбене нијансе, значење се појачава формантном *-каш*. Дакле, овде није поређење са *вишњом*, већ са бојом вишње, са *вишњевом* бојом, отуда *-евкаш* и није постало засебан формант, нити се шири. Сложен пак придев *белобобичаш*, са детерминантом у првом делу, нема ничега нарочитог, семантички је што и *бобичаш*, са ближом одредбом за бобице: Савише јој око главе венац од *белобобичастих* цветића (М. Шапчанин, Савњало, 206).

Код неких придева на *-аш* и *-каш* јавља се и нијанса нечега што личи на амплификативност — аугментативност, тако да би се такви примери могли ослонити на по Вондраку већ наведен пример р. *бородастий*. Ово би било искључиво кад би данашњи форманс *-аш* као такав био једини носилац значења. Међутим, ни тај извесни примерак нијансе ампликативности није потенцијално дат у форманту, већ долази или од основне семантичке вредности реализоване у именици, или из односа такве именице према њеном деминутиву. — Дакле, *брадаш* је не само „са брадом“, него са повећом, изразитом брадом, кад је реч о човеку, јер ту је привидна аугментативност резултат односа *брада*: *брадица*. Тако је и у једном старом примеру Јоакима Вујића: *И-и видра йма мь округлу брадашту ма чію главу* (Естествословие од Г.Х. Рафа, у Будиму 1809, с. 733). Слично је у примеру *бобулаш* (корен), у антители према обичном чешћем типу корена

или према типу корена грудвичастог. Придев *џомбасџ*—*жомбасџ* и *чукљасџ* просто значе са џомбама“, „са чукљевима“, — али како основна реч *џомба*, односно *чукаљ* имају интензитетски изразитију нијансу значења према *грудва* (земље), односно *зглоб*, — то од њих и ови придеви на *-асџ* добијају рефлектовану нијансу амплификативности. — Дуго се мучио док је своје *жомбасџе* и *чукљасџе* ноге угурао у господске ципеле (Н. Тутуновић, Кроз улице и душе, 43). — *Жуљкасџ*, са резултативним значењем „нераван“ од себе рефлектује семантичку нијансу „субјективног утиска“, негативне усмерености, па изгледа као пејоративна нијанса — Руком зграбио покривач и гледао, како се муха прилијепила уз *жуљасџи* дрвени строп (Ј. Војновић, *Ќsanta*, 1886, 99). Овако је и са данас застарелим *абрашасџ* — Главу има вижљасту а лице *абрашасџо*, па су га неки звали абрашом (Машић, Директор Прокић, 120), „испупчен“ — Пазарски су лонци *бокасџији* од ужичких, и отвор им је ужи (Прилози проучавњу наше народне керамике, Посебно издање Етнографског музеја у Београду, 1936, 16), „налик на буре“, по Вукову речнику као *џрбушасџ* — „*dickbauchig*“, и које он упоређује са *бушав*, *куљав*, *џуљав*, код којих значења имају аугментативно-пејоративну нијансу. Пејоративно-аугментативску нијансу има и *џајасџ* „који има велика уста“ (Грађа Института за српски језик, из Левча, Бушетић), у вези са глаголом *џаџи* (Ц. Гора) и *зијаџи* — *зјаџи*, а слично је и са *ђерасџ*, које добија овакву нијансу од *ђер* (Грађа из Ц. Горе, Јовићевић), дакле „који има џера“, тј. земље џубраве. — Несумњиво да би и понеки други придев овога типа ситуационо, у конкретној реченичкој констелацији, могао добити сличну нијансу.

VII

У савременом језичком осећању има и нових придева изведених формантом *-асџ*, односно његовим варијантама, и све их је више. Међутим, као што је у почетку ове анализе изнето, овај придевски тип показује и далеку старину, значајну нарочито за неке од словенских језика. Отуда ће бити

корисно, поред досадашњих анализа у временском пресеку, дати ма и кратак осврт на придеве овога типа кроз развојну перспективу, — те ће се на тај начин добити неколико укрштених оријентација, неопходних за правилно процјењивање и карактерисање језичких појава ове врсте.

Већ у старим реченицама нашега језика налазимо овакве придеве, али нам они тамо данас изгледају као творевине књижевно-језичких калкова. На пример у речнику Стулија већ има *цвешасШ* „flogulentus“, „као цвјетан“, а, поред других, и *чешвороугласШ* у реченицама Белостанца и Јамбрешића. У Стулијеву речнику налазимо *дугокосасШ*, у вези са типом *дугонос*, *злашкос*, *дугорук*, о чему је већ говорено, и такав нам облик изгледа као стран живом језичком обећању. Међутим, стара писма показују ову категорију као живу у народном говору седамнаестог и осамнаестог века. Тако у једном писму од 18 августа 1696 године Нико Кувелић пише из Новог Дубровчанима и каже „Црногорци тако стоећи нису с Турцима ну с Млечани, *разликасШа* говорешна, али ми е видиет ере веле изгнуло“ (Дубровачки архив 1684 С/64, *ћн=њ*). По саопштењу проф. Др Бране Недељковића, он је наишао у преписци седамнаестог века већ на двадесетак таквих облика. — Што се пак тиче придева *љубичасШ*, који се налази у речницима Дела-Беле и Стулија, а по њима и у Рјечнику Југословенске академије, са одредницом „у којег а је боја као у цвијета љубице, модра помијешана мало с првеном“, — свакако да је постала по „*violaceus*“ наставком *-асШ*.

У даљем прегледу речника кроз деветнаести век видимо како се број придева овог типа повећава, али налазимо друге који ишчежавају, или остају само у покрајинској употреби. Речник Вука Караџића, иако широко обухвата дијалекатске зоне које су у основи књижевнога језика, ипак у великој мери има карактеристику индивидуалног језичког осећања. Рјечник Југословенске академије уствари је Вуков речник проширен у знатној мери старијом грађом, а у малој мери новијом. Речник Ристића и Кангрге је знато ближи савременом општем језику, а донекле се то може рећи и за Бакотићев. Однос грађе у овим речницима, уз потребне резерве и уопштавања, можда ће показати главне моменте кретања у овој категорији,

Грађа из Вуковог речника уствари је послужила као основа за закључке и Стојана Новаковића и Томислава Маретића. Међутим, иако у Караџићевом речнику има скоро свих типова које смо срели при анализи, ипак их они нису уочили. Караџић, пак, тим разним варијететима даје посебне преводе, значи да је углавном разликовао њихове нијансе. Тако код њега *кукасџ* је *hackenförmig*, *дрвенасџ*, *hölzern*, *ligneus*, *цвјешасџ* је *florilentus*; *кџшасџ*—*кишнасџ* је *densus*, *buschig*, према данас обичнијем *кишњасџ*, са помереним значењем. Придеви за ознаку нијансе боје, пак, у великом су броју заступљени, а означени немачким формансом *-lich*—*grünlich*, односно латинским префиксом *sub*—*sublividus*, а уз то карактеристично је да се ту већ налазе главне варијанте форманта *-асџ*. Занимљиво је да поред *модреникасџ*, Вук има само варијанту *џлавешњикасџ*. Као самостални придеви, према томе како су их Караџић и Копитар превели, били би на пример *џуџчасџ*—*gewölbt*, *convexus*, *зашубасџ*—*abgestumpft*, *obtusus*. Интересантни су ови придеви с обзиром на однос у данашњој употреби. Док је *мајмунасџ* добило доста маха, дотле је *џасџушасџ* „ајгировит“ скоро ишчезло из употребе. Слично је и са *каџорасџ* (за голуба), *крунасџ* (за кокош), *кукмасџ*, које све Вук упуњује на значење *џубасџ* *cristosus*; губи се и *кундасџ* „кус“ (за кокош), као и *чубрасџ* (Црна Гора) и *расовасџ* (Бока), које је упуњено на *рачвасџ*, а упоређено са *расохе* (cf. *-соха*) и *рашљасџ*, дакле типични провинцијализми, које Вуков речник није могао наметнути широј употреби. Са принципске тачке гледишта био би занимљив случај са *шаркасџ*, које у Вуковом речнику има фигуративно значење, дакле „који шара“ у фигуративном смислу, „несигуран“, „непоуздан човек“, док би се данас пре употребило у обичном значењу „унеколико шарен“. За *гранчасџ* већ је у ранијем излагању показано да Вуково значење није тачно дато. Ту су третирани, као обичнији, на пример *крушџуљав*, *џрбушасџ*, место *крушџуљасџ*, *џрбушасџ*.

Много обимнији него Караџићев, Рјечник Југословенске академије има и у овоме правцу више примера, као *кожасџ*, *коџљасџ*, а има већи број варијаната за ознаку нијансе боје, као *црвенасџ*—*црвенкасџ*—*црвеникасџ*, *џлавешњикасџ*—*џлавеш-*

њикасџ—плавичасџ, осем плавушасџ, плавешан, и сл., чешворогласџ поред кајк. чешвереугласџ и сл., јагодасџ „који рађа јагоде“ (док по данашњем језичком осећању значи „који је налик на јагоде“), бедасџ, корјенасџ—корјењасџ—корјеншасџ. Нарочито је овај речник значајан тиме ште нам грађом из старих речника нашега језика, и нарочито из Стулијевог, даје доказа о живости ове категорије пре деветнаестог века, како одговара наведеном примеру из дубровачке грађе. Сама чињеница се не мења што су такве речи махом ишчезле из употребе, као *браскасџ* „браскав“, *браскошिकासџ*, а и *челасџ* „коме је велико чело“ и др.

Речник Ристића и Кангрге очигледно релативно даје већи број нијанси оваквих придева него први поменути речници. За одређивање значења, пак, чешће се ови придеви, као *модрикасџ*, *плавешникасџ* = *плавкасџ* упућују на *модрикав*, *плавешникав*. Немачки еквиваленти придева типа -асџ углавном су као и у Вука — *копљасџ* „lanzenförmig“, *крсџасџ*, „krenzförmig“, али поред Вуковог типа „hölzern, ligneus“, тај речник даје и „holzig“ — „holzicht“ и „holzartig“. Тако се ту *јагодасџ* тумачи са две нијансе „erdbeerförmig“ и „erdbeerartig“, а *мрежасџ* — „netzartig“ и „netzförmig“. Међутим за *кожасџ* даје се ознака „lederhaft“ и „lederartig“. За ознаке психолошких особина и нијансе боја немачки еквиваленти не показују поменута специфична извођења (*луцкасџ* — „närrisch“, „gappelköpfig“).

Бакотићев пак речник још је ближи данашњем говорном језику; ту се налазе многи придеви којих нема у ранијим речницима као: *јајасџ*, *јегуљасџ*, *кљуџасџ*, *кљунасџ*, *колernasџ*, *кошвасџ*, *крешенасџ*, *кривуљисџ*, *крушељасџ*, *кукмасџ*, *кукрџасџ*, итд., али извесних придева ту нема, иако су потврђени у употреби, као *пламичасџ* и сл.

Ова очигледна развојна линија показује све већи број придева оваквог типа што је речник ближе нашем савременом језичком осећању. У сваком недостаје понеки од ових придева који је раније констатован. Рјечник Југословенске академије нема *беличасџ*, *мрежасџ*, *руџичасџ*, а речник Ристића—Кангрге нема на пример *чешинасџ*, који се у ономе налази у две варијанте, као *чешинасџ* и *чешињасџ*. Речник

Ристић—Кангрге нема *коренасџ*, док у Академијином има *корјенасџ*, *корјењасџ* и *карјенишасџ*. Вук није унео *бедасџ*, иако је морао ту реч чути у Далмацији, а Академијин је уноси по Стулију. Ни Бакотићев, ни Академијин речник немају многе, као *бокасџ* и сл.

Међутим, ако се упореди Вуков Рјечник са данашњом Грађом Српске академије наука и данашњим језичким осећањем, констатовале се велики прилив нових придева овога типа, којих код Вука нема, а који се јављају код неког од познијих речника, док код неког другог недостају, или их има само у употреби код новијих писаца и у савременом говору књижевног типа и у дијалектима. Ако се узму претставници појединих семантичких група, онда запажамо као нове: *звездасџ*, *шаласасџ*, *колушасџ*, *цевасџ*, *чешкасџ*, *крушкасџ*, *јабучасџ*, *јагодасџ*, *џомбасџ* (В. има *џомбовиш*); *пругасџ*, *чийкасџ*, *маљасџ*; *лисџасџ*, *кујусасџ*, *режњасџ*, *прсџасџ*, *коишасџ* (лист), *рецкасџ*, *кишњасџ*; *плочасџ*, *шачкасџ* итд., *шроугласџ* итд.; *игличасџ*; *знасџ*, *пахуљасџ*, *прамичасџ*, *пасуљичасџ*, *змијасџ*, *пругасџ*; *млечасџ*, *лимунасџ*, *неранцасџ*, *циметасџ*, *биберасџ*, *сајунасџ*; *блесасџ*, *шашкасџ*, *прџасџ*, *вижљасџ*, *вишкасџ*.

Ова продуктивна категорија развијала се типично и у дијалектима свих типова. — За кајкавски и чакавски тип запажени су примери у старим речницама, отуда су унети и у речник Југословенске академије, а има многих примера које налазимо и у Зборнику за народни живот и обичаје. Међу стиховима Иве Чаће (Stipe Jarbolina i drugi čakavski stihovi, Zagreb, 1950), pored nekih običnih primera nalazimo i dijalektni *meškinjast* — Stipovi vršnjaci *meškinjasti*, *blidi* (с. 25), а тако *пугасџ* за коња *брњасџа* (Пољница, Zb. N. Ž., IX, 1904, 106). У јекавско-штокавским крајевима има врло много карактеристичних и у специфичној употреби: *ћешласџ*, из Баније (Грађа, Воркапић); *ћерасџ* из Црне Горе (Грађа, Јовићевић), у говору племена Куча *бенасџ*, у Дубровнику *бенас*, а још и у другим крајевима, а осећа се као провинцијализам, мада је добила широку употребу у западним крајевима; типично стране речи подвргавају се овој категорији, и то не само *чедрасџи* (ли-мун), cf. тал. *cedro albero*, него и *понтасџ* од тал. *ponta*

„шиљак“ (Л. Зоре, Дубровачке туђинке, Спом. XXVI, 1895), него и у другим говорима; *брукељасџ*, од нем. *Busch*, вулг. *брук*, — ... ишла на Писак код оног наказног и *брукељасџог* Мркоја (Д. Ђуровић, Под ведрим небом, 328). Иако је, несумњиво, придев *ђајасџ* у широј употреби, он је потврђен само за Левач (Грађа, Бушетић); *бућасџ* у значењу „бућоглав“, „ћубаст“ потврђен је у Мачви (Грађа, Драгомир Илић). Тако је очигледно провинциска реч *живуљасџ* „пун живота“ (Босанска вила 1893, с. 390) и *бркљасџ* (Грађа, Влад. Арсенијевић (ср. *бркљачиџи*, Нова искра, 1901, с. 82), а и *рачљасџ* (за дрво којим се меша бунгур, формирано је од *рачва*, од њеног општег дела, ср. Етнографски зборник V, с. 1140) и *бркљичасџ*, *брумбуласџ* — к а к в о *брумбуласџо* дрво, тј. са много чворова, али се употребљава и за именице камичак или кост „која је подесна за котурање“ при игри која опомиње на хокеј (Ст. Дучић, Плење Кучи, 1931, 344). *Брубунасџ* има значење нераван, са испупчењима (Грађа, Ц. Гора, Пешикан), а слично значење има *брусњасџ* „стеновит“ (М. Pavlinović, Puti, Zagreb, 1888), *брујчасџ* — *брујчасџо* крупно камење (Црна Гора, али потврђено и у говорима Лике, Грађа — Дошен), *брушљасџ* (ср. *брус*, *бруса*, стена), у загонци Зимом зелено, а летом *брушљасџо* (Ст. Новаковић, Срп. н. загонетке, 53). У старијем штокавском дијалекатском типу (Лесковац) забележио сам неколико примера шире употребе: *чакарас* (за очи), и у већој мери специфичне варијанте *модрикасџ*(џ), као и *модрињикав*, *чивиџасџ*(џ), и *моровиљкасџ*(џ), с метатезом, или с процесом народне етимологије *морављикасџ*(џ); ту су и *џркаласџ*(џ) и *џојрчасџ*(џ) и многи други такви, али, на пример, не постоји *џрбушасџ*, већ по другом типу *џрбуљасџ* — *џрбуљасџо* (дете, Јов. Миодраговић, Народна педагогија у Срба, с. 9). Таквих примера које не бисмо очекивали, и који управо показују потенцијал ове семантичке категорије у народним говорима налазимо и код писаца, као што смо већ видели и у народним умотворинама. Тако имамо: *бусасџ* — пораста је и *бусасџог* (Ђ. Радић, Јагода, 14); *буџрасџ* „буцмаст“ — ... дјечак... *буџрасџијех* образа (С. Матавуљ, Из разнијех крајева, СК Задруга 171, 114), *брицасџ* „ћосав“ — Чувај се човјека *брицасџа* и жене руњава, (М. Јовановић-Батут,

Грађа за медицинску терминологију, 19). За слику при поређењу, у тексту загонетке, налазимо *бркасџ* „шиљато као брк“, а не „као брк“ ни „у облику брка“, и *виласџ* „кракаст“, са крацима као у вила—На право *бркасџо* остраг *виласџо*, озгор као јаре, оздол као јање, за ластавицу (Ст. Новаковић, Српске народне загонетке, 113); „Ријеч брдо и њезини деривати служе као назив у Словена осим за спомињању *чешљасџу* справу још и за ове објекте (*Zbornik za narodni život i običaje* 1926, 6). Дијалекатску вредност, али неочекиване формације, представља нам реч *џровалијасџ*, коју је из свога херцеговачког типа говора унео у свој богати и сочни књижевни језик приповедач Р. Тунгуз-Перовић Невесињски — Страна наузгор као уз длан, сами камен станац, *џровалијасџ*, ломивратица (С. К. Гласник, 1911, књ. XXVII, 647). Из херцеговачких говора потврђено је код С. Ћоровића једно необично значење придева *голубасџ*—Мирисало је и младо сијено из стогова и у окрајку пољско цвијеће, што га је коса поштедила и *голубасџа* игда, пред оближњом кућом сеоскога кнеза (Целокупна дела I, 233).

Карактеристични су и примери живог говора, где се показује индивидуално стварање, као из једног дневног листа — Отстранићемо задах на тај начин ако свремена на време ставимо на *решеткасџи* део чесме мало камене соде (Политика, 21 VIII 1952 бр. 14262, с.6). Многи примери који се налазе у књижевним делима нису типичне индивидуалне појаве — такав је већ наведени пример код Павлиновића *брусњасџ* „стеновит“, „врлетан“ — У тој сам се мисли скотрљао низ ривину *брусњасџу* Бацаковца (Puti, 111), и његов пример који је унет у Рјечник Југославенске академије *бедуасџ* „крупна тијела и эле ћуди“; међутим код А. Шеное имамо и народске и личне — Широка уста бијаху у ту главу урежана попут изврнута полумјесеца, *крџасџ* нос вирио је чудно над устима, жутомодре мале очи блудиле су у свијет без стална циља испод *мешљикасџих* обрва, до два *клајасџа* уха стршила су од главе као шишмишева крила (Sa-

врста дјела IV, 63). — Врло јако изражену индивидуалност у формирању придева овога типа наилазимо у Маретићеву преводу Илијаде; — такав би био пример *сјевкасџ* (лав) *жаркасџ* — *жаркасџо* (вино) и сл. (в. одељак IX). У преводу Дикенсовог романа Велика очекивања, поред великог броја примера обичних у српском језику, наилазимо и известан број изразито индивидуалних — *ињасџо* (*јуџро*) (с. 20), *иџасџа* (тј. са два крака и пречагом) *палица* (с. 99), *коровасџ* (замак) (с. 100), а придев *пјељасџ* је употребљен као епитет за косу (с. 74). Овакав је и већ наведени пример *пљисасџе* (јастуке), у М. Крлеже. Најзад су такви и примери које нисам нашао у писаном језику, али који се могу чути, нијанса значења *намџорасџ*, затим *мрџинасџ*, *сукрвичасџ* и др., и *мргодасџ*, која се налази у Караџићеву Рјечнику, али у књижевним делима није потврђена.

VIII

Семантичка виталност ове групе врло је изразита, а нарочито за поредбене вредности, тако да се јављају у специфичној ситуацији, било у говору било у писаном језику, при реализовању такве одредничке потецивности. Као што је асирска азбука, где слова имају елементе у облику клина, названа *клинасџом*, или као што се коралска острва називају *пјрсџенасџим*, — тако је у једном географском уџбенику (Dugački, Zemljopis Европе) употребљен израз *џрујинасџа* (плоча) за главни део Аустралискога континента (с. 289), или *пласџинасџо горје* за остатке старог ланчаног планинског система Северне Америке. У једном другом уџбенику за географију (Д. Петровић, Географија света) налазимо *глинасџ*, прил. *глинасџо* — пустиње с *глинасџо-сланим* земљиштем, 121), и сл. — Поред честих израза *џерасасџе наслаге*, *сџејенасџе џерасе*, наиђе се и на ређе изразе — *бласџасџ* (терен), *хумкасџо* (земљиште). Не би се очекивао *бујавичасџ*—*бујичасџ*, па ипак је и у једном књижевном делу тако употребљено — попут *бујичасџих* потока разиђоше се (Ј. Е. Томић, Змај од Босне, 138).

Истакнуто је већ да су овакви придеви карактеристични за терминологију и појединих других наука а не само географије. Али, с обзиром на њихову потенцијалност, било би нарочито интересантно анализирати примере из популарног

чланка О драгом камену од Др. Ђуре Пилара (Viјенас 1871). Као најобичније истиче прозирни горски кристал, који је „*кременасће* нарави“, тј. природе, а ахат карактерише тиме што каже да не кристалише, већ се јавља „у громадах *чварасће*, *гомољасће* или *бубрежасће* сподобе“ (с. 739), разликујући тиме комбиноване односе и по изгледу и по величини. Говорећи о топазима, истиче *плавичасће*; с једне стране за безбојан каже „кад је чист од примјесина, јест *немањасћ* и прозиран“, и даље „*Немањасћ* и прозиран лијепо се бруси и углачује“ (с. 741). Поред доста честог у употреби *бубрежасћ*, имамо доста редак придев *гомољасћ*, као варијанту према *грумуљасћ*, *груменчасћ*, и веома ретке *чварасћ* и *немањасћ*, које пак налазимо још једино у Вуковићевој Народној ветеринарској терминологији. Уз ове и примере већ поменуте у дискусији у IV одељку, могли бисмо додати још неке термилошке изразе из геолошке и минералолошке литературе, као *левкасћ*, *окласћ* (за вртаче, упор. П. Мркоњић, Српски етнографски зборник IV, 2357), и *шкољкасћ*, *иверасћ*, *чакљасћ* за преломе (Ј. Панчић, Минералологија, 30—31). Осем врло често употребљаваних *шаласасћ*, *штерасасћ* (за земљиште) имамо и *штейенасћ* — *штейенасће штерасе*, као што се среће и у обичном говору, чешће као прилог, као што нам показује и једна белешка у једном дневном листу, о неком воденом часовнику (у Кантону у Кини) са четири суда „који су смештени *штейенасћо*“, тако да вода капље увек у нижи суд, док у најнижем суду пловак показује протекло време (Политикин забавник, 24 I 1953, с. 6).

Исто тако је већ поменута велика група придева овога типа из геометриске терминологије, опет у IV одељку. За неке од њих, као што су *округласћ*, *ћошкасћ*, треба рећи да припадају општем језику пре него овој групи термилошких израза. Ова група такође показује изразиту виталност, тако да сам, у разговору, имао прилике забележити и пример *ивичасћ* „са ивицама“.

Међутим, ботаничка терминологија бројем ових придева далеко превазилази терминологије поменутих наука. Управо Јосиф Панчић, у своме делу *Флора у околини Београдској* (1862), својим живим језичким осећањем дао је пунога маха

употреби па чак и формирању придева овога типа са, углавном, оријентацијом по сличности према нечем чији су облик или нека карактеристична особина познати, дакле према именицама. Тако за стабло он има термине *кончасџо*, *чекињасџо*, *ваљкасџо*, *ћошкасџо*, *свиласџо*, *кадифасџо*, *кундрасџо* „са подугачким, у одвојите прамке сплетеним длакама“, *паучинасџо*; ипак има неколико случајева где је оставио облик формирања на *-лик* (нем. *förmig*) — *лисџолико*, а друге са *-виш* и *-ав*—*жљездовиџо*, *брадичаво*, *оширикаво*. — Гране по њему могу бити *џршљенасџе*, *рачвасџе*. — За лист има највећи број варијаната: *кожасџ*, *зељасџ*, *џраменасџ*, *чекињасџ* *шилјасџ*, *ланцеџасџ* (нијанса различита према *копљасџ*), *клинасџ*, *лопачичасџ*, *дугуљасџ*, *јајасџ*, *округласџ*, *сабљичасџ*, *завршкасџ*, *зашубасџ*, *срцасџ* „са дубоким урезом, који се између два неокружена режња к дршци стешњава“, *бубрежасџ*, *егедасџ*, *рескасџ* (тј. *рецкасџ*), *сџругасџ*, *зашочасџ*, *џрепљасџ* „кад је обод длаколиким израслима обрастао“, *жљездано-џрепљасџ*, *шайасџ*, *џрсџасџ*, и као адвербијална одредница — *џрсџасџо дељен*, као и *лирасџо дељен*; *џерасџ* долази у више комбинација — *двојно џрсџасџ*, *џројно џрсџасџ*, *наспрамно џрсџасџ* и сл. — Тулуз може бити „повећи *лисџасџи* орган“, а лист је *џрсџасџ* „кад се главни нерв преко лисног врха пружа“. — Прилоге овог типа имамо као одредницу за неке пупољке код којих су љуске „*џрепљасџо* поређане“, и кртоле могу бити „*шайасџо* дељене“. — Круница може бити и *цевасџа*, *клинасџа*, *сопјасџа* „кад се цев у горњем крају нешто шири“, а затим и *звонасџа*, *левкасџа*, *џочкасџа* „као точак“, и најзад *зевасџа*, *ларвасџа*, *ружасџа*, *крсџасџа*, *ћошкасџа*, *дугуљасџа*, *карамфиласџа*, *лепџирасџа*. — Зрна прашника су *кугласџа*, *ћошкасџа*, *дугуљасџа*. — Стубоноше су *амреласџе*, *вретенасџе*, *гроздасџе*. — Главица може бити и *зракасџа* „као у невена“, *ложа ваљкасџа*, *рујчасџа*, *перница* — *виласџа*, *џерасџа*, *џаљасџа*, *чекињасџа*, а наврх плода *лиласџа* *кожица*. — У целом овом поступку има нечег у знатној мери индивидуалног, о чему ће касније бити говора.

Зоологија, физиологија и анатомија такође показују знатан број придева овога типа. Од њих неки заслужују да се о њима продискутује. Такав је придев *беланчевинасџ*

у примеру За време прошлог рата у Немачкој се *беланчевина* *ш*а храна добивала из једне *плеснолике* гљивице (Политика, 31 XII 1952). Ту *беланчевина* *ш* не значи „као беланчевина“, „у виду беланчевине“, већ „који садржи беланчевине“, чиме се прикључује већ анализираној групи типа *руи* *ч* *ш* „са рупицама“; међутим за нијансу значења по сличности није направљен придев „*плесна* *ш*“ за гљивице које личе на плесан, већ је узет прецизнији, изразитији начин формирања са *-лик* — *плеснолик*. Обрнуто, у значењу“ „са репом“, за стенице специјалне врсте, неће се рећи *реја* *ш*а, већ *реја* *ш*а, што показује да се и у терминологији одржавају односи разног степена прецизирања. Али онде где немамо карактеристичан облик са *-ш*, образовање се облик са — *ас* *ш*, као што нам показује један врло изразит пример где се говори о мајмунима чији нос опомиње на слонову сурлу и има осрбине сурле — *сурла* *ш*и мајмун са Борнеа може да покреће свој нос у свима правцима, да га скуп и да га продужи (Нин, 1 II 1953, бр. 109), међутим за слона се никад неће рећи да је *сурла* *ш*, већ са *сурло* *м*. Али је сасвим нормално значење да је павијан *кљуна* *ш*е *губице*.

Ипак, дакле, и у терминологији преовлађују примери засновани на сличности, па и у терминологији анатомије и физиологије централног нервног система: *паучина* *ш*а *ојна*, *бадема* *ш*а *шело*, *брусас* *ш*а *шело*, *реја* *ш*а *шело*, *конча* *ш*и *продужеци*, *пирамида* *ш*е *ћелице*, *вршена* *ш*е *ћелице*, па и *беланчевина* *ш*а *шечност* (ликвор) и др. Знатно је мањи број примера типа „са карактеристичним елементом“: *пруга* *ш*а *шело*, *зуйча* *ш*а *језгро*, *маљича* *ш*а *задебљање* „са маљницама, са ситним маљама“, а одакле је *-ича* *ш* утицало на формирање једног од врло ретких, од придева изведених — *сивча* *ш*, ради потсвесно оријентисане диференцијације према *сива* *ш* — *сивка* *ш* из обичне употребе. (cf. Dr Branko M. Šljivić, Atlas centralnog živčanog sistema, 1950, и др.). Тако је и у физиологији — *штакла* *ш*а *шело* и сл.

Многи овакви придеви термилошкога карактера продиру и у обичан говор.

М. Павловић

(Свршиће се)

ГЛАГОЛ СТОЖИТИ

У Јужнословенском филологу XIX изашао је чланак проф. Николе Радојчића „Члан 14 Душанова законика“, у коме се расправља питање како треба схватити и превести тај члан. Тумачење текста умногоне зависи од значења глагола *стожити*, који се јавља у некима од сачуваних рукописа Законика, међу осталима и у Студеничком, и за који проф. Радојчић сматра да је могао стајати и у оригиналу. А управо-значење тога глагола ствара велике тешкоће проучаваоцима текста овог нашег најзначајнијег правног споменика. Проф. Радојчић изјављује да „у данашњем српском говору те речи нема, и чини се да је већ поодавно изобичајена, јер се од Ходошког рукописа не сретамо с њом у овоме члану Законика“ и додаје: „Мени није ни најмање зазорно признати да ми је тачно значење глагола „*стожити*“ непознато, јер њега не разуме ни један од данашњих најбољих познавалаца старог црквенословенскога језика, А. Вајан (*Vaillant*)“. Проф. Вајан, као што наводи Н. Радојчић, преводи *сшожиши* *сагегер* (= управљати, *administrare*), али, и сам несигуран у овај превод, додаје иза њега знак питања.

Проф. Радојчић даје међутим своју хипотезу и доводи у везу *сшожиши* са *сшог*:

„Ја слутим да је код нас постојао и од именице *сшог* изведен глагол „*стожити*“. У њему би били сједињени појмови скупљања и дизања у вис, значи особине које 14 члан Душанова законика захтева од доброга игумана“.

Као паралелу овоме образовању проф. Радојчић наводи глагол *џласџиши*, изведен од *џласџ* на исти начин.

Проф. Радојчић који није по струци лингвиста већ историчар ограђује се од тога да одлучује о лингвистичким проблемима и констатује: „Сада је на њима [тј. лингвистима]

да утврде порекло ове речи и њено тачно значење“. Мора се, међутим, признати да се језичка страна његовог излагања добро држи. Лингвистички је оправдано претпоставити глагол *сшожиши* (: *сшог*, аналогно односу *пласшиши* : *пласш*), а разумљиво је и могућно и метафорско померање значења од „садевати у стог“ до „подизати нешто, стицати за нешто“. Оваквих метафора које неком глаголу са значењем техничког (или уопште физичког) поступка дају апстрактније значење има у нашем језику много. Да не идемо даље, навешћемо пример самог глагола *подизаши* употребљеног у дефиницији проф. Радојчића. У овом случају тај глагол не значи „премештати из нижег положаја у виши“ већ „чинити нешто напреднијим, снажнијим“ — потпуно паралелно претпостављеном развојном путу значења глагола *сшожиши*.

Најважније је међутим, и то је био повод за писање овога чланка, да глагол *сшожиши* постоји у народном говору. Ово проф. Радојчић није могао знати, јер се реч одиста не помиње у речницима нити, колико је мени познато, у лингвистичким студијама. Утолико ме је више изненадила та реч кад сам је чуо јесенас у Глоговцу, селу на Великој Морави, у близини Светозарева. Глагол у презенту гласи *сшбжшм*, у радн. придеву *сшбжшћо* (у овом говору нема инфинитива, ни дужина иза акцената). Значење је „садевати у стог“:

— *Гѐ_ћешѐ с_шѐм вѝлама* (= куда ћете с тим...)?

— *Д_ићемо да_сшбжшмо* (= да идемо...).

— *А_гѐ_су_ви* (= где су вам...) *Ра̀на и Мѝда* (= Хранислав и Миодраг)?

— *По Кљу́чу* (= назив поља; у том говору се предлог *по* може употребити и на овај начин) *и-ѝ_дни ошѝше да сшбжш*.

Напомињем да је овај крај био у саставу средњевековне немањихке државе. Његово је становништво, додуше, у међувремену углавном смењено, али су насељеници пореклом баш из области које су сачињавале средиште немањихке Србије. Најјаче су заступљене косовско-метохијска и јужноморавска миграциона струја. Постоји и посредна потврда за овакав глагол из једног другог краја у Србији. Збирка речи Живка Стефановића (грађа САН) наводи именицу *сшожило* у значењу

„стожер“ из Књажевца и Заглавка. Овако образовање најлакше је објаснити извођењем од глагола *сшожиши*. О именицама с наставком *-ло* писао је проф. М. Стефановић у Нашем језику, НС I, стр. 180-190. Он наводи велики број оваквих именица изведених од глагола, а са значењем средстава за вршење рада (*дрндало, дувало, кусало, њграло, квџило, кљукало, лџила, мџало* итд.), а, с друге стране, истиче да су образовања оваквих именица од других именица у нашем језику ретка (стр. 190). Врло је вероватно да и *сшожило* у Тимоку долази од глагола *сшожим*, а не непосредно од именице *сшог*. *Сшожило* „стожер“ значило би дакле „предмет помоћу којег се стожи“. Уколико се покаже да се данас у тим крајевима не говори глагол *сшожим*, поменута именица упућује на то да се такав глагол некад и тамо морао говорити.

Постојање овог глагола у изложеном значењу на земљишту Србије потврђује претпоставку др. Радојчића да глагол *сшожиши* у Душановом законуку треба довести у вези с именицом *сшог*. Уједно добија потврду и значење које проф. Радојчић сматра основним за овај глагол. Сама семантичка еволуција до метафорског „подизати нешто, стицати од њега“ је, као што смо већ истакли, потпуно разумљива.

Могло би се поставити питање да ли у данашњем глаголу *сшожим* у Србији треба гледати продужетак живота средњевековног глагола који је ушао у текст Душановог законика или је то новије образовање, настало под истим условима у позније време. Могућне су обе алтернативе, мада предео где се глагол сада употребљава даје више вероватноће првој, али било би како било, постојање овог глагола у народном говору Глоговца доприноси да се разуме нејасни текст члана 14 Душановог законика дајући конкретну илустрацију и жив доказ за гледиште проф. Радојчића.

Павле Ивић

ИЗРАЗ „ИЗДРЖАТИ ДО КРАЈА“

Повод за писање о овом изразу дао ми је један колега, гимназиски професор, који је на њега наишао исправљајући задатке ученицима па остао у недоумици: треба ли прецртати ово „до краја“ или не? Обратио ми се с молбом да му објасним шта претставља употреба оваквог изрази: плеоназам или нужну појачајну конструкцију?

Љ. Стојановић, дајући свој суд о Маретићевом „Језичком савјетнику“, задржао се, између осталог, и на глаголу *издржати*. Разматрајући природу овог глагола он је ово закључио: „Иако је *издржати* напр. борбу, мучење, по нем. *aushalten* није противно духу нашег језика, јер *издржати* значи управо *држати до краја, свршити држање, иако није сасвим добро, а оно „може поднијети“*, али се често може заменити с *поднети*“¹⁾.

Значење „до краја, до пуне мере“ уноси по правилу у глаголске сложенице префикс *из*²⁾. Према томе и ово значење које носи калкирани глагол *издржати* приписује језичко осећање поменутом префиксу.

С обзиром да глагол *издржати* стоји по својој морфолошко-семантичкој структури у системи са осталим глаголским сложеницама истог типа, карактеристична је чињеница да и те остале глаголске сложенице добијају уз себе различите изразе значења „до краја, до пуне мере“ које носи, или би бар требало да носи, већ сам префикс. Тако имамо рецимо *исцрпити до дна, до задње капи* (напр.: *Исцрпити чашу до дна; Да нам преци исцрпе до дна сву горчину* — М. Зечевић, *Историја средњег века*, Београд 1894 г., 284; *Исцрпити сав свјежи и мирисни животи до задње капи* — Д. Шимуновић, *Изабране припо-*

¹⁾ в. НЈ V, 1937 г., 29.

²⁾ в. А. Белић, *Депрефиксација у словенским језицима*, ЈФ XVIII, 94.

вијетке, Загреб 1947 г., 41), *извесџи до краја* (напр.: *Нашта-вимо са усџехом и да га савршеног изведемо до краја* — М. П. Шапчанин, *Посланица учитељима*, Београд 1869 г., 34; *Основна мисао садржина и фабула еџа нису изведени до краја* — Барац, *Књига есеја*, Загреб 1924 г., 58) *искажаџи до краја* (*Ја морам своју мисао до краја да искажем* — Жан Конфино, *Мој Јоцко*, 1937 г., 167) и сл.

Све такве глаголе сједињује један заједнички семантички моменат. Они наине значе радњу којом се савлађује извешан квантитативан појам — обично време или било каква друга измерљива маса, количина. Стога је често потребно да се одреди до које се тачке стигло у савлађивању датог квантитета — да ли је, рецимо, чаша испијена до средине или до дна; да ли је мисао изречена до пола или до краја итд. Конструкција с предлогом *до*, којим се одређује завршна тачка неке радње, сасвим је, дакле, на свом месту уз глаголе овог типа.

Посматрано начелно — и глагол *издржаџи* може да добије и добива конструкцију с поменутиим предлогом уза себе. *Издржаџи* обично значи савладати какву било појаву која има дужину, трајање. Сасвим су нормалне конструкције као *издржаџи до вечере*, *издржаџи до средине* (*Предавање рецимо*).

Издржаџи је уопште изразито квантитативан глагол, ако се под квантитативним у овом случају подразумева глагол који је по њвоме значењу такав да захтева извесну квантитетну одредбу уз себе. Та одредба може да се да посебним изразом. У таквом случају она бива или делимичног типа — тј. откривањем само завршне тачке до које се доспева вршењем радње, изазива се претстава о извесном временском трајању без прецизне временске локализације (напр.: *издржаће до зоре* = неодређено колико дуго, али свакако извешан дужи временски размак) или потпуног типа — тј. са прецизирањем временског периода савладаног вршењем радње (напр. *издржаће двадесет година*). Поменута одредба не мора да се да посебним изразом — тј. она се у извесним ситуацијама подразумева из самог глаголског значења (напр.: *не брџни, издржаће* = поднеће до краја, до потпуности).

У сва три случаја префикс семантиком својом наглашава, истиче завршетак, завршни моменат глаголске радње. Питање је: у којој је мери заступљено значење „до краја, потпуно, сасвим“? С обзиром на то да је сам глагол поменутог квантитативног типа већ само истицање завршетка радње повлачи са собом и претставу о извршењу до краја, до потпуности, тј. о томе да је заиста савладан онај квантитет који је обавезно везан за остварење дате радње. Међутим овакво је значење заиста изразито присутно у самом глаголу једино онда када уз глагол не стоји и не може стојати никаква квантитетна одредба.

У зависности од ситуације у којој се јавља глагол *издржаџи* добија различита значења. Употребљен без икакве квантитативне одредбе као непрелазан глагол (у реченицама поменутог типа: *не брини, издржаће!*) *издржаџи* не значи само *поднеџи до краја, до пошћуности*, него и *одолеџи, ошћаџи несавладан*, што је сасвим логично и иде једно с другим. Исто значење *одолеџи, ошћаџи несавладан* добија *издржаџи* употребљено и као прелазан глагол који се односи на појаву која је по природи својој таква да не изазива претставу о извесном трајању — рецимо: *издржаџи удар, нечији исџад* и сл. (исп.: *Удар нас... неће мимоићи. А у овом сћању — ни један га башаљон неће издржаџи* — Ч. Миндеровић, *Облаци над Таром*, повест, 1947 г., 53). Као тренутан глагол који већ самим својим значењем (*одолеџи, ошћаџи несавладан*) показује да је подразумевани чин трпљења обављен до пуне мере, до краја, глагол *издржаџи* не добија и не може добити квантитативан израз уза себе.

Квантитативну одредбу добија *издржаџи* кад значи *прешћреџи, ошћреџи, поднеџи* извесну појаву која подразумева неко трајање¹ (рецимо *издржаџи робију*, исп.: *Издржавши робију, враџио се кући у Раденковић* — М. Сретеновић. *Радећића Мара*, приповетка, 1895 г., 180; *издржаџи исџиштивања*, исп.: *Него је у сћању да издржи најсћрожије исџиштивање на ваџри* — Милтон, *Лорд Маколе*, превод В. Милићевића, 26;

¹ У оваквој је ситуацији употребио Вук сродну синтагму *прешћреџи до краја*: *Али који прешћри до краја благо њему у свом преводу Новог Завета* (Мат. X, 22).

издржаши каранџин, исп.: *Морао (је) издржаши каранџин* — Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, 1924 г., 111, итд.). У таквим случајевима указује се потреба за прецизирањем трајања те појаве бар у погледу завршног момента, и употреба израза *до краја* може се сматрати оправданом. Пошто је наине могућно да се „издржи“ дати процес или делимично или потпуно, синтагма *издржаши до краја* супротставља се овде, сасвим логично, синтагми *издржаши до средине, донекле* и сл., што конструкцију *до краја* и одржава у системи (према *не издржавши робију до краја, враџио се...* добијамо и *издржавши робију до краја, враџио се...* према *него је у сџању да издржи само донекле испишивање* и — *него је у сџању да издржи до краја испишивање*; према: *није морао издржаши каранџин до краја* и — *морао је издржаши каранџин до краја* и сл.)

Квантитативну одредбу добија уза себе *издржаши* са специјалном нијансом значења опет терминативног типа — значећи наине *провести, проборавиши извесџан шегобаџ пе-риод времена* (напр. *издржао је на робији двадесет година*).

Чињеница је да значење „до краја, сасвим“ које носе глаголи с префиксом *из* не долази у свим ситуацијама до пуног изражаја (исп. рецимо факат да се глагол *изјести*, који има значење „све појести“¹, употребљава и без истицања пуне мере, просто као *појести*; *Ни ми ј' мало изест ни појести* — Вук Стеф. Караџић, *Српске народне пјесме II* (1845 г.), 94). Квантитативни изрази који се употребљавају уз такве глаголе појачавају, дакле, њихово терминативно значење које у извесним приликама бледи. Међутим стоји факат да је тим глаголима, употребљеним и без квантитативне одредбе, још увек један од главних семантичких момената значење „до краја, до потпуности, сасвим“. Језичко осећање и сврстава употребу израза типа „до краја“ у појаве плеонастичног карактера одмеравајући је баш према случајевима кад је дато квантитативно значење очувано у пуној свежини.

Уствари појава квантитативних одредби нема никаквог оправдања само онда кад долази заиста сасвим механички, **аналогијом** према употреби у приликама кад за то има

¹ в. РЈА s. v. *izjesti*

извесних разлога. Мора се признати да се погрешно употребљене одредбе јављају не само уз *издржати* и друге квантитативне глаголе него чак и кад је у питању само глагол с префиксом *из* без квантитативне нијансе у значењу (исп. рецимо уз *искорениши* код Вука: *И шако је искоријени сасвим* — Вук Стеф. Карацић, Историски и етнографски списи I, 364).

Механичка употреба плеонастичног израза слаби значење префикса, тј. самог глагола. Стога овакви случајеви који откривају један од начина на који се поткопавањем сематичке нијансе префикса своди његова улога на чисто видско обележавање претстављају интересантну појаву у лингвистичком смислу.

У закључку нашег излагања можемо ово констатовати. Све случајеве употребе израза *издржати до краја* не треба једнако оцењивати. Кад *издржати* значи *претрпејети, оштрејети, поднејети* или *провести, проборавијети* извесан *шегобан период времена* употреба одредбе *до краја* има свога оправдања и не треба је брисати у задацима ученика. Уколико би неко, међутим, употребио ову одредбу уз *издржати* кад овај глагол значи *одолети, остати несавладан* — треба га одмах исправити јер је таква употреба сасвим погрешна и квари правилност и чистоту нашег језика.

Милка Ивић

НЕКЕ НЕМАЧКЕ РЕЧИ ИЗ НЕКАДАШЊЕ ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ

У часопису Наш језик наишао сам на речи за које Редакција моли читаоце и пријатеље часописа да доставе писмом или дописницом где се у нашој земљи употребљава која од њих и шта све значи. У тој анкети нарочито ми је пало у очи трагање за значењем глагола *дршаши*. Овим поводом хоћу да дам објашњења и тој речи, а и неким другим које се употребљавају у селима бивше Војне Границе, а настале су према немачким речима. То се односи на села: Стари и Нови Микановци, Вођинци, Иванково, а и нека друга.

Реч *дршо* уствари је узвик, и врло се често употребљава, и то за коње. Кад сељак уђе у коњушницу, нешто из опрезности, а и зато што је тако уобичајено, викне на коња *дршо!* Коњ се на тај повик помакне лево или десно. Ако је сељак стао коњу с десне стране, коњ се домакне на леву страну, и обратно. Овај узвик је управо немачко *der Ort*, које се, преведено као узвик *места!*, налази у широкој употреби и у другим крајевима. Осим овога имамо и други случај употребе ове речи — кад се коњ, баца ногом, сељаци тих села кажу да се коњ *дрша*. Овде се види да су побркана значења *аршо* и *ришаши се*. — У селу Нови Микановци сељаци тај израз изговарају са нешто затвореним *a* на крају речи, тј. *дрша!*

У једном од оближњих села, у Стризивојни — овај израз се изговара као *варша!* — Из тога се види да је употреба овога израза стварно шира и да потиче из времена Војне Границе. Сем овога, има читав низ речи и израза који су остаци некадашњег речника немачке команде у Војној Граници.

За заустављање коња се употребљава израз *штеј!* од немачког глагола *stehen* „стајати“, а сем тога у употреби је и варијанта *стеј!*, где бисмо имали контаминацију са *штој!*

У групу таквих речи, које према немачким речима употребљавају сељаци тих граничарских села, иде и реч *варџ*.

Ова реч значи *ждрепчаник*, а настала је по свој прилици, према двама немачким речима: *der Wagen* „кола“ и *das Gehörn* „рогови“, „роговље“, — то би значило дословце преведено: *рогови на колима* (јер се волови везују за рогове кад се воде, а слично томе се, за ждрепчаник закачињу штрапге за коњску вучу).

Једним својим делом се, такође, на немачко *der Wagen* ослања и реч *вагаш*, која се употребљава у значењу „колотечина“, траг који остављају кола по путу, нарочито блатњавом, а и траг кад кола пређу преко њиве, ливаде.

У Винковцима има један парк (преко Босута) за који је уобичајен назив *лѐније*. Мислим да тај назив потиче од немачке речи *die Linie* „правац, црта“. У поменутих граничарским селима реч *ленија* употребљава се у значењу ширег пољског пута, који дели њиве. — Можда значење за парк и долази од старе речи *лѐно*, која је заборављена; у другом значењу границу између поља, имања реч *ленија* потиснула је старију реч *међа*.

Од назива старе граничарске ношње очувана је реч *реклѝа*, према немачкој именици *das Röcklein*. Та реч означава мушки кратки капут, који сељаци носе кад „захлади“. Тај капут, који сеже нешто ниже од кукова, начињен је од испредене и ваљане вуне. Вуну испреду дебело, затим је обоје и на машину „наштрикају“ *рекљу*, али двапут веће дужине. Потом, тако направљену *рекљу* стављају у посебне ваљке. У ваљцима се *рекља* скупни до потребне величине. Свака *рекља* има на својој ивици вез — на рукавима и доњим крајевима. Тај вез претставља јабуке или рузмарин у наизменично белој и црвеној, а и плавој боји. Сама *рекља* је искључиво тамно плаве боје. Старији људи носе *рекље* без веза. У другим неким крајевима *рекла* је горњи део женске одеће, блуза.

Именица *рѝкља* означава део женске народне ношње — сукњу од белог платна извезену свиленим или позлаћеним концем. Вез се простире поред доње ивице и то око целе сукње.

Веома је популаран израз *кромѝир* у *мундѝру*. Он означава кромпир куван заједно са љуском, неољуштен, а долази од немачког *die Montur* одело, одећа, која је стварно позајмица из француског.

У честој је употреби реч *шћукауз* према немачком *das Stockhaus* „тамница“, уствари са значењем погрдним. Напр. *Туде или овди је прљаво к'о у шћукаузу!*

У граничарским селима веома се често чује реч *рџеменша*, према немачкој речи *die Regiment*, француског порекла. У говору се употребљава у значењу „много“, напр. кад се на видуку помоли већи број људи: *Има и' цела рџеменша!*

Кад је неко болестан, сељаци граничарских села кажу: *Нџшџа је марџдиџа*. Тако је у овом облику — према немачком придеву — садржано значење и именице и придева, тј. „болесник“ и „болестан“.

У селу Иванкову има староседилачких, „граничарских“, фамилија са презименом *Рајшћих*. Изгледа да је тај назив такође из доба Војне Границе, према немачком *der Reiter* — *Рајша*. Сељаци из Војне Границе су, наиме, били слободни људи, који су имали право уживања земље, али су били војнички организовани. Неки су били пешаци, а неки коњаници. Према томе породица *Рајшћих* припадала је, по свој прилици, коњници, а интересантно је запажање да они и данас увек имају најбоље коње и да се много баве неговањем и подизањем коња. То презиме би било слично презимену *Кашанић* — према *кашана* „коњаник“. С том речи је побркана реч (*про*)*рајшћих* са значењем „профућкати“, „потрошити“, а која, свакако, долази од немачког *reiten* „крчити“, па, према томе, и „растурити“ и, најзад, „потрошити новац и расути имање“. Ово значење има и реч *шрајбћих* — према немачком *treiben* „терати“ и одговара нашем „пролумповати“, а реч *шрајбер* „просјак“ је према немачком *der Treiber* „хајкач“.

У селу Стризивојна чест је израз (*а*)*зо, ге си билал?*, с упитним и узвичним значењем: *зо* и *азо* су нем. *so* и *also*.

Израз *илџц!* у реченици: *молим илџца!* немачко је *der Platz* „место“. Ова реч се употребљава на много широј територији.

Многе од оваквих немачких речи ушле су и у стихове народних песама. Тако имамо *бардај* „*Weg da!*“ у значењу „чувај се“! напр. *Бардај лоло, кад си ме љубио, | Добро бардај, више се не надај!*, и *машираћих* „*marschieren*“ у значењу „одлазити“ — *Стара лоло, знаш што ј' нови реко — | Да од мене машираш далеко!*

И. Јерковић

АВИОНИ НА МЛАЗНИ ПОГОН

Последњих година све се чешће појављују у свету, место досадашњих авиона с експлозивним моторима, нови типови авиона које покреће такозвана реакција млаза. Ови апарати имају многа преимућства над ранијим типовима и стручњаци им проричу велику будућност, што значи да ће они постати ствар обична и свакодневна и ући у живот и нашег грађанина. Недавно смо, уосталом сазнали, да је и код нас изграђен први авион ове врсте.

С тим у вези поставља се питање термина: како овакве апарате треба називати? Нове ствари захтевају и нова имена, и најбоље је о тим именима продискутовати што пре, док се није учврстио у употреби неки неподесан назив. Дужност је језичке науке да у овом задатку помогне техничким стручњацима и новинарима.

У нашем случају први, најповољнији тренутак пропуштен је: већ се створио и донекле раширио у употреби један термин за који се не може рећи да је добро начињен. Израз *авион на млазни погон* нити одговара духу нашег језика, који се иначе одликује лепом способношћу сажимања, нити задовољава захтеве практичности. Ово је први случај да се за једну обичну ствар, свакодневно употребљавану и помињану, усваја термин од четири речи. И техника и новинарство траже кратке, спретне изразе, а нови термин истиче се баш гламношћу. Не може се рећи ни да наш језик не пружа бољих могућности. Ми већ располажемо низом техничких израза за превозна средства и машине у којима са истиче карактер погонске снаге — *електрична локомотива*, *моторни брод*, *парни млин* итд., да не говоримо о даљим сродницима, као што су *електрична пегла*, *пешролејска лампа*, *коксна пећ* и сл. Оваква образовања одговарају боље природи нашег језика и прет-

стављају данас већ устаљен тип на који се лако могу осло-
нити нови изрази. Стога би с лингвистичке стране било пот-
пуно оправдано рећи *млазни авиони*, а не *авиони на млазни*
погон, као што се не говори *локомошва на електрични погон*
него просто *електрична локомошва*. Сам наставак *-ни*, својом
широком и еластичном скалом значења и могућности упо-
требе омогућава да се придев *млазни* јави и у оваквој вези.
У народу постоји, додуше, и други тип израза, још простији
и још ближи старим тенденцијама образовања речи у нашем
језику. Имена млинова са ознаком погонске снаге изводе се
помоћу наставака за грађење именица — *воденица*, *вешрењача*
итд. Овај је начин у народу и данас жив: сељаци у Банату
парни млин називају *вешренка*. Наравно у случају новог типа
авиона не можемо ићи толико далеко и уводити назив *млазник*,
млазњак или томе слично. Оваква реч била би не само нова
и необична него и нејасна, бар за прво време. А то је оно
што се при увођењу термина мора избегавати. Зато је нај-
боље послужити се поступком који нам техничка термино-
логија већ ставља на расположење. Израз *млазни авион* био
би јасан, а над постојећим термином *авион на млазни погон*
имао би преимућства јер је краћи, подеснији за руковање и
боље одговара природи нашег језика. Најзад треба додати
да би верност превода (сам термин је најиме преведен с енгле-
ског) на овај начин само добила. Овакав израз тачно би
одговарао енглеском *jet plane* (*jet* = млаз, *plane* = авион).

Једино преостало питање је у томе да није можда већ
касно за овакву промену. — Мислим да није. Ова техничка
новост у авијацији код нас још није довољно продрла, још
није сишла у уста широких маса, што значи да још има вре-
мена да се створени термин замени бољим. То треба учинити
свакако, не толико због самог назива ове врсте авиона,
колико због узора који се ствара тим називом. Техника се
непрестано развија, уводе се и уводиће се стално нове ма-
шине и нова погонска средства, и ако се допусти да се
учврсти један овакав термин, створиће се могућност да
техничка терминологија унесе у наш језик још један тип
незграпних образовања.

П. Ивић

ОРТОПЕДИСАТИ — ОРТОПЕДИСАЊЕ

I

Централни одбор Савеза ратних војних инвалида Југославије упутио је нашој Редакцији ово писмо:

„Здравствено — социјална служба има у свом саставу и ортопедска предузећа у Народним републикама: Ова предузећа, некадашњи ортопедски заводи, снабдевају ратне војне инвалиде, инвалидну децу и инвалиде рада, као и грађанска лица која су физички осакаћена, ортопедским апаратима (посебан апарат за сваки индивидуални случај).

Поред бриге одређених органа народних власти о унапређењу наше ортопедије и наш Савез чини све што је у његовој могућности да ортопедски апарати буду квалитетно што бољи и подеснији за употребу. О тим настојањима пише се у „Инвалидском листу“ који излази сваке суботе у 30.000 примерака. Скоро у сваком броју има по нешто и о ортопедији. Повећи број аутора оваквих чланака употребљава израз *ортопедисање* мислећи на снабдевање инвалида ортопедским апаратима.

Моли се наслов за објашњење: да ли је овај израз у складу нашег језика и да ли би се, као такав, могао одомаћити у нашој штампи.

Смрт фашизму — слобода народу!

за секретара

Рад. Вукићевић, с. р.

II

Одмах можемо рећи, прво, да се глагол *ортопедисати* може употребити само у значењу кад неко „врши посао у примењеној ортопедији“, у оном њеном делу који је тако рећи занатски (производни) посао. Глагол не обухвата и

научно-теориски рад у ортопедији¹). Друго, *ортопедисање* као глаголска именица која стоји према овом глаголу значи „вршење посла у примењеној ортопедији,“ а не може значити „вршење службе снабдевања ортопедским апаратима“. Дакле, израз је везан за производњу и не може се из производње преносити у службу снабдевања коју врши предузеће. Према томе, *ортопедисаши* и *ортопедисање* везани су за саму израду, за рад на изради, као што су, напр., *бојадисаши* — *бојадисање*, *кафенисаши* — *кафенисање*, *калајисаши* — *калајисање* и др.

Ортопедија је реч грчког порекла (гр. ὀρθός = прав, раван, παῖς — παιδος = дете) и значи „део хирургије која се бави лечењем искривљености и деформација човечјег тела, нарочито костура, првобитно само код деце а затим и код одраслих“ (Вујаклија, Лексикон s. v. ортопедија). Као и многе друге грчке и латинске речи, ова је реч постала интернационална и служи као термин у медицини. Поред ове основне речи постоје у разним језицима и друге које према њој стоје. Тако имамо у грчком: ὀρθοπεδία = ортопедија, ὀρθοπαιδικός = ортопедски, ὀρθοπαιδικός = ортопед; у француском orthopédie f., orthopédique adj., orthopédiste m.; у немачком Orthopädie f., orthopädisch adj., Orthopäde и Orthopädist, Orthopädiem = ортопедски завод; у талијанском Ortopedia f., ortopedico adj., (Istituto ortopedico, Strumenti ortopedici); у руском ортопедия, ортопедический, ортопедист; у бугарском ортопедия, ортопедически, ортопедист; у словеначком ortopedia, ortopédski (ortopedičen), ortodéd.

Видимо да су разни језици преузели грчке речи саображавајући их својим фонетским и морфолошким условима. Наш језик је према основној речи *ортопедија* образовао и *ортопед* (= стручњак за ортопедију) онако како је образовано и *хирург*: *хирургија*, *гинеколог*: *гинекологија*, *уролог*: *урологија*, *геолог*: *геологија*, *зоолог*: *зоологија*, *педагог*: *педагогија*, *филолог*: *филологија*, *географ*: *географија*, *етнограф*: *етногра-*

¹ Кад Змај каже за једно ђаче да *бошанише*, он глаголу *бошанисаши* даје значење „примењивати знање из ботанике“, скупљати биљке за хербаријум. Тај се глагол никако не може употребити кад се научник ботаничар бави својим научно-теориским радом. Глагола са таквим значењем нема у нашем језику ни кад су у питању други научници: геолог, зоолог, филолог, педагог, физиолог, географ, етнограф и др.

фија итд. Наш придев *оршoйедски* саграђен је наставком *-ски* од *оршoйед-*. Но он својим значењем упућује и на *оршoйедију*, као што упућује на *оршoйеда*. Дакле, *оршoйедски* је придев који стоји и према именици *оршoйед* и према именици *оршoйедија*, напр.: *оршoйедски инструменти*, *оршoйедска сѝрема* и *оршoйедски завод*, *оршoйедска лишерашура*.

Такав је случај и са многим другим придевима од страних речи који су у употреби као термини у нашим наукама: *хирушки*: *хирург* и *хирургија*, *гинеколошки*: *гинеколог* и *гинекологаја*, *геблошки*: *геолог* и *геологија*, *филолошки*: *филолог* и *филологија*, *географски*: *географ* и *географија*, *еѝнографски*: *еѝнограф* и *еѝнографија*, па и *оршoграфски*: *оршoграфија*, *оршoеѝски*: *оршoеѝија* итд. Код свих оваквих група речи страног порекла у нашој свести функционише један заједнички део (основа) као носилац општег значења: *оршoйед-*, *хирург-*, *геолог-*, *педагог-*, *филолог-*, *географ-*, *оршoграф-*, *оршoеѝ-*, *калиграф-*, *пеѝрограф-*, *палеограф-*, *педолог-*, *музиколог-* итд. Овај општи део, који се завршава на сугласник као већина наших именица мушког рода, обично у нашем језику претставља именицу која значи стручњака дотичне науке.

Кад смо горе наводили из страних језика речи које стоје према *оршoйедија* могли смо запазити да међу њима нема глаголске речи. Рекли смо већ да таквих глагола, који би значили да научник врши рад у својој струци, нема у нашем језику. Наши стручњаци у ортопедији употребљавају глагол *оршoйедисаѝи* и према њему глаголску именицу *оршoйедисање*. Овај глагол је изведен од општег дела *оршoйед-* наставком *-исаѝи*. У нашем језику постоји знатан број глагола изведених овим наставком који је грчког порекла. Ови глаголи имају разна глаголска значења, као радње, стања, глаголског вида, прелазно глаголско значење, непрелазно итд. Структура њиховог значења као значења изведених глагола такође није увек иста. Узећемо њих неколико да то покажемо:

а) <i>калајисаѝи</i> (нешто)	б) <i>ливрејисаѝи</i> (некога)	в) <i>кафенисаѝи</i>
<i>бојадисаѝи</i>	<i>фоѝографисаѝи</i>	<i>механисаѝи</i>
<i>ѝелеграфисаѝи</i>	(некога, нешто)	<i>оршoйедисаѝи</i>
<i>хлорисаѝи</i>	<i>карминисаѝи</i> (некога)	<i>адвокаѝисаѝи</i>

<i>малџерисаџи</i>	<i>џудерисаџи (некога)</i>	<i>жандарисаџи</i>
<i>џерисаџи</i>	<i>бегенисаџи (некога)</i>	<i>зборисаџи</i>
<i>рендисаџи</i>		<i>севдисаџи</i>
<i>џестерисаџи</i>		<i>јегленисаџи</i>
<i>декорисаџи</i>		<i>оксидисаџи</i>
<i>колорисаџи</i>		
<i>манисаџи</i>		

Сви ови глаголи су трајног глаголског вида. Отуда њихове глаголске именице имају значење правих глаголских именица, тј. значе вршење глаголске радње: *калајисање*, *малџерисање*, *ливрејисање*, *фоџографисање*, *кафенисање*, *орџоџедисање*, *џелеграфисање* итд. Већина од њих су глаголи радње, глаголи стања су само: *манисаџи*, *бегенисаџи*, *оксидисаџи* (последњи је непрелазан). Глаголи из групе а) прелазни су с објектом ствари (нешто), из групе б) прелазни су с објектом лица (некога). Међутим многи од њих могу имати и значење непрелазног смера, кад значе да неко врши посао у неком занату, занимању. Такво непрелазно значење (са унутрашњим објектом) могу имати *џелеграфисаџи*, *фоџографисаџи*, *бојадисаџи*, *рендисаџи*, *џестерисаџи*, *џерисаџи*, *декорисаџи*, па и други који имају значење радње. Глаголи под в) непрелазног су смера и уз њих не може доћи ни објекат ствари (нешто) ни објекат лица (некога).

По структури свог значења, које ови глаголи имају као изведене речи, они претстављају различите синтаксичке вредности, тј. значења основних речи према изведеном глаголу стоје као разне предикатске допуне. Код једних основна именица ушла је у глаголско значење као средсто или инструмент којим се врши радња: *калајисаџи*, *малџерисаџи*, *бојадисаџи*, *хлорисаџи*, *џерисаџи*, *рендисаџи*, *џестерисаџи*; код других именица има функцију унутрашњег објекта: *фоџографисаџи* (= правити снимке, израђивати фотографије), *декорисаџи*, *колорисаџи*, *џелеграфисаџи*; код трећих има функцију даљег објекта (= стављати на некога оно што значи основна реч): *ливрејисаџи*, *карминисаџи*, *џудерисаџи*; затим неки имају фактитивно значење (= чинити оно што значи основна реч): *зборисаџи*, *севдисаџи*, *јегленисаџи*, као и *циркулисати*, *функцио-*

нисаши, артикулисаши, магнетисаши, карактерисаши, кайиша-
лисаши(се); код неких је основна именица према глаголском
значењу као даља допуна предиката (= вршити посао у за-
нату, занимању које је означено основном именицом): *кафе-
нисаши, механисаши, ортоједисаши*; функцију даље допуне
имају основне именице и код ова два глагола који имају спе-
цијално значење: *адвокашисаши* (= поступати као адвокат),
жандарисаши (= поступати као жандар, сумљичити, а у игри
карата значи носити све са талона). Из овога се види да је
непрелазно значење с унутрашњим објектом „вршити посао
у неком занату или занимању“ најшире значење код већине
ових глагола (осим ових који су глаголи стања по значењу)
и да се јавља као доминантно у целој групи. Ово значење
и чини ову групу глагола хомогеном, оно их окупља у групу.

Глагол *ортоједисаши* иде заједно с непрелазним глаго-
лима *кафенисаши, механисаши, бошанисаши*. Преко непрелаз-
ног значења (с унутрашњим објектом) које могу имати неки
глаголи из а) и б) групе он се повезује у групу и са тим
глаголима (*телеграфисаши, фотографисаши* и др. — в. горе
наведене ове глаголе). И фактивни глаголи са својим
непрелазним значењем стоје близу њега: *зборисаши, севдисаши,
циркулисаши* и др. — в. горе остале. Међутим, најдаље од
њега стоје прелазни глаголи с објектом лица као што су
ливрејисаши, карминисаши, пудерисаши и сл. Они, као што смо
рекли, значе стављати на некога оно што значи основна реч.
Али ни они не значе снабдевати некога предметима које значе
основне речи. Они не значе ни израду предмета које значе речи
које улазе у основу ових глагола. И *фотографисаши*, кад има
прелазно значење с објектом лица, не значи службу снабдевања.
Изрази *ливрејисаши послугу* и *ливрејисање послуге* значе „обући
послугу у ливреју“ и „облачење послуге у ливреју“ (ни-
како не: снабдевање послуге ливрејом). Само сасвим слобод-
ним тумачењем може се значење израде нечега изједначавати
са службом снабдевања људи нечим. Ово наводимо стога
што се глагол *ортоједисаши* почео употребљавати у прела-
зном значењу с објектом лица по угледу на ове глаголе.
Дакле: *ортоједисаши инвалиде* као *ливрејисаши послугу*, *орто-
једисање инвалида* као *фотографисање војника*. Али овде нема

паралелизма: *ортопедисаши* значи израђивати ортопедске апарате, *ливрејисаши* не значи израђивати ливреје. *Ортопедисање инвалида* исто је што и *фотографисање војника*, али ни једно ни друго не значи службу снабдевања, већ израду. Заједничко је код ових глагола то што је код њих објекат лица (некога). И ако допустимо овакво значење и за *ортопедисаши*, то значење његово са објектом лица (некога) и даље ће значити израду а не снабдевање, као што је такво значење и глагола *фотографисаши* кад је прелазног смера с објектом лица. Једино, ако би *ортопедисаши* и *ортопедисање* било схваћено као изведене речи које би стајале према *ортопедији* у значењу предмета ортопедске израде, које се значење тешко може примити, — онда би се *ортопедисање* изједначило са *ливрејисање*.

До оваквог померања значења глагола *ортопедисаши* дошло је вероватно услед тога што су ортопедска израда и ортопедска служба снабдевања врло близу једно другом, јер се сваки апарат израђује индивидуално (лично): процес израде је уједно и снабдевање. То је навело људе да употребљавају именицу *ортопедисање* у значењу „снабдевање инвалида ортопедским апаратима“, како нам у писму кажу. Али се то тешко може одржати, јер *ортопедисање* и *ортопедисаши* стварно значе израду, а не снабдевање ортопедским предметима. Глагол *фотографисаши* који, видели смо, има и непрелазно значење с унутрашњим објектом (= правити снимке, израђивати фотографије) и прелазно значење (с објектом лица) скоро као и *ортопедисаши*, ипак не може добити значење „снабдевати некога фотографијама“. То се неће десити ни онда кад неки атеље целокупно становништво снабдева сликама за легитимације. Зашто? Зато што је основно значење глагола *фотографисаши* „правити снимке, израђивати фотографије“, а никако не снабдевати фотографским снимцима.

То вреди и за глагол *ортопедисаши* и *ортопедисање*. Ове изразе не треба преносити из израде у снабдевање.

Ово последње треба назвати *снабдевање ортопедским апаратима* или краће *ортопедско снабдевање*.

И. Стевовић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. „Таквим пошуйком посредно је указано на моћ живошта, дискретна снага оштимизма зрачи кроз ове меланхолично интониране стихове, једна изврсна поетска контраст, за самог песника од недостижног романшичног домашаја . . .“

Овде имамо необичну појаву употребе именице *контраст* с којом се њени додаци слажу као са именицом женског рода — изврсна поетска контраст. То значи да је именица употребљена у женском роду. Иначе свуда се ова именица употребљава као именица мушког рода. Можда горњи примјер и није једини, али ја нисам могао пронаћи више ниједан са оваквом конгруенцијом. Ипак сматрам да је потребно нешто рећи о роду ове именице, показати из кога је језика примљена, као и шта је могло навести писца да јој да овај род.

Контраст је, зна се, именица страног поријекла. Ми смо је могли примити или из француског или из њемачког, а и у једном и у другом је мушког рода (*le contraste, der Kontrast*). А ако је примљена и из талијанског језика, и тамо је мушког рода (*il contrasto*). Мада при примању страних ријечи не игра толику улогу род те ријечи у језику из кога се прима колико њен облик у вези са обликом домаћих именица овог или оног рода (исп. Наш језик, књига III, св. 1—2, 1951. страна 29-33), овдје имамо подударане и родова. А да није било тога, тј. да је ријеч у страном језику другог рода, она би се, с обзиром на облик у коме се прима, тј. с обзиром на консонатски завршетак, највјероватније примила као именица мушког рода. Исти је случај и са именицом *балас*, која се употребљава као именица мушког рода.

Да су те именице заиста у нашем језику мушког рода, потврђује и наш живи, свакодневни језик, као и обимна рјечничка грађа Института за српски језик САН.

Да наведем неколика примјера:

за *контрaсѝ*: Два контраста стоје тесно један поред другогa...;

Човјек осјети такав контраст...;

за *баласѝ*: Сада вам кажем да ми се свиђа (тј. Летопис) и само да нема оних песама и белетристичког баласта, још би ми се боље допао;

Такве речи претстављају штетан баласт...

Оваких примјера могло би се навести још, и сви су, без изузетка, у мушком роду.

Па не само да су ове именице у нашем језику овог рода него и у осталим словенским језицима налазимо исто стање. У руском, напр: Он живой контраст брату; — Она представљает собой полний контраст своему мужу.

Како видимо ријечи су примљене као именице мушког рода, и као такве их једино ваља употребљавати.

Друго је питање шта је могло навести писца да ову ријеч употријеби у роду који јој *не одговара*. Прво, именица *контрaсѝ* по својој завршетку *-асѝ* могла је навести писца да је сврста у именице женског рода, јер, као што је познато, у нашем језику има велики број именица женског рода са овим завршетком (маст, власт, част, област, напаст и сл.), а као што смо напријед видјели, облик именица у одређивању рода игра пресудну улогу. И то је, прије свега другог, навело писца да и ову именицу сврста међу те именице. Али се овдје писац могао повести и за семантиком ријечи. Он је говорио о супротности, противности, која се среће код пјесника, и ношен том мишљу, он је потсвјесно род именице нашег језика (супротност) дао и њеном семантичком еквиваленту.

А. П.

2. Ту *компликацију* ми нисмо себи допустили ни са *ше* *пракѝичке* *шачке* *гледѝшѝа* *најред* *сѝоменуѝе* *довољне* *шачно-* *сѝи* *одредбе* *ше* *корекције*.

Поред јасности и снаге, трећа врлина доброг састава је течност: састав треба да буде тако написан да у тексту не буде ништа што читаочеву пажњу одвлачи од самог предмета и задржава је на начину изражавања, као што је, например, нагомилавање истих завршетака речи или истих

падежа. Али док неколико истих завршетака делују непријатно само на слух, неколико истих падежа могу, као у горњем тексту, да отежавају разумевање тако да читалац мора застати да би размрсио реченицу и ухватио смисао.

У горњем тексту нејасност потиче од недовољно одређеног односа између појединих делова реченице, који су готово сви исказани генитивима, а има их десет на броју. Сваки од њих одређује само реч иза које стоји, а то није довољно да би се одмах схватио смисао целе реченице. Колико се може разабрати, овде имамо две реченице: управну и зависну каузалну, те би јасно написана цела реченица свакако требало да гласи:

Ту компликацију себи нисмо допустили ни са тог практичког разлога што је, као што је најпре споменуто, одредба ше корекције довољно тачна.

Или можда:

Ту компликацију ми себи нисмо допустили ни са тог практичког разлога што је најпре споменуто одредба ше корекције довољно тачна.

Избор између обе версије могао би да учини само писац према смислу који је хтео да да реченици. Из нанизаних десет генитива тачан смисао не може да се сазна.

3. а) ... да их се може узети.

б) Њих се могло само тако видети.

в) ... ња је ријешено да се пусти призренске шрговце да иду кући.

г) Тада се повратило заплењену робу.

д) Покушали су да га се приволи.....

ђ) ... а сад га се не може присилити чак ни на то да би ћушао.

У књ. III, св. 9-10, стр. 339 Нашег језика (н. с.) наведена је једна безлична конструкција слична горњим, које су, осим последње, нађене на свега неколико страна једне иначе лепе историске студије. Било би занимљиво утврдити како су писци дошли до тих конструкција које се посведневно срећу у новинама и књигама издатим у западним крајевима, укључујући ту и Далмацију. Утицај немачког језика не долази у обзир, јер би све те реченице имале подмет *тап* или

би биле у пасиву, као и код нас. Зато је највероватније да нам је та немогућа конструкција дошла из талијанског језика по угледу на талијанске безличне конструкције.

Пример под а) не даје се у преводу јер је пропуштено да се забележи претходна реченица, те се не види тачан смисао.

Остале реченице гласе у преводу:

б) *Così soltanto si poteva vederli.*

в) ... e fu deciso che i commercianti di Prizren fossero lasciati tornare a casa.

г) *Allora fu restituita la merce confiscata.*

д) *Sontarono di persuaderlo...*

ђ) ... e adesso non si può forzarlo nemmeno a tacere.

Занимљиво је да је само за реченице под б) и ѓ) употребљена талијанска безлична конструкција, док су остале реченице преведене као што би биле изречене и у нашем језику. Значи да наши писци употребљавају талијанску конструкцију и онде где би Талијан употребио личну активну или пасивну конструкцију. По томе се види колико је за један језик опасно кад почне да се нагриза његова синтакса.

Према правилима о претварању актива у пасив и обратно, која се правила налазе у свим нашим граматикама, а од којих нова Граматика хрватског или српског језика од Брабеца — Храсте — Живковића (стр. 105) изрично наводи сличне случајеве, не сме се у пасивним конструкцијама објект стављати у акузатив, јер он постаје граматички субјект, те мора бити у номинативу. Према томе, наведене реченице треба да гласе:

а) ... *да се могу узети или да могу бити узети или да их могу узети;*

б) *Они су се могли само тако видети или Они су могли само тако бити виђени или Њих су могли само тако видети;*

в) ... *па је ријешено да се призренски трговци пусти да иду кући или па је ријешено да призренске трговце пусти да иду кући;*

г) *Тада је враћена заплена роба или Тада су враћили заплену робу;*

д) *Покушали су да га приволе или (мање јасно) Покушано је да се приволи;*

ђ) ... а сад се не може присилиши чак ни да ћуши или а сад га човек не може да га присили чак ни да ћуши или сад не могу да га присиле чак ни да ћуши.

Ова последња реченица заслужује узгред још једну напомену. Излишно је на *Шо*, јер је довољно да *ћуши*. *Присилиши* је глагол непотпунога значења, те је као допуна уз то довољно и само да *ћуши*. Ако се употреби да би *ћушао*, изриче се зависна финална реченица, а *присилиши* остаје без допуне.

4. *Прошло је осам дана и бол није минуо.*

Нормални ток неког осећања, нарочито осећања бола, води ка његовом слабљењу. Зато очекујемо да и у случају о коме писац пише бол после осам дана буде мањи; а како он ни је минуо, било би тачније речено:

Прошло је осам дана, а бол није минуо.

Да је бол за то време минуо, била би добро употребљена свезица *и*, јер то и очекујемо.

5. *Жена се некако кукавно повукла у себе, не знајући уистину да ли се разочарава или најрошив.*

Из овакве реченице читалац не може да добије обавештење о расположењу жене: *најрошив* је сувише неодређено. Противно од *разочарава се* било би *очарава се*, што се овде не би могло рећи без неке ближе допуне, јер читалац опет не би сазнао више. Писац је очевидно пропустио да своју мисао потпуно изрази, остављајући читаоцу да под *најрошив* разуме све што му његова машта да.

Св. П.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 200 дин., цена поједином броју је 40 дин. Претплату слаш Научној књизи (Кнез-Михаилова 40/IV) на чек, рачун бр., 101-Т-297. Рукописе слаш Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

11111

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Nas' jezik

НАШ ЈЕЗИК

Nov. Ser.

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 5-8

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Напомене о српскохрватском правопису	139
2. М. Стевановић: За јединствен правопис српскохрватског језика	149
3. А. Б.: О писању великих писмена	171
4. М. Павловић: Значења придева с наставком <i>-аш</i> и његовим варијантама	175
5. А. Белић: Употреба предлога <i>са</i> уз глаголе <i>писаши</i> и сл. у одре- ђеним значењима	197
6. Б. Милановић: Глагол <i>подлежати</i> — његово значење и вид	203
7. И. Грицкаш: О допусном значењу свезице <i>и</i> и речи <i>иједан</i> , <i>имало</i> , <i>ико</i> и сл.	217
8. Д-р Александар Ђ. Костић: О транскрибовању латинских име- ница у медицинској терминологији	229
9. В. М. Мишовић: О речима <i>никл</i> , <i>кабл</i> и њима сличним	238
10. Р. Димитријевић: Једна занемарена област наставе језика и књи- жевности у нашој средњој школи	243
11. Иван Појовић: Нека размишљања о граматичи и љубитељима нашег језика	253
12. М. С. Московљевић: „Језик“, часопис за културу хрватскога књи- жевног језика	267
13. Језичке поуке	271

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампариа и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV

Нова серија

Св. 5—8

НАПОМЕНЕ О СРПСКОХРВАТСКОМ ПРАВОПИСУ¹⁾

У вези са новим издањем мога Правописа српскохрватског књижевног језика појавио се цео низ приказа о њему: дра М. Стевановића (Борба, 4 I 53 год.), Берислава Николића (НИН, 11 I 53 год.), Св. Марковића (Ослобођење, 4 I 53 год.), дра М. Московљевића (Политика, 25 и 26 I 53 год.), Ч. Кисића (Борба, 14 I 53 год.), Милана Димовића (Политика, 3 II 53 год.), Саве Тохоља (Политика, 6 II 53 год.), Антуна Барца (Политика, 15 II 53 год.), из чега се види живо интересовање за правописна питања. Сем овога, појавио се одмах у почетку овог низа написа и мој разговор са уредником Борбе (Борба, 21 XII 52 год.). Па ипак, и поред свега овога, мислим да још није речено све што је потребно и да није речено онако како је потребно. Ја ћу се овде задржати, углавном, на начелним питањима која ће, надам се, бацити светлост на много штошта у овим написима и помоћи да се разуме суштина ствари. Да у неким од њих није измењено тачно са нетачним, знано и познато са непознатим или нарочито изостављеним, ја, зацело, не бих устајао да пишем о томе, већ бих оставио да свако на основу тачно саопштених чињеница састави себи суд о свему; овако је то морало бити врло тешко, ако не и немогуће. Зато ја и пишем ово.

1.

Код неких критичара види се чудновата жучност према језичким стручњацима и лингвистима као да су они нешто

¹⁾ Прештампано из Политике од 20 фебруара 1953 год.

скривили (Московљевић); с друге стране, види се једино поуздање у њих (Тохољ), а знатно мање поверење према писцима. Уствари, није правилно ни једно ни друго. Ја не мислим говорити о односу правописа и граматике јер је то потпуно расправљена ствар (уосталом исп. ниже). Али морам да истакнем да је врло корисно да се чују на скуповима где се о правопису говори и књижевници, и журналисти и други људи од пера, да се сазна у њихове жеље, њихове жалбе, њихова критика и њихови предлози, иако се из њихових дела и списа зна врло добро како они гледају и на језик и на правопис. Разуме се да сву скупљену грађу о томе треба да среде, поделе у системе и критички пропрате стручни људи.

Још је знатно питање о једном правопису свугде где се пише српскохрватским језиком. И ту не недостаје предлога, више или мање наивних, једностраних и теориских. Трезвену реч у том правцу нашао сам у чланку проф. Антуна Барца; али о томе мало ниже.

Овде ћу навести шта је требало знати када се писало о моме Правопису, а не схватити га као дело лично моје, иако сам ја спреман да браним све што је у њему изнесено, а што није случајна (штампарска) грешка.

2.

Мој правопис од 1950/2 год. израђен је према споразумном или договорном правопису српскохрватском од 1928/29. Државна власт тога времена одредила је Правописну комисију у којој су били: акад. Љуб. Стојановић, акад. Том. Маретић, једно време и претседник Југ. акад. знан. и умјетн., акад. и проф. Универзитета у Загребу М. Решетар, раније професор Бечког универзитета, акад. и проф. Унив. у Загребу Драг. Боранић, акад. (у то време) и проф. Унив. у Загребу Стјепан Ившић, акад. и проф. Унив. у Београду Степан Куљбакин, акад. (од времена постанка Словеначке акад.) и проф. Унив. у Љубљани Фр. Рамовш и акад. и проф. Унив. у Београду А. Белић.

То су били у то време најистакнутији језички стручњаци које би, несумњиво, и наше академије послале на зајед-

нички састанак да им је само пало на ум изједначавање правописа. Што је то учинила државна власт и тако погодила оно што би учиниле и саме академије, мислим да нимало не смањује вредност чланова Комисије. Много је значајније што су сви поменути стручњаци радили на том послу више од године дана (на преко тридесет дугих седница) и што су утврдили једногласно правописна правила у 162 тачке која су поднели Министарству просвете које их је тако и објавило као обавезна правила за правопис средње школе; не мењајући у њима ни једне „јоте“.

На основу тих правила израђени су и Боранићев Правопис од 1930 г. и Белићев од исте године, а после тога и сва остала издања тих правописа до 1941 год. (до окупације и стварања НДХ). После ослобођења Боранић се вратио, углавном, правопису пре горње реформе, а ја сам и у свом данашњем Правопису остао при споразумним принципима од 1928/9 год. (са минималним допунама или изменама у границама њиховим).

Мислим да се у Загребу 1947 год. отступило од тог правописа зато што је од министра раније Југославије потекла наредба да се поменута правописна правила примењују у средњој школи целе земље, наредба која се могла схватити као насиље над дотадашњом правописном праксом; ја сам пак сматрао да је потребно и даље задржати тај правопис са ових разлога: што је он напреднији од свих дотадашњих, што га је утврдила група најистакнутијих наших језичких стручњака онога времена, што сам хтео свом правопису сачувати карактер споразумности и што сам добро знао да је Комисија радила слободно, руководећи се једино научним разлозима и добром целине.

3.

Комисија у свом Извештају о целокупном раду свом рекла је ово: „У целом народу нашем у последњим десетинама година пре великог рата [подразумева се Први светски рат] био је у употреби правопис Вука Караџића. Али како Вук, и поред тога што је дао један од најсавршенијих пра-

вописа на свету, није давао увек исцрпних правила за све случајеве, наступило је разилажење у различним центрима наше земље у разрађивању појединости његова правописа. Тако се јавила потреба да се оне уједначе. Најбољи начин да се то изврши био је: да се сви правописни начини сведу на свој првобитни облик, на Вуков правопис, па да се тачним тумачењем његовим, тамо где Вук није довољно одређен, утврди: који од употребљаваних начина [истакао сада А. Б.] најбоље одговара и духу Вукова правописа и духа нашег језика“.

Из овога се види да се и у овом правцу није насумце радило. Ако има каквих отступања у коме предратном Правопису (од 1930 или 1934 године) која се нису допадала Српској књижевној задрузи (Московљевић) или ма коме другом, она су заједнички резултат споразумног или договорног рада поменуте Комисије. Она су била сувише прогресивна за многе људе онога времена. Конзерватизам у правописним питањима врло је обична појава. Ја се зато нимало не чудим Књижевној задрузи, утолико пре што је њен претседник Павле Поповић био у том правцу назадних погледа.

4.

Иако је у науци пречишћено питање о односу правописа према граматици, ипак, мислим, неће бити наодмет да и о томе речем неколико речи.

Правопис је састављен од појединачних правописних система који се морају израдити исто онако као што се израђују и језички системи. Ту ништа не измишља и не одређује граматичар. На основу онога како пишу књижевници и други писци, на основу онога што се јавља у објављеним делима научним, журналистичким, политичким и свима другим — граматичари састављају и језичке и правописне системе, пазећи да се и у једним и у другим огледа језичка и књижевна стварност. Када су на основу те грађе утврдили системе, они показују у којима се од њих најдоследније и најпотпуније огледају особине књижевних и научних дела, па биле оне чисто језичке или правописне. Правопис има

још и својих нарочитих захтева: да буде што простији и што доследнији, да би се могло целокупно језичко градиво што лакше савладати. Књижевници' или други писци ако нису и језички стручњаци не могу се снаћи у том послу, утолико пре што су многа правописна правила заснована на научним испитивању и одређивању најбољих начина од оних које су књижевници и други писци изнели у својим списима. Када би се бежало од стручњака, то би се чинило на основу неспоразума и погрешног схватања, као да они „прописују“ или „наређују“ како да се пише. Не, они проучавају, сређују, доводе у системе, једном речју, олакшавају простим правилима из грађе изведеним да се савлада огромно и врло шаролико језичко градиво.

5

Опште напомене поводом појединачних мерака

О писању великих и малих писмена прописи су јасни. Властита имена, и све што као такво служи, пишу се почетним великим писменом или почетним великим писменима ако су састављена од више речи, а све што је јединствен назив (било књиге, било каквог удружења, било каквог догађаја и сл.) пише се почетним великом словом почетне речи. Наравно, није дирано у оно што је постало традиционална особина нашег правописа (писање народности као Србин, Француз и сл). Ако се тачно ово разуме, отпашће сви приговори (Московљевића, Кисића и др.). Јован Вуковић (у својој анализи правописних правила која само о писању великог и малог слова износи око 40 стр.) изнео је само мало случајева који отступају од мог Правописа, па и ту, по мом мишљењу, без довољног оправдања (о томе опширније у посебном чланку овог часописа). Узгред да поменем да није исправно писање Московљевићево „пишу се са великим почетним словом“ или сл. које он истиче нарочито као, вероватно, правилније неголи без *са* (и о томе исцрпно даље у посебном чланку).

Врло је карактеристично за цео овај посао оно што неки од референата говоре о подели речи на слоге. Неки нам препоручују (Московљевић) да би требало задржати стари формалистички начин дељења речи на слоге према

почетку речи (о чему се говори као немогућном и у Правопису, стр. 22—23), а не овај нови који се предлаже има већ 30 година и о којем су писане читаве расправе. (исп. А. Белић: О савременом правопису српскохрватског књиж. јез. 1923, 29—36; Глас САН CLVI 99—123; Зборник Б. Поповића, 273—286). Вели се да би требало да су та правила заснована на фонетици, а она и јесу тако заснована, само су им претходили читави трактати. И замерке које су учињене долазе од непознавања тога питања јер у *мем-љив* група *мљ* налази се на граници двају слогова између вокала, и онда се она тако дели, а у *пој-мљив* и сл. она се налази у једном слогу, и ту ју је немогућно делити (то исто вреди и за потпуно правилну поделу у *у-ко-швљен* или *у-мр-швљен*). Тако исто је неисправна замерка да је требало *негде* на 21 стр. (на тој је страни *нигде*!) поделити *не-где* јер се на 22 стр. (са које је М. узео неке примере!) јасно вели да се дели само онај почетни део сложене речи који се осећа као засебна реч (у Правопису је реч „осећају“ нарочито истакнута!): да ли се у *негде* не осећа као засебна реч? Ни у ком случају! Зато се *негде* (исто као и *нигде*) дели фонетски, дакле: *нег-де*, *ниг-де*, *сваг-да* и сл. У осталим замеркама овоме има још мање разумевања питања (Тохољ). Али, и поред свега овога, за онога коме је тешко да уђе у овакву поделу речи, могла би се дати, на основу ње, и сасвим упрошћена (са два или три правила свега).

Да ли треба писати одвојено или заједно речи, одавно је значајно питање нашег правописа. Још је у своје време истакнути књижевни есејиста (иначе психолог и логичар) др Љуб. Недић предлагао у *век* (око 1900 г.), а још су пре кратког времена књижевни критичари (др Љубомир Петровић, Техника стила, 1937, 30) објашњавали да се *увек* може употребљавати само за будућност; толико је слабо било познавање природе сложених речи. Уствари, оно што има једно значење и што би, употребљено са раздвојеним писањем, дало нетачан смисао — не може се писати раздвојено. У том смислу предложено је да се пише *мада* заједно, које се уосталом код многих писаца и досада тако писало. Ја сам напустио писање *ма да* (ранијих издања), пошто сам се

уверио да у *мада* нема сваки део засебно значење када значи *премда*, и исто онако као што се *премда* или *иако* (опет у истом значењу) пишу заједно, тако треба писати *мада*. Неки ме питају (Московљевић): зашто после тога и даље пишем *да ли*, *еда ли*, *је ли*, а ја им велим да ти примери нису исти са *мада*, јер се у свима њима јасно осећа засебно упитно значење речце *ли* (кио напр. у *Хоће ли доћи? Је ли дошао?* Зато у *Да ли је дошао* ми осећамо пуну упитност (исп. *Ја знам да је дошао* и *Ја не знам да ли је дошао*). Истина, већ је Будмани писао *да ли* заједно (у рјечнику Југ. акад; за њим и Броз-Ивековић), али ја мислим да је број случајева када *да ли* није упитно знатно мањи него кад је упитно; зато га треба писати одвојено. Што се *еда ли* тиче, оно је још јасније у оба дела своја, и увек упитно, и зато се мора писати одвојено. У реченици *Је ли дошао* (исп. *Он је дошао*, *Дошао је*) јасно се осећа да је и ту *ли* упитно, па је зато и стављено да се мора писати одвојено. Да има случајева прелазних, тј. када се *да ли* и *је ли* осећа као свезичка целина, то је тачно; али сматрам да то не преовлађује и да се не може одвајати од горњег јер је увек упитно (више о томе на другом месту). Што се неки буне (*Тохољ*) против *мако* (у значењу *нико*), *машта* (у значењу *којешта*), то значи да су они још мање ушли у саму систему спајања и одвајања речи.

Московљевић се пита: зашто сам ја одустао од предложенога још 1923 год. (у I-вом издању мога Правописа) *грашски*, *срешштво* и „прописао“ *наноно градски*, *средштво* и сл. у II-гом издању Правописа (од 1930 год.). Одговор је врло прост: тако је одредила Комисија стручњака у својим правописним правилима, а ја сам се држао и тада, као што се и сада држим, тог споразумног правописа. Све размисљање о томе, у чему има и непотпуних и нетачних ствари (о томе другом приликом), — отпада.

О писању задњенепчаних сугласника (тј. о промени сугласника *к*, *г*, *х* испред *и* у мењању именица) — влада и у књижевном и народном језику велико шаренило. Ту су могла бити дата само најопштија правила (Правопис, 76—7), и неки критичари (М. Димовић) жале што се још држе облици

бици, *приповеци* и сл.; у исто време наводе читав ред именица (*кишка, лушка, силешка* итд.) код којих тих облика нема; — али и у речнику, уколико се те речи наводе (*лушка, силешка, чешка, пашка*), нигде не стоји да имају *ци* у дат. и лок. јд.! Заиста је „несхватљиво“ како је неко (напр. Тохол) могао рећи да се облику *шачци* даје „предност према уобичајеном *шачки*“, када у речнику стоји *шачци* = *шачки*; тако исто је „несхватљиво“ како неко (Тохол) може тражити да нико не сме рећи у нашој земљи *Боци* (у *Боци*) зато што ниједан Бокел неће казати у *Боци*. Назив места је једно; ту заиста треба водити рачуна о томе како га мештани изговарају, али је промена речи нешто друго! Ту су закони други.

Траже од нас да бугарско име *Милешич* (иако је српског порекла!) пишемо *Милешић* (Московљевић); мислим да немају ни ту право. Када се неко сматрао Бугарином и писао своје име *Милешич* (и онда када пише страним језицима), дужни смо и ми тако писати, исто онако као што пишемо *Жујанчич* или сл. Тако исто траже (Московљевић) да од *Водољивец* пишемо ген. јд. *Водољивца* и сл. како се пише у словеначком; али то је словеначки начин промене, а није наш. Међутим код нас је ушло у обичај (исп. *Јиречек* = *Јиречека*, а не *Јиречка* као што је у чешком и сл.) да се такве речи мењају по законима нашег језика.

Замера се каткад што за понешто нема више објашњења. Правописни принципи дају се свугде где је то било потребно (много више него што се даје у другим сличним књигама), и примери служе да се покаже њихова примена. Нека се потражи, ако је потребно да се добије објашњење, система коју чине извесни појави (ма како они били формалне природе), па ће се наћи и објашњење.

У речник су ушле оне речи за које је сматрано да са извесне стране треба да уђу у речник: или због изговора, или због акцената или са будикаких других разлога. За оне људе који исправно употребљавају *ћ* и *ч*, *ђ* и *џ* и сличне гласове — није потребно наводити све примере са употребом тих гласова, али кад се има на уму целина читалаца нашег Правописа, то је заиста неопходно. Тако и у другим

случајевима. По себи се разуме да није могло ући све; али мислим да су ретки примери за које се у речнику не могу наћи корисне аналогije; ипак не треба превиђати и што је дато и што може такође корисно послужити!

Ја и даље тврдим да је ово на првом месту правописни речник и да све друго у њему излази из саме природе овога посла. Зато ја нигде нисам хтео давати и сдрпнијих објашњења о правилности или неправилности каквих речи јер би то још знатно повећало и онако велики обим његов, а у правопис не улази. Где је било таквог материјала у мојој грађи, — ја сам га навлаш изостављао.

6.

Још коју реч о општем или уједначеном правопису. Мислим да средња школа мора имати једно правописно упутство према којем ће се управљати; Академија наука такође треба да одлучи да један правопис буде обавезан за њена издања, па и појединац књижевник, или научник или ма који други човек од пера, мора се држати извесног одређеног писања у својим делима; али, мислим, не треба у овим стварима пренаглити и давати им одмах сувише општи карактер. Нека се о овоме још за извесно време дискутује, само тамо где је место оваквим дискусијама и где се могу хладно и са целим потребним апаратом изнети, а не по дневним листовима или нестручним часописима где стварају узатудну пометњу. Видеће се после свега шта нам налаже добро проучена и продискутована грађа, нарочито она која је пришла после ослобођења и која свакодневно притиче, а не да се напамет и одока говори.

Потеже се и питање о споразуму свих наших република у којима се пише српскохрватским језиком да усвоје један правопис, да се наше академије у том правцу споразумеју и сложе или да државна власт за све пропише један правопис. Ово су код нас врло осетљива питања и данас као што су била и досада. Када све републике наше то затраже и изјаве спремност да приме оно што учине људи које оне на договор или споразум пошаљу, тј. када многа од тих питања изгубе оне оштре ивице које су имале нацио-

нални значај (наравно, тобожњи!), онда ће брзо до споразума доћи. Данас, када се међу нашим народима све више учвршћује братство и јединство, можемо бити уверени да време када ће се и о томе озбиљно заговорити — није далеко. А и питања у којима се разликујемо нису ни тако значајна ни тако заплетена да се не могу, са мало добре воље и узајамног разумевања, лако решити. Иначе, ако се буде друкчије радило, изгледаће наметање и насилно решење једног начина, уобичајеног у једној републици, на рачун другог, уобичајеног у другој; једне воље, која је у једном начину разумевања појава, на рачун друге. А то не бисмо ни у ком случају желели; већ — споразум и договор. Томе да послужи у највећој могућној мери, намењено је и ново издање мога Правописа.

А. Белић

ЗА ЈЕДИНСТВЕН ПРАВОПИС СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

У току прошле и на почетку ове године, нарочито у вези са појавом најновијих издања Правописа Д. Боранића (1951) и Правописа А. Белића (1952), врло често смо се сретали с написима (најчешће у дневним листовима) у којима се расправља о питањима правописа, говори о потреби за правописним упутствима, о томе колико су ову потребу задовољили поменути приручници и дају се замерке — негде више негде мање, негде мало а негде и нимало оправдане — њиховим ауторима. У већини тих написа, па и у освртима самих писаца правописа (исп. А. Белића, Борба од 21 III 1952 и Наш језик, књ. IV, 82) износи се оправдано гледиште да правопис, с обзиром на његову намену, треба да буде заједничко дело колектива стручњака, лингвиста, књижевника и новинара из свих културних центара наших република, са српскохрватским језиком као матерњим. Чули смо и мишљења која се не могу прихватити — да за израду правописа, наиме, лингвисти нису позванији од осталих културних радника, и да правопис, штавише, нема везе с науком о језику. Неоснованост оваквог схватања није потребно доказивати, јер је врло добро познато да сваки правопис, иако је делимично конвенција, договор, — мора имати своје принципе, који стоје у најтешњој вези с природом језика и законима његова развита. А њих ће, ваљда, најбоље познавати језички стручњаци. Занимљиво је да баш они што ово споре своје приговоре објашњењима појединих правописних питања образлажу, или бар покушавају да образложе, — опет лингвистичким елементима. Друго је питање колико у томе успевају. Тек то, свакако, само собом јасно говори да је такво мишљење неосновано.

Треће питање које привлачи пажњу многих оцењивача досадашњих правописа, а може се рећи и целе наше јавности, јесте питање потребе за јединственим правописом српскохрватског књижевног језика. Одређеније речено, врло често се поставља питање да ли је за наш, један књижевни језик потребан и један уједначен правопис, или ћемо се, као досад углавном, у једним културним центрима служити једним, а у другима — другим правописом. Сви од реда, бар сви они чији смо глас чули, сматрају да би било потребно израдити један правопис који би био прихватљив за све оне што говоре и пишу српскохрватским језиком. Само једни мисле да што пре треба приступити уклањању разлика из правописа којим се на једној страни служе Хрвати и Срби у Хрватској и онога што се, на другој страни, употребљава у Србији и Црној Гори, а претежно и у Босни и Херцеговини. Други сматрају да то питање није тако хитно и да с његовим решавањем не треба нарочито журити, зато што у томе виде некакву крупну реформу, а по њима свака реформа, па и реформа правописа, како је познато из наше културне историје, није могућа без великих потреса, које би они хтели да избегну. Неки се плаше да се изједначење правописа не би могло извести без наметања воље једнима од стране других и без диктата. А ово, у томе се сви слажемо — наравно када би било тако — не одговара ни нашем времену, ни садашњим односима међу нашим народима, ни демократском развоју нашег социјалистичког друштва уопште. С обзиром на изнесено има, дакле, и оних који мисле да изједначење правописа треба оставити времену, које ће га само решити — да ли кроз две године или две деценије, то за њих није од значаја (в. D. В., *О „pravopisu“ i oko njega*, Наргјед од 26 V 1952 и А. Барац, *Напомене уз дискусију о правопису*, Политика од 15 II 1953).

И А. Белић каже да су ово још „код нас врло осетљива питања“, па да изједначењу правописа треба приступити тек „када све наше републике то затраже“, али он предвиђа »да време када ће се о томе озбиљно заговорити није далеко« (в. његов чланак *Напомене о српскохрватском правопису*, Политика од 20 II 1953). А А. Барац у овде наведеном

чланку и у Narodnom listu од 1 маја 1946 указује на то како су у прошлости „полемике између присталица различних гледишта (мисли — на поједина правописна питања) прелазиле у најтеже увреде и сумњичења (Политика), како су се због „правописних сукоба угибали књижевни листови, кидале литерарне везе и заувјек престајала пријатељства“ (Narodni list), па потсећа на оштре сукобе између Вука и његових противника, као и на судбину Nevena, јединог хрватског књижевног листа из педесетих година прошлог века, који је пропао „међу осталим и зато, јер се његов уредник Винко Пацел упустио у правописне експерименте, који се нису свиђали осталим хрватским књижевницима“. Барац мисли да питање разлика у правопису данас не би требало покретати већ ни зато што су оне безначајне, тако да се „у свакодневном животу и не запажају, или не значе никакву нарочиту тешкоћу“, али „могу постати извором тешких сукоба и спорова ако се набаце у незгодно вријеме или ако се стану рјешавати на незгодан начин задирући и нехотице у традиције, осјетљивости, навике, сентименталности“ (Политика).

Сасвим је тачно да разлике у правопису код Хрвата и Срба нису велике, али је исто тако тачно да их је утолико лакше уклонити и доћи до јединственог правописа. Несумњиво је и да уклањање разлика у незгодан час и на незгодан начин не би дало резултате који се желе постићи стварањем јединственог правописа. Врло речит доказ за ово је судбина заједничког правописа који је испред 1930 године израдила комисија хрватских и српских језичких стручњака, на коју судбину и указује проф. Барац. Тај правопис „био је стварно један од најбољих што смо их имали“ — оправдано констатује Барац. А ја додајем да је он такав био баш зато што га је радио колектив најпозванијих наших језичких стручњака и што је био јединствен. Па ипак тај правопис (и у томе се слажем с Барцем, D. В. и многим другима) није могао бити прихваћен, искључиво зато што је за време диктатуре „уведен службено као заједнички на цијелом подручју Срба и Хрвата“, што је, дакле, принудно наметнут одлуком министра просвете једне диктаторске владе. Данас је на нашу срећу, и посебно на срећу нашег културног

развитка, сасвим друго време; друкчије су данашње наше методе, и друкчији односи међу нашим народима. А и Барац је уверен „да се и најтежа правописна питања рјешавају брзо и лако у погодной психолошкој атмосфери“. Ми данас имамо такву атмосферу, и нико нема разлога прибојавати се да би уклањање тако безначајних разлика из правописа ишло на уштрб братства и слободног развоја културе сваке наше нације. Најмање је таква бојазан у складу са признањем (које D. V. чини у горе наведеном чланку) Брозову (и Боранићеву) Правопису да је знатно допринео културном зближењу Хрвата и Срба баш зато што је израђен на правописним принципима Вука Караџића, којег се такође држе српски лингвисти и књижевници.

И М. Храсте, који мисли да је „најприродније да један књижевни језик има и један правопис“ и да је разумљиво што се тежи изједначењу писања за цијело подручје савременог хрватског или српског језика“ (Вјесник, 28 XII 1952), — наглашава да је за остварење јединственог правописа потребан споразум и договор у коме са свих страна мора бити попуштања и готовости да се усвоји оно „што је боље ако је у складу с природом нашег језика, ма тко то предлагао“. Друкчије схватање, наравно, искључује сваку могућност договора. Ко год тако не мисли, тај не може очекивати постизање никаквог споразума и остварење главног циља.

Било би сасвим претерано, па чак и смешно, тврдити да братству и јединству наших народа може сметати оно нешто разлика у правопису код Срба и Хрвата. Али, нико, мислим, не може спорити да је захтев за јединственим правописом потпуно оправдан, и не само зато што сваки књижевни језик у једном одређеном времену има и један свој правопис, без обзира на то да ли се тим језиком служи један, два или више народа. Остварењем таквог правописа нестало би оних „осјетљивости, навика и сентименталности“ на које се с правом указује, а које више нису у складу са нашим данашњим животним развитком у социјалистичкој домовини. И још више, јединствени правопис би знатно олакшао савлађивање неопходних елемената писмености, нарочито у оним крајевима где се једни држе овог, а други оног начина

писања. Било је речи да се београдским правописом (овим именов га је боље назвати него за њега рећи да је *српски*, јер се њим не служе само Срби, а опет не сви Срби) поред Републике Србије служе још у Црној Гори и Босни и Херцеговини. Али, у овој последњој републици има доста Хрвата, и они се већином придржавају одредаба загребачког правописа (овим се опет не служе само Хрвати да би за њега био исправнији назив *хрватски*, него и Срби у Хрватској). И не само Хрвати, него и сви остали писци, новинари и културни радници који су се школовали у Загребу или били ученици хрватских школа ван Загреба (а таквих има и у другим нашим републикама) обично дају преимућство правопису какав су сами учили и то не због чувања „националног обележја“, него једноставно зато што су такав правопис у школи и на литератури учили и што су на њега навикли. Тако се често дешава, нарочито у Босни и Херцеговини, а и не само у овој републици, да један наставник, загребачки ђак, био он Хрват или Србин, једне године предаје српскохрватски језик једним ученицима, а идуће године те ученике преузима наставник који се школовао у Београду. Сваки од њих сматра да је исправно писати онако како је сам научио, то преноси на своје ученике и захтева од њих да и они тако пишу. Једне године је, дакле, за ове ученике бољи један начин писања, а друге године други. То код ученика, и не само код ученика, ствара забуну и знатно отежава савлађивање основних елемената писмености. А на оваквоме тлу најчешће долази и до оних већ споменутих „повреда осјетљивости“.

Овде није потребно потсећати на значај револуционарних кидана с прошлoшћу од стране Вука Караџића и Људевита Гаја, која су довела до јединства књижевног језика код Срба и Хрвата, иако се то у дискусији о овоме проблему намеће. Тако је А. Барац (у *Narodnom listu* од 1 V 1946) нагласио „да је Људевиту Гају пошло за руком да га (мисли на питање правописа) у револуционарном налету ријеши брзо и добро“. А још једанпут ћемо поновити да ниједан оправдан разлог, по моме мишљењу, не налаже одлагање изједначења правописа, док за његово што скорије

остварење, поред изнесеног, говори и то што дуже постојање два начина писања учвршћује некакву традицију с којом је увек теже раскрстити уколико дуже траје. Познато је како народи с дугом историјом књижевног језика, Французи, напр., или Енглези, имају врло сложене правописе, а ипак се не решавају да их упросте. Њима то данас вије ни лако учинити јер су на њиховим језицима с таквим правописима створене врло богате књижевности и културе, па се поставља питање колико би упрошћавањем правописа било умесно новим генерацијама на једној страни олакшати савлађивање основа писмености, а на другој — знатно отуђити целокупну културну прошлост. Или у нашим културним приликама — у области правописа, неке туђе речи као што су: *Париз, Лондон, Рим, Праг, Пошемкин* и сл. нити се изговарају ни пишу у нашем језику према основном принципу, према коме би, бар по једном начину писања, морале бити дате у облику у коме се изговарају у оригиналу. Оне су раније, мимо овај принцип, свакако у време пре него је и био усвојен, код нас добиле облик у коме се и данданас по узусу употребљавају. И тако је узус (употреба по традицији), који крши наш правописни принцип, као изузетак постао саставним делом његовим. Још много лакше ће се традиционалном употребом и за краће време учврстити оно што се оправдава основним принципима нашег правописа. А и један и други начин писања (мислим на случајеве разлике између загребачког и београдског правописа) брани се најчешће с позивом на исте правописне принципе, с позивом на принципе Вука Караџића. Свако одлагање уклањања разлика из правописа отежава извршење овога посла, за које данас, ја мислим, не недостаје ни добре воље, ни готовости на попуштање где год се да доказа о оправданости супротног мишљења. Стручњаци, лингвисти, књижевници и новинари, као и сви културни радници, не само они што би ушли у евентуалну комисију којој би било поверено извршење овога задатка већ сви они који се сматрају позваним, треба да у току рада комисије, и пре тога, изнесу и образложе своје мишљење о овим питањима. Њиховим расправљањем у стручним листовима и часописима добар део посла

се унапред може обавити. Ја ћу у овоме прилогу даље изнети своје мишљење о разликама у правопису оним редом како их је дао М. Храсте у чланку *Naš pravopis*, објављеном у часопису *Pedagoški rad* за 1950 г., св. 1—2, иако сва тамо наведена питања не иду у правопис.

1) Храсте каже да је загребачки правопис (и)јекавски, а београдски екавски. Међутим, београдски правопис — ијекавски и екавски изговор сматра сасвим равноправним у књижевном језику. Овога, београдског начина писања држе се књижевници, новинари, школе и администрација, не само у Србији него, како је већ речено, и у Црној Гори, а углавном, и у Босни и Херцеговини. Имајући баш то на уму А. Белић је у последњем издању свога Правописа покљонио подједнаку пажњу екавском и ијекавском изговору. И што се тиче овог последњег изговора између Белића и Боранића (кодификатора загребачког правописа) у битноме нема никакве разлике. У детаљу се разликују у гледању на то како треба писати именице сложене с префиксом *прѣ*. Боранић је ту углавном за двосложни изговор: *пријѣис*, *пријѣдлог*, *пријѣвоз*, *пријѣнос*, зато што је самогласник у префиксу дуг. А. Белић, и поред тога, мисли да је и код ијекаваца правилан изговор већине тих именица у облику: *прѣис*, *прѣдлог*, *прѣвоз*, *прѣнос*, јер се у народу много чешће тако чују, и то не само у другим ијекавским крајевима него и у самој Хрватској (испор. и одлучну тврдњу једног читаоца загребачког стручног часописа *Jezik* да ове именице нико не употребљава са двосложном вредношћу некадашњег гласа љ; в. стр. 59 овога часописа, бр. 2), па се, уколико се тако изговарају, по Белићу, могу писати и с вокалом *е* у префиксу. А и код Боранића, у речнику уз његов Правопис, има именица овога типа с префиксом *пре*: (в. НЈ, IV, н. с., 3—4, стр. 97). Код оба кодификатора правописа, дакле, налазимо ових именица и с префиксом *пре*- и с префиксом *прије*-. Разлика је између њих само у томе што Белић највећи број тих именица даје у оба облика повезана знаком равности, док је код Боранића неупоредиво више њих једино с двосложним, а свега су неколике само с једносложним префиксом: То значи да стварне разлике међу њима у овоме нема.

2) Писање сугласника *x* у нашем књижевном језику заиста претставља правописни проблем, управо зато што се његовим уношењем у наш правопис отступило од основног принципа, јер се овај глас у неупоредиво већем делу наших народних говора никако не чује. Његов изговор је, истина, ближи Хрватима, пошто се у неколико хрватских говора (у кајкавском, у чакавском, у дубровачком) у народу чува, а од осталих за њега знају још једино неки говори југозападне Црне Горе. Вук Караџић га је унео у нашу азбуку 1836 г., поред осталог, у циљу да Србе приближи Хрватима (в. А. Белић, Вук и Даничић, Београд 1947, стр. 73). Каснији кодификатори правописа, и Срби и Хрвати, пошли су за Вуком и у писању гласа *x* дајући одредбу да га, по Вуковим речима, треба писати свуда „ђе му је гођ право мјесто, по етимологији“ (Предговор Српским народним пословицама, 1836), уколико се после његова губљења није на томе месту развио који други глас. Ако овде има какве разлике између Хрвата и Срба, она је у томе што писање гласа *x* више одговара његову изговору код првих, иако се он изгубио и у многим хрватским говорима, те је и правилно писање гласа *x* за Хрвате нешто мањи проблем него за Србе. Што се тиче правописних одредаба, оне су код једних и других потпуно једнаке. Ту би се, можда, и могло нешто мењати у циљу да се начин писања више усклади са стањем изговора овога гласа у народу, али се нема шта изједначавати.

3) Ако Белић у својем Правопису поред облика придева с наставком *-ји*, типа: *вражји*, *мачји*, *мишји* допушта и употребу њихова облика с наставком *-ији* (*вражији*, *мачији*, *мишији*), а Боранић је само за први облик, то не значи ништа друго сем да је један писац правописа за већу слободу у избору облика који се у народу, а и код књижевника, употребљавају једни поред других. Ти су облици, и једни и други, лингвистички потпуно оправдани. Зато ће и међу Хрватима бити присталица њихове напоредне употребе и у књижевном језику, као што има и Срба који сматрају да допуштање сваког двојства и правопис и граматiku непотребно чине сложенијим. Ја сам лично присталица остављања веће слободе писцима у избору облика, наравно уколико

ширина њихове употребе у народу то оправдава. Али мислим да доношење коначне одлуке о питањима ове врсте треба препустити комисији којој би била поверена израда јединственог правописа, макар да овај проблем и не иде у правопис.

4) Комисија ће без муке моћи да реши да ли је придеве с наставком *-ски*, изведене од именица на *-ија* боље писати у облику са сугласником *ј* (*судијски*, *аустријски*, *шумадијски*), у коме их даје Боранић, усвојити начин писања без овога сугласника, који, чини нам се, више одговара народном изговору, или оставити слободу писцима да могу употребљавати један или други облик, како то допушта Белић у своме Правопису. Има присталица сва три ова начина, како међу Србима тако и међу Хрватима. И зато би, можда, најбоље било оставити слободу избора. Али пошто је ово питање које се тиче искључиво правописа, а правопис треба да буде што једноставнији, ја бих пре био да се тачно утврди да ли се при изговору ових придева сугласник *ј* овде у положају иза *и*, иуколико може слухом осетити, па ако може, онда је то и писмом свакако потребно означити, тим пре што се сугласник *ј* поред вокала *и* на крају основе пише и у другим неким међугласовним положајима из којих се иначе испушта ако није на томе месту; исп.: *Бајић*: *кашш*, *бујица*: *руина*, *змијо-глава*: *биолог* итд. Ако се пак утврди да се *ј* потпуно слило са сродним *и* тако да се не може осетити у изговору, нема потребе ни овде нарушавати фонетски принцип нашег правописа.

5) У питања правописа није требало увршћивати двојаке облике именичких заменица: *нешко*, *свашко*, *нишко*, које се скоро само овако изговарају и пишу код Хрвата, а које Срби обично употребљавају у упрошћеном облику, без сугласника *ш* (*неко*, *свако*, *нико*). Осим тога, не може се рећи да се први, архаични облици њихови не срећу и код Срба, и да се код Хрвата нигде не чују облици без *ш*. Важно је да ове речи по истом принципу и Срби и Хрвати пишу онако како их изговарају. Разлике, дакле, у правопису овде нема никакве.

6) Мада се односи на знаке интерпункције случај обележавања неких скраћеница тачком или цртицом, односно

писање тих скраћеница без икаквог знака, с разлогом се уобраја у правописна питања. М. Храсте указује на разлику између загребачког и београдског начина означавања скраћеница од именица *доктор*, *госпођа*, *госпођица* и израза *шојест*, и *шако* даље и сл. Он каже да се по првоме (загребачком) скраћивање титула означава стављањем тачке на крају: *dr.* (*dra.*), *gda.* и *gdica.*, а скраћивање наведених израза стављањем тачке место сваког скраћеног дела њихова: *t.j.*, *i.t.d.*; а по другоме (београдском) — скраћивање титула: писањем цртице на месту испуштеног дела: *d-r* (*d-ra*), *g-da*, *g-dica*, а скраћивање израза стављањем само једне тачке на крају: *tj.*, *itd.*

У најновијем издању свога правописа А. Белић, на стр. 107, каже: „За скраћивање *господин* употребљава се *г.*, за *доктор* — *д-р*, за *госпођа* — *г-ђа*, али су у обичај ушли и други начини скраћивања: *др*, *др.*, *гђа*, *гђа.* и сл.“, а у речнику уз његов Правопис стоји: *г-ђа* (*гђа*, *гђа.*; *госпођа*), *д-р* = *др* (*др.*; *доктор*). Значи да и Белић поред ранијег начина писања, са цртицом на месту испуштеног дела, сада допушта писање ових скраћеница без икаквог знака, па и с тачком на крају. Озакоњење више начина писања, и поред допуштања слободу у избору, ово питање, по моме мишљењу, непотребно чини сложеним. Ја сматрам да и овде треба узети само један, најбољи начин. А за мене је то — писање са цртицом. Ево зашто. Знак треба да стоји на оном месту одакле је испуштен део односне речи, јер се он и ставља место тога дела. Баш зато није срећно скраћивање означавати стављањем тачке на крају уколико се не скраћује крај речи, као у случају с примерима *г.* или *госп.* (*господин*) и сл.

Што се тиче израза састављених од више речи, ту прво треба утврдити да ли су њихови делови, кад се узму у пуном њихову облику, постали сложеницом, па ако јесу, разумљиво је да се и сви скраћени делови пишу заједно, а довољно је да се тачка стави само на крају. Ако пак поједине речи тих израза чувају своје посебно значење, њих, дакако, треба писати одвојено и сваки скраћени део означавати стављањем тачке иза њега.

Овде је указивано и на означавање редних бројева стављањем тачке иза њих (по загребачком начину писања), односно на њихово писање без икаквог знака (по београдском). Раније се сматрало, не само у Загребу него и у свим културним центрима нашим, да је поред редних бројева увек потребно писати тачку као знак по коме ће се они разликовати од основних бројева. И ово би, ако је потребно, сви поново могли прихватити. Али је тачка ту, сем у извесним случајевима на које је указао Белић (Правопис 1951, стр. 107) потпуно сувишна, јер се, како лепо каже А. Барац (в. у *Nagodnom listu* од 1 V 1946), из штампаног текста врло лако разабера када се ради о редном а кад о основном броју. И за многе друге, као за Барца, писање без тачке је много „једноставније и елегантније“. А ја лично мислим да ни овде, као ни у другим случајевима, текст не треба оптерећивати никаквим излишним знацима (в. Наш језик, књ. III н. с., стр. 55).

7) Као најкрупније разлике и праве разлике између начина писања који је уобичајен у Хрватској, на једној, и у другим нашим републикама с истим матерњим језиком, на другој страни, остало је досад писање неизмењеног звучног *д* испред неких безвучних сугласника према његову писању само испред сугласника *с* у свега два случаја; затим питање сложеног или простог облика *футура*, питање одвојеног или састављеног писања одричног облика презента глагола *хџеџи*, питање писања малим или великим почетним словом општих делова географских имена и питање транскрибовања страних особних имена.

Асимилација сугласника по звучности је, како је одвећ познато, једна од најдоследнијих гласовних промена у нашем језику. А као што сви звучни сугласници непосредно пред безвучним губе звучност и мењају се у најсродније безвучне гласове, тако се у томе положају при изговору мења и сугласник *д*. У сваком фонетском правопису о томе би се морало водити рачуна. Али је, као што је и то такође врло добро познато, Вук Караџић, најдоследнији поборник фонетизма у правопису и први кодификатор нашег савременог правописа, остао себи недоследан, остављајући неизмењено *д* у положају испред *с*. Он ово није учинио без

икаква разлога, него га је нашао у томе што су ту промену звучности пратили и други гласовни процеси, те се *господски* и *градски*, рецимо, у резултату свих тих промена изговарају као *госпоцки* и *грацки* и што се, сем тога, у различним положајима речи та гласовна група различито изговара; што је „чатио у књигама“ које су „писали прости Србљи, који нијесу ни чули за етимологију, и *госпоски* и *госпоцки* и *господски*; и *осјећи* и *оцјећи* и *одсјећи* итд.“ (Српски рјечник 1818, стр. XXX и XXXI), па је „оставио онако“ иако је знао да „по правилу требало би да се *д* пред *с* претвори у *ш*“.

Ова Вукова недоследност у правопису основ је данашњег неједнаког односа према нарушавању фонетског принципа у овоме и сличним случајевима; на њој се заснива и разлика између загребачког и београдског правописа. Према првome од њих ваља се држати Вукова начина писања и увек остављати *д* испред *с*, без обзира на то да ли се оно при изговору у томе положају сасвим губи, да ли се место њега чује неки елеменат безвучног праскавог сугласника *ш* или се после овога тај праскави дентал слива са наредним *с* у африкату *ц*. Према Правопису А. Белића изузетак с немењањем сугласника *д* везује се само за положај испред наставка *-ски*, код придева и прилога, и наставка *-сшво*, код именица (ово решење, као најсрећније, дала је први пут комисија стручњака у уједначеном правопису), зато што Вукови разлози због којих је оставио неизмењено *д* испред *с* могу бити сасвим оправдани једино у ова два случаја. У првом од њих праскави дентал при изговору у резултату губљења звучности са *с* даје *ц*, а у другом се губи из тог положаја. Међутим, у сложеним речима пауза између једног и другог дела не допушта да дође до потпуног стапања праскавог дентала с краја првог и струјног сугласника *с* с почетка другог дела сложенице, али се и у томе положају једначење звучности ова два гласа ипак врши. Вук је ишао на то да се избегне више гласовних промена које једна другу условљавају. Тамо где до више тих промена не долази, требало би бранити суштину Вукова принципа. Али, ако би се ту и могло заступати мишљење да се држимо Вукова начина писања, и свуда *д* испред *с* остављамо

неизмењено, ја, супротно одредбама загребачког правописа, сматрам да ову изузетну неприкосновеност сугласника *д* не могу штитити и гласови *ш, ц, ч* и *ћ*, и поред тога што сви они садрже у себи извесне елементе сугласника *с*. Уосталом, треба нагласити да за немењање гласа *д* испред свих ових сугласника нису били сви хрватски граматичари; Маретић се и овде у потпуности држао Вука. А опет је и међу Србима било, и има и сада доста писаца који су и у овоме случају за Вуков начин писања. Било је и других који су *д* остављали неизмењено и испред још понеког гласа. Између осталих, Ст. Новаковић је *д* остављао неизмењено и испред *ш* (в. његову Српску граматику, Београд 1902, 48). А кад се једном пошло тим путем, почели су остављати неизмењено *д* и испред осталих безвучних сугласника, па су писали не само *председник* већ и *подпредседник*, и *подкинути*, и *подхраниши* итд. Овај пут, јасно је, води р;шењу основног принципа нашег правописа. А оних који свесно томе теже данас, мислим, нема много.

8) Са упрошћавањем група сродних сугласника стоји у тесној вези и двојак облик футура. Али проблем овога двојства није само у томе него и у нечему другоме, и то, по нашем мишљењу, на првоме месту у томе другоме. Полазећи од чињенице да је облик футура сложен од скраћеног облика инфинитива (старог супина), без сугласника *и* на крају (уколико није реч о глаголима с инфинитивом на *ћи*), и енклитичког облика презента глагола *хшеши*, — једни граматичари сматрају да је футур као облик увек сложен, састављен од два глаголска облика као две посебне речи: *говориш ћу*, као и *поћи ћу*. Пошто сугласник *ш* с краја првог облика и *ћ* с почетка другог, иако долазе непосредно један за другим, по овоме тумачењу, припадају двома посебним речима, не може доћи ни до каквог упрошћавања, јер до њега долази само када се оволико сродни сугласници нађу један до другог у границама једне речи, а не и у сандхију. Посматрајући проблем с овога становишта, ти граматичари су у потпуном праву. Али футур глагола с инфинитивом на *-ши*, уколико помоћни глагол не стоји испред инфинитива, није више сложени облик, већ само сложена реч. Да овај облик постане сложеницом, то није учинила само везаност оба његова дела

једним акцентом; једну акценатску целину чине, и као једна реч се изговарају и делови других сложених глаголских облика, перфекта, рецимо, футура глагола с инфинитивом на *-ћи* и потенцијала (*говорио сам, поћи ћу, говорио бих*), већ чињеница што у књижевном језику краћег супинског облика инфинитива, без вокала *и* на крају, нема, јер речи које се, везане заједничком службом у реченици, дуго употребљавају једна уз другу обично постају сложеницама ако се која од тих речи у таквом облику не употребљава ван ове везе (исп. и А. Стојићевећ, *О писању сложеница*. — Гласник Југосл. проф. друштва, књ. XV, 7, Београд 1935, стр. 582). Овим путем, управо, дошло је до стапања оба дела футура у једну сложену реч. А у њој се *ш* с краја првог дела, налазећи се непосредно испред африкате *ћ*, у којој се већ садржи, морало изгубити, те смо тако од *говоришћу*, преко *говоришћу*, добили *говорићу*.

Футур у овоме облику даје већина најпознатијих граматичара српскохрватског језика почев од В. Караџића (в. његову Српску граматику уз I издање Рјечника, од 1818 г., стр. VIII и IX), преко Ђ. Даничића (Мала српска грамика, 1850, стр. 77), П. Будманија (*Grammatica della lingua serbo-croata* 1867, 103), Ст. Новаковића (Српска грамика, у Београду 1902, стр. 249), Т. Маретића (*Gramatika i stilistika* 1931, 247; у првом издању, од 1899, Маретић, додуше, футур даје као сложен облик; в. стр. 187) и А. Лескина (*Grammatik der serbo-croatischen Sprache, Heidelberg* 1914, 572) до најновијих. Истина у последњим школским граматицама, између осталих и у *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1952) од Брабеца, Храста и Живковића футур о коме говоримо је сложен глаголски облик. Такав је, како смо већ рекли, био и у I издању велике граматике Т. Маретића. Из ранијег времена од осталих још и у *Gramatici hrvatskoga jezika za ženski licej*, (Zagreb 1916) д-р Јос. Флоршица, на стр. 73 налазимо образац за промену футура: *trest ću*, а на стр. 88 *bit ću*, с напоменом да „*mjesto bit ću пишу гдјекоји бићу, бићеš*“. Тако и у *Gramatici Мирка Дивковића*, у XII издању, од 1917: *hvalit ću*, такође с напоменом да се изговара „*hvaliću*, како неки и пишу“ (стр. 118). А у ранијим издањима грамика истога писца футур је

дат као прост облик: *хвалићу, хвалићеш* (в. I изд. од 1890 г., стр. 84). Није, мислим, без значаја скренути пажњу и на то да је једна комисија састављена од језичких стручњака, новинара и књижевника у Сарајеву 1912 год., од два облика који су се и у Босни и Херцеговини дотада употребљавали напредо одабрала облик футура у коме се оба дела пишу заједно, као једна реч.

Д-р Д. Боранић већ у првим издањима Брозова Правописа која је он припремао (мени је сада при руци IV издање) тамо где се говори о упрошћавању сугласничких група од једног праскавог дентала, на првом, и било којег сложеног сугласника у коме се такав дентал већ садржи, на другом месту, напомиње да зато што „речене промене долазе у ријечима а не између ријечи писати ваља у футуру: *чувашћу, чувашћемо, дашћеш*“. А у свом Правопису, већ од I издања, из 1921, тој напомени додаје „премда се говори *чуваћу, видјећемо, даћеш*“. У овој Боранићевој напомени, управо у оном њеном делу који је дат у Брозову Правопису, налазимо потврду објашњењу зашто извесни граматичари футур пишу као сложен облик. А последњи део Боранићеве напомене, у коме каже да се футур изговара као једна сложена реч, какву напомену налазимо и код других писаца граматики (исп. горе) потврђује да су и граматичари који су футур писали као сложен глаголски облик били свесни да је он постао сложеницом. Разуме се да су и многи писци, а не само поменути граматичари, писали футур као сложени облик*), али су они то чинили зато што су тако научили, а не што су га осећали друкчије него као обичну сложеницу.

9) У пракси код Хрвата није мање доследно ни растављено писање одричних облика презента од глагола *хћешти*: *не ћу, не ћеш, не ће, не ћемо* итд. Срби, међутим, и сви они што се с њима служе истим правописом, данас ове облике пишу као једну рач, иако их је и Вук Караџић писао одвојено. Оба начина писања, један на једној, а други на другој

*) Историју употребе облика футура код појединих писаца хрватских и српских даје А. Стојићевећ у горе цитираном раду о писању сложеница.

страни, дугом употребом су постали одвећ обични. Лингвистички, међутим, они нису подједнако оправдани. Да бисмо ово доказали, треба видети шта уствари имамо у овоме облику и одговорити на питање да ли је то одрични облик енклитичког или акценатског презента глагола *хѣѣши*. На то питање је у нашој науци дат одговор (в. ниже). Ако је то први облик, онда га, по правилу које важе за све, боље рећи скоро за све глаголе и по коме правилу се одрична речца пише одвојено од глаголских облика, и у овоме случају треба писати одвојено. Али да ми у: *нећу нећеш, неће, нећемо, нећеште, неће* имамо нешто друго, тј. да имамо управо оно што је тачно претстављено овако написаним овим облицима, доказ нам је и сама дужина вокала *е* у првоме слогу. Ови облици никада нису били и не могу бити енклитички, нити у њиховом другом делу имамо енклитичке облике, већ пуне; *нећу*, дакле, није постало од *не* и *ћу* већ од *не оћу*. А. Белић у расправи: *О поштанку српскохрватских глаголских облика нећу, ћу и сл.* (Глас САН, 112), пошто је за то навео несумњиве доказе, каже: „онда је за мене сасвим јасно да је *нећу* постало од *не оћу* и да је то *не оћу* некада заиста и постојало“ (стр. 7). А кад је тако, онда није тешко закључити да је *ѣ* у првом слогу ових одричних облика добивено у резултату асимилације и сажимања од *ео* (*не оћу* > *не ећу* > *неећу* > *нећу*). И не може се, према томе, наћи оправдања одвојеном писању одричне речце од самог облика глагола, као што нико ни на помисао не долази да глаголске облике *немам* и *нисам* (дијалекатско *несам*) у писању раставља на њихове саставне делове, зато што граница између одричне речце и глагола с којим се она слила није иза *е*, него у самом овоме вокалу.

10) Неједнакост у писању неких географских имена састављених од више речи у томе је што један писац правописа сваку од тих речи пише почетним великим словом, без обзира на то да ли именица у њима има своје право значење, као у примерима: *Балканско Полуострво, Јадранско Море, Охридско Језеро, Тојчидерско Брдо, Плишвичка Језера, Ново Село*, или односни географски објекти значе нешто друго, а не оно што именица у њихову саставу каже. По

другоме — вишесложена географска имена такто треба писати само у овоме последњем случају. *Црна Гора* није ни брдо, односно планина, ни шума, него одређена земља; *Гора* у овоме називу нема општи него посебни карактер, није заједничка именица, већ властито име. Тако исто *Нови Сад* није никакав сад (врт), већ одређени град; *Грубишно Поље* није поље него село; *Бела Црква* није црква него град, а *Мачков Камен* није никакав камен, него једно одређено место. И зато је разумљиво што се сви слажу да оба дела ових и оваквих вишечланих географских имена ваља писати почетним великим словом. Од ових се очевидно разликују географска имена која означавају управо оно што именице у њима значе; *Балканско Полуострво* није ништа друго него полуострво, *Дуги ошток* је оток, *Плишвичка језера* су језера, а *Јадранско море* је управо море. У овим и оваквим примерима именице нису особне већ заједничке, па их и у овој вези треба сматрати као такве и писати их почетним малим словом, као све заједничке именице. Оно што је особно у овим географским називима, то је у првом делу њихову, па је довољно, мисли Боранић, и сви они који су ту с њиме истог схватања — само тај део писати великим словом. Ово гледиште се може прихватити, али се и њему могу чинити приговори. Најозбиљнији се заснива на чињеници што није увек лако утврдити кад именица у оваквим називима губи заједнички и добива посебни карактер; *Нови Пазар*, рецимо, више није пазар (мада делимично јесте и то), али за *Нову Варош* не можемо рећи да у целини није варош. И према образложеном гледишту само први део овог назива треба писати великим почетним словом, а други део малим. С друге стране, *Нова Варош* у Санџаку није исто што *Нова варош* као касније подигнути део овог или оног града, према раније насталом његову делу, који се обично зове *Стара варош*. Исто тако, истим називом *Ново село* именује се и поједино село и касније подигнути део неког села према старијем делу његову. И не може се рећи да практично не би било потребно да се начином писања означи постојање разлике између ова два појма. Али то претпоставља апсолутно савршенство правописа.

11) Колико смо далеко од остварења овога идеала, један од најјаснијих доказа је, свакако, несавршенство начина транскрибовања страних речи, нарочито страних имена (и презимена) у нашем језику, што несумњиво претставља један од најтежих проблема нашег правописа. А таквим га чини факат што сваки језик има свој гласовни систем, унеколико различит од гласовних система других језика, те, услед тога, поједине речи једног језика није могуће сасвим верно пренети на други језик.

Природа нашег правописа захтева да се страна имена у нашем језику дају према њихову изговору у језику из ког се узимају. Овога принципа држи се београдски правопис. Међутим, према загребачком правопису особна имена, а и неке заједничке именице, код нас треба писати онако како се пишу на дотичном језику, без обзира на то да ли у нашој азбуци имамо свих ортографских знака које овај принцип захтева. Основни недостатак овога начина писања је у томе што је он у потпуној супротности са фонетским принципом. А, осим тога, ни транслитерација, дословно преношење туђих писмена нашим писмом, није могућа јер наша азбука нема увек, и врло често нема свих одговарајућих знака. Зато се појединци у дневним листовима и часописима врло често навраћају на ово питање. У последње време, само у загребачкој штампи, срели смо неколико написа о њему, углавном поводом последњег издања Боранићева правописа. Искључиво о њему пишу: Ј. Хам у чланку *Pisanje tuđih imena* (*Jezik*, бр. 1, 1952) и Славко Жежић у чланку *O pisanju stranih imenica latinicom* (*Narodni list* од 14 IX 1952 г.) (до чланка А. Ердџца: *Kako da latinicom pišemo tuđa vlastita imena*, објављеног у *Vjesniku* од 3 VIII 1952 — нисам успео да дођем); а Д. В. у чланку *O „pravopisu“ i oko njega* (*Naprijed* од 25 V 1952) додирује и ово питање.

Сви ови писци замерају Боранићу што прави изузетак с туђим заједничким именицама: *pointe*, *lawn-tenis*, *waterpolo*, *interview*, *whish*, *motto*, *essay*, *spleen* и допушта да се пишу у облику како су овде дате, тј. као у језику из којег су примљене. Док се све остале стране заједничке именице пишу према њихову изговору. А сви се слажу с Боранићем да

туђа властита имена треба код нас једноставно преносити у облику како се пишу у дотичном језику, па наводе и разлоге за то. Само је потребно утврдити да ли су ти разлози јачи од оних који говоре против таквог начина њихова писања.

Хам је, прво, у праву кад пориче могућност потпуне примене и фонетског и етимолошког правописа. Етимолошког правописа нема, и не може бити. Називом етимолошки се обично замењује историски правопис, тј. правопис којим се почело писати у једно одређено време у прошлости, па се такав сачувао и употребљава се по културној традицији у облику какав више не претставља изговор речи које се њим пишу. Али овде није баш о томе реч, него је питање да ли ћемо ми с туђим речима, и то само с једном врстом туђих речи (с властитим именима), чинити изузетак и писати их на начин супротан принципу нашег правописа, кога принципа се држимо у свим другим случајевима, — пошто већ у овоме случају не можемо идеално применити фонетски принцип због разлика у гласовном систему нашег језика и језика из којих узимамо дотичне речи.

Разуме се да тешко ико и претпоставити може да ћемо ми са наших 5 гласова фонетски верно репродуковати 16 француских или 20 енглеских вокала и да ћемо са наших 30 гласова тачно претставити 356 начина изговора енглеских гласова, на шта Јежић, у горе наведеном чланку, скреће пажњу дајући предност преношењу туђих властитих имена у облику како се пишу у изворном језику над репродуковањем њихова изговора. О овој немогућности, дакако, воде рачуна и поборници овог другог начина транскрипције. А. Белић каже само да „гласове страних језика треба транскрибовати најближим нашим гласовима“ (о. с., стр. 111). Хам, напротив, тврди да се ни тако не поступа доследно у писању страних речи, па за ово наводи примере типа *Лондон*, који би при репродуковању изговора пре требало писати у облику *Lāndan*. У вези с овим не смеју се губити из вида они примери страних особних именица што се код нас по узусу и изговарају и пишу у једном облику који не одговара ни писменом ни данашњем изговорном облику њихову у дотичном језику (о таквим случајевима говорили смо на почетку овога чланка

и међу примерима, поред осталих, навели баш и именицу *Лондон*). Ни ови случајеви ипак не говоре у прилог транслитерације, за коју смо рекли да ју је, такође, због неподударности ортографских знака, немогуће доследно применити. А као несумњиво остаје да репродуковање изговора; макар и несавршено, више одговара природи нашег фонетског правописа.

Остаје још да видимо који је од два уобичајена начина практичнији. Ја се не могу сложити с мишљењем да ће највећи део наших читалаца тачније научити правилан изговор страних речи од онога што му се може дати знацима наше графике. То се може односити само на читаоце који су имали или имају стручну наставу из дотичних језика, а то је за све стране језике узете заједно сасвим незнатан број читалаца. Зашто би онда баш они с чијим се мишљењем ја не слажем предлагали означавање изговора (свакако знацима наше азбуке, латинице или ћирилице — то је свеједно) у загради. По моме мишљењу било би боље поред транскрибованих страних особних именица према изговору написати их у загради онако како се пишу у дотичном језику. Али је питање да ли ће и сваки писац знати да их правилно напише, а да и не говоримо о томе што ће врло мали број читалаца знати правилно да их прочита. Ја, осим свега другог, не знам зашто да се прави изузетак са страним особним именицама. Када су сви, или скоро сви, за то да се остале туђе речи пишу у облику у коме се изговарају, — не знам зашто се тај принцип не би проширио и на особне именице, јер и оне, као све друге речи, имају и свој изговорни, а не само писани облик. И најзад, мени се чини да у нашем правопису свугде, па и у овоме случају, треба полазити од облика који реч има у изговору, јер је основни принцип тога правописа „пиши као што говориш“, а у вези с тим и „читај како је написано“. И баш сама та чињеница што су наши читаоци навикли да све што је нашим језиком написано читају онако како је написано — практично не допушта да се ма шта пише друкчије него онако како се изговара.

Напоследку, још свега неколико речи о интерпункцији, зато што многи у начине неједнаког писања убрајају и два

различна система интерпункције — граматички и синтаксички (слободни). Сасвим је разумљиво што се тежи и једном начину интерпункцирања у једном истом књижевном језику. Али је то, по моме мишљењу, у односу на правопис посебно питање и посебан проблем, додуше врло важан проблем. Правописом се иде на верно претстављање облика речи, а интерпункцијом на тачно претстављање пишчевих мисли. Правопис је, према томе, елеменат морфологије, а интерпункција елеменат синтаксе. Не може се рећи да сви они који се придржавају београдског правописа употребљавају слободну, а они који се служе загребачким правописом — граматичку интерпункцију, иако кодификатор београдског правописа даје правила за први, а кодификатор загребачког — за други систем интерпункције. И међу Србима још има писаца (њих је, додуше, све мање) који се служе граматичком интерпункцијом, као што има Хрвата који дају преимућство слободној (исп., између осталог, шта о једном и другом систему говоре А. Барац и D. В. у овде већ навођеним њиховим чланцима. Љ. Јонке (у *Hrvatskom kolu*, бр. 5 за 1952) признаје да се граматичкој интерпункцији чине приговори, иако је она, по његову мишљењу, „много једноставнија, одређенија и схватљивија од логичке интерпункције, па стога у доба демократизације и популаризације књижевности и наука има и своје социјално оправдање“. Тако и јесте, али само за оне који су научили где је граница између зависне и управне реченице пошто се ту, по граматичкој интерпункцији, увек ставља запета (разлика између једног и другог система се и тиче углавном само запете). За оне, међутим, који ово нису научили лакше је да се ослањају на своју мисао, и да оно што им чини целину у мисли не растављају никаквим знацима у писању. Уосталом, ја допуштам да при давању преимућства једном систему над другим врло много чини навикнутост на један од њих. Баш је зато, када је реч о интерпункцији, можда, најбоље оставити у употреби оба система напоредо и препустити да један, савршенији потисне онај који је мање савршен. Ја ово износим као своје лично мишљење, као што сам изнео своје лично мишљење о потреби стварања јединственог правописа и о појединим

питањима која се тичу разлика у правопису код Срба и Хрвата. Потпуно сам свестан да о свим овим питањима има и друкчијих схватања и допуштам да ће њихови имаоци дати, можда, и документованија образложења за њих. То ми ипак није сметало да кажем шта ја о њима мислим, као што ћу овде, на крају, рећи и како замишљам стварање јединственог правописа коме се тежи.

Комисија за израду таквог правописа била би састављена од стручњака, лингвиста, од књижевника и новинара, које би за овај посао изабрале академије наука и научна друштва, универзитети, одн. филозофски факултети, и удружења књижевника и новинара свих република са српско-хрватским језиком као матерњим. У њу би ушли и претставници школских радника које би делегирала удружења средњошколских професора и учитеља. Ова би комисија детаљно продискутовала не само питања у којима се досадашњи писци правописа не слажу него и сва друга питања за која се мисли да је о њима потребно дискутовати. У комисији би сва мишљења и образложења тих мишљења била саслушана, о њима би се тек онда донело решење, без икаквог прегласавања, само на основу документованих научних доказа да је оно што треба да се прихвати најбоље решење дотичног питања. Ако се по неком питању не би могло наћи сагласно решење (а ја сумњам да има таквих питања), тј. ако би било два подједнако образложена мишљења, онда би ту и даље остало двојство у правопису, али такво двојство које би сваки састављач правописа био дужан уносити у своје дело не дајући никакво преимућство једном начину над другим.

Ни тај правопис, израђен од једног за тај посао овако ауторитативног колектива, никаквим одлукама се не би никоме наметао, нити има икакве потребе за то. Њега би једноставно усвојиле установе и друштва која су преко својих претставника учествовала у његовој изради; усвојиле би га највише научне установе — академије и универзитети, писци, новинари и школе. А то значи да би он врло брзо постао истински заједнички правопис, кога би се у нашем културном и јавном животу сви придржавали.

М. Стевановић

О ПИСАЊУ ВЕЛИКИХ ПИСМЕНА

Д-р Јован Вуковић израдио је Правопис савременог нашег језика, I део: употреба великог слова и сложене ријечи (Сарајево, 1952, стр. 224) као „анализу правописних правила и практична упутства за њихову примјену“. То је расправа о овоме предмету која може бити корисна, нарочито онима који у школама предају граматику па треба да знају да протумаче правописна правила. Тај посао је неопходан сваком писцу или састављачу правописа, па је нешто слично претходило и моме Правопису, а затим сажето у неколико страна и дато у Правопису. Вуковић посвећује писању великих и малих писмена 37 страна (од 7—44). Овог пута ћу се, као што је то изнесено у мојим Напоменама поводом савременог српскохрватског правописа, и задржати само на овом одељку Вуковићеве књиге.

Вуковић полази од утврђених принципа о писању великих и малих писмена који су примењени и у Боранићевом правопису (од 1947 и од ранијих година) и у моме од 1934 г. пошто ново издање моје књиге за време излажења горње Вуковићеве књиге још није било објављено.

Основни је принцип за писање почетног великог писмена ово: „Почетним великим словом пишу се лична имена и презимена, њихови саставни делови док су самостални у промени... или речи и изрази по употреби са њима једнаки“.

Овом основном принципу треба додати и други: ако има имена од више речи, она се пишу сва великим писменима (као име и презиме), али има имена—назива појмова које је потребно као такве означити, тј. дати им обележје јединственог појма установе, књиге, каквог историског или друштвеног покрета и слично; тада се пише тај назив само првим почетним словом, напр. *Задруга за међусобно помагање и штедњу* и сл.

Вуковић прима те принципе као што су их и други примили; али тешкоћа је у њиховој примени. Ја сам навео у поменутом чланку свом да се Вуковић слаже и у исцрпној примени њиховој са оним што је у мојим Правописима, али да има и извесних отступања код њега за која ја не налазим довољних оправдања. Задатак ових редова и јесте то да покажу.

Мислим да је потпуно тачна примедба Вуковићева да треба писати *Хрватско Приморје* или *Хрватско Загорје*, али није сигурно да треба писати *далматинско приморје* или *црногорско приморје*. То особито вреди за *Црногорско Приморје* које нарочито становници Црне Горе означају све више као одређени географски назив.

За мене су довољно одређени географски називи *Подриње*, *Поморавље*, *Посавина* и сл., и зато сматрам да их треба писати великим почетним словом; Вуковић, међутим, мисли да су то неодређени географски појмови.

Овде узгред да напоменем да ми је Московљевић замерио зашто у мом речнику стоји *бог* — са малим писменом, а *Богородица* — са великим. Он није водио рачуна о томе да је уз *бог* упућено на стр. 11 где стоји: „Реч *бог* као заједничко име пише се малим словом: *бог Зевс*, *богови Олиџа* итд.; исп. у реченици: *У различним су религијама различни богови*“, а *Богородица*, чим је написано великим *Б*, није заједничко име! Међутим, у писању именице *бог* или *Бог* игра улогу у правопису питање да ли ко тим називом као именом означаје одређеног бога или не; ту се идеолошки моменти не узимају у обзир јер велико слово значи овде не одавање нарочитог поштовања, већ индивидуализација именом извесног појма.

Ја сам узео да се *Исток* и *Запад* пишу великим писменима „када се под називом стране света мисле народи и земље које она обухвата“, а као географско обележје да се пишу малим словом. Мислим да се тога не држи Вуковић (велим „мислим“ зато што није увек потпуно јасан), већ да сматра да у том случају треба писати мало *и* или мало *з*. Исто тако мислим да би у случајевима као *Блиски исток* или *Далеки исток* требало писати само почетно слово прве речи

великим писменом јер су то одређени појмови, не географски већ као обележја извесног комплекса народа и земаља. У истој вези сматрам да су географски појмови, а не географска имена, и називи *Панонска низија*, *Скојска кошлина* и сл., у своме роду јединствени, па их зато треба писати само почетним великим словом (као *Француска револуција*, *Косовски бој*, *Средњи век*, *Народнослободилачка борба* и сл.). Наравно, некипут је тешко одредити да ли је нешто већ постало географско име или је још само географски (јединствени) појам као *Кварнерско оштрвље* или *К. О.*, али по мом мишљењу нема никаква разлога не писати *Голфска струја* или *Жарки појас* и сл. јер су то јединствени географски појмови.

Мислим да у овај круг идеја иде и моје ново писање *Београдски округ*, *Врачарски срез* и сл. као административне јединице (исп. и писање улица почетним великим словом). У ранијем Правопису (од 1934 г.) ја сам писао *врачарски срез* и сл. (напр. *панонска низија* и сл.), као што пише или тражи да се пише и Вуковић, али мислим да је више у складу са целокупном системом употреба почетног великог писмена. Када какав назив те врсте постане или географско име (напр. *Кашунска Нахија*) или назив административне целине једнак са називом покрајине (*Новопазарски Санџак*, *Београдски Пашалук*, *Војна Граница*), тада треба писати и све саставне делове великим писменима.

Мислим да не треба мењати досада дубоко укоревљено писање припадника места великим писменима: *Београђанин*: *Београд*, исто као и *Срби*, *Енглези*, *Европљани*, *Американац* и сл. Не видим разлога да се после тога не пише и *Црногорац* као припадник села *Црногорци*, *Васојевић* и сл., што би Вуковић хтео да пише малим писменом, а напр. *Македонац*, *Црногорац* кад означују припаднике покрајине — великим. Мислим да не би требало компликовати писање тамо где може бити правило просто: да се према имену места, или земље или континента који се пишу великим словом и њихови припадници пишу великим словом. Један је од услова правописа да буде што простији.

Чим се нешто употребљава као искључиво име чега, оно се пише великим писменом. Вуковић сматра да би *Шарац*

Краљевића Марка требало писати малим словом или име *Вила* као име кобили. Иако постоје заједничке именице *шарац*, *вила*, оне су овде употребљене као особна имена, и зато их треба писати великим писменима. То вреди и за све друге опште именице (*лабуд*, *гавран*, *пауница* и сл.) употребљене као имена. Не знам зашто би се медвед *Брундо*, *Гунђало*, лисац *Мудријаш* и сл. писали великим словом ако се *Шарац* (у значењу имена) пише малим. Не знам такође зашто би се пас *Хектор* или крава *Милка* писали великим словима ако се имена паса или коња (као *Шарац*, *Вила* и сл.) пишу малим. Питање је овде само у томе да ли је што име или обележје врсте. Такође сматрам да је недоследно код Вуковића писати једне празнике као *Нова година*, *Први мај*, *Бурђевдан*, *Петровдан*, *Савиндан* — великим, а *Божић*, *Ускрс*, *Сјасовдан* — малим. Да ли је једно општедржавни или општенародни празник или верски празник (у мом Правопису треба да стоји и *Бајрам* (Барјам), као што је *Божић* или *Свисвети* или сл.), то за правопис нема значаја: главно је да се сматра да је празник.

То би биле разлике које сам запазио код Вуковића према моме и старијем и новом Правопису. Према многобројним случајевима слагања оне чине, сразмерно, усамљене случајеве.

А. Б.

ЗНАЧЕЊА ПРИДЕВА С НАСТАВКОМ — АСТ И ЊЕГОВИМ ВАРИЈАНТАМА

IX

Ситуација говорна, синтетички комплекс симултане језичке садржајности у моменту реализовања процеса мишљења, — то је оно што и семантички и структурално уобличава сваку конкретну реч и сваки конкретни облик, а не само реченицу. Отуда, поред већ поменутих неочекиваних примера, имамо у загонетки *јамасџ* (Стојан Новаковић, Српске народне загонетке, 1877, с. 270) — Што ј' унутра шупље, а извана *јамасџо* (напрстак). Тако је један једини пут употребљена реч *рибичасџ*, при опису прављења симита — При размешивању симити се не посипљу брашном, као хлебови и питаре или лепиње, већ се рукама од теста направе четири *рибичасџа* ваљка, који се саставе или следе, па се међу у зејтином подмазане плехове (Ст. Мијатовић, Занати, 1928, с. 70); обично пак рекло би се у виду *рибе* или *риболик* — Упркос *риболиком* репу имала је четири кратке, снажне ноге (Између рибе и сисара, Забавни додаток Нин-а од 10 августа 1952, с. 8). Таквих примера који се ретко, или можда један једини пут јаве има у сва доба. Реч *божурасџ* употребљена је пре педесет година отприлике, при опису једне шаре — С леве и десне стране описаних кругова, тангирајући ове кругове, налазе се као три гране у виду *божурасџом*, са листићима (Српске новине 1903, с. 422). Најзад таква индивидуално употребљена реч јесте придев *куџијасџ*, као карактеристика за резонатор — Исто се то може показати и *куџијасџим* заднивеним обичним резонатором који се може скраћивати и повећавати, тако

удешавати према даној артикулацији (А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик, I део, Гласови и акценти, 65—66).

Овакви примери управо прецизирају оне процесе које су младограматичари упрошћено назвали аналогизмом. Наставци, дакле, у обичном смислу узето, нису сами собом „продуктивни“, — него је структурално реализовање и у овоме правцу условљено усмереношћу говорног потенцијала и семантичким односима синтетички датих, коегзистирајућих вредности, садржаних у општој клици процеса мишљења. Тако се више-струко проплићу везе између значења придева *лејџирасџ*, *ваздушасџ*, често употребљаваних, и *лејршасџ*, врло ретко потврђеног. С једне стране *ваздушасџ* значи „као ваздух“, дакле емпирички „нематеријалан“, — посматрајући *ваздушасџу*, скоро вилинску маглу (Нови Свет II, 26); у другом пак случају — Дивне сенке у *ваздушасџој* игри изаткаше ми пријатан сан (Грађа Института за српски језик), овај придев значи „као што се изводи у ваздуху“, „као што играју елфе у ваздуху“, дакле „лебдећ“, „лак“, — а тиме долазимо до нијансе значења коју реализује и придев *лејршасџ*, „који лепрша“, па према томе „нереалан“, „лак“, — не „ветропир“, али онај који се лако заноси, као што налазимо у тексту А. Шеное — заборавит ће *лејршасџи* Ромео (Sabrana djela III, с. 86). Слично овим значењима јавља се и значење *сајунасџ*, где у основи није веза са именицом сапун, те ни значење није „као сапун“, већ преко значења *мехур од сајуна* имамо еквиваленцију са *мехурасџ*; како су мехури од сапунице садржајно мехури ваздуха, то је *сајунасџ* добило оно анализирано значење придева *ваздушасџ*, а како мехури лебде у ваздуху, то је значење блиско наведеном *лејршасџ*: скретање тежишта семантичког потенцијала са материје од које је мехур, на динамичност и лебдење мехура, реализује нам овакву нијансу значења. Слично код *шџркљасџ* немамо везу са „шџрк“, већ са глаголском динамиком реткога *шџркљашџи*, а потенцијално условљенога супротним вредностима *шџрушељасџ*, *дежмекасџ*, *здејасџ*. Поменута група типа *будаласџ* ослонац је ретко употребљаваном *аласџ*, *алавасџ*, „алав“, „прождрљив“ са

ослабелом везом према *ала*, и слично *ћуркасѣ* „приглуп“, у вези са фиг. *ћуркица*, које је фонетски диференцирано према дем. *ћурчица*, а у ову живу категорију са вербално динамичком нијансом долази и *замлашасѣ*, *шејрѣљасѣ*, дакле „који се замлећује“, „који шепртља“, и то се најбоље види по томе што су они еквивалентни именицама употребљеним предикативно — *замлаша*, *шејрѣља*. Напротив, *крешенасѣ*, *ајманасѣ* имају врло упрошћен однос према именицама *крешен*, *ајмана*. Независност од етимолошког момента још се најбоље види код придева *бомбасѣ*, за стил у специфичној есејистичкој терминологији, „вископаран“, „са крупним фразама“, као изражај уображености у стилу писца.

Док неки нови придеви успевају са мање или више услова да се одрже, дотле се други губе из употребе, као поменути придев *разликасѣ* из XVII века. *Жуберкасѣ* „који тихо жубори“, романтичарски епитет о лахору: враголасто обиграваше око питког и *жуберкасѣ*ог врела (Шапчанин, Песме, 33), — више се не среће. *Живчасѣ*, *живчасѣ*и шаролик порфир, назван тако због црвене боје камена живца (Тод. Б., 5, 114), не употребљава се више. Није се одржао ни придев *живоѣињасѣ* — На обали неке барице... ствараше се прва ћелија: за кратко време то бјеше алга, љигава, без боје, па онда нешто слузаво, *живоѣињасѣ*о (Vijenac II, 642). Овакви придеви са изразитијим семантичким моментом мање су стабилни, и повећавају број оних придева који се губе или не достигну шири опсег употребе, нарочито ако су дијалекатског карактера.

Анализа извесног броја примера из такозваног општег књижевног језика у неколико пресека, за последњих неколико деценија, даће нам основа за још неке закључке у овоме правцу, осем већ уочених и наглашених.

Пре свега при првим стварањима новог књижевног језика ова категорија не показује велики број примера, али су они карактеристични. Сима Милутиновић Сарајлија у једном делу има, уз друге, два нарочито значајна придева овога типа: *мрколасѣ*, о коњу (Исторія Сербіе, Лайпцигъ 1837, с. 133), а исто тако и *лабудасѣ* — Онъ паши даруе

лиепий неранчно жуте боѐ њурракъ, и добра лабудасѡа хата (ibid., 337). Први од ових придева је у односу према придеву *мрк*, а већ смо видели раније да није добио ширу употребу; други, с односом према именици *лабуд*, није се одржао управо зато што се у народној песми често јавља *лабуд* као именичка одредница у придевско-предикативној улози, а сем тога у свакодневној употреби је за таквога коња придев *бео* или именица *белац* и тур. *ѡогаѡи*, прид. *ѡогаѡасѡи*, а основне семантичке вредности *белац* и *бео* шире су и односе се и на случајеве *релативне* белине; нису *аисолуѡног*, уског значења, те је тиме непотребан придев који би значио „скоро као лабуд“. За право, апсолутно значење белине био је довољан песнички изражај, као у примерима које наводи Караѡић, и у предикативско-придевској и у самосталној именичкој улози (Ти одјаши од коња *лабуда*; Скочи Јован од земље на ноге, |и *лабуда* свога узјахао). Али за језичко осећање овога доба је занимљиво напоменути да је С. М. Сарајлија имао потребу да изрази нијансу „неранцасту“, али није начинио такав придев, већ казује описно — *неранчно-жуѡе боѐ*.

Временску средокраћу између доба које претставља Историја Симе Милутиновића Сарајлије и нашега времена могао би нам претстављати језик једнога, за своје доба врло доброг преводиоца, Окице Глушчевића, те ће се овде дати анализа његовог превода Госпођа Тереза или Добровољци 92 године, приповетке Еркмана Шатријана (Београд, 1886). Ту се већ запажа да је употреба придева типа с наставком *-асѡи* резултанта објективног момента — текста оригинала и општег језичког и индивидуалног језичког осећања преводиочева. Тако се за плаве очи јавља епитет *граорасѡи* (7, 26, 27); *сивкасѡи* је много више пута употребљен, и то са конкретнијом нијансом значења за *илаѡно* (59), затим у два супротна смера кретања семантичког потенцијала: а) с једне стране од тамнога ка блеђем — у *сивкасѡом* диму (50), у том *сивкасѡом* диму (80), и б) супротно, од светлога ка мање светлом — *сивкасѡи* дан (32), *сивкасѡа* светлост (78). — Али већ у изразу *сноп илавичасѡе* ватре (57) осећамо да је овај придев померио значење

с ослонцем на значење које има као епитет у обичнијем изразу *џлавичасџи* пламен; а придев *модрикасџ* за рану (70) изгледа можда мало слабији, јер из текста се разуме да је рана *модра*. За преводиоца *асџ* се није показало као „продуктивни“ форманс ни у примеру: У својој старој *сигавој* хаљини (141). За шешир француских војника, за који је доцније био уопштен израз *џророги шешир*, — овде преводилац употребљава одредницу *рогљасџ* — Командант... у његовој великој *рогљасџој* капи с перјем (47), Војници с огромним *рогљасџим* шеширима (22). Најзад из општег језичког осећања *џреседласџ*, обично употребљавано за коња, овде се јавља уз другу именицу — уђе кмет Мајер с његовом *џреседласџом* шубаром (102).

У другом, нама нешто ближем временском пресеку, један добар преводилац, Никола Манојловић Рајко, преводи роман Марије Рођевичевне Девајтис, не употребљава придеве на *-асџ* у великом броју, мада ту срећемо све основне типове значења: према придеву, за ниансу боје — *жућкасџе* очи (149), са карактеристичним детаљем — *рашљасџа* липа (224), по сличности са нечим — гладио *четкасџу* косу (161), са самосталним значењем — *рудасџу* (тј. коврцаву) браду (118), и сл. У много случајева где бисмо данас имали придев. са *-асџ* налазимо: или основни придев метафорски употребљен — месец... поглади *сребрном* светлошћу његове мрачне и оштре црте (222), или поређење — бела, као *млеко*, магла (290), или опис — Пастири, терајући стадо низ реку, виђали су понекад чаробницу: из грмља се издизала бела *слична магли* (94).

Отприлике из истога доба, али у другом стилу, били би примери које налазимо у преводу Илијаде од Д-р Т. Маретића (Хомерова Илијада, у Београду 1905). Иако је познато да је имао веома свеже и динамично језичко осећање, — он ипак при овом преводу, под сугестијом грчког оригинала и у тежњи за што једријим стилистичким изражајем, употребљава придеве на *-асџ*, и то ређе у правој нијанси, као за лађе: *кориџасџе* (VII, ст. 432, и др.), са зна-

чењем грчке речи „шупље“ (κοίλας νῆας), мада на једном другоме месту за лађу употребљава мање прецизно дат епитет *срѣасѣа*, а за други тип лађе *ѣрбуѣашѣа* (VII, ст. 222); *сјенасѣ* — у гају горском, *сјенасѣом* (XI, ст. 478—479) придев је добио значење „сеновит“, „хладовит“ (ἐν νέμεϊ σκιερῶ). Чешће су овог типа придеви употребљени онде где би се мање очекивали. На неколико места употребио је *грудасѣ* као епитет за Фтију и Троју, и од тих примера истиче се Докле у Фтију дођем у *грудасѣу* мајку оваца (IX, ст. 479; cf. гр. ἐριβόλακα; према речничком значењу за придев ἐριβόλος „врло плодан“, за ораницу, супр. песковит). У обичном говору никада се не би рекло *ѣуѣчасѣ* (cf. грч. ἐπί θρωσμηῶ πεδίοιο), како налазимо у овом преводу — Не знаш ли, како Тројанци на *ѣуѣчасѣом* мјесту пољане | Леже близу лађа (X, 160—161). У значењу „пенушав“ (гр. ἄλος πολιῆς) употребљен је придев *ѣјенасѣ*, очигледно наметнут из метричких разлога — Уз бријег *ѣјенасѣог* мора (I, ст. 350). Исто тако метрички моменат био је пресудан при избору епитета за реч *вино*, гр. αἶθωλα οἶνον — Не једу богови хлеба и не пију *жаркасѣог* вина (V, ст. 341): αἶθωψ није превео ни са *огњени*, ни са *ѣламени*, ни са *огњевиш*, *ражарен*, а ни са помереним *жарки*, које је устаљени епитет за реч *сунце*; међутим иако је придев *жаркасѣ* у опозитуму према *жарки*, ипак не значи особину у смањењу, већ пре појачаног интензитета, или бар мало јаче наглашену, јер то, *жаркасѣо* вино, даје животне снаге, даје крви, а и богови су „без крви“ зато што вина не пију (ibid., ст. 342), те се тако индивидуално значење изравнало са *жарковиш*, пошто за огањ у преводу, на другоме месту, Маретић употребљава *жарковиш*. Најзад је, тако, Маретић начинио придев *сјевкасѣ*, као епитет за лава — Као што *сјевкасѣог* лава од обора говедског гоне (XI, ст. 548), свакако полазећи од значења „који сева очима“, јер с обзиром на боју на другоме месту има епитет *жуш* (X, ст. 177), те је таким интерпретирањем везао *сјевкасѣ* за *жаркасѣ*, и једним и другим изразивши исту грчку реч (αἶθωλα οἶνον, αἶθωλα λέοντα). Маретићу је изгледао као најзгоднији епитет за грчка борна кола *кривуљасѣа* (V. 231).

— па је ипак мало погоднији израз — *облучна кола* — нашао Ившић, приређујући Маретићев превод за издање Матице хрватске од 1948 г.; с друге стране, пак, он је поправио — *шрбушаштој* лађи уместо *шрбушашој* (VIII, 222).

Превод Олге Којић *Пролећње воде* од Тургењева, из 1923 год., показује примере као: на томе тамном *глинаштом* дну (с. 8), лично на *ћубасшу* кокицу (11), *магла беличаста* (78) *плавичастих* очију (34), али је и лице *црномањашто* (3) место *црниурашто*, девојка је сва *ружичаста* (81) место *румена*; неки придеви за облик и боју нису довољни сами собом да изразе поредбени однос: ту се за маховину каже да је *жушо-љубичаште* боје, као што се у обичном говору додаје *облик* уз придев — *округлашог* облика; место *сребрашто*, имамо према придеву *сребрн* — са *сребрнашто* седом косом (13), а такав је и пример језеро *сребрнаште* боје из превода Марсела Прево Нова женска писма, *сребрнашта* магла (530), *Сребрнашу* маглу додирнуше први зраци месечине (531). На исти начин формиран придев (Нешто мало и *сребрнашто* се праћакну у води) налазимо у причама за децу адаптираним по немачком (Ђира Д. Ранчић, Дечји свет, 1939, с. 47—48), где *сребрнашт* не значи „у мањој мери сребрн“, већ је семантички супротстављено именици, дакле „као сребро“, придев *перјашти* (облаци 44) употребљен је уместо *пиперјашти*. — Преводилац Балзаковог романа Шуани (1930 год.) у свом репертоару има придеве за ознаку боје: стуб *беличастог* дима (167), *беличаст* отсев (133), Одблесак ватре обасјавао је,.. лице *црвенкаштим* сјајем (21); други су сасвим прецизно употребљени, као *кадифашт* поглед (34), док у поменутом преводу Пролетњих вода уместо очекиваних придева на *-аст* — *-кашт* имамо поред *водњикава* (супа, 133) и *кешњевавим* (велом, 61), у тесним рукавицама *сиво пепељаве* боје (с. 92), а и боја лица је *кадивена* (12). — Вера Стојић, у преводу *Нилс Лине* (Niels Lyhne) од Петера Јакобсона, поред честих придева за нијансе боја и фиг. *пиперјашт* плашт поезије (1), показује и нов необичан придев — *сушонашт* у пригушеној *сушонаштој* светлости, тј. „као кад је сутон“ (1—2).

У загребачком преводу Љерке Малинар романа *Doživljaji Samuela Pingla* од С. Бељајева (Zagreb 1946) налазимо нешто више примера. Пада у очи и то да за ознаку боје наилазимо на формације типа *-касџ*, *-часџ*: *adv. сивкасџо* (284), *зеленкасџе* очи (291), *модрикасџог* руба шуме (105), у *модрикасџој* води (59), у *љубичасџој* даљини (48), *наранчасџа* цвијета (109), *ружичасџу* боју (216), свијетле *кештењасџе* боје (76), а ту је и *йејеласџ* (за коврчице, 29). Ту се јавља *риђасџ* (77) као еквивалент придева *риђ*. — За нијансу ознаке карактеристичног детаља налазимо *йругасџ* (51, 328), *решеткасџ* (221), доста редак — *канџасџ* (зи шапе, 45) и више пута употребљен облик *йашуљасџ* (за дрвеће 235, змије удаве 116 и др.). За брод употребљен је епитет *шрбушасџ* (53), као у Ившићеву издању Маретићевог превода Илијаде. Али су карактеристични случајеви где придев нема значење извесне сличности, већ има вредност генитива квалитативног — огромно *глинасџо* удубљење је уствари улегнуће у земљишту сачињеном од глине (277), а *баршунасџа* за вјеса је у ствари „од баршуна“ (326). Превод *Uralske bajke* од П. П. Божова (Загреб, 1947 г.) садржи неколико пута *модрикасџ* у значењу „плав“, затим *коврчасџ* (за браду, 25), *лејушкасџа* (22), *будаласџ* (деран 180), али фиг. *сребрне ниџи м. сребрнасџе* (25), и такође од придева формирано *сџакленасџ* (листићи) м. *сџакласџ* (у објашњењу испод текста), затим и овде *риђасџ* = *риђ* (97), и *розикасџ*, мада је *розе* нормални суплетивни корелатив за *ружичасџ*. — С. Винавер у преводу Дикенсовог романа *Мала Дорисџ* (1952) показује виталност досад незабележеним примером *сандрасџ* (за грожђе, укуса садре (с. 9) мада је ту иначе ових придева врло мало. — Ж. Симић, у преводу Дикенсовог романа *Велика очекивања* (1950) употребљава често овакве придеве у првом делу, где преовлађују причања и описи, а скоро их и нема у другом делу, који је типично драматичан. — У преводу романа Гај Манеринг од Валтера Скота (Београд, 1952) налазимо само мали број ових придева — *кожасџ* (347) за кики, више пута *сенкасџ* у стварном значењу, за долину и сл. (148 и др.), али и фигуративно — да назре тамна и *сенкасџа* обличја будућих догађаја (146), тј. фиг. силуете, обресе догађаја.

За значење „безизразан“ употребљен је придев овог типа — *Малишана са сурушкасџим* лицем и ђачком торбицом (511).

Слично је и у листовима. У Забавном додатку Недељних информативних новина од 27 јула 1952 г., за минерал *авалиш* каже се да је *зеленкасџ*, по боји, али по другој особини *љусџичав*. У Политикином забавнику, 26 августа 1952 г. (с. 7) има *сребрнасџ*, нарочито за ноћ обасјану месечином; за воду Мртвога Мора каже се да има *зејџињав* сланогорак укус, дакле — интензитетски јаче него што би било изражено са *зејџињасџ*. — Анализа великог броја примера из Политика од 21 августа 1952 г., допушта занимљиве закључке. Ови примери у већем броју налазе се у рубрици За наше жене — о моди панталона за пижаме и сл. — *џругасџи* (фланели, шантунг), *ружичасџ* (боја панталона), *златнасџа* (боја), *решџкасџ* (део чесме); слично у једном технолошком чланку — *шаласџасџа* (дрвена текстура), и *џеверасџ* (јасен). — У Политици од (10 јануара 1953) овакви придеви и адверби се чешће јављају у прилозима који се тичу тоалете (*од маслинасџо-зеленог* бокса, *сребренасџо-сиве* чарапе, *џругасџ* рам, с. 6). У једном доцнијем броју (10 јануара 1953), у фељтону, при опису дечјих цртежа, имамо — по пет јако дугих и танких *зранасџих* прста. У више бројева Политикиног забавника у току јануара 1953 г. налазамо углавном, не тако ретко, придеве на *-асџ* са компаративном вредношћу: *лејезасџи* корали (у подводним пећинама), *џлочасџе* копите (и оштре, којима ирвас разбија лед), више пута *враголасџ* и др., али су најнеобичнији: језик *џурџијасџ* (у хоботница) и *бичасџ* (завршетак репа у диплодока).

У језику преведених дела ова категорија придева добија више маха него у језику оригиналних дела. Значи да се тежња за одређенијим изражајем условљеним значењима прецизних епитета старих књижевних језика реализује придевима ове формације, некад чак у нијанси која није потенцијално дата. Оригинални писци имају чешће или карактеристичније ове придеве ако су индивидуално изразити, као Сима Милутиновић Сарајлија, мада неки писци са типичном индивидуалношћу немају ову категорију као изразиту (напр. С. Винавер).

Има још један закључак који се намеће и према језику преводилаца па и оригиналних писаца, као што показују примери анализирани у другоме правцу у X одељку. Писци из јекавске дијалекатске зоне у нешто већој мери употребљавају ове придеве. Према веома изразитом придеву *вамйирасѝ* (Књижевност, 1947, IV, с. 460):

Не, опсене нису
те људске бујице,
нити су сна чудног
вамйирасѝа варка, —

налазимо у Сарајевском листу Ослобођење од 20 јула 1952 г., поред досад незабележеног примера *Шрознаменкасѝ* „троцифрен“, још и на другом месту лепо употребљен симболички дат епитет *жућкасѝи* (сјај), у ритмичким и непосредно проосећаним стиховима песника Влад. Черкеза:

Као што магле сакрију
Свјетиљке града далеког, —
Тихе су туге сакриле
Жућкасѝи сјај у оку мом,
И облаци се надвили
Над душом, степом бескрајном.

Језик у делима Хасана Кикића, у издању које је приредио књижевник М. Селимовић (Djela I, Sarajevo, 1953), налазимо ову категорију у пуној динамици: *магличасѝ* траг Саве (110), *магличасѝе* плохе (217) *свијешлојейѝељасѝе* перјанице дима (126), дуга куштрава и *чуѝерасѝа* коса (99), *громадасѝих* прашумских масива (106) и много других примера. Нису ретки ни фигуративно употребљени примери, као *ѝаучинасѝе* даљине (172), па у тако сликовите изразе спадају и примери у којима се сликају задебљалих зглобова руке цапинаша и њихове набрекле вене: ... *гломазне чворасѝе* и набрекле ручетине по којима се и спреплићу модре *коноѝчасѝе* вене (83). Најинтересантнији је пример за слику развигорца, који се разиграо по витким крошњама *ѝанковијасѝих* бреза (377). У језичком осећању тога писца ова категорија је карактеристична, јер

за појачана значења неће употребити придев ове формације: *модру*, *прозирномодру* боју (224), волови брдски су *шрбави* (173) а не *шрбушасши* (cf. *куљав*), и сл.

X

Оно што смо назвали борбом џаставака у ствари није ништа друго до борба потенцијално датих могућности за што адекватнију реализацију, у зависности од говорне ситуације. Две могућности у овоме правцу показују слабљење. Овај тип ако потискује придеве изведене са *-ав*, — то је знак привидне виталности, а уствари је знак мање прецизности. Поред раније наведених примера, ово показује и један из народнога говора Бачке — Ако млада „дречи“ (плаче) кад иде око стола, деца ће јој бити *брундасша* (жалосна) тј. плачљива (Гласник Етнографског Музеја VII, с. 85) и други из књижевности — ... дању и ноћу падала је једнаким махом лијепа киша, да су већ све *кривудасше* улице промочене биле (А. Шеноа, *Diogenes, Minerva* 1932, с. 9). Такав је и наведени пример из језика М. Крлеже — *илишасш* м. „плишан“ (за седишта у возу плишом превучена (*Na губи рамети*, 1938, с. 206). Кад *биљка* може бити *зељасши*, онда код другогодишњих биљака и први стадиум развића може бити *зељасш* (*Политика*, 23 августа 1952 г., с. 5), а кад *коса* може бити *коврчасша*, онда се померањем тежишта семантичког потенцијала овај придев везује за носиоца те особине — Сећам се г-ђе Хабл као мале *коврчасше особе* (*Uralske bajke*, 29). — Супротно, продирање форманса *-ав* и потискивање *-асш*, показује односе у овом правцу у језичком осећању појединаца. Примери су из научно-популарног часописа *Природа* — Подземни је дио ове биљке веома снажно развијен а састоји се из дебелог *колушићавог* поданка и коријеног система (год. XXXIX, бр. 3, с. 104); ту *колушићав* значи сачињен од колутића, док би *колушићасш* значило да је корен у целини сличан колутићу. У другом примеру — *пахуљаво*, (сјеме, *ibid.*, 112) придев је употребљен на штету прецизности уместо *пахуљасшо*.

Овакви случајеви, дакле, воде или ка извесном диференцирању, или ка непрецизности. Карактеристичан пример био би *беличаст*. За платно освештан је епитет *бело*, као и за кошуљу и махраму, а за лица, са помереним значењем — кад није *прейлануло*, кад није *шамно* — ни *беличаст* ни *белкаст* не би се ту употребили. Паралелно томе је *црн*, коме недостаје *црнаст*. *Црн* и *бео* су квалификативи прецизних претстава, дакле, нешто апсолутно у семантичком смислу, па тек са помераним значењима долазе у однос са *беличаст*, *црнкаст* и сл. *Црнкаст* је остало са ужом семантичком потенцијалношћу — „скоро црн“, „не сасвим црн“, тј. „скоро мрк“, „не сасвим таман“, „мрк“. *Беличаст* се употребљавало у разним ситуацијама, с помереном или фигуративном вредношћу, нарочито за светлост. Отуда Караџић и не даје као тумачење „*subalbus*“, што би одговарало другим случајевима — *subruber* и сл., већ *albidus*, што би било уствари *набео*, који иде ка квалитету белог, а не „у малој мери бео“, па је према томе добро дефинисано у речнику Југословенске академије „што је скоро бело“, „што нагиње ка беломе“; према томе је и прил. *беличасто*. — Камен је *беличаст*, па тако и у поређењу — Изгледа као гладак беличаст, бобичаст камен (Ј. Грчић, Матица IV, 107); *беличаст*и могу бити облаци (Св. Ранковић, Бранково коло 1898 г., с. 134). Преко вредности *беличаст* и основни придев добија такво значење, у штампарској терминологији — *бела* слова су она која нису „масна“, „црна“, тј. слова танких а не дебелих црта. Разлике су веће са преносом у зону светлосних утисака. *Бела смрт* је смрзавање у злокобној, смртоносној белини снега, али *беле ноћи* су поларне ноћи, са непотпуном светлошћу, па се слично може рећи за зору да је *беличаста*, ако се процес мишљења при реализовању реченице оријентише према интензитету светлости, — у *беличаст*ој зори видео је његово *бледо* лице (Нин, Забавни додатак II, 3 августа 1952 г., с. 2), док *ружичаста*, *ружичастих* *врштију зора* (Замуровић, Митолошки речник) има тежиште усмерено према квалификативу нијансе боје као такве. Значење епитета *беличаст* уз именицу *ноћ* може ићи до нијансе *сив* > *језив*, као што у истој броју Нин-а показује убедљиви пример — *Влада* је *чудна*

ноћ. Није били црна. Више *беличасша*, *сива*, и то *шужно сива*, а и фијукање ветра личило је на јецај.

Међутим кад распон семантичког потенцијала није велики, онда значење нема нијанси чак и код разних варијаната форманса. Ово се види по карактеристичним примерима за значење „накисео“. У врло старој књизи Волићевој о виноградарству, II део, доследно налазимо варијанту *кисличасш* (*вкус*, за вино с. 324, 356; за јело с. 304, за опоре плодове с. 334), и прил. *кисличасшо-сладко* (с. 299). За дуг низ деценија овај придев није констатован у штампаном материјалу, већ варијанте *киселасш* и *киселкасш*. Први налазимо у језику А. Шеноа: за патос из кога се осећа воњ влаге (*Celokirpa djela*, 1932, III, с. 13) и др., — дакле, по субјективној орајентацији нешто непријатно, па је тако и у доста честој фигуративној употреби *киселасшо* лице, тј. израз лица, са гримасом каква се изражава на укус нечега киселог, слабије но *кисело лице* (*ibid*, IV, с. 63); тако је и *киселасшти смјех* (*Zlatarevo zlato*, 113). Ближе нашем времену не налазимо у Грађи Академије наука фигуративну употребу овог придева, осим код Драженовића ... као да си га залио оловом, од *киселасша* лица па до оковане пете (*Djela*, III, 306); обично је *кисело лице*, *кисели осмех*, и сл.

Право значење, пак, у интензитетском односу према *кисео*, често се јавља за вино (Гласник Министарства Пољопривреде, 1930, бр. 30; с. 132), за хлеб (М. Бोगић, Тамновање, 1938, 128). Као и ова, тако су и нешто померена значења негативно обојена: *киселасша испарења* (А. Ковачевић, Кријес, 1926 г., 165), или уз појачање одредницом — Испуњен задахом мокрог одела и опанака (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 29), где је и одредница *шежак*, а значи „тешко подношљив“, „непријатан“, појачање потребно утанчаном језичком осећању писца. Појачавања те врсте, пак, нема кад је реч о укусу вина — Попиле три до четири чаше слаба *киселасша* вина (Ј. Козагас, Proza, 260); тако и кад је реч о неуквареном воћу (Ф. Лукман, Селјачки буквар, XVI, 1938, 11), о шљивама нарочито (И. Никетић, С. буквар V, 1937, 36); чак тај придев може имати и позитивну вредност нечег пријатног, као за крушку — месо нешто *мири-*

шљаво и киселашто ((S. Radić; Lički kalendar, 1941, 66), са семантичким паралелизмом сензација чула мириса и чула укуса, дакле вредности допунске а исте интензивности. Таквих вредности има и код писаца (Fr. Kiš, Nasmijani udesi, 1918, 37, и др.).

За последњих скоро тридесет година преовлађује варијанта *киселкаш*, и то са позитивном вредношћу нечега пријатног — сочна *киселкаша* зелена храна (Сељачки буквар, бр. VII, 1939, 10); чај тиме постаје *киселкаш* и миришљав (Политика, 15 априла 1951 г. с. 6), и са транспозицијом чула — *киселкаш* мирис рибизловог лишћа (Т. Кашиковић, превод Замах од Каравајева, 40). Такву варијанту употребљава и М. Крлежа — Влажном *киселкашом* сладу мириса (Povratak F. Latinkicza, 17), *киселкаши* мирис круха (ibid., 27). — Бранко Машић овом примеру обично даје позитиван смер — мирис *киселкаша* пекмеца (Деда Јоксим, 1921, с. 111), али и негативан, са транспоновањем на тоplotни осећај — сукљала *киселкаша* запарна топлина (Ljурче, 1925, с. 435). Од С. Батушића пример је позитивне вредности — *киселкаши* алаун (Na dragom tragu, 11). — Новак Симић, пак, употребљава овај пример уз именицу *воњ*, која ту има негативну вредност, па се то рефлектује и на сам придев — *киселкаши* воњ угљевља, дакле — угљен-мооксида (Mlada Bosna, 1930, 68). — *Киселкаши* воњ испаравања у вагону, где реч *испаравана* стварно има резултативно значење *испарења* (Бркић, 68).

Осим анализираних семантичких односа у структуралним опозитумима, јављају се и чисто семантички опозитуми. Називи *брег*, *брдо* и *хум* у географској литератури доста су јасно диференцирани. Али оно што је у једном крају *брег*, у другом је *брдо*, а што је негде *брдо* — на другоме месту је *хум*. Због те релативности, а нарочито код деминутива, јавља се релативна еквиваленција: *брежуљак* — *брежић* — *брешић*, *брдељак* — *брдуљак* — *брдашце* — *брданце* *хумић* — *хумчић* — *песн. хумак*. — Према таквом стању јављају се као еквиваленти квалификатива за терен, земљиште, и то најчешће *брежуљкаш*, у Грађи Академије наука из свих типова народних говора, и код писаца уопште, а нарочито

као војни термин у тактици (код Ђурића, у егзерцирним правилима и упутима за ратну службу, у делима о ратним операцијама од Ж. Павловића, и др.). Тај придев има деминутивски однос према *брдовиш*, *брдасш*, дијел. *брђасш*, а *брежасш* је веома редак, тако да се и не испоставља однос *брежасш*: *брежуљкасш*. Према тима, који би чинили први степен, имамо друге који би чинили стварне деминутивске нијансе — *брдељасш*, *брдуљасш* (ретко), а та им нијанса долази од вредности именице; *узбрдичасш* је у еквивалентном односу према *узбрдан*, и нема деминутивске вредности, јер ни *узбрдица* је нема. — Супротно овоме варијанта *брежинасш* (Пољица, *Zbornik za narodni život i običaje* IX, 1904, 125) ишла би ка аугментативности, изразитије него *брдовиш* и *брдуљаш* (из Поморавља: Где је земља *брдуљаша*, жито је не може бити боље; али у долини поред Мораве има поле готина, забележио Мих. Милинковић). Семантичко језгро, опште значење нечега што опомиње на терен где има неравнина, добија ту, ширу вредност, нешто што би било мање конкретно а више појмовно и чиме свака од конкретних претстава може бити покривена.

XI

Потенцијална вредност овог типа придевског извођења није неограничена. Поред све виталности форманса типа *-асш*, у извесним случајевима они не могу дати потребну нијансу. Мада ће се за ноћ са месечином рећи *месечинасша*, ипак се за ноћ звездама обасјану неће рећи *звездасша*; *звездасш* остаје са ниансом значења „као звезда“, у облику „звезде“, а нијансу „са звездама“, ноћ у којој има звезда, покрива придев *звездана* (ноћ). Слично је у односу *сребрнасш* и *сребрн*; као што је претходна анализа показала, *сребрнасш* је чест у употреби, али где треба појачано значење, долази фиг. *сребрн*, као у примеру — Кроз *коврчасшу* браду провлачиле су се *сребрне* нити (Р. Р. Ваџов, *Uralske bajke*, 1947, с. 25). — *Риболик* се јавља чак и са нијансом „као у рибе“ — упркос *риболиком* репу имала је четири кратке, снажне ноге, на којима је пет прстију било везано кожицом за пливање (Између

рибе и сисара, извештај о палеонтолошким истраживањима у Шведској, Нин, Забавни додаток II, бр. 36, од 10 августа 1952); тако је и *рибљи* довољно прецизан придев за нијансу „као у рибе“, и не појављује се „рибаст“ или „рибљаст“ — ... Тром човек *рибљих* уста, пуних, буљавих очију и црвенкасте косе (*ibid.*), где је *рибљи* истостепено са *црвенкасти* и са *буљав*, место кога бисмо могли имати и *буљаст*; према овоме, раније наведени пример (*рибичаст*) оправдано је сматрати индивидуалним.

Па ипак, механизам употребе овога форманса задире дубоко; он чак може да потисне форманс *-вишти*, као код обнављања сложенице *магличастост* уместо *магловишост* — Видело се црвено сунце на ниској равници обале, у пурпурној *магличастости*, која се брзо претварала у таму (Ч. Дикенс, Велика очекивања, 482). Тог је типа и *ваздушастост* (Ј. Поповић, Сусрети..., 10).

Ширење овога форманса већ смо раније констатовали, а нарочито у наведеним примерима *кушијаст* (резонатор), *божурасшта* (шара у везу). Тако је постао и термин *штреласт* *крстови*. — Разуме се да ће при томе многи дијалекатски придеви овог типа бити за опште језичко осећање нејасни, на пример *брумбуљаст* (за чворновато, квргаво дрво у игри ларда или варда (cf. Ст. Дучић, Плење Куча, 1931, 344); *брусњаст* (стеновит, Павлиновић, Puti, Zadar, 1888, 111), а тако и већ објашњени примери *ћешласт*, *ћераст* и др. Нејасан је у том смислу и *садрасст*, јер се *садра* ретко употребљава. Многи се етимолошки еманципују, као *вижњаст* (за девојчицу), са значењем „сувоњава а ижцикљала“ (cf., Ђ. Верга, Дон Ђезуалдо, 215). Отуда и они многи додире ових придева са придевима других образовања, те ова група, као основна из типа на *-аст*, није најкарактеистичнија. Али, у језичком осећању поредбени моменат живи, и у општој тенденцији за крајним формулисањем и реализовањем процеса мишљења придев са *-аст* јавља се у преводилачком језику и онде где би била освештана компарација — Старица, не слушајући даље, усправљена и *мошњаста* као да је саливена, оде да заузме своје место међу рођацима, који унуташе кад је наишла

(Ђ. Варга, Дон Ђезуалдо, 167), дакле уместо „дугачак као мотка“, „укрутио се као мотка“. Исто тако је стереотипно поређење „блед, побледео као креда“, али у тежњи за крајним изразом јавља се *кредасџ* — Коса, црвена као ватра и *кредасџо* лице испод ње даваху му ружан изглед (Г. Хауптман, Јеретик из Соаве, 36). — Уосталом, такве придеве можемо срести у специфичним говорним ситуацијама — Их, каква је *мошкасџа*, нија ништа елегантна, поред израза Г ле, као да је *прогушала мошку*.

У такве ретке, индивидуалне реализације спадају и *бабасџо* (лице) „јакко збрчкано“, са ослоном на именицу, и *збасџ* (за човека, лице), са ослоном на глагол. Од оваквих случајева није далеко да се светлост карактеристична за сутон, дакле *сушонска*, „као у сутон“, изрази са тежиштем ка поређењу са сутоном — *сушонасџа* — За њега је љубав увек била тиха жеравица, која из своје меке постеље од пепела зрачи равномерном топлином, и у пригушеној *сушонасџој* светлости тананим велом покрива оно што је удаљеније, а оно што је блиско чини још много ближим и приснијим (Нилс Лине, 1,5). — Овде би требало истаћи да има именица од којих се не могу изводити придеви, као *шија*, која нема основне карактеричности; али у сложеници, детермината даје такву основу, те имамо, у говору констатовано *дугошијасџ*, а *кривошијасџ* у Св. Ђоровића — *Кривошијасџи* бркица, који је држао главу као ован (Целокупна дела, VI, 273) — Чак и кад нема потврђеног придева, може се констатовати прилог овог типа, као у једном научном чланку — Ускоро после турбета Хума Шах Султана порушена је џамија Бурмали, тако названа по *сврдласџо* изведеном мунарету њеном (Гласник Скопског научног друштва V, 1929, 251).

Таквих образовања има у већем броју него што се мисли. За црни лук Влад. Карин је употребио *колачасџ* (Србија, 347), мада га иначе зову *колачар*; С. Матавуљ каже *кесерасџа* за браду (Биљешке једнога писца, 1939, 105); за плодове једне врсте кактуса речено је само једанпут да су *сможвасџи* (Политикин забавник, 27 III 1953); за сомборску паприку чуо

сам само једанпут да је *бабурасџа*; за вуну оваца М. П. Шапчанин индивидуално је употребио *бундасџа* (Јавор, 1874, 231), а од метафоре *бундева*. — *Шиква* „глава“ индивидуално употребљавају *бундевасџ* три писца, Б. Б-вић (Гида, С. К. Гласник II, 1901, 169), В. Габрић (*Stihovi i proza*, 1920), Б. Ћосић (Два царства, 1928, 172). — У тежњи да се нађе изразитија реч него *џрбушасџ*, створене су придевске варијанте два степена: за зрна пшенице *бурешасџа* (Вл. Станојевић, Оплемењивање биљака, 36), као и за ларве (Д-р М. Градојевић, Инсекти штетни за воће, 133), и *буренцешасџ* (Д-р М. Радовановић, Хекл, Историја постанка, 437). Тако је индивидуално употребљено и *сланкасџ* (М. Ремарк, Триумфална капија, 37, превод); за крв. Разуме се да при томе има и губљења у прецизности, као што показују примери *седефасџе* ливаде (*ibid.*, 346), *сирасџо* лице (*ibid.*, 134), *бакљасџи* зелени клик (*ibid.*, 356), прил. *слинасџо* (*ibid.*, 166), *баџасџ* комод (прича Маје Зрнић, Политика 14 III 1953), *чинџијасџ* (Ж. Верн, 20.000 миља под морем), за трому жену придев *кравасџа* употребио је једанпут С. Матавуљ, и нико други (Биљешке једнога писца, 1939, 98). Некад, пак, дијалекатски облик нам изгледа као да је ове врсте, тако *мукињасџ* за коња са црвеним пегамма (Дробњаци — Ускоци, по саопштењу проф. Милије Станића).

Ситуационо и индивидуално забележио сам једанпут *ћорасџ*, а само једанпут нашао сам у штампаној речи *арумасџ* (човек). Али, индивидуалне појаве налазимо и уз померање значења: *џајучасџ* човек „папучић“, *џлеменасџ* „жустар“, *џрамичасџи* за украсе у резбарији, а за вино које резни речено је у једном преводу да има *џахуљасџо јасни укус* (М. Ремарк, Триумфална капија, 186). Такав би случај био и у примеру *Сумћорасџе* *облаке* муње су кидале (*ibid.*, 271), према конкретном значењу *арсенасџ* „који садржи арсена“. *Кашасџа* *храна*, пак, не осећа се више као поредбени израз, не изазива асоцијацију са *каша*, већ просто значи „житка“, са осамостаљеним значењем, како смо већ сретали у анализи. Од свих индивидуално реализованих примера са умереним значењем био би најимпресивнији *србендасџ* — не „као Србенда“, већ „онакав какав одговара, личи Србенди“, „веома

изразито националан“, а који сам чуо од М. Вујаклије, сарадника Института за српски језик (Кордун): Он му је на погребу одржао један *србендасџ* говор. Највећи број изразито индивидуалних примера налазимо код Исидоре Секулић: *крџасџа* плућа (Из прошлости, 306), *жицасџ* звук (53), *хумкасџи* плато (168), *раздељасџа* фризура (69), лице *сунђерасџо*, коса *чуђерасџа*, и прил. *љиљанасџо* бела постељина (306), *гушћерасџо* испрепучана зграда (Ђакон Богор. цркве, 13).

У језичком осећању, из типа ових придева, најживља је група за ознаку у мањој мери изражене нијансе боја, и такви се придеви могу јавити сасвим неочекивано, као што сам у обичном говору забележио *кремичасџ*, са јасним односом према основном придеву — То није *крем*, то је *кремичасџо*, а од друге, такође врло културне личности, чуо сам *кремасџ*.

Код придева на *-асџ* изведених од придева, као што је анализа показала, опозитни однос условљава извесну умањеност. Придеви који у себи садрже динамичну вредност, преко ње се везују за глаголску динамику: *гиџкасџ* „који се гига“ а иза тога „који као да се гига“, из поменуте расправе о старим споменицима Скопља — Каменорез им је у облику сталактита, висећи, врло сложен *гиџкасџ*, капител минарета је исто тако украшен сталактитима, претежно арапским (251). Отуда је разумљиво што нам се у анализи појавило више примера где имамо ослањање на глаголе но што се то мислило.

Живот ове категорије у језичком потенцијалу изражава се управо у оним примерима који се ретко употребљавају, а нијанса значења им је прецизна. — *Љушкасџ* „*subasidus, semiacerbus, acidulus*“ налазимо у Грађи Института за српски језик (Ђ. Николајевић збирка речи, 136), али га имамо и из нама ближег времена, са значењем „помало љут“ — Она тврда, *љушкасџа* зрнаца бијаху ми слађа од изабраних гроздова (D. Šimčunović, Mladi dani, 1919, 81); за плод братковине — Јагоде јој крупне, али су *љушкасџе* (Насеља IX, 1913, 210); а са значењем „непријатан“, „опорокиселаст“ имамо тај придев и код Иве Андрића — Вино постаје

љушкасто и мора да се пије у великим гутљајима (Приповетке, 1924, 74). Дакле, *-асш* би одговарало Вуковом *sub* (*subalbus* и сл.), односно застарелом *су-* (*субјел*), однос неупотпуњености, ако се полази од основног придева, а ако се полази од значења карактерисаног са *-асш*, онда иде ка значењу основног придева, и одговара префиксу *на-* у једној мање бројној али прецизног значења категорији — *наглув*, *накисео*, *накрив*, итд.

Иако је у анализи, у VI одељку, констатована разлика у семантичкој природа на *-асш* и деминутивских глагола, ипак, с обзиром на основне категорије сензитивних утисака и језичких реализовања тих утисака постоји извесна, и то карактеристична веза између придева *љушкастш* и глагола необичног нам, али више пута потврђеног. Сима Милутиновић га употребљава — Та соколе нитко ми не люткај (Тројесестарство, 22); али се налази и у речничкој грађи из народа, са значењем „изазивати осећај љуто-непријатно-опорог“ — Зреле (су биле) шљиве и дуго сам пекмез кухала, па опет *љушка* (Грађа, Ј. К. Борјановић, Збирка речи). Мада, дакле, не мора бити непосредне и прецизне везе између поменутих придева и деминутивских глагола, ипак се овакви придеви могу ослањати и на деминутивске глаголе. Иако смо у анализи констатовали да немамо „*пискушасш*“ већ *пискушав* (евентуално и *пискушљив*, за глас), ипак *боцкасш* се не наслања само на именицу *боцке*, већ преко тог резултативно схваћеног значења и на глагол *боцкаши*: *боцкањем* постале рупице, које дају основа придевском значењу. *Змијуљасш* се не ослања само на именицу *змија*, већ индиректно и на глагол за њено кретање — *змијуљашш*, као што је већ раније речено.

На овај начин и придеви на *-асш*, иако не сви, иако не у истом степену, иду у веома значајну психолошко-језичку категорију значења умањеног интензитета, а која је изразита нарочито код именица, дакле у статисти, *з* и код глагола, у језичкој динамици. — Код именица овај однос према основној именици може бити не само двостепен, већ и вишестепен. Из односа *девојка*: *девојчица* и *девојче*: *девојченце* успоставља се однос *девојка*: *девојче* и *девојчица*: *девојченце* према једнакости

девојчица = *девојче*. Слично је *брег*: *брежић*, *брешчић*: *брежуљчић*, или *деште*: *дешенце*, хипокр. *дешешце*. — Глаголи као *пискушташи*, *говоркаши*, *цвркушташи* показују интензитетно слабију нијансу према *пискаши*, *говориши*, *певаши* (комплетивно, за птице; *цвркаши* је мање обично). Тако према *дремаши* имамо *дремкаши* и *дремнуши* (тј. мало, лако и за тренут), а затим по другој линији везе и *дремуцкаши*. Типичан комплексиван однос постојао би између *лајашти* и *лавуцашти* (У потоку бијела куца *лавуца* „Караџић” II, 1900, 156). Овакве односе употпуњавају придеви, мада мање карактеристично. Таквих односа има у тзв. дечјем језику (Ahnen-sprache): *бујиши*: — *бујкиши*, *пајиши* — *пајкиши*, са хипокористичком примесом.

У анализи смо двапут констатовали да се на придеве типа са *-ашт* преноси деминутивноост именице (*змијуљичашт*, *сабљичашт*); а и код глагола бива, само веома ретко, такве везе (упор. *љушкашт*; *гишкашт* преко везе *гибак*: *гибашти се*; *жуберкашт* преко *жуберкаши*, и сл.), а број ових повећава се формацијама из специфичних говорних ситуација, у шали или при шегачењу (он је *дремкашт*; она је *цвркушашта*, ако много прича, успијајући уснама); хипокористичке ниансе, иако ретко, може бити и код ових придева у специфичним говорним ситуацијама.

Што се тиче степена интензитета значења, он је код ових придева различит. Код прве групе поредбени моменат је више стилистичке него језичке природе, и не осећа се деминутивски. Прави однос умањеног интензитета значења управо проистиче из саме структуре у вези са семантичким вредностима. Осем оне која значи рефлектовање именске или глаголске деминутивности на изведени придев, праву деминутивску вредност имамо из опозитног односа према основном значењу придева, при извођењу од придева. Дакле, сам наставак није битна ознака, али постаје у многим случајевима средство механизовања.

Мање карактеристична као појава, придевска „деминутивност“ има такође значаја да би се, после проучавања деминутивности у именица и глагола, могла ближе проучити деминутивност као општа психолошко-језичка категорија.

М. Павловић

УПОТРЕБА ПРЕДЛОГА СА УЗ ГЛАГОЛЕ ПИСАТИ И СЛ. У ОДРЕЂЕНИМ ЗНАЧЕЊИМА

У својој чланку Напомене о српскохрватском правопису (Политика, 20 II 1953) ја сам рекао: „Узгред да напоменем да није исправно писање Московљевићево „пишу се са великим почетним словом“ или сл. које он истиче нарочито као, вероватно, правилније неголи без са (и о томе исцрпно у Нашем језику).“ Ево сада хоћу да испуним дато обећање.

Ја не бих можда у овом тренутку о томе писао да ме на то није нагнао сам Московљевић. Пошто је навео моје речи „пише се великим почетним словом“, иако у целом чланку свом он пише „са великим словом“, он још и у загради додаје: „ја бих рекао с почетним великим словом прве речи“.

Ја знам добро да Московљевић није једини који тако пише и можда су ти други и навели Московљевића да буде постојан у таквом писању, али када је он такво писање, које је несумњиво погрешно, још и нарочито истакао, желећи тиме да покаже своју исправност, а заблуду оних који пишу без с, морао сам у интересу и себе и других, а и у интересу правилности нашег језика, да се оградим од таквог писања. Овде сматрам за своју дужност да то језички оброзложим.

Ја бих хтео да пре свега извршимо анализу случаја „пише се великим почетним словом“; са таквим су изразима потпуно једнаки: „пише се великим словима“, ако се говор тиче свих слова, пишу се малим словима, масним, ситним, петитом итд. Одавде се већ види да је ово инструментал за начин који се тако обично и тако често развија од инструментала за оруђе. Чим се обраћа пажња на разлику

у оруђу, одмах се обичан инструментал претвара у инструментал за начин иако се у њему осећа још оруђе; напр.: Он не пише пером, већ оловком; Ударио га је руком, а не штапом итд. Када се каже да се пише нека реч великим словом, наравно, почетним или малим почетним словом, или ћирилским, латиничким или глагољским словима, увек се упућује на начин како се пишу и ту може стајати једино инструментал без *са*. Ако би ко сматрао да у извесним случајевима може бити и оруђе (исп. ниженаведене примере), и тада се мора писати инструментал без *са*. Међутим, када се ставља предлог *са*, даје се целом изразу друкчије значење: може се рећи, напр., *и* се пише *са* једном или *са* две тачке (у нашим старијим споменицима), то значи изнад *и* има једна или две тачке; међутим када се рече — пише се великим или малим словом, то значи да се само то слово, без икаква додатка, без икакве заједнице још са нечим, пише на такав и такав начин. Глагол *писати* овде је једнак са глаголима *штампати*, *објавити* и сл., уколико се они могу употребити у оним везама у којима се употребљава глаг. *писати* или *писати се*. Слични су овим глаголима и имају једнаку конструкцију и глаголи *почети*, *почињати*, *свршити*, *свршаваати*, *завршити* или *завршаваати* и сл. (и сви ти глаголи, наравно, када су повратни). И, заиста, када речемо *Риан* пише се почетним великим писменом или кад речемо почиње се великим писменом, — то је потпуно једнако, и зато су им и конструкције једнаке. Кад речемо *Превес* се пише завршним *с* или завршује се сугласником *с*, — имамо опет једнаке конструкције. И, заиста, за све ово наћи ћемо безброј потврда код књижевника, стручњака и истакнутих граматичара (напр. код Вука, Даничића и др.).

Писати, штампати, објавити и сл.

Ријечи које се пишу великијем словом, Даничић (Вроз-Ивек. II 35). — Пише кашто чивитом и Соломуново слово, Вук (ib.). — Говоре да српски језик треба писати славенском ортографијом, Вук (ib.). — Слично је овоме: Да пише нарјечијем својијем, Даничић (ib.); Људи се овијем првијем надимцима зову, и пјевају и пишу, Вук (ibid.). — Златом се

пише, АкРј. (под писати). — Говоре да српски језик треба писати славенском ортографијом (Броз-Ив. II 35). — Да пише наречијем својијем (Slav. Bibl. I 92 (Броз-Ив. ib.)). — Црном бјеше булом забулана / А крвавим словма написана (Даничић, Срб. синт. 561). — Исп: Боје чивитом, броћем, Вук (ibid. 561). — Не пише је чим се књиге пишу / Већ је пише крви од образа (Даничић, Срб. синт. 561). — Штап на којему пише крвавијем словима: не тичи ме (Прип. и. ibid.). — Сви казују како је Хаџи-Земани-Заново име написано и у Хајару и у Медини и у Меки великим златним словима (Бршљан, Ј. Новић Оточанин I 53; 36. САН). — Гласови у језику... хрватском пишу се овим словима (Д. Боранић, Правопис, 1923, 3). — Царинске власти исписиваће ... крупним словима ... „уникат“ (Рачунски требник, 1930, 258). — ... јесу имена златним словима у повестници уписана (Ј. Ст. Виловски, Из живота, стр. VIII). — ... на једном пише по старом обичају везаним словима које се тешко прочита (Г. Ј. Јуришић, Дечански Првенац, 1852, 21). — Читај на глас, Симо, твојијем је словом писано (Нушић, Сабр. дела VII 52). — Свет се ... окупљао око оних који гласно читају крупним и масним словима штампане телеграме с бојишта (Б. Нушић, 1915. Сабрана дела IX 34). — Свакако ћемо то објавити — рече Васвос, и то масним словима (Давичо, Међу Маркос. парт. 209). — Да ове старословенске ријечи буду наштампане правилно и маснијим словима (Грчић, Портрети I 139).

Почети, свршити и сл.

Писмо овим речма завршује, Вук (Дан. Срб. синт. 562). — Која се планина око Чачка свршује косама и брдељцима, Вук (ibid.). — Каицом је совру зачелио (ibid.). — Одговор који се почиње народном пословицом, Вук (Броз-Ивек. II 59). — Која се почиње гласовима *е*, Даничић (Броз-Ивек. II 59). — Рукопис се почиње муком св. Нестора... а свршује муком апостола Тита, Даничић (Броз-Ивек. II 59, Глас 10, 340). — Пред наставцима који се почињу гласом *и*, Даничић (Броз-Ивек. II 59). — Па се држаше језика којим већ беше почета књижевност, Даничић (Видов дан 1862, 19; грађа САН). — Распре се свршаваше заклетвом, ДМ 292 (Броз-

Ивек: II 516). — Двије (су) судије пресудом својом ствар свршавале, ДМ 263 (Броз-Ивек: II 517). — Распра се сврши женидбом, ДМ 32 (Броз-Ивек: II 516). — Свака (нарикача) у почетку свога нарицања каже ко ју је послао... а најпослије заврши поздравом свима мртвима из оне куће, Вук (Броз-Ивек: II 830). — Али-паша одговори Милошу на ово писмо... и још писмо овим речима завршује: Диж'се бане... Вук (Броз-Ивек: II 830). — Њиме се и завршује рукопис... М. Гавриловић (М. Обреновић I стр. XVII; грађа САН). — ... где је Неј последњим заштитничким отпором завршио ово знаменито скоро двомесечно отступање, Д. Ђурић (Тактика 349; грађа САН). — Овим је завршена анализа елемената... Б. Поповић (Огледи из књиж. и уметн. 1941. 108; *ibid.*). — ... гледање се заврши отмицом, Ј. Скерлић (Франц. романти. и срп. нар. поез. 1908, 54; *ibid.*). — Давор, моја од камена куло, | Јесам ли те скоро прекривао, | Завршио од злата јабуком (Нар. п.; Бос. вила 1899, 133; *ibid.*). — Први одломак из сећања и бележака... почиње овим почелом (Н. Европа 1925, књ. 11, 306; *ibid.*).

Могло би се навести још много примера, али мислим да је и оволико довољно. Да приметим само једно. Не треба се бунити: када се рече „пише се почетним великим словом“ или „пишу се масним словима“ или сл. — то је потпуно исто, јер исто овако као што је у другом примеру несумњиво начин како да се пишу сва слова, тако је и у првом случају изнесено како да се пише почетно слово. Ту нема никакве разлике. Исто тако и код глагола „почињати“ или „свршавати“ када се ма чиме, тј. ма на који начин, нешто почиње или завршава, на био то један предмет у почетку или на завршетку или више њих, редовно се то обележава овим инструменталом (уколико није инструментал за оруђе).

Дешава се да неки писци употребе и предлог *са* у свима овим случајевима; дешавало се и Вуку Караџићу, нарочито у почетку његова рада, да каткада употреби у таквим случајевима *са*, али у доцније време неправилна употреба тога *са* налази се, углавном, код писаца са западних (или југозападних) делова наше језичке територије где се предлог *са* уопште не употребљава исправно.

Тако имамо код Вука: Кад се слог почиње с полугласним словом (Броз-Ивек. II 58). — Ја мислим да ће најбоље бити то почети с одговором на питање: шта је славенски (Броз. Ивек. II 58). — Овако сам баш с њима завршио забавник (Броз-Ивек. II 830). Напред се може видети доста премера у којима Вук не пише *са*. Ови други примери су сви из првог времена Вукова рада када Вук није онако свестрано пазио на језик као доцније. Речнику Броз-Ивековића припада част што је у свима овим случајевима напоменом у загради (*s? s njima?* и сл.) обраћао пажњу на нетачност оваквог писања. Наравно, напр. код д-ра Ђ. Пилара (Vienac 1871, 741) налазимо и: Почмимо с топазом, или код И. Ђипика (Крај мора, 220):... и с тиме је све свршено и сл.

Дешава се и људима из источнијих крајева да употребе каткада овако с или *са* (исп. Р. Тајсића, Самоуправа 1883, бр. 113: Грдећи тако радикалну партију ви свакад почнете са мојим именом, па са истим и завршите и сл.), али су за њих много карактеристичнији напред наведени правилни примери.

Не улазећи даље у друге словенске језике, мислим да је све ово било довољно да покаже да у горњим случајевима не треба употребљавати предлог *с*, *са*.

А. Белић

ГЛАГОЛ ПОДЛЕЖАТИ — ЊЕГОВО ЗНАЧЕЊЕ И ВИД

У чланку Томислава Прпића Неколико русизама новијега времена, објављеном у св. 3 часописа Језик (1952), који издаје Хрватско филолошко друштво у Загребу, наводи се извештај број речи и израза из руског језика за које се вели да су се у последње време у толикој мери проширили на рачун добрих наших речи „да то управо забрињује“. И писац чланка сматра да треба упозорити на те речи како их више не би употребљавали они којима је стало до правилности и чистоте књижевнога језика. Један од таквих русизама јесте и гл. *подлежати*, који Прпић узима у изразу „подлежати такси“. За њега је то „залишан“ русизам, „јер су у нас услуге *подвргнуше* такси. Ми таксе *плаћамо*“ (стр. 88). Одавде, дакле, излази да нам је та реч непотребна. — Т. Маретић, у Језичном савјетнику (1924), даје за употребу овог глагола три примера и иза њих ставља ознаку „боље“, наводећи притом њихове еквиваленте у народном језику. Из овакве стилизације могло би се одмах закључити да Маретић није одлучно против употребе гл. *подлежати*, већ да он само истиче предност одговарајуће наше замене целог реченичног израза с тим глаголом, дате у духу народног књижевног језика. И у предговору (на стр. XV) стоји да се руска или чешка туђица уз коју се, у Савјетнику, не каже ништа је ли нам потребна или није — може употребљавати, „а која је од тих речи залишна, те је добро можемо заменити својом речју, тамо се то изреком каже“ (истичање моје — Б. М.). Иако би било природно претпоставити да се ове последње речи односе само на ознаке као што су: „никако не ваља“ (s. v. *изразиши*), „непотребно“ (s. v. *изредан*), „нама је тај глагол веома незгодан“ (s. v. *подражаваши*), „непотребно, јер имамо добре своје ријечи“ (s. v.

дозвола) и сл. — ипак речи које су одмах иза наведених примера: „Глаг. подлежати и зато је рђав...“ (Јез. савјетник, s. v. *подлежаши*) показују јасно да Маретић није за његову употребу, да је он не одобрава. — Рад. Кошутић, у Руској граматици II (1914, стр. 253), руске изразе с гл. *подлежатъ* преводи онако како би се то, по његову мишљењу и осећању, рекло нашим народним језиком (это *подлежитъ* вѣдѣнію иного суда, не овај, већ други суд треба да о том одлучи (да донесе одлуку о томе); это не *подлежитъ* сомнѣнію, о том нема сумње). Кошутић је и иначе, као што је познато у својим одличним универзитетским уџбеницима рускога језика, свуда настојавао да докаже „да се већина израза узетих из руског језика да лепо изрећи и нашим језиком“ (НЈ год. III, 1935, 18). И у овом случају, као што видимо, он је то учинио без гл. *подлежаши*.

Да даље не наводим других потврда за овакву оцену употребе гл. *подлежаши*. Оно што је изнето показује да је она у различитом облику изрицана и раније, не само у наше дане. И на основу тога намеће се свакоме закључак који гласи да ту реч не треба употребљавати у књижевном језику јер постоји народна замена за оно што се њоме исказује у језику одакле нам је дошла. Али, с друге стране, доста честа употреба гл. *подлежаши* постаје данас све чешћа, као што је то и горе констатовано, а тиме је и све обичнија. И моје је мишљење да употребљавање ове речи у нашем језику има свог оправдања. То бих хтео овде да покажем.

Али претходно треба рећи ово. Из примера у којима се јавља гл. *подлежаши* — а који ће ниже бити цитирани у ограниченом броју — види се да он у реченици има увек допуну у дативу. Ту синтаксичку допуну његову чине глаголске именице на *-ње* (на пример: *суђење, одобрење, ошпадање, плаћање* и сл.), или такве које су постале од глаголског корена именичким наставком (пример: *развишак, ушцај, промена, одлука, сумња* и сл.) или, најзад, именице које су по облику једнаке самом глаголском корену (као што су: *квар, надзор, уйлив* и сл.). Разуме се да то може бити и релативна заменица (*ноји*) кад се она односи на какву именицу ове врсте. Таква веза гл. *подлежаши* с једном од ових именица или

њима сличних претставља предикатску допунску синтагму која у свом саставу може имати још и именицу у генитиву (субјекатски и објекатски генитив); на пример: *подлежи развоју, подлежи ушћајима средине, подлежи плаћању војнице*. Да видимо сада каква је и шта значи „наша“ замена исказа с оваквим деловима код оних који сматрају да није добро употребљавати гл. *подлежати*.

Од три примера које Маретић наводи у Језичном саветнику за гл. *подлежати* узимам најпре овај: живот народа *подлежи* развоју и промени. И према Маретићу место тога „боље“ је: живот се народа развија и мијења — а то, као што смо видели, значи да тако треба рећи. Ово је најпростији начин замене израза с гл. *подлежати*: од самог тог глагола није остало ни трага, а предикати у оваквој реченици постали су глаголи који одговарају његовим допунским именицама. Али ја мислим да се тиме не исказује потпуно исто оно што се садржи у исказу који има гл. *подлежати*. У њему је за овај глагол везана специфична нијанса значења која, у другом случају, недостаје новим глаголским предикатима. Наиме, реченицом: живот народа *подлежи* развоју и промени, одн. личним глаголским обликом у тој реченици одређује се нарочито својство субјекта изражено више у могућности вршења радња означених именицама које допуњују предикатску реч, а ту могућност неизоставно прате и други моменти, као нужност, обавезност и сл. Да то кажем другим, непосредним речима: живот народа је такве природе да се увек може развијати и мењати, а онда и такав да се обавезно мора развијати и мењати. Према томе, глаголом *подлежати* овде се стављају у први ред — ако се тако може рећи — они потенцијални квалитети одређених радња који покрећу њихово остваривање. Међутим у предложеној замени: живот се народа развија и мијења — немамо ништа друго до праву констатацију нечега што се, као већ дато на основу нашег сазнања и искуства, реализује у сваком тренутку. Дакле, ова два неједнака језичка облика којима се даје иста вредност исказа разликују се по смислу довољно јасно један од другога, тако да између њих не може никако стајати знак једнакости.

Ево уз ово још два примера. У реченици: Све животне намирнице, које *подлеже* квару, морају се чувати у нарочитим коморницама од мува... (Ново санитарско законодавство књ. I, Београд 1924, 392) — реч је о таквим намирницама које се могу покварити, на којима се може лако појавити квар, наравно, под стварним условима који ће то стање изазвати; а такви се услови код њих претпостављају много пре него код неких других намирница. Краће речено: ту се мисли на покварљиве намирнице. А ако би се релативна реченица узела у облику: [намирнице] које се *кваре*... — онда би се тиме та негативна особина истицала као већ готов факат. — Или у примеру: Обично се говори да су све изворске воде врло добре, беспрекорне. Међутим, и оне *подлеже* неким променама које утичу на њихову каквоћу (Јов. М. Жујовић, Извори и бунари, Београд 1931, 17) — синтагмом *подлеже* неким променама износи се својство изворских вода, такође негативно, које се састоји истовремено и у могућности и у нужности њиховог мењања у неким извесним случајевима. Ако би се то заменило реченицом: и изворске се воде понекад *мењају* — њоме би се само непосредно саопштавала једна истина научном анализом утврђена; и ништа више.

Да израз с гл. *подлежати* и њему одговарајући без тог глагола нису исто показује овај пример, правописно одавно застарео, у коме имамо и једно и друго: Кафа и друга фина пића *не подлеже* таксирању полицајне власти, него та пића таксира сам кафеџија... (Додатак књ уредби о меанама... Београд 1864, 1). Првом реченицом, с гл. *подлежати*, писац уредбе, у облику законског прописа, ставља до знања да означене предмете није потребно да таксира полицајска власт, да их она не мора таксирати, да она није обавезна то да чини. У другој реченици, без овог глагола, од свега тога нема ништа, већ се само прописује вршење радње гл. *таксирају* од стране одређеног лица (од кафеџије). Дакле, оно што је писац имао да каже није било у његовим мислима једнако, и зато је, сасвим правилно, он то изразио и неједнаким језичким средствима.

Прелазим сада на други, одн. први! Маретићев пример: промјена тога закона *подлежи* одобрењу скупштине. Маретић

ово замењује нешто друкчије: промјену тога закона треба да одобри скупштина. И то је тачно. Али и овде у семантици гл. *подлежати* долази у обзир и други елеменат, не само потреба за „одобрењем“; а то је опет обавезност или морање да се дотична радња изврши. Јер законска одредба у којој је овај глагол може имати у исто време и смисао да „промену тога закона мора да одобри скупштина“, да „обавезно одобрава скупштина“ и сл. Према томе, у горњој замени дато је само једно потенцијално значење гл. *подлежати*, што у одређеном тренутку и није могућно дати више јер наша реч садржи само толико. Слично је и с Кошутиневим примером о одлуци другог суда који би, према оригиналу, могао да гласи и:... други суд мора о том да одлучи, други суд је надлежан да о том донесе одлуку и сл. Исто је и у примеру: Надзору *подлежи* цело пословање управних судова (Закон о пословном реду у Државном савету и управним судовима св. 139, 1930, 34) — тј. може ово значити да пословање управних судова треба надзиравати, а у исто време и да се мора над њим вршити радња надзиравања.

И најзад, Маретић има и овај пример: његово поштење не *подлежи* сумњи, место којег он тражи као „боље“: о његову поштењу не може се сумњати. Кошутин, у сличном изразу, видели смо, глаголским обликом *нема* одриче постојаност сумње (о том *нема* сумње). Маретићева је замена свакако вернија и ближа смислу израза с гл. *подлежати*. Али, с друге стране, она није довољна да искаже све што се у том смислу садржи. Јер реченица с овим глаголом не значи једино могућност, одн. немогућност; она може исто тако да значи и ово: у његово поштење не треба сумњати. Све ово још је изразитије ако у њој нема негације: његово поштење *подлежи* сумњи — у његово поштење може се (треба) сумњати.

Да сада сведем и уопштим све што је доведе речено о употреби и значењу гл. *подлежати*.

Они који су мишљења да у нашем језику не треба употребљавати гл. *подлежати* — јер је то страна реч која се може заменити — избацују га из реченице на тај начин

што за њен предикат узимају глагол који је у допунској именици или што таквом глаголу додају још и глаголску реч са значењем могућности или потребе да се његова радња врши одн. изврши. Притом се реченични облик мења не само у оном делу где је предикат: у пасивним реченицама субјектска реч може бити предмет који трпи радњу новог предиката, затим, доста често, постаје граматички објекат у акузативу или се нађе према предикату у каквом другом тесном синтаксичком односу. Таква наизглед формална измена структуре реченице, извршена у већој или мањој мери, не мора бити од неког значаја, иако је познато да је једну страну реч теже превести ако се њено значење мора описивати него кад у дотичном језику она има одређену замену у једној речи. Али се уз оно што је битно и одлучујуће у овом случају може и то узети у обзир. А битна је ствар овде у томе што свака замена израза с гл. *подлежати* не одговара у потпуности ономе што се самим њим казује. Јер значење овога глагола такве је природе да га увек одређује његова стална веза с именицом којом се допуњује — у односу на појам који је у субјекту. И као што показује горња анализа примера, у истој реченичној конструкцији његову семантику претстављају у главном два елемента; то су: „може” и „треба” или „треба¹” и „мора”. Дакле, узето скупа, глаголом *подлежати* се у различитим реченицама може исказивати могућност, потреба и нужност да се врши или изврши главна радња у исказу. Ма како да заменимо овај глагол, ми можемо тиме изразити само један од та три елемента, а каткад и ниједан. А они у суштини нису једнаки иако се њихови појмови додирују па чак се и међусобно условљавају. Када се ти елементи узму одвојено, онда су они довољно разграничени и сваки од њих само са своје стране одређује оно на што се односи. Међутим, употребом гл. *подлежати* они су, увек заједно по два, у датом тренутку, тако сједињени да означавају нарочито својство субјектског појма које се тако исказује непосредно и потпуно. Све ово значи да се у специјалној, сложеној семантици гл. *подлежати* крије језичка потреба за њим и да је он, према томе, прихваћен као израз такве потребе. С друге стране,

и сам његов склоп је имао притом свога удела. Иако нам је овај глагол дошао са стране, он је, као што видимо, таквога састава да су оба његова дела (*под* и *лежати*) потпуно и наше речи, тако да се од почетка није много осећао као позајмљеница. Ништа није сметало што се код нас узимао у значењу које тим деловима у конкретном смислу не одговара. На тај начин постојали су сви услови да се гл. *подлежати* задржи у нашем језику. И он је у њему остао, развијао се и стекао је пуно право на употребу: Зато га, по моме мишљењу, не можемо третирати као реч која нам је сувишна и непотребна. То, с језичке тачке гледишта, не би било исправно. Због тога рад на његовом уклањању не доводи ни до каквог успеха.

Да видимо сада како на материјалу стоји с употребом овог глагола у нашем књижевном језику. Ја сам се за то користио лексикографском грађом Института за српски језик САН. Оно што у њеном материјалу одмах пада у очи јесте то да се гл. *подлежати* употребљава највише у презенту 3 лица једнине и множине, какви су и сви примери горе анализирани. Чак се може рећи да је врло незнатан број примера за друга лица презента и за друге глаголске облике. Нема сумње да то претставља, у приличној мери, ограниченост употребе овог глагола, која на тај начин постаје донекле устаљена, тако да његова спојеност с именицом у дативу за коју је увек везан даје читавој реченици више или мање карактер израза. Из поменуте грађе ја наводим овде само један део примера и то за најчешћу употребу ове речи:

Пошто прочита предложим вопрос да ли онај који престане бити чиновником, може задржати чиновничка права, као да данак не плаћа на главу, да не *подлежи* плаћању обштински приреза, давању кулука итд. (Записи Јеврема Грујића књ. I, Београд 1922, 147); — Сам овај акт нисам могао наћи...; али факт не *подлежи* сумњи (М. Ђ. Милићевић, Школе у Србији, Београд 1868, 6); — Поменув то унапред, прелазим одмах на књигу која *подлежи* критици... (И. Руварац, Зборник Илариона Руварца, Београд 1934, 92); — Хајдук, као

сваки човек, доноси собом извесне особине на свет и *Подлежи* утицајима средине... (Бранково коло 1898, 189); — Тек два века позније је Константин Порфирогенит описао овај догађај; али је и он... доста непоуздан и *Подлежи* утицају средине... (Др Каменко Суботић, Цар Ираклије, Бранково коло 1898, 1271); — По томе теорије и науке као производ радње интелекта делују само на ум и саме појмове о стварима мењају, док све друго раније од појмова не *Подлежи* упливу ума (Бож. Кнежевић, Пропорција у историји, Београд 1901, 116); — Е кад је тако и кад то не *Подлежи* никаквој сумњи вашој, онда дѣ ти одговори... (Лазар Комарчић, Једна угашена звезда, Београд 1902, 96); — Интересно је, међутим, поменути да они мрави који ратују да заробе доста туђинаца, па да као паразити живе на рачун заробљеника, да ти готовани *Подлеже* опадању и разитку (Јов. М. Жујовић, Борба за живот и узајамност код животиња, Београд 1911, 31); — Кад би овај човек носио у руци какву кутију, ту би му кутију отворили и наплатили би му царину на све оне предмете који *Подлеже* плаћању (Вагнер, Кроз живот, с франц. превео Влад. Т. Спасојевић, Београд 1914, 129); — ... Реч је о једној мртворођеној комедији које се један и други одричу и бацају један на другог. Граф: У праву су обоје, не *Подлежи* суђењу (Бомарше, Фигарова женидба, превео Милан Грол, СКЗ 189, 1925, 105); — Зачињавање духовних лица *Подлежи* такође подсецању косе... (Др Сима Тројановић, Главна обележја српског народа, Гл. Етн. музеја у Београду, књ. I, 1926, 60); — Да би ово дисконтирање цена у корист потрошача ... могли детаљисти користити, морали би се прилагодити једном стандардизираном рачуноводству које *Подлежи* инспекцији (Никола Ђоновић, Савремени економски проблеми, Београд 1933, 91).

Овај се глагол много чешће појављује у текстовима закона, разних одредаба, прописа и правила. На пример:

При сравњивању монета мора се пазити на разне измене, којима монете *подлеже* (М. Миловук, Начела

науке о трговини, Београд 1861, 16); — Апелационий судъ гледаће *подлежи* ли дело његовомъ расматрању, па ако не *подлежи*, вратиће га суду... (Законикъ о поступку судскомъ, Београд 1865, 99); — Жљезде ... *подлеже* оној истој промени као и инфилтрати (Правило о мерама предохране..., Београд 1880, 20); — Овде [се] не каже да решење надзорне власти постаје извршно, пошто *подлежи* расматрању (Народна скупштина 1890, 217); — Војни чиновници ... *подлеже* пресудама војних закона (Нар. скупштина 1890, 257); — [Служба контрактуалног чиновника и дневничара престаје:]... ако *подлежи* плаћању војнице па је није платио (Закон о чиновницима..., пето изд. 1928, 201); — Бановински буџет *подлежи* сагласном одобрењу Министра просвете... (Закон о народним школама, Београд 1930, 67). — Исто тако гл. *подлежати* среће се чешће и у реченицама датим у таквој стилизацији. То није потребно потврђивати примерима.

На основу наведених примера може се закључити да се гл. *подлежати*, у значењу о коме је овде реч, употребљава у нашем савременом књижевном језику од половине прошлог века, тј. од самог почетка епохе његова развитка. У том смислу треба примити Маретићеву констатацију, дату у историском речнику Југ. акад. (s. v. *подлежати*) — да је у новије време узет из руског језика и да „књижевници новијега времена пишу на пр. његово поштење не *подлежи* никаквој сумњи (тј. не може се о њему сумњати)“. И, као што показују горњи примери, гл. *подлежати* за све време живи у језику наших књижевних и других културних радника, и данас га, не ретко, чујемо и у говорном језику.

Што се тиче ранијег времена, сасвим је јасно да је овог глагола било у употреби код нас кад нам је писмени језик био рускоцрквени (исп. пример нађен и забележен код Зах. Орфелина: „... а нижиће [вино] лежећи на дрождины... *подлежи*ћ различному поквареню.“ — Искусный подрумаръ 1783, 197), као и после кад је завладао „славеносербски“ језик. Од старијих наших речника, у Делабелину талијанско-латинско-илірском речнику (Венеција 1728) налази се партицип

podlexeechi, chja, chje који одговара талијанском *chi giace sotto* и латинском *subjacens* (= који лежи под); али, по речима Маретићевим (Рј. ЈАк., s. v. *подлежашти*), лексикограф је сам начинио овај облик с имперфективним глаголским значењем; исп. на истом месту *palexeechi, chja, chje* за тал. *chi giace sopra* и лат. *supercubans*. Код Ј. Стулића, у његову Рјечосложју илирско-талијанско-латинском (част друга, раздијељак други, Дубровник 1806) има гл. *podlexati* (тал. *soggiacere*) с ознаком „lex. г.“, што значи да га је писац узео непосредно из каквог руског речника, само му је дао погрешан облик презента (*podlexam*).

У речницима савременог књижевног језика стање је овакво. Глагола *подлежашти* нема у Вукову Српском рјечнику. То је сасвим разумљиво, јер су у њему речи из народног језика, а ова је реч књишког порекла. Она је и до данас остала ограничена само на књижевни језик. Иако има дугу употребу, она још увек није изразито продрла и у народни језик. Исто тако јасно је што је нема ни код Броз-Ивековића, јер је њихов Рјечник „у ствари Вуков речник допуњен фразеолошким материјалом из Вука и Даничића“. Али зато гл. *подлежашти* налазимо у Српскохрватско-немачком речнику Ристића и Кангрге (1928), где су се нашле речи нашег народног језика, углавном на екавској територији, у који састављачи „убрајају и градски, нарочито београдски саобраћајни и књижевни језик“. Има га и код Л. Бакотића, у његову Речнику српскохрватског књижевног језика (1936). Бакотић наводи, за „фигуративну“ употребу гл. *подлежашти*, најубичајенији израз: то не *подлежи* никаквој сумњи — и изједначује га с изразом: не може се посумњати у то. Али он се ту могао угледати на сличну замену код других јер то не чини с осталим примерима. А онда — богат материјал који пружа поменута лексикографска грађа, прикупљена за будући велики речник савременог српскохрватског језика, показује распрострањеност употребе овог глагола, а тиме и његово сигурно и пуноправно место у једном таквом речнику.

Одавде се види да гл. *подлежашти* чини данас саставни део речничког блага нашег књижевног језика.

А сад нешто о његовом виду. Маретић у Језичном савјетнику вели да је овај глагол и зато рђав „што га писци

узимају као имперфективан, а доиста би морао бити перфективан, као што су глаголи: одлежати, полежати, залежати се“, а у Рј. ЈАк. (обрада Маретићева) стоји: „да *подлежати* у нас употребљава народ, био би то пф. глагол“. Истина је да се склоп овог глагола (под-лежати) не слаже с његовим видом: у нашем су језику глаголи сложени од префикса и трајног глагола по виду перфективни. Зато је Бакотић, поводећи се, очигледно, само за спољашњом страном гл. *подлежати*, и ставио да је перфективног вида. Међутим, то не потврђују примери које одмах за тим наводи, а и не могу потврђивати, јер је стварно значење овог глагола имперфективно; према томе и глаголски вид мора бити такав. Исту је грешку за гл. *подлежати* у словеначком језику учинио и Антон Јанежич у свом словеначко-немачком речнику (Slovensko-nemški slovar, v Celovci 1893, s. v. podležati). Ми смо из руског језика одавно примили овај глагол с имперфективним значењем (у речнику Вл. Даља (1907) он значи: подвергаться, подчиняться, подпадать; надлежать, слѣдовать, быть долгну, надобну; у Ушаковљеви (1939): быть обязанным, должным, подвергаться чему-н). У њему, тј. у руском, има више таквих глагола — код којих би се по облику очекивао перфективни вид, а они су међутим имперфективни (в. Рад. Кошутић, Руска граматика II 1914, 252—253). То су, према Кошутићу, црквене речи или су према таквим речима начињене. Међу њима је, као што смо у почетку изнели, и гл. *подлежати*. Зато га налазимо и у речнику И. И. Срезњевског (Материјалы для словаря древне-русского языка... 1902, т. II, s. v. *подлежати*) у коме има више значења: лежать ниже, находится внизу, предлежать, быть близко; подвергаться; подчиняться; быть подвластнымъ; быть предметомъ мысли или рѣчи. Дакле, значења су му и у старом руском писменом језику имперфективна.

У нашем језику гл. *подлежати* је, поред тога што нам је дошао са стране као глагол имперфективног вида, ступио у видски однос с глаголом *подлећи* који је перфективан („лећи под што“, Рј. ЈАк.). Овај глагол међу пренесеним значењима има и значење *пошпастити* (у Рј. ЈАк.: Завадила се јача браства, а слабија *подлегла* јарму, Љубиша; — Прије

него сам се усудио под оволики трошак *подлећи*, Вук), а гл. *подлежашти* има и такво значење и у руском језику и код нас. На пример:

За све те грехе наш по Христу брат *подлежи* суду онога сабора (Милићевић, Рј.ЈАк.); — ... Одлуке васионских сабора биле [су] непромјенљиве нити су икаквој ма чијој апелацији *подлежале* (Н. Милаш, Правда православне цркве II, Задар 1878, 56); — ... Велика маса друштва ... живи само природним животом, те се покорава и *подлежи* само природи и њеним законима (Б. Кнежевић, Пропорција у историји, Београд 1901, 245); — Да ли је власт ... могла брзо да обустави ову пуцњаву ... може, можда, *подлежашти* спору (Ст. Протић, Одломци из уставне и народне борбе у Србији, Београд 1911, 124).

С друге стране, од перфективног глагола *подлећи* саграђен је учестали гл. *подлегаши* (као што је, на пример, *пошпадаши* постало од *пошпасши*). Овог глагола нема ни код Вука ни код Броз-Ивековића, а у Рј. ЈАк. за њега се вели (Маретић) да је по виду имперфективан према перфективном *подлећи* и наводе се примери за два значења која овом глаголу одговарају (у правом смислу и у пренесеном = *пошпадаши*). Ова два глагола, *подлећи* и *подлегаши*, врло се често употребљавају у значењу „бити савладан“ (на пример: *подлегне* оспичама, бити слаб и *подлегаши* тузи) — што се осуђује као германизам. За нас је међутим овде важно друго; наиме, употреба гл. *подлегаши* место горње употребе гл. *подлежашти*.¹⁾ Она није ретка и ја бих рекао да је многим она ближа. Да дам ва то неколико примера:

Истина: да добра лирска песма мора бити јасна и емотивна, не *подлеже* дискусији (С. Пандуровић, Разговори о књижевности I, Београд 1927, 126); — Држављанин, неспособан за личну службу, *подлеже* плаћању војнице... (Закон о устројству војске и морнарице 1930, 14); — ... При улазу у варош трошарински чиновници

¹⁾ У чешком језику руском глаголу *подлежашть* одговара гл. *podlehati*, као и у пољском: *подлежашь* — *podlegać, ulegać*.

прегледају кола да виде носите ли шта што *подлеже* трошарини [тј. плаћању трошарине — Б. М.] (Бран. Нушић, Девет-сто петнаеста I, Сабр. дела IX, Београд 1931, 76); — За филмове који *подлежу* цензури Државна филмска централа... уноси своју потврду у цензурну књигу... (Југосл. филмски алманах 1933, 151); — Не сме се извозити [„ранка“ шљива] у сувише зрелом стању, јер лако и брзо *подлеже* квару (Селјачки буквар 1937, 21); — Са вршидбом треба пожурити, јер главице и саме лако упијају влагу и *подлежу* буђављењу (Селјачки буквар 1938, 19); — Вршак тона *подлеже* далекосежним променама (Б. Милетић, Основи фонетике српског језика, Београд 1952, 74); — Али ако се зна да језик *подлеже* сталној промени... — није искључено да ће и именица *доба*... у прилошким изразима постати прави прилог... (Срб. Ковачевић, НЈ н. с. књ. II св. 7—10, 254).

Као што видимо, ова се два глагола, *подлежати* и *подлегаћи*, употребљавају са истим значењем и у истој реченичној ситуацији — у тесној синтаксичкој повезаности с именицом у дативу добивеном обично од глагола. Нема никакве сумње да је до тога довела њихова семантичка подударност: и један и други имају значење „потпадати чему“, које се даље развило у „бити подложен чему“, а ово лежи у основи значењу које је горе приказано. Затим, они су и облички врло близу један другом, тако да се лако могу мешати (у презенту: *подлежим: подлежем* поред *подлегам*). Међутим гл. *подлежати* има своје правилне морфолошке облике презента — према другом саставном делу (*лежати-лежим*) и своју одређену употребу у којој се може наћи и *подлегаћи*, као глагол домаћег порекла.

Б. Милановић

О ДОПУСНОМ ЗНАЧЕЊУ СВЕЗИЦЕ *И* И РЕЧИ *ИЈЕДАН*, *ИМАЛО*, *ИКО* И СЛ.

Било би можда претерано рећи да су свезице пасторчићи наше граматике. Али је несумњиво тачно то да ванредно богатом и сложеном сплету свезичне семантике, како у историском развоју тако и у савременом пресеку језика, није поклоњена она пажња коју то питање заслужује. Проучавање кретања, гранања свезичних значења било би за синтаксу врло занимљив и захвалан задатак.

На овом месту задржаћу се на допусној употреби свезици *и* и њеном повезивању са речима *један* и *мало*, *сако*, *какав*, *који* итд. — у нове речи с допусним значењем: *иједан*, *имало*, *ико*, *икакав*, *икоји* и сл. Постоје, наиме, извесна колебања у писању и у говору која су у вези с тим речима: да ли треба писати *и мало*; *и један* или *имало*, *иједан* (у концесивном значењу); да ли треба говорити: *од икога* или *и од кога*.

Прво — о развоју значења свезице *и* од обичног саставног значења до концесивности.

Свезица *и*, као што је то добро познато, служи у савременом језику углавном за везивање, али и за истицање. До друге службе долази семантичком еволуцијом из прве. Покушајмо да то објаснимо. Узмимо најобичнији пример; ми кажемо: *И* најниже животињске врсте имају осећај додира. Нама је јасно да је овде подмет истакнути део реченице, да на њему лежи реченични нагласак. Целокупно значење ове реченице указује на то да субјекат није оно што је обично и добро познато, већ нешто ново и интересантно; зна се да више животињске врсте имају развијен осећај додира, а овде се износи да и оне најниже, чак и оне, показују исту особину. Којим је формалним моментом исказано то истицање подмета?

Ми овде налазимо свезицу *и*, обичну саставну свезицу, која је примила на себе функцију истицања, која, дакле, овде сама значи *чак и* (Чак и најниже животињске врсте имају осећај додира). Како је дошло до такве употребе једне саставне свезице можемо лако погодити. Измена значења врши се у таквим сложеним реченицама где љу међуреченичној вези постоји и саставно и истицајно значење; напр.: Све ове разноврсне, високо развијене, средње развијене *и најниже* животињске врсте имају осећај додира. У свезици *и* остаје то тако стечено значење истицања које она после односи даље, у друге реченице.

Истицање садржи у себи различне нијансе које се јављају зависно од целокупне ситуације. У горњој реченици свезица *и* има значење сродно свезици *чак*, и може сама заменити везу *чак и*, као што смо већ казали. Имамо, међутим, и друкчији пример: Ја сам се томе колачу *и* надао (Баталака, Историја српског устанка II, Бгд 1898, 590). И овде се истиче реч уз коју стоји *и* — глагол *надаши се*. А да ли овде *и* значи *чак* или нешто друго? Ако је значење ово: Ја сам слутио нешто; ја сам се томе колачу (тј. непријатности) и надао, али је изненађење ипак испало исувише велико — онда *и* значи *чак*. Ако се мисли овако: Ја сам се томе колачу и надао, али тако рђавом исходу никако — онда се *и* осећа као *додуше*, *још и* или сл. Међу разним преливима значења који се појављују приликом употребе појачајног *и* јавља се и допусна нијанса: Волим чути *и* да ми болује, нег' да с другом драгом ашикује (Вук, Н. пј. I, 267). Свезица *и* има овде такође значење *чак*, али у резултату опште реченичне семантике добива и значење *макар*. С друге стране, кад погледамо наш први пример, ми констатујемо да ту *и* не значи *макар*, тј. немогућно је извршити замену па рећи: Макар најниже животињске врсте имају..., али допусно значење већ лежи скривено и овде, што се види када се иста мисао искаже нешто друкчије: Све животињске врсте, макар то биле и најниже, имају осећај додира.

Као што се види, свеза *и* у разним реченицама, у разним уобличењима мисли, прима у себе концесивно значење и постаје концесивна свеза. Иако се она не наводи као таква

у нашим граматицама, довољно је изнети неколико примера да се покаже да је она збиља то у извесним приликама: Боље је о свој астал *и* лош него о туђ богат нож отирати (Вук, Н. посл.); Од крмка је корисно *и* длаку ишчупати (Капетановић — Љубушак, Народно благо, Сарајево 1888, 342); Боља је *и* мршава погодба него претила парница (Вл. Ђорђевић, Марв. лекар, Крагујевац 1898, 330).

Да бисмо разумели повезивање концесивног *и* с неким заменицама и прилозима, морамо истаћи још нешто. У допусним конструкцијама (било да се ради о целим реченицама, било само о синтагмама) појављују се две могућности. Може се, прво, допуштати нешто веће одн. мање, јаче, одн. слабије, боље, одн. горе од обичнога; па да се ипак догоди оно што би се утолико пре догодило када би мера, онаква каква је, била обична. Ево примера за то: Нигде се у нашој историографској литератури не може наћи комплекс који би дао *и* бледу... слику... митолошког живота (Агатоновић, Слов. митологија, Бгд 1904, III). Пристаје се *и* на бледу (тј. слабију од осредње) слику, али се ни она не налази; тим пре се не би нашло ништа ако би се поставио виши захтев — једна пристојна, ваљано документована слика. Или: Хвала Богу кад сам дочекао да их *и* овако видим наштампане (Вук, Н. Пј. 1, XIII); пример је из РЈА (обрада свезе *и*), где се правилно тумачи да реч *овако* значи овде нешто „мало“ иако сама по себи она нема то значење. Реч коју обухвата допуштање не мора увек значити нешто „мало, слабо“ како то мисли РЈА (III, 762). Може се јавити и супротан случај: *И* да ми се добро плати, нећу да продам ову књигу“.

То значење неког слабије или јаче израженог квалитета иде и до другог, до суперлативског значења, исказаног опет на различне начине. Пример из Вука: За мене [he] бити велика радост, ако будем могао *и* најмање бити у помоћи (Писма Платону Атанацковићу, Беч 1845, 14). Пример из М. Ђ. Милићевића: Ако бисмо *и* за тренутак погледали у сунце... ми после тога... не бисмо могли видети готово ништа (Физиологија и Хигијена, Бгд 1878, 142); тренутак овде значи „најмањи“ делић времена. Или: То изумевање [штампа] пада баш у

нестадак [sic] и последње сенке државне самосталности (Ј. Бошковић, Списи II, Бгд 1888, 174).

У овим значењима свезица *и* се често везује за поједине, одређене речи, чинећи с њима све више једну целину.

* * *

Историски врло рано (још у првој половини 13-ог века, в. Даничићев Рјечник из књижевних старина I, 386) спаја се концесивно *и* са речју *један*, која у ту везу улази у значењу *један једини*, дакле у значењу нечег сведеног на крајњу, на најмању меру. Та веза је и данас веома обична у нашем језику. Треба даље имати на уму да када се речи *и* и *један* нађу једна поред друге са јединством значења, то значење може развијати извесне семантичке нијансе. Нова реч *иједан* може да значи само *макар један једини*, као у овим примерима (са неисправним растављеним писањем): Он пада у време много старије, но што је нога *и једног* Бугарина ступила у Македонију (Т. Ђорђевић, Македонија, Панчево 1920, 48); Менај није имао снаге да прозбори *и једну* реч (Венац књ. X, Бгд 1925, 325). У оваквом значењу свеза *и* и број *један* пишу се доста често растављено, јер се још увек у језичком осећању издваја семантика и једне и друге речи. Још већа сливеност јавља се онда када веза *и + један* почиње значити *било који, макар који*, што је разуме се, врло блиско значењу *макар један једини* и што се и не може увек тачно издвојити. Напр: То је много више него што је *иједан* учитељ учинио за свога ученика (А. Белић, Вук и Даничић, Бгд 1947, 88). Треба, међутим, имати у виду да је и у првом и у другом случају постигнуто довољно јединство значења за састављено писање, и према томе *иједан* — кад значи оно о чему смо овде говорили — ваља увек писати као једну реч.

Свезица *и* стоји и са сродним речима: *једини, једаншћ*. Да ратујемо, док нас *и једина* траје (Ж. Дачић, С Брегалнице и Вардара, Бгд 1913, 59); растављено писање је исправно јер за састављање тих двеју речи нема још довољно разлога — просто стога што ова веза у говору није уобичајена, што не претставља у језику устаљену целину. Учинила [се]...

љепша него *иједанпуш* откако је гледаш (Л. Перковић, Новеле, Згб 1935, 87); *и* је правилно састављено са *један а један* правилно са *пуш*, тако да је пример написан исправно.

Сличан је случај са спајањем допусног *и* и прилога *мало*. Када се каже *имало*, реч *мало* се ту осећа исто тако „суперлативски“, тј. као *најмање*. Срастање је такође старо, о чему сведочи РЈА (у једном делу из XVI-ог в. и касније има примера с очигледним јединством значења тих двеју речи иако се оне у старијој књижевности пишу махом растављено). Додуше акценатске прилике код овог прилога¹⁾ сведоче о томе да је он настао касније него *игде*; али релативна новина према *игде* још није доказ да је реч уопште нова у језику. Овде је постигнута семантичка и акценатска целина и те две речи треба писати састављено. Добро је написана реч *имало* у овим примерима: Сва ова стабла расту у вис, ако им је мјесто *имало* повољно (Шулек, Користи и гајење шума, Згб 1866, 163); Снажна [је] али без *имало* сувишнога (С. Матавуљ, Приморска обличја, Н. Сад 1899, 144). Према данашњем правопису нетачно је написан овај пример: Јер богме, ако је *и мало* био на гласу онај, који је починио лупештину, морао је то... заплатити коцем' или конопцем (Л. Грђић — Бјелокосић, Из народа и о народу I, Мостар, 221). До одвајања *и* и *мало* долази у писању каткада и данас, вероватно због тога што се веза понекад изговара са нарочитим наглашавањем речи *мало*, тј. као *и мдло*, ради већег истицања оног значења *најмање* које лежи у *мало*. Растављено писање тих двеју речи у овом значењу, ма какви семантички призвучи били у питању, ипак је неоправдано.

* * *

У сличној функцији стоји свезица *и* и у тзв. општим заменицама 'одн. прилозима где је други саставни део упитно-односна заменица или прилог. Да набројим прво те опште заменице и прилоге који се могу наћи по нашим речницима и код писаца. То су: *ико*, *ишта* (*ишто*), *икакав* (*икакв*), *икако*, *икојд*, *ичијд*, *иколикв*, *иколико* (*иколицкв*, *иколицко*), *икад*(а),

¹⁾ Од *и мдло* постало је *имало* а не *и мало*, као *игде* од *и гдѣ*.

йкуд(а), йкамо, йгде, йгдје, йгда. Као мање више дијалекатске речи могу се навести још: *йкаков, йкав, йки, йко-јакџ, йгђе, йђе, йгди, йгдарицџ, йчесов, йчигов.* Засебно стоји *йоле* са варијантама *йоље, йолке, йолицџ*; архаично је *иколи*; осим тога у старом језику и у данашњим дијалектима могу се наћи неке од тих речи проширене на крају партикулом *р* или *ре*.

Поставља се питање — како су ушле у те новостворене целине заменице одн. прилози *који, какав, где* и др., не много слични по значењима речима *један* и *мало*. Ако речи *један* и *мало* могу имати значење нечег сведеног на крајњу меру — значење које се често јавља и иначе у концесивним реченицама — чега сродног има између тога и наведених заменица и прилога? Треба имати на уму да све просте заменице, одн. прилози, што долазе овде у обзир имају тројако значење: упитно, односно и неодређено. Они улазе у нове концесивне сложенице с неодређеним значењем (не с упитним, како мисли РЈА).

Неодређени прилог *кад* (узмимо њега као пример), док стоји самостално, значи *некад, када било*. Међутим ступајући у везу *икад*, он модификује своје значење свдећи га било на значење неке ређе могућности, било на значење *један једини* *пуш*, дакле на нешто „крајње“, са даљим преливима тога значења (јављају се, дакле, обе могућности о којима је напред било говора). У следећим примерима *икад* има прво значење, тј. *кадикад, йонекад, бар некад, још и некад*: Из ропства *и кад* [неисправно растављено писање!] а из гроба *никад* (Вук, Н. Посл.); Робом *и кад* [!] а гробом *никад* (Исто); Болујући *и кад* [!] ће ми доћи, | Ашикујућ' *никад* ни до в'јека (Вук, Н. Пј. I, 268). Друго, „суперлативско“ значење прилога *кад* у вези *икад* налазимо у сасвим обичним нашим реченицама: Ако се *икад* будеш сетио ове куће (тј. макар једном или било кад), *ти се сети и мене*.

Исти је случај са прилогом *колико*: Како ћу ти јадовати, | Родитеље разговарат'? | 'Оца м'огу *иколико* [д'бнекле, бар унеколико], | Мајку јадну *николико* (Н. Шаулић, Српске народне тужбалице I, Бгд 1929, 20) — према: Ако *иколико* (макар и најмање) волиш свој дом, *немој га напуштати*. Исто

то код прилога *икако*: С пушком *икако* [још и некако] — без пушке никако (Р. Чолаковић, Записи из ослободилачког рата II, Сарајево 1948, 26) — према: Кад бисмо *икако* (макар како тешко или било на који начин) могли да набавимо ту књигу, ми бисмо је набавили.

Поводом ових примера — и једног и другог типа — треба опет напоменути да је исправно једино састављено писање набројаних и сличних речи допусног значења.

Спајање *и* са набројаним заменицама и прилозима извршено је такође врло рано. РЈА налази, напр., речи *ишшо*, *икад*, *икако*, *икоји* већ у 16-ом веку, а *игда* чак и у 15-ом (постало, вероватно, у наслону на *нигда*, *свагда*, који су настали раније). Прилози *иоле* и *изумрло иколи*, ооадва такође концесивна, сведоче исто тако о великој старини настајања сличних формација јер су у њихов састав ушле речи којих данас више нема у говору.

Даћу примере из наше књижевности за обичније допусне заменице и прилоге, не задржавајући се на онима који било по облику било по значењу спадају у дијалектизме.

Ја га добро познајем, боље него *ико* (И. Гарашанин, Писма, Зб. за и., ј. и књ. XXI, 129); Тешко да је *ико* тако сретно путовао као ја (Ј. Новић Оточанин, Бршљан 1885, 24); Да са сином *ико* има, мање би ми јада било (Н. Шаулић, Тужбалице 1); погрешно написано: Он то мора знати боље него *и ко* (Ј. Ристић, Писма Ф. Христићу, Зб. за и., ј. и књ. XX, 102).

Ако има *ичег* што те може спасти (Ј. Ј. Змај, Певанија I, Н. Сад 1882, 437); Ја не желим да *ишшо* урадим што ми они не би одобрили (Р. Чолаковић, Записи 23); Прође вас воља *ишша* да упитате (Политика 1951, бр. 13788). Пример за *ишша* са умереним значењем *шша*, које ту значи *колико*: Ако будеш *ишша* честит, неће ти бити зло (Славонија, Зб ЈА XXVI, 115); погрешна су према данашњем правопису ова два примера: Боље је *и шша* него ништа (Вук, Н. Посл.); Кад сам сит *и шша*, нијесам гладан ништа (Исто).

Мучили су... народ горе него *икакав* непријатељ (Ст. Новаковић, Турско Царство, СКЗ 94,120); Лаж [је] да је

икакове војске српске према Турској и било (Баталака 652); неправилно: *Кад је круха и каква*, не бојим се госта никаква (Арсенијевић, Збирка речи из Лике у лексикографској грађи САН).

Размисли се, може ли *икако* Црногорац другојачи бити (Његош, Лажни цар Шћепан, Трст 1851, 104).

Тешко да ће се *икоје* [место]... успоредити са Карловачким Стражиловом (К. Руварац, Скупљени списи I, Н. Сад 1866, 202); Ја не бих рекао да ће *икоји* од нас душом поднијети за оно што се не зна (С. Матавуљ, Из Црне Горе и Приморја, Н. Сад 1888, 42).

Тако му виноград и роди боље него *ичији* (Ј. Ј. Змај 478); Не дај да *ичија* марва штету чини (Ј. Веселиновић, Сељанка, Бгд 1893, 173).

Не налазим да ће вам све рецензије *иколико* помоћи (В. Јагић, Спомени мојега живота I, Пос. изд. СКА XXV, 346); данас би било неисправно: Да ти хајеш *и колико* за ме, ти би једном поручила по ме (Вук, Н. Пј. VI, 162).

Зар сам се ја *икад* шалио с тобом (К. Трифковић, Драм. списи II, СКЗ 18, 133); Јеси л' мајко *икад* млада била? Јеси л' *икад* имала севдаха? Је л' ти мио *икад* туђин био? (Бос. Вила 1892, 139); застарело: Боље је *и кад* него *никад* (Вук, Н. Посл.); Не стоји, да сам ја са њим *и када* ту ствар озбиљно трактирао (Ј. Ристић 211).

Нема трагова... да су Ђирило и Методије *цгде* међу Словенима радили пре, но у Моравској и Панонији (Ј. Бошковић, Писма о књижевности, Н. Сад 1892, 20); према данашњем правопису неисправно: Јел' ово *и гђе* у свијету било да ј' сестра сестру своју заклала (Вук, Н. пј. I, 217). Итд.

О писању ових и сличних речи може се укратко рећи ово. Код старих писаца, цитираних у РЈА, уколико је цитирање поуздано, било је већ и састављеног писања, поред многобројних примера с растављањем. За Вука и Даничића РЈА изричито каже да су те речи писали махом одвојено. Вуков Рјечник (II изд.) даје увек обе варијанте, са растављеним писањем у загради. Код каснијих писаца све више

преовлађује састављање двеју речи у једну, што је у Речнику Ристића - Кангрге доследно спроведено.

* * *

Друго важно питање које се поставља у вези с овим речима јесте — како намештати предлоге уз њих. Да ли их треба стављати испред целе сложене речи допунског значења или између свезе *и*, која би се у том случају писала одвојено, и основне речи? Граматика је раније углавном прописивала уметање предлога (*и од кога, џ са ким*).

„Правопис савременог нашег језика“ д-ра Ј. Вуковића (I део, Сарајево 1952) говори о овоме на стр. 91: „У нашим средишњим говорима и у зависним падежима сасвим су обични облици ових замјеница са неодвојеном рјечцом *и*: од иког, у икакву, пред ичијим итд“. Д-р Вуковић истиче да ни један ни други начин (тј. са предлогом испред целине или са уметнутим предлогом) није необичан и да књижевници пишу и једно и друго, како кад.

Да ово тврђење д-ра Вуковића одиста одговара нашој језичкој стварности сведочи нам књижевна грађа из које ћу дати извештан број примера.

Нашла сам много примера са предлогом испред нерастављене заменице *иједан*. Ево само неколико: [Ја] сам сâм, без *иједне* душе (И. Гарашанин 74); Настаје... страдање, без *иједног* срећног дана (Св. Ранковић, Сеоска учитељица, Бгд 1899, 157); Човек може поднит више од *иједне* бештије (И. Ђипико, За крухом, Н. Сад 1904, 233). Свакако да се може наћи примера и са уметањем предлога између *и* и неког падежа броја *један*; међутим, прегледајући грађу института за језик САН, нисам наишла на такве случајеве.

За *ико* и *ишта* имамо примера и са уметањем предлога: Најстарији свештеник многобожачки први призна немоћ домаћих богова које целог века служи усрдније *и од кога* (Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић, Историја српског народа II, СКЗ 21, 56); Може ли игда *и* у чему нешто обновљено да буде једнако нечему новому (В. Черина, Јанко Полић Камов, Ријека 1913, 8).

Код заменица *икакав* и *икаки* у књижевности опет преовлађују примери без уметања, иако ии друкчији примери не би били необични: [Младић] јој се љепши учини *од и каква* [неправилно писање!] на овом свијету чоека (Вук, Н. Прип. 151); Постави на њ свето посуђе *без и какве* [!] молитве (Даничић, Писма о служби божјој, Бгд 1867, 344); Ја бих радије путовао по оваквом времену, но *љо икаквом* другом (С. Матавуљ, Уљкоок, СКЗ 75, 124); Може се по онијем крајевима доста чути, особито у пјесмама, и то *без и како* [!] невоље (Вук, Н. Пј. I, 21, у белешци испод текста); Како могу пресуђивати људи који слободно — *без и како* [!] срамоте своје — могу признати да и не знаду шта је књижевност (Даничић, Ситнији списи, Пос. изд. СКА IV, 133); Он је био неспособан *за икаки* културни рад (Т. Остојић, Досијеј Обрадовић у Хопову, Н. Сад 1907, 332).

Код заменице *икоји* обе могућности: [Трајан је био] са свима врлинама а без крајносги *и у којој* (М. Ђ. Милићевић, Разматрања о узроцима величине Римљана..., Бгд 1866, 133); Сваки... Србин плаћа најмање 15 динара непосредне порезе (*без икојих* приреза) (Ст. Новаковић, Двадесет година уставне политике, Бгд 1912, 265); Титова је команда *јача од икоје* (М. Ножинић, Демоња, Згб 1950, 264).

За заменицу *ичији* са предлозима нашла сам примере само с употребом предлога *без*, и то без уметања! [Они] су је по том и ослободили од Турака, *без и чије* [неправилно писање !]... помоћи (Вл. Карић, Србија, Бгд 1887, 272); Хоће да раде *без и чије* [!] помоћи (Ј. Бошковић, Скупљени списи I, Бгд 1887, 4).

И један и други начин стављања предлога толико је уобичајен да ми једва можемо да одредимо неке смернице у употреби. Ипак се ту може указати на један момент.

Споменули смо већ, говорећи о *иједан*, да се у тој речи јављају две нијансе значења: *макар један једини и било који, макар који*. Рекли смо и то да се већа сливеност значења осећа у другом случају него у првом, и да се то, без свесног учешћа онога који пише, огледа понекад у састављеном одн. растављеном писању. Ако погледамо заменице одн. прилоге саграђене са речцом *ма*, запазићемо да ту такође постоји

двојство значења, још јаче испољено, које се види и у опште усвојеном двојакном начину писања и изговарања: у *мако* се значење *билб* ко развило даље, и та реч данас значи *којеко*; *макудѧ* значи *којекуда* и сл. Међутим, растављено писање и изговарање *ма кѧ*, *ма кѧдѧ* означава праву концесивност. У језичкој пракси утврђено је да се говори и пише *ма од кога* ако је та веза концесивног значења (номинатив *ма кѧ*: *Ма од кога да примиш поклон, треба да се захвалиш*), док се *од макога* говори и пише онда ако је одговарајући номинатив *мако*: *Немој да примаш поклоне од макога*.

Код наших заменица и прилога са концесивним и разлика у значењу је нешто друкчија и није толико велика; она се и не може увек тачно повући (в. напред поводом примера за прилоге *икад* и *икако*), те се код заменица не огледа у писању номинатива. Ипак се у косим падежима са предлозима каткада врши диференцијација значења баш помоћу оног места које заузима предлог. Узмимо овакав пример: *Ако и без чије помоћи могу, могу без твоје* — значи отприлике ово: *Ако може да ми се ускрати помоћ макар једног јединог човека, онда то може бити твоја помоћ*. С друге стране: *Ако: без ичије помоћи могу, могу без твоје* — значи: *Ако могу сам, шта ће ми твоја помоћ, тј.: било ко, свеједно ко да дође у обзир за помоћ, он ми није потребан, па ниси потребан ни ти*. Такво разликовање може да се јави код извесних писаца, и примећује се у неким од наших наведених примера. Али су примери по значењу међусобно врло блиски; стога се и у стављању предлога запажа велико колебање. То колебање и немогућност да се донесе одлука о томе шта је правилније води често до тога да се конструкција просто избегава употребом неких других израза (*било ко, макар ко, ко му драго*).

Видимо да су у погледу употребе са предлозима сложене заменице пошле различитим путевима. Код одречних заменица (*нико, ништа, никоји*) предлог стоји искључиво између *ни* и основне заменице: *ни од кога, ни са чиме, ни у којем*. Код допусних заменица сложених са речцом *ма* јављају се два јасно издвојена семантичка прелива, и зависно од њих одређује се место предлога. Што се тиче заменица сложе-

них са допусним *и*, скорија језичка будућност показује да ли ће код њих доћи до изражаја слична тенденција као код заменица са *ма* — да место предлога буде зависно од извесних нијанса у значењу — или ће се предлози одредити за место испред концесивног *и*, за шта у данашњем разговорном језику има доста наговештаја.

И. Грицкаш

О ТРАНСКРИБОВАЊУ ЛАТИНСКИХ ИМЕНИЦА У МЕДИЦИНСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Ма колико се трудили да у српском медицинском језику избегавамо стране речи, ма колико наш језик био богат (богатији него што нам то изгледа) у погодним изразима за многе медицинске појмове, ипак остаје још доста велики број појмова за које морамо у своме језику да задржимо транскрибоване, па чак и транслитероване облике латинских, одн. грчких речи. Кад кажемо „морамо“, онда то значи да ћемо то чинити само кад не можемо наћи погодну српску реч, тј. кад се туђица никако не може избећи. Али то ни у ком случају не сме да слаби наш напор да у највећој мери штитимо чистоту свога језика. Наши лекари морају да буду свесни тога и да свој језик најбрижљивије чисте од непотребних туђица, а кад их употребљавају, да то чине на најбољи начин.

Сложеност медицинске терминологије лежи, пре свега, у томе што усвојени латински термини потичу добрим делом од грчких. Зато се, пре сваког транскрибовања на неки живи, модерни језик (а то важи и за српски), поставља проблем правилног транскрибовања с грчког на латински, проблем који још није у потпуности решен (сем, безмало, у анатомској номенклатури). Треба, значи, једном засвагда утврдити правила по којима се има вршити транскрибовање с грчког на латински¹⁾, јер од тога зависи и правилно транскрибовање с латинског на наш језик, уз претпоставку да ће се латински језик усвојити као језик међународне меди-

---

¹⁾ У том погледу на прво место долази транскрибовање грчког *κ* и дифтонга *ει*, *αι*, *οι*, затим, ковање сложеница, чистих или хибридних (коришћење воминатива или генитива за стварање сложеница, логичан ред саставних делова сложеница итд.).

цинске терминологије. Али то је значајан посао будућности. Очекујући коначне одлуке у том важном међународном договору, а према ономе што је у том погледу досада постигнуто (нарочито у анатомској терминологији), могли бисмо за транскрибовање латинских именица (њих у медицинском језику има највише) још отсад поставити извесна правила, којих се, до доношења јединствене међународне медицинске терминологије, треба држати.

Пре него што бисмо прешли на суштину постављеног питања, морамо претходно да укажемо и на потребу да приликом транскрибовања латинских термина треба полазити првенствено од латинских облика (изворних или транскрибованих с грчког), а никако од транскрибованих облика тих термина с неког другог, живог језика (нарочито француског, немачког и енглеског). Другим речима, треба избегавати транскрибовање транскрипција. Истина, доста је већ усвојених облика који су у наш језик пренесени с немачке транскрипције. То је најчешће случај с латинским именицама женског рода које се завршавају на — as (atis), за чију је транскрипцију у немачком послужила основа чије је крајње а претворено у ä: *морталишеџ* (од Mortalität) за mortalitas, *екстремитшеџ* (од Extremität) за extremitas, *леталишеџ* (од Letalität) за letalitas итд. Али то треба избегавати. Већ неке од таквих именица транскрибујемо додајући њихову корену наш наставак -ност: *вискозност* за viscositas, *адипозност* за adipositas, *пермеабилност* за permeabilitas (уколико се не употреби наша реч *пропусљивост*) и сл. Ово је сасвим у духу нашег језика и то треба вршити гдегод је то могућно. Наш облик *меридијан* за meridies долази од немачког облика Meridian (а овај од латинског придева meridianus).

Кад се претреса питање позајмљивања речи из туђих језика неће, мислим, бити наодмет ако укратко разграничимо појмове *транскрибовања*, *транслитеровања* и *транслашовања* у односу на *превођење*.

Транскрибовање (transcriptio) је уношење речи из једног језика у други, писменима тога језика, прилагођавајући се притом изговору, гласовним променама у духу тога језика (једначење сугласника по звучности, уметање сугласника *ј* и

непостајаног *a* код сугласничких група на крају речи, гу-
 бљење сугласника, додавање наставка за род према сличним
 именима тога језика. Напр.: *абсорпција* за *absorptio*, *пексија*
 за *πῆξις*, *ефекатш* за *effectus*, *спазам* за *spasmus*, *дијареја* за
diarrhoea, *егземплар* за *exemplar* итд.). Транслитеровање
 (*translitteratio*) је преношење речи слово по слово, писменима
 језика у који се преносе, не водећи рачуна о његовим пра-
 вилима, него само о начину изворног писања и изговора
 (напр.: *абсорпцио* за *absorptio*, *пексис* за *πῆξις*, *диареа* за *diar-*
rhoea и сл.). Разуме се, између транскрибовања и транслитеровања
 стоје случајеви где се поједини гласови којих нема у нашем језику,
 пишу писменима наших најближих гласова. У ређим случајевима се
 врши транслатовање (*translatio*) просто преношење у наш језик,
 изворним писменима и правописом, латинских или грчких термина
 или фраза, или речи и фраза из модерних језика, као што су:
per primam, *per diapedesin*, *per os*, *défense*, *flutter*, *a priori*,
glossy-kin и сл. Превођење (*traductio*) је проналажење и употреба
 наше речи уместо стране.

Изгледа нам најкорисније да у овоме случају претресемо
 латинске именице, усвојене у међународном медицинском
 језику, према врстама (деклинацијама) којима припадају. У
 томе излагању видеће се да се при транскрибовању тих именица
 у српском медицинском језику релативно ретко примењује
 правило да се наш облик гради од основе латинске речи
 додавањем наставка за род према духу нашег језика.

У I врсти се налазе, као што је познато, именице жен-
 ског рода на *-a*, *-ia*, *-ea*, *-oea*, као и транслитеровани грчки
 облици женског рода на *-e* и *-es* и мушког рода на *-es* и
-as. Именице на *-a* се уствари транслитерују, јер се наш на-
 ставак за женски род поклапа с латинским: *лиса* за *lyssa*,
струма за *struma*, *сквама* за *squama*, *колега* за *collega* (по
 значењу мушког рода). Именице на *-ia* транскрибују се
 с уметањем на крају речи између *и* и *a* нашег *ј*: *артерија*
 за *arteria*, *анурија* за *anuria*, *аритмија* за *arhythmia* итд. Име-
 нице на *-ea* и *-oea* транскрибују се, исто тако, с уметањем
 у наставку нашег *ј*: *ширеоидеја* за *thyreoidea*, *корнеја* за *cornea*,
наузеја за *nausea*, *дијареја* за *diarrhoea*, *диспнеја* за *dyspnoea*

(ако се не усвоји облик *dyspnoë*), али *линија* за *linea* (под утицајем немачког). Грчке именице усвојене у латинском језику у свом транслитерованом облику, а које се мењају по овој латинској деклинацији, транскрибују се на наш језик на овај начин. Именице женског рода на -e (ген. -es) добивају место тог гласа наставак -а, задржавајући свој род: *систола* за *systole*, *анна* за *аспе*, *флегмона* за *phlegmone*, *диспноа* за *dyspnoë*¹⁾, *дуплоа* за *dyploë*. Код грчких именица мушког рода на -es (ген. -ae) при транскрибовању на наш језик тај се наставак губи и сама основа служи као наш номинатив: *асциџ* за *ascites*, док оне с наставком на -as (ген. -ae) задржавају тај наставак, те цео облик номинатива служи као основа: *псоас* за *psaoas*.

Од именица II врсте следеће именице на -us (по изузетку женског рода): *atomus*, *methodus*, *periodus*, *crystallus*, *catarrhus* при транскрибовању губе свој наставак и постају у нас мушког рода: *атом*, *метод*, *период*, *кристал*, *катардок* у транскрибованим облицима именица на -smus: *рхеуматизмус*, *спазмус*, *тропизмус*, после губитка наставка -us умеће се у основи између *з* и *м* непостојано *а*: *реуматизам*, *спазам*, *шропизам*, али *вигус* (с. р.) задржава свој номинативни наставак, јер би се без тога поклопио с именицом другог значења (*vig*: мушкарац). Именице на -us које би губитком тог наставка постале нејасне задржавају у транскрибовању свој номинативни облик: *бронхус* за *bronchus* (неправилно је *бронхија*), *тифус* за *typhus* итд. Ретки су примери да именице на -us (м. р.) постају женског рода на -а: *алвеола* за *alveolus*. Од именице *сансер* (м. р.) транскрибовани облик се гради од пуног облика номинатива: *канцер*. С именицама ове деклинације на -ит и -иум (с. р.) поступа се врло неуједначено. Код већине наставак -ит, одн. -и (из 2 пад.) губи се и сама основа служи за номинативни облик транскрипције: *екстрактџ* за *extractum*, *ексудатџ* за *exsudatum*, *рецејџ* за *receptum*, *ферментџ* за *fermentum*, *фрагментџ* за *fragmentum*, *инструментџ* за *instrumentum*, *седиментџ* за *sedimentum*, *морфин* за *morphinum*, *кодеин* за *codeinum* (тако се поступа и са свим осталим леко-

¹⁾ У међународној медицинској терминологији постоји још колебање између *dyspnoea* и *dyspnoë*.

вима на -um), *вакцин* за *vaccinum* (неправилно *вакцина*, јер то претставља транслитеровани облик термина за нарочито обољење: *vaccina*). Код неких именица после губитка наставка -um, одн. -i (ген.) између *ct* и *tr* којима се завршава основа, умеће се непостојано *a*: *Продукат* за *productum*, *спектар* за *spectrum*, *центар* за *centrum*. Али ако би губитком наставка -um именица изгубила свој смисао и постала неразумљива, онда тај наставак остаје: *серум* за *serum*. Ретке су именице на -um које се транскрибују с наставком -a, међајући свој род у женски: *гликоза* за *glycosum*, *лактоза* за *lactosum*, *левулоза* за *laevulosum*. Грчке именице на -on остају у целисти: *фармакон* за *pharmacop*, *ганглијон* за *ganglion* (непр. *ганглија*, термин који се се поклапа с обликом у 1 п. мн.: *ganglia*). У транскрибовању именица средњег рода на -ium поступа се врло неуједначено: код неких се тај наставак у транскрибованом облику, без обзира на основу, замењује наставком -ија, при чему именица постаје женског рода: *лабораторија* за *laboratorium* (као *гимназија* за *gymnasium*), *бактерија* за *bacterium*, док се код других тај наставак задржава (уз уметање *j* између *i* и *a* и уз промену ср. рода у мушки): *конзилијум* за *consilium*, *санаторијум* за *sana-torium*, *калијум* за *kalium*, *калцијум* за *calcium* итд., али их има који тај наставак, без опасности по значење, могу да изгубе: *епител* за *epithelium*, *ендотел* за *endothelium*, *миокард* за *myocardium*, *микроскоп* за *microscopium* (слично је и са свим другим инструментима чији се назив свршава на -ium: *офтальмоскоп*, *ларингоскоп*, *ректоскоп*), *везикатор* за *vesicatorium*. Ретке су речи на -ium које при транскрибовању добивају у нас наставак за женски род: *хемисфера* за *hemisphaerium* (под утицајем немачког и француског језика).

Међу именицама III врсте оне на -or (м. р.) задржавају тај наставак: *шумор* за *tumor*, *ликвор* за *liquor*, *флексор* за *flexor* и сл. Именице на -e (м. р.) добивају наставак -а: *етар* за *ether*, *катетар* за *catheter*, *педијатар* за *pediater*. Именице на -ex задржавају тај наставак: *ајекс* за *arex*, *кортекс* за *cortex*. Именице на -as (ген. -atis) транскрибују се, као што смо у почетку споменули, или, по угледу на немачки, на -ет: *екстремитет* за *extremitas*, *морталитет* за *mortalitas*, *лешалитет*

за *tetalitas* и сл., или додавањем, на корен изворне речи, нашег наставка — *ност*: *вискозност* за *viscositas*, *адипозност* за *adipositas*, *иласичност* за *plasticitas*, *еласичност* за *elasticitas* итд. У нас се већ употребљава и *лешалност* уместо *лешалишеш*. Али ако се од корена *екстрем* покуша да се гради транскрибовани облик додатком нашег — *ност* добива се реч *екстремност*, која има сасвим друго значење неголи *екстремишеш*. Од именица женског рода на *-s* оне на *-is* добивају наставак *-за* (ж. р.): *дијагноза* за *diagnosis*, *анамнеза* за *anamnesis*, *доза* за *dosis*, *фаза* за *phasis*, *стаза* за *stasis*, *анастомоза* за *anastamosis*, *парализа* за *paralysis* и сл. Именице на *-itis*, које означавају запаљење, губе из свог наставка *-is* и гласе: *bronхит* за *bronchitis*, *плеурит* за *pleuritis*, *нефрит* за *nephritis*. Истина, неки аутори (претежно хрватски) граде транскрибовани облик тих речи од основе додавањем наставка за женски род: *bronхитида* од *bronchitidis*, *плеуритида* од *pleuritidis* и сл. Тај облик је много дужи. У српском тако поступамо само изузетно при транскрибовању неких именица: *кантарида* од *cantharis*, *-idis*, *карошида* од *carotis*, *-idis*, *парошида* од *parotis*, *-idis*. Од основе се гради и транскрибовани облик *фаланга* од *phalanx*, *-gis*. При транскрибовању на наш језик неке именице, по изузетку мушког рода, добивају тај род било губитком свог наставка *l* п. јд.: *канал* за *canalis*, било транслитерацијом: *хидропс* за *hydrops*, *аншракс* за *anthrax*, *шоракс* за *thoax*, *ларинкс* за *larynx*, *фаринкс* за *pharynx* (уколико се ове две последње речи не преведу нашим речима *гркљан* и *ждрело*). — У овој деклинацији именице средњег рода на *-ma*, *-e*, *-h*, *-en*, *-ar*, *-ur*, *-us*, и *-t* при транскрибовању на наш језик имају различну судбину. Именице на *-ma* (ген. *-atis*) трчког су порекла и транскрибују се, без обзира на њихову основу, или уз губитак крајњег *a*, при чему се средњи род мења у мушки: *симптом* за *symptoma*, *екцем* за *eczema*, *ексантем* за *exanthema*, *хематом* за *haematoma*, *карцином* за *carcinoma*, *едем* за *oedema*, *грам* за *gramma*, и сл., или се крајње *a* задржава, што чини да се средњи род преобрази у женски: *дијафрагма* за *diaphragma*, *неоплазма* за *neoplasma*. Друге именице задржавају пуни облик свог *l* п. јд.: *скала* за *scala*, *форамен* за *foramen*, *лијен* за *lien*, *лихен* за *lichen*,

хепар за *hepar*, *егземплар* за *exemplar*, *фемур* за *femur*, *улкус* за *ulcus*, *окципуш* за *occiput*, без обзира на њихову основу. Али многи од њих се могу превести нашим речима: хепар — јетра, лијен = слезина, лихен = лишај, фемур — бутњача итд. Именице које су/супстантивизовани партиципи обично постају од основе: *пацијентш* од *patiens*, -entis, *клијентш* од *cliens*, -entis, *лаборанш* од *laborans*, -antis. Али кад од придева *recurrens* (*febris*) постаје именица, онда она задржава пун номинативни облик: *рекуренс*. Придевни облик се гради од основе: *рекурентан* живац (повратан живац).

Међу именицама латинске IV деклинације на — us (м. р.) једне се транскрибују по губитку тог наставка, одн. наш номинатив се гради само од основе: *ајсцес* за *abscessus*, *пролапс* за *prolapsus*, *процес* (кад означаје радњу) за *processus*; код других, чија се основа завршава сугласничком групом *ct*, умеће се још и непостојано *a*: *ефекатш* за *effectus*, *афекатш* за *affectus*, *инстинкташ* за *instinctus*. Али велики је број именица ове деклинације чији су транскрибовани облици уствари транслитерација 1 п. јд.: *егзитшус* за *exitus*, *процесус* (кад значи продужетак, израстао) за *processus*, *хабитшус* за *habitus*, *дуктшус* за *ductus*, *синус* за *sinus*, *статшус* за *status*, *узус* за *usus*, *пруришус* за *pruritus*, *визус* за *visus* и сл. Именице ове врсте на — u (*geni*, *cornu*) не транскрибују се, већ се преводе (*колено*, *рог*).

Транскрибовани облици именица V деклинације на — es (ж. р.) уствари је транслитерација 1 п. јд.: *фаџијес* за *facies*, *скабијес* за *scabies*, *луес* за *lues*, *каријес* за *caries*. Ретко се у транскрибовању именица ове врсте облик гради од основе додатком нашег *a*: *серија* од *series*, *материја* од *materies* (иада постоји и латински облик *materia*).

И поред све своје велике вредности нигде, можда, фонетички начин писања не ствара више семантичких незгода него у транскрибовању страних медицинских термина. Пример транскрибованог одредбеног дела *хило-* у медицинским сложеницама то најбоље потврђује. Постоје 3 транскрибоване сложенице с истим одредбеним делом, али савим различног порекла, па, према томе, и различног значења: *хилореја*, *хилогенеза*, *хилоластшија*. У *хилореја* (*chylorrhoea*,

цурење цревног сока) први део сложенице потиче од грчке речи *χύλος*, сок, у *хилогенеза* (hylogenesis, постање материје) први део сложенице води порекло од *ύλη*, материја, у *хилопластија* (chyloplastia, пластичка операција на усни) он долази од *χεῖλος*, усна, после сажимања грчког дифтонга *εἶ* у *ί*. Сличан случај је и с одредбеним делом *поли-*, које може доћи од *πόλις* варош и *πολύς* много: *поликлиника* (policlinica) и *полиурија* (polyuria). Још је замршенији случај сложеница које у српској транскрипцији имају као први, одредбени део *мио-миопија* (myopia), *миокардија* (miocardia), *миокард* (myocardium) и *мио-патија* (myopathia). Тај део долази од 3 сасвим различне речи: у *myopia* од *μύω*, затварам, у *miocardia* од *μείων* мање (после сажимања *εἶ* у *ι*), у *myocarditis* и *myopathia* од *μῦς*, *μύς* мишић. У првом, трећем и четвртном примеру, као што се види разлике нема чак ни у латинском писању тих речи. Та ситуација постаје још замршенија постојањем и сложенице *myiodesopsia* (од грч. *μυῖδες ὄψις*: виђење) која се мора да транскрибује као *мијодезопсија* (светлаци, *muscae volitantes*). Сугласник *j* се уметне на место латинског *i*. То је случај и с латинским терминима *spironema* и *spirometria*, иако у првом одредбени део долази од грчког *σπείρα*, навојак, док у другом од латинског *spirare*, дисати. У сложеницама *пионемиа* и *пидерматитис* први, одредбени део долази од две различне речи и има сасвим различно значење: у првој сложеници (*riopaemia* присуство масти у крви, син. *lipemia*) од *λίον*, маст, а у другој (*pyodermatitis*, гнојење коже) од *πύον*, гној. У сложеницама *филогенезе* и *филопорфирин* одредбени део долази у првој (*phylogenesis*) од *φύλον*, врста, раса, а у другој (*phylloporphytinum*) од *φύλλον*, лист. У свим тим примерима та се разлика у нашим транскрибованим облицима не види. У облицима *липемиа* и *липеманија* не види се да први, одредбени део сложенице припада сасвим различним речима: у *липемиа* (*lipaemia*) од *λίπος* маст и *αἷμα* = крв, а у *липеманија* (*lypemaia*) од *λύπη* = снуженост, потиштеност. Слично стање је и у транскрибованим именицама *мизогинија* и *мизофобија*. У првом случају (*misogynia*) одредбени део долази од *μισεῖν* = мрзети, а у другом од *μύσος* = нечистоћа. Или у речима *хидрореја* (*hydrorrhoea*) и *хидрофилија* (*hydrophilia*).

У првој одредбени део *хидројоша* долази од ἵδρως = зној, а у другој од ἕδωρ = вода, што се у транскрибованим облицима не види. Велику забуну уносе англосаксонски аутори када за науку о завојима предлажу термин *acidologia* (од грч. ἀκίς = завој). Усвајајући да се грчко *κ* у латинској транскрипцији замењује словом *с* долази се до одредбенице која је у латинском истоветна с оном која потиче од латинског *acidum* (напр. *acidophilia*). Али у нашој транскрипцији разлика се не види чак и ако се у заграду, поред нашег облика, стави и латински. Схемантичка пометња се не може избећи. Незгода у фонетичком транскрибовању испољавају се и у основним деловима сложенице. Пример за то нам пружају сложенице *скошодинија* и *акродинија*. У првом случају (*scotodinia*) основница *-diniа* долази од грч. δῖνος = вртоглавица, а у другом (*acrodynia*) долази од ἄδύνη = бол. Та се разлика, међутим, не види у нашим транскрибованим облицима, јер се и у једном и у другом случају пише — *динија*.

Таквих примера могли бисмо навести још много. Сви они показују да са семантичког гледишта наша упрошћена, фонетичка транскрипција може имати и великих незгода. Зато, кад год због таквих или сличних околности може настати забуна, поред нашег транскрибованог облика ваља ставити (у заграду) и изворни, на латинском или грчком.

Др Александар Ђ. Косић

О РЕЧИМА НИКЛ, КАБЛ И ЊИМА СЛИЧНИМ

У нашем књижевном језику нема речи које се завршавају гласом *л* пред којим на завршетку стоји неки сугласник. У свима тим случајевима јавља се тзв. непостојано *а* (топал), а *л* се обично претворе у *о* (петао, катао, витао, кабао итд.).

Ми ћемо овом приликом говорити о неким страним речима са сугласничком групом у којој је глас *л* на крају. Те речи спадају у научну и стручну терминологију, те тако постају саставни део нашега књижевнога језика. То су речи: *никл*, *кабл*, *аршникл*, *цикл* (*бицикл*, *моштоцикл*, *килоцикл*), *циркл* (*циркле*). Оне се често сретају не само у стручним књигама и списима већ и по нестручним листовима и новинама. Овде ћемо их прегледати по реду.

Никл. — Руду која је по спољашњем изгледу личила на бакарну руду, али из које немачки рудари нису могли добити бакар, назвали су „Kupfer-nickel“. Тај назив је погрдан и означава, отприлике, руду без икакве вредности („лажну бакарну руду“). Код рудара је постојало сујеверје да добивање метала одатле спречавају подземни, зли демони „Nickel“ и „Cobold“.

Када је 1751 г. шведски минералог и хемичар Кронстет (Cronstedt) открио никал, он је показао да „Kupfernickel“ садржи од метала једино *никал*, па је као име елемента задржао афикс горње речи¹⁾. Тако је постало име *никал* за овај метал и оно је усвојено код свих народа (нем. Nickel, фр. и енгл. nickel, тал. nichelio, руски никелъ, чешки níkl, лат. niccolum²⁾).

¹⁾ Сам минерал „Kupfer-nickel“ назван је доцније *николин*, *никлин* или *николиш* и састоји се из арсена и никла (хемиска формула му је NiAs).

²⁾ При давању латинског назива узело се значење речи Nickel као хипокористик од *Nikolaus -niccolum* (за нас су споредна остала значења речи Nickel у немачком).

У нашем језику постоји реч *кабао* (кабла), дакле исте основе *кабл-*, али сасвим другог значења. Отуда су Ристић и Кангрга у Српскохрватско-немачком речнику употребили облик *кабао* и у првом значењу (Kabel); међутим, у немачко-српскохрватском делу кажу *кабл*; у Бакотићеву речнику стоји *кабел*. Ми смо мишљења да ову реч треба писати и говорити у номинативу као и нашу народну реч, дакле *кабао* онако како су то учинили Ристић и Кангрга у Српскохрватско-немачком речнику.

Аршикл, аршикал. — Облик *аршикал* много је обичнији и у писању и у говору, па тај облик треба и усвојити када се мисли на робу еспап, трговачки предмет. Ова нам је реч у том значењу дошла из немачког (Artikel). У значењу члана у граматички озваничен је облик *аршикул*¹⁾ (од лат. articulus), и у том облику та је реч, према Акад. Рјечнику, позната још од XV века (уп. чешки articul, руски артикул).

Цикл. — У овом облику се ова реч не пише и не говори, већ се обично употребљава реч *циклус*. Међутим било је писаца и раније²⁾ и у новије време³⁾ који су у номинативу употребљавали облик *циклус*, а остале су падеже изводили од *цикл*: при почетку *цикла*, у даљем току *цикла*, то вреди за повратне *цикле*; два *цикла*, у првом *циклу* итд. Овакво грађење облика од страних речи није у обичају у нашем језику.

Било је покушаја да се у књижевности ова реч замени нашом речју *круг*⁴⁾, јер напр. косовске песме чине неку врсту круга око Косовског боја, али је у званичној терминологији као главни термин усвојена реч *циклус*⁵⁾.

У космографији се употребљава само реч *циклус*, у физици (термодинамика) говори се о различним *циклусима*, али се често употребљава и израз „*кружни процес*“ у истом значењу, у хемији су у употреби само адјективи: *циклични*,

¹⁾ Граматичка терминологија, Београд, 1932.

²⁾ Борђе Рокнић, Експериментална физика, III, 327 (1901).

³⁾ Д. Костић, Прилози проучавању народне поезије VI, 1 (1939).

⁴⁾ М. К. Драгутиновић, Изучавање српске књижевности, Београд, 1904.

⁵⁾ Књижевна терминологија, Београд, 1933.

изоциклични, хешероциклични итд., који су изведени од лат. адј. *cyclus* (гр. *κυκλικός*).

По угледу на немачки израз *Zyklus von Vorlesungen* (*Vorträge*) пише се и код нас понекипут *циклус предавања*, али је у овом случају боље рећи *низ* (серија) *предавања*.

Докле реч *циклус* треба задржати у овом облику; дотле сложенице у чији састав она улази: *бицикл*, *мотоцикл*, *килоцикл*... — по моме мишљењу, треба писати с непостојаним *а* (*бицикал*, *мошцикал*, *килоцикал*) или с наставком *о* или *а* (*бицикло*, *мошцикло*... односно: *бицикла*, *мошцикла*... в. даље).

Циркл (циркле и други облици). — У Ристић-Кангргином речнику ова реч је наведена као *pluralia tantum* женскога рода: *циркле*, *цирки*, а у немачком делу исти писци под речју *Zirkel* имају само *шестар*. Ми смо мишљења да ову реч, без обзира у ком се облику узима, треба одбацити и употребљавати нашу реч *шестар*.

Најзад, треба одговорити на питање: у којем би облику народ примио и говорио ове речи кад му се, преко штампе и наставе, не би наметнули облици које су тим речима дали писци чланака, расправа, књига или званична администрација.

У Србији се говори *никло*. Док је још постојао ситни никлени новац могли су се често чути, у различним местима код народа, изрази као: „Шта ће ти толико никло?” У Црној Гори чује се не само *никло*¹⁾, него и *бицикло*, *мошцикло*; по неким местима у Србији ове две последње речи говоре се у женском роду: *бицикла*, *мошцикла*. Сличне наставке добиле су код нас неке друге туђе речи: *пакло* (паклић, а чује се и *пакла*) од швапског *Packl* (*Packel*), *пегло* (поред обичнијег *пегла*) од швапског *Pegel* (*Pügel*, *Bügeleisen*); из турског позајмљена реч *шушкал* говори се и *шушкало*. С друге стране, неке наше речи, поред обичнијег облика на *-ао*: *сврдао* (сврдла), *вишао* (витла) *пругао* (пругла) чују се и с наставком

¹⁾ Могло би се помислити да ову реч народ говори у средњем роду зато што су народне речи за неке метале такође средњег рода: *сребро*, *злато*, *гвожђе* (*железо*), *олово*; ово прилагођивање није искључено, али и не мора бити тако, јер постоје и метали мушкога рода добро познати народу: *бакар*, *калај* (*косишер*).

-ло: *сврдио, вишло, пруголо*. Док се *'сврдио* и *вишло*¹⁾ говоре у средњем роду с истим значењем као у мушком, дотле *пругао* (крупко) и *пругло* (замка) имају различна значења (Вук. Рј.). Стари облик *жезлѣ* (<*жзлѣ*) обично се говори у средњем роду *жезло*, али постоје и облици *жезал*, *жезао* и, у једном примеру код В. Врчевића, *жезл*²⁾.

Као што се види, аналогија у нашем језику има у оба правца: стране речи сличне наведеним говоре се у средњем и женском роду, и наше речи са самогласничким *л* у основи умећу непостојано *а*, па се *л* претвори у *о*, или добивају на основу наставак *о*, те се говоре у средњем роду.

Народ би неке од наведених речи вероватно изговорио као речи које већ постоје у нашем језику (*кабао*), друге већ говори у средњем роду (*никло*), а треће се чују и у средњем и у женском роду (*бицикло*, *мотоцикло*; *бицикла*, *мотоцикла*³⁾).

Поред речи које смо овде поменули ваљало би проучити и остале стране речи са *л* на крају испред којег стоји сугласник, па тачно одредити у каквом их облику треба употребљавати.

В. М. Мишовић

¹⁾ Речи *вишло* нема у Вукову Рјечнику; међутим једна предратна збирка приповедака носи такво име и у њој се ова реч свуда употребљава у средњем роду.

²⁾ Лексичка грађа Института за језик САН-а.

³⁾ Није без интереса извести да у словеначком ове речи имају непостојано *е*: *nikelj* (*nikel*), *kabel*, *artikel cirkelj*.

ЈЕДНА ЗАНЕМАРЕНА ОБЛАСТ НАСТАВЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У НАШОЈ СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Овогодишњи пријемни испити на Филозофском факултету, на групи за језик и књижевност, обављени су у релативно повољним околностима. Ове године се за ту групу пријавио велики број кандидата са одличном и врло добром оценом из српског језика у сведочанству са вишег течајног испита (таквих кандидата је било скоро исто толико колико је било и предвиђених места). Јасно је да је међу кандидатима било највише оних који су желели да се упишу на ту групу зато што имају љубави према наукама у њој или што сматрају да имају способности за студије тих наука; на крају, њихово уверење о личним способностим потврђује и оцена из језика и књижевности у сведочанству. Из писмених радова кандидата на испиту могле су се, поред осталог, јасно видети и особине њихова писања — њихове *писмености* у пуном смислу те речи.

О недовољној писмености наших ученика стално се говори у редовима наших средњошколских наставника, а наши надлежни просветни органи предузимају мере да се писменост средњошколаца побољша, да се, у вези са овим проблемом, отклоне недостаци у настави језика и књижевности у средњој школи. Ја ћу се овде задржати само на једном таквом недостатку, који се манифестује као општа појава у писмености наших ученика. Сматрам да је тај недостатак и најкрупнији и најочигледнији. То је питање *јасног, складног, логичког изражавања* наших ученика, питање *стила*, основних стилских особина, оних које су, као што је, и не једном, тачно речено, само услови сваког доброг писања. Овде неће бити речи о неким индивидуалним, вишим особинама стила, већ о оним које треба сваком ученику да пружи добра настава језика и књижевности.

Показаћу на неколико примера из задатака кандидата на пријемном испиту колико је та област језичке наставе у нашој средњој школи занемарена, колико наш ученик нема језичког осећања у вези са значењем и употребом речи. (Примери се дају у изворном правопису и интерпункцији).

1. Књижевници *се уносе* у реалан живот, приказују га *кроз* своја дела . . . , вели један кандидат говорећи о реалистичком методу наших писаца реалиста. Писац ове реченице даје у основи једно тачно запажање општег карактера о једној битној одлици реалистичког књижевног метода која је и услов за реалистичко приказивање стварности. Али се поставља питање: да ли је глагол *уносиш* *се* као израз тачан и књижеван и да ли изазива у свему одређену претставу, другим речима да ли је тај израз адекватан претстави коју писац има и коју жели да наметне читаоцу? Овде је реч о прецизности израза, о основном и фигуративном значењу речи у вези са њеном општом употребом, а не о неком личном пишчевом изразу, који треба да буде нов и оригиналан. Шта значи реч *уносиш* *се* и да ли се она може употребити у оваквој асоцијацији? Глагол *уносиш* *се* у реалном свом значењу није рефлексиван, ни са објектом глаголске радње у сфери субјекта, већ је то глагол са основним пасивним значењем (*уносе се* ствари у кућу, обрнуто: *износе се* ствари из куће), а у активном фигуративном значењу *унеши се коме у лице*, *у очи* = *unter den Hut angucken* (*Русић-Канрга*, Речник 1139), па чак и *унеши се у књигу*, што значи са необично великим интересовањем читати књигу, чиме се указује на извесну занимљиву страну књиге). По асоцијацији са овим последњим значењем и могућношћу употребе глагола *уносиш* *се* у том смислу, пишчев израз *уносиш* *се* у *реалан живот* значило би са великим интересовањем пратити живот, са великим интересовањем посматрати животне појаве и процесе. Међутим глагол *уносиш* *се* овде изазива и другу претставу: бити лично, сам, у средишту живота, његових појава и процеса, као активан учесник а не као посматрач, а, међутим, примарно је за писца реалисту сакупљање чињеница из друштвене стварности на основу посматрања, запажања; учествовање

пишчево у друштвеној стварности је чињеница сама по себи јасна: самим тим што живи у друштвеној стварности писац реалиста на неки начин и учествује у њој, али не мора да је реалистички запажа и осећа. Писац горње реченице није, дакле, пажљиво поступио употребљавајући израз *уносиш се у реални живот*, није потражио ни нашао тачан израз који даје *само једну* претставу, те отуда ни његова мисао није прецизна ни јасна.

Књижевници... приказују га (живот) *кроз* своја дела. — Све чешћа употреба предлога *кроз* у нашем говорном, у ученичком писаном, па и новинарском језику је занимљива као појава. Тај предлог све више продире и у књижевни језик. Тако се у саставима кандидата налазе овакви и њима слични примери: — 1. Бранкове (Радичевићеве) песме прихватила је омладина, јер *кроз* све његове стихове она је видела себе; — 2. Он (Бранко Радичевић) је *кроз* стихове у колу оставио поруку млађим поколењима да у пркос свему треба да буду сложни, јер су међу собом сви браћа; — 3. Бора (Станковић) је рођен у Врању чију је слику понео *кроз* цео живот; — 4. Књижевност свакога народа тесно је повезана са стварношћу и као таква *кроз* своја дела ту стварност и одржава; — 5. Брана Ћосић говори о свом детињству *кроз* своје доживљаје; — 6. Уопште може се рећи да је Држић *кроз* ово дело (Дундо Мароје) умео свуда да нађе комичких момената и да све то на леп начин приведе крају; ма да има и сувишних места; — 7. *Кроз* то смо сазнали да је он (Вук) отишао у Беч.

Из новинарског језика: Голман Вележа... одлично је играо *кроз* целу утакмицу (*Полишка* од 17 новембра 1952 стр. 8). — Из књижевног језика: *Кроз* шуштање грана и шкрипање песка чуо се глас Туробојева (*Горки, Живот Клима Самгина, Дела, књ. XXIII* стр. 308). Оваких примера има много. Поставља се питање: да ли је употреба предлога *кроз* саставу кандидата и у свим овим и другим сличним случајевима могућа, правилна? Основно значење предлога *кроз* је кретање у простору и времену до крајњих граница извеснога обима или у оквиру тога обима: а) Промиче момче *кроз* село; *Кроз* кости јој трава проницала; б) Доћи

ћу *кроз* који дан — у значењу за који дан, тј. у оквиру времена од данас па за неколика дана. Границе значења и употребе предлога су широке баш због њихове прилошке службе, па отуда и предлог *кроз* може имати и друга значења: начинско, узрочно, значење средства (ређе). У горњем учениковом примеру и у великом броју других примера које смо навели из других задатака предлог *кроз* није правилно употребљен, јер нема са именицом значење *простирања* нечега у утврђеном обиму просторном или временском. Пример под бројем 3 показује да писац не осећа значење глагола *понећи*, који означава само почетак глаголске радње а не и трајну радњу коју употреба овог предлога са именицом условљава; тачније би било *проносићи*, *пронећи кроз*, само се и у овом случају синтагма *пронећи кроз живош* не може употребити јер се за именицу *живош* не везују јасне и одређене временске асоцијације и границе. Предлог *кроз* у примеру 6-ом треба да има начинско значење. У таквом значењу се предлог *кроз* ретко употребљава: говорити *кроз* плач, смех, сузе; и овде је, мислим, у основи могућност таквог значења настала у вези са основним значењем *простирања*, вршења радње у оквиру извесних граница и преко њих. — Да ли је то случај и са изразом *говорићи кроз доживљаје*? Мислим да нема могућности за употребу таквог израза баш због тога што именица *доживљај* нема значење нечега омеђенога, што има јасно одређене и утврђене границе. Може се синтагма глаголска рећи друкчије: *говорићи о свом детињству описујући своје доживљаје*.

2. Он (Светозар Марковић) је енергично *сшао у коштац са назадно-реакционарним и експлоататорским тежњама владајуће класе*. — а) израз *сшао у коштац* не постоји, већ једино *ухватишти се у коштац*; б) *сшати у коштац* ... с тежњама се не може рећи јер глагол *сшати* значи нешто друго но глагол *ухватишти*, и овде има значење стати упоредо с тежњама, док ухватити се у коштац значи отпочети борбу са неким или нечим што пружа отпор, што има способности да се бори; в) *назадно-реакционарне тежње! Најпредно-реакционарно* не постоји; оно што је назадно, то је и реакционарно.

3. Касније сам могла *кришички да се осврнем* на све то (реч је о дечјој књижевности). — Израз *кришички се осврнуши*, и поред тога што се чешће употребљава, неподесан је; осврнути се значи тренутну радњу која има карактер *узгредног, брзог, сагледања*. Међутим израз *кришички се осврнуши* употребљава се (и овде је употребљен) у значењу *кришички посматраши, кришички просуђиваши, оцењиваши* — у сваком случају има значење каквог дужег радног процеса после кога се долази и до извесног суда, закључка. Несумњиво је да наведени израз не даје тачну претставу радње која се предузима и врши с циљем да се донесе какав суд, закључак.

5. Први који је *условио* да наше народне песме буду сакупљене и преведене на друге језике је Вук. — а) Од именице *услов*, која се углавном тачно употребљава, изведен је глагол *условљаваши* и *условиши*. Мисао да је Вук *условио сакупљање и превођење* наших народних песама на друге језике (али не и сакупљање на друге језике — синтагма намеће и то значење по вези која је створена употребом глагола) није јасна: да ли је Вук *створио услове* за сакупљање песама и њихово превођење, или је тиме што је сакупио песме створио услове за њихово превођење? Ако у овој синтагми *створиши услове за какав посао* (овде за превођење) и може да се прихвати као јасна мисао и да тачно казује чињеницу: да без сакупљених и објављених песама није било могуће и преводити их, синтагма *први створио услове за сакупљање песама* није ни јасна ни тачна према ономе што се зна о овом Вуковом раду. Ни глагол *условиши какав посао* није у нашем књижевном језику у употреби.

6. На *формирање* овако великих духова поред природне склоности има велики утицај средина у којој је писац радио, његов *сам начин живота, од чије природе* зависи и *узимање моштва* за књижевно стварање. Реченица је у целини рђава, неспретна и нејасна; она нема нужних елемената који треба да је учине јасном: а) *реч формирање* непрецизна је без одредбене речи (о каквом је формирању овде реч?), б) *од чије природе зависи* (одјеста од чије? од природе живота или од *природе начина живота?*); в) *сам начин живота* — шта треба

да значи овде придевска заменица *сам*, у каквој је она служби? У овој синтагми придевска заменица *сам* као одредбена реч уз именицу све више, у ђачком стилу и у свакодневном говору, добија карактер излишне речи, речи без икаквог значења, такве која ни у учениковој свести не изазива какву одређену претставу но улази у групу сувишних речи; г) *узимање моштива*: 1) иако су глаголске именице живе јер имају значење радње које носи основни глагол, и према томе чине израз живљим, ипак је увек боље, кад год је то могуће заменити именицу глаголом, чиме цео израз добија у слици, пластици слике, снази, ритму реченице; 2) чини нам се да израз *узимаши моштиве за књижевно стварање* није подесан: боље је *одабираши* (овде *уочиши*) мотив за књижевно дело; д) нејасно је како може узимање мотива за књижевно стварање (дело) зависити од природе живота или од природе начина живота.

7. Све његове (Шантићеве) песме *одишу Шеретом окупације и Шешког сћања његовог* (Шантићевог) народа. — Ученик очевидно нема језичког осећања и нема јасну претставу о слици коју ова његова фигура треба да изазове; -а) *одисаши* у овој стилској комбинацији није могуће употребити; *одисати* значи *одавати од себе дах, мирис, одавати неку еманацију, зрачити из себе нешто*; према томе не може се никако рећи, јер се не може ни претставити, да песме зраче из себе, еманирају, испуштају из себе терет; реч је исувише слободно узета да би била тачна. Свесно се желело, изгледа, да се постигне поетски ефекат, али се дошло до нејасности и нелогичности, нарочито у вези *одишу Шеретом* (окупације и *Шешког сћања!*; б) *Шерет окупације* — зар није терет због окупације?

8. Тамница му је (Кочићу) *однела главу*. — Мисао је проста, и хтела се изразити без икакве жеље да се замењивањем једног глагола, који чини саставни део израза *доћи некоме главе*, другим постигне какав стилски ефекат, али је тај потребни израз *доћи неком главе* ученику непознат или далек, као што је и језичко осећање учениково рђаво.

9. Цанкар не бежи у *свеш снова и маште, у свеш нерелних и немогућих фантазија*. — а) У ђачком стилу је овакво

понављање чест шаблон, што је утицај рђаве лектире и што је постало типично као пример колико се не осећа предмет о коме се пише, ни стил који том предмету треба прилагодити. Оваква и слична понављања дају стилу извесну реторичност, патетичност, којима у једном мирном, срећеном, научном излагању нема места; б) *свеш* снова и *маште* — да нема у овом случају извесног синонимног значења код ових двеју речи? Мени се чини да је таква ученикова асоцијација и била, јер је очевидно да је реч *машта* овде у свом значењу адекватна са речи *маштање*, и у последњој конвенцији, зар *сањати* (фиг.) и *маштати* не изазивају исту претставу и не доводе до истих резултата?; в) до таквог закључка довела би нас и даља, невешто формулисана ученикова асоцијација у наставку реченице: у *свеш* *нереалних* и *немогућих* *фанџазија*, у коме се налази још један доказ о томе како ученик не осећа реч у пуном обиму њених значења, због чега и његов стил постаје не само развучен (*prolix*) но и конфузан. Шта значи *нереалан* и нова асоцијација *немогућ* и још усто *фанџазија*, која овде у уобичајеном ђачком речнику добија подвучену, јачу нијансу речи *снови*, *машта* (*маштање*)? Зар може оно што је *нереално* и *фанџазија* да буде *могуће*?

10. Тако исто његови (реч је о песмама Војислава Илића) *искрени* и *Пуни осећања* (стихови) *урезали су ми се у мисао*, не сада већ много раније. — Мисао је у целини исказана неспретно: а) први услов за сваку уметничку лирску песму јесте да осећања у њој исказана буду *искрена*. Да ли је потребно уз реч стихови, песма, ставити обе ове, у овом случају плеонастичне, одредбене речи *искрени* и *Пуни осећања*, кад се у значењу једне од њих налази, у смислу књижевне терминологије, друго? Ако су стихови *Пуни* (истинског) *осећања*, зар нису онда и *искрени*? Код ученика треба развијати и осећање за значење речи у области књижевно-естетичке терминологије.; б) *урезали су ми се у мисао* — ученик не разликује по значењу реч *мисао* од речи *сећање*, *памћење*, и отуда ова неспретност, која је настала асоцијативним метонимским путем *урезати се у памћење*, али која, у сваком случају, не претставља леп, биран, укусан, књижеван израз.

Да је ученик васпитаван и навикнут да тражи подесну реч и, усто, да је код њега од природе развијено језичко осећање, он би нашао бољи, прави израз за претставу коју је хтео да изнесе.

Ово неколико типичних примера непрецизности, неадекватности у изражавању код наших ученика показују колико је настава језика и стила занемарена у нашој средњој школи. Наш ученик не стиче потребна знања из те научне области у средњој школи: он нити осећа нити поштује реч, нема јасну претставу о томе колико је ту реч, као симбол појмова и ствари најважније али и најосетљивије и најварљивије средство у изражавању; да се њоме може постићи изванредна прецизност, али да она може и да обмане, да заведе, својом спољашњом лепотом, првим утиском, својом мелодичношћу, местом у реченици, акцентом, обликом најзад, и да, према томе, њом треба веома опрезно и разумно руковати. Наш ученик често нема осећања за свој израз, а нема га, чини се, стога што није научен да га уочи, свестрано схвати и осети, прво у туђем, па после и у свом тексту. Отуда је стил наших ученика у том погледу *стил омнибус*, како је једном речено, у коме има свачега, али тачности и јасности мало. Такав је стил бољих и најбољих ученика, који имају љубави према свом предмету, који су и начитани и који се очигледно труде да пишу што најбоље умеју, и баш због тога пишу понекад неприродно, усиљено, према томе и нетачно и нејасно.

У последње време се све више говори о мерама које треба предузети да се побољша писменост наших ученика у средњој школи: граматика је унета у програм и за више разреде, одржавана су саветовања новодом проблема писмености, постоји чак и нека врста званичних упутстава о начину како да се утиче на ученике у том правцу. Изгледа да ту у основи има нешто погрешно, што проистиче из саме наставне праксе. Добро је што се граматика по новом програму учи и у вишим разредима средњих школа; настава граматике у вишим разредима вероватно ће допринети побољшању писмености баш због тога што су ученици зрелији, искуснији, са ширим духовним животом, што имају за собом већи број прочитаних дела. Али да би то учинили, морају се

и схватања наставе језика, у наставној пракси, изменити и правилно поставити. Мени се чини да се у борби за писменост није пошло правим путем: писменост се у пракси почела схватати веома уско, примитивно, почела се код доброг броја наставника сводити само на, рекао бих, техничку страну њену, на оно што чини спољашњу страну проблема, на правопис. Однос наставника према настави језика, речи као уметничком изразу, и изразу уопште, остао је и даље непромењен. То се видело и на овогодишњим пријемним испитима. Ученици нису много грешили у писмености тако уско схваћеној; основних, грубих правописних грешака није овога пута било као раније. Само, да ли је тиме решено питање у целокупности?

Језик као средство изражавања, као стилска категорија, не негује се у нашим школама. Та област у настави језика и књижевности ни наставним програмом није утврђена већ је само у облику извесних неодређених формула, у нижим разредима, дата пуна слобода наставницима, који, чини ми се, верујући да раде што треба, раде често оно што не треба. Учење језика је ограничено на област граматике, формалистичке и у схватању и у методу, сведено на неку врсту граматичког традиционализма, и у нижим и у вишим разредима. Анализе говорног или писаног језика свде се у нашој средњошколској настави највише, а можда и искључиво, на формалну граматичку анализу. Наставници при тим анализама највећу и једино пажњу обраћају на утврђивање извесних граматичких знања, свде граматику и у настави на нижем, и у оној на вишем ступњу, на анализу реченице, њених делова, на морфологију највише, на нешто етимологије и фонетике — дакле на реч као граматичку категорију, и не обраћају нимало пажњу на реч као стилску категорију, као средство изражавања, као нијансирани симбол веома сложених асоцијација у људској свести. Анализе текстова уметничких дела не врше се у смислу објашњавања значења речи у пуном њеном обиму, у свим њеним односима у реченици, у развијању мисли, у њеним нијансама, асоцијацијама у вези са њеним местом, мелодиком, реченичним, односно мисаоним или емотивним ритмом. Реченица, односно мисао, па, према томе, и

реч остаје у учениковој импресији, осећању, идеји и сазнању укочена, хладна, мртва без живота, само извесна статичка чињеница, граматичка конструкција, граматички факт који, тако перцепиран, остаје и мало *конкрешан* и *несхватљив* као језичка, мисаона стварност. Отуда ученик наставу граматике, сем врло ретких примера, не воли; он граматику због такве наставе, схвата и осећа само као класификацију извесних граматичких појмова. Настава стила, откривање стилских принципа, откривање изражајних могућности које пружа реч, систематска, методски правилна и зналачки вођена вежбања у стилу, на свом или туђем тексту, — тај део у нашој настави језика и књижевности очевидно је занемарен, и у наставном програму чак. За успешно савлађивање те области у настави језика и књижевности недостају основни елементи: један добар уџбеник о писмености, о вештини писања, тачније речено, и за наставнике и за ученике, једна методика писмености, затим добре, методски *Правилно Постављене* и рађене читанке за основне и средње школе. Развијати писменост наших ученика без таквих елемената, без обједињене наставе *језика и књижевности* јалов је посао. Покушаји који се чине за побољшање писмености наших ученика остаће стога, ако се из основа не измене, увек у границама формализма и без стварних резултата. То показују и примери који су горе наведени.

Р. Димитријевић

НЕКА РАЗМИШЉАЊА О ГРАМАТИЦИ И ЉУБИТЕЉИМА НАШЕГ ЈЕЗИКА

Рад бих овде да се мало поразговарам са нашим љубитељима српског језика, којих данас има тако много у нашој јавности, и да кажем неколико ствари које ми поодавно леже на срцу.

— Ех, ви филолози! говорили су ми у разним београдским круговима. Ви бисте хтели да укалупите наш језик. Пустите, брате, нека се слободно развија! Немојте да будете такви педанти.

— Што сте ви филолози чудни! казивали су ми, опет, другом приликом љубитељи нашег језика. Кад вас човек пита треба ли рећи *рударем* или *рударом*, ви увек одговарате: „Добро је и једно и друго“. Откуд то може бити, и зашто сте ви онда потребни? Што једанпут за свагда не одлучите шта је правилно, па да нам лепо пропишете, па сви да се тога придржавамо. А не овако: „Може и једно и друго“!

Или, рецимо, пита вас неко како је правилније писати: *шумадиски*, без *ј*, или *шумадијски*, са *ј*. И ви почнете да му објашњавате како постоје два принципа, етимолошки, који тежи да очува све гласове из основне речи, и гласовни, који нас учи да је *ј*, као што је то утврдио још Олаф Брок, у словенским језицима врло слаб сугласник, који се врло лако губи, нарочито... На то вас сабеседник прекида:

— Ама, кажите ви мени шта је правилно. То је за мене довољно; а разлози су ваша, филолошка ствар.

Такве сам приговоре често слушао у различитим срединама у Београду и у другим крајевима наше земље, а верујем да су и многи други радници на пољу науке о српскохрватском језику били у прилици да чују сличне замерке. Нарочито су образовани нефилолози понекад спремни

да верују како су „општа култура“ и језичко осећање довољни да се „по кратком поступку“ рашчисте поједина језичка питања.

У сваком случају, као што видите, филолозима се каткад међерају две ствари, често од истих пријатеља: једно, што спутавају развитак нашег језика и, друго, што га не спутавају. У првом случају сте педант, пурист, сув теоретичар и тако даље; у другом, опет, несигурни сте у своје знање, колебљивац, и друго.

Имају у овим замеркама две врло здраве основне мисли које, како видимо, живе у схватањима наше шире јавности. Једна је: да књижевни језик треба да се развија и да се богати и да му треба дати за то што веће могућности. А друга је мисао: да он не треба да се развија као стихија, без реда и система, него по законитостима које за њега морају важити. Према томе, дакле, у принципу постоји пуна сагласност међу стручним „филолозима“ (данас су то обично *лингвисти*) и аматерима науке о језику. А ове замерке су уствари само последица извесног неспоразума. Због тога ћу се и задржати мало на њима. Морам, међутим, узгред напоменути — да ми се не би могло рећи да говорим само са уских позиција стручњака — да сам и сам, пре него што сам стручњаком постао, имао прилике да проживим животом коректора и лектора по разним београдским редакцијама и био, дакле, и практичар. По редакцијама сам и слушао неке од ових приговора на рачун филолога.

Од стручњака се тражи да каже шта је у (књижевном) језику правилно а шта неправилно. Али да би он на то могао одговорити, он то мора прво да утврди, и то да утврди на основу објективних мерила, а не на основу својег личног језичког осећања, како то неки верују. Јер и само језичко осећање може се и мора се подврћи научној анализи, пошто је оно само субјективна ствар појединаца.

Да би се на неко сасвим просто језичко питање које искрсне — одговорило научно, морају се извршити испитивања. И тако, да би се добио често сасвим једноставан и практичан одговор („правило“), потребно је каткада спровести врло сложена истраживања или, како се то каже у

научним круговима, употребити врло сложен „апарат“. Кад се помоћу њега реши и свестрано испита неки проблем, онда се нашло објективно решење, на основу чињеница, тако да се не може рећи да је донети закључак ни претерано строг ни недовољно строг: он није ни строг ни благ, него логичан и претставља, ако је операција била беспрекорна, најбоље решење.

Тај сложени апарат, или метод, баш зато најчешће и јесте сложен што је наш језик (и сваки други језик) врло фина и танана творевина човекова. Па ипак, од граматичара се с правом траже и очекују прости закључци. Зашто? Зато што до јавности допире само један мали део целог тог метода, само његова завршна, нормативна фаза, тојест онај тренутак кад треба књижевном језику дати норму, „правило“. Сав остали рад — несравњено замашнији од те последње фазе — остаје већином „у кабинету“, тојест остаје у кругу самих стручњака, пошто широј публици обично и није потребан цео поступак, него најчешће само завршни практични резултат. Због тога се и може неке учинити да тај обимни рад и не постоји, а да се наука о језику своди на то да каже „Ово је добро, а ово није“. А ако при неком излагању и избије на видело неки део тог замршеног процеса, читаоцу или слушаоцу то може изгледати као непотребно теоретисање, као бесмислено заплитање неког простог питања. Такав би утисак био, међутим, сасвим неоправдан, јер је и језик, као и друге појаве у свету, врло сложен. Сетимо се, например, колико је потребно извући руде да би се добило врло мало траженог метала. А ипак су стручњаци приморани на целу операцију због крајњег резултата. Ето, такав је исти случај и са језиком. Другим речима, стручњак којег ми — због рада на нормирању књижевног језика — називамо граматичарем, само је једним делом граматичар. Уствари је он у суштини лингвиста, који прво добро мора теориски да упозна језик уопште.

Ја ћу овде покушати да прикажем нашим читаоцима како теку ти научни процеси, да би се видело колико они бивају обимни, и како се пред јавност износи уствари само њихов готов резултат, само пречишћени закључци. И узеху

као примере баш сасвим проста питања, да би моје излагање било што лакше пратити.

Најпре да узмем ону прву замерку: да „филолози“ намећу сувише строге калупе развитку језика.

Имамо, рецимо, заменицу *сав* (*сва*, *све*). Проблем је у томе: гласи ли други падеж јединине *свега* или *свога*; трећи падеж — *свем* или *свом*; први падеж средњег рода *све* или *сво*. И тако даље. Одмах ћу рећи да граматика на то питање одговара врло једноставно: правилни су само облици са *е*, а неправилни су облици са *о*. Али би неко могао казати да је то наметање стеге развитку језика, јер се заиста може чути и *свог*; *свом*; *сво* итд. Како, дакле, треба на све то да гледа теориска наука о језику?

Теориско решење овога конкретног случаја пронађено је још одавно у славистичкој науци, али његово образложење није нимало просто. Ево којим је путем отприлике ишло то истраживање.

Прво треба имати на уму већ поменути чињеницу да се у пракси поред облика *свег*; *свем*; *све* — јављају и облици *свог*; *свом*; *сво*. Ови други облици су, како вели нормативна („званична“) граматика нашег књижевног језика, „неправилни“, и не иду у књижевни језик; али они ипак претстављају стварност с којом наука мора рачунати.

Кад смо тако констатовали да се напоредо јавља *свег* — *свог*; *свем* = *свом*; *све* = *сво*, онда морамо ићи даље. Пашће нам у очи чињеница да има и других речи где се напоредо у падежним облицима јављају самогласници *е* и *о*: *доброга* али *свежега* (а у дијалекту и *свежога*); *добром* али *свежем* (а у дијалекту и *свежом*); *добро* али *свеже* (а у дијалекту и *свежо*); тако се исто говори *рударем* и *рударом*; *ковачем* и *ковачом* итд. Једном речју, колебање самогласника *о* и *е* врло је често у нашем језику у падежној промени (а и другде; само то нас у овом тренутку не интересује).

Сад се иде још корак даље, и пита се: а) зашто постоји такво колебање између *о* и *е*?; б) важе ли исти разлози и код *свега* = *свога*; *све* = *сво* итд.? Одговор на прво питање је: да се то колебање јавља иза сугласника који су некад били „меки“, палатални. Тако смо некада

имали шести падеж *рудар'ем*, са меким *р'* (и данас се тако говори словеначки). По општесловенским гласовним законима (који се утврђују опет на врло компликован начин, у који овде, међутим, нећемо улазити) свако старо *о* у поменутом положају, ако је било кратко, морало се променити у *е*. Другим речима, некада Словени нису могли изговорити *рудар'ом*, него само *рудар'ем*. Доцније је у нашем језику меко *р'* постало тврдо, „обично“ *р*. Тада је настало могуће изговорити и *рударом*, са *о*. И, по угледу на неке друге именице, где се увек говори *о*, напр. *човеком*, *сином*, *волом* итд., — почело се стварно, поред *рударем*, говорити и *рударом*. Тако је настало то колебање. Сад долази оно друго питање: а какве везе са свим тим има наш проблем *свега* = *свога*, *све* = *сво* итд.? Да бисмо то разјаснили, морамо да извршимо даље испитивање, и то у два правца: у времену и у простору. Ту већ напуштамо терен савремене граматике и улазимо у две друге језичке (лингвистичке) дисциплине: с једне стране у историску граматичу нашег језика, а с друге у упоредну граматичу словенских језика.

Наша историска граматика нам допушта да пратимо свој проблем кроз историју, тојест да дознамо какви су облици ове речи постојали у нашим старим текстовима. Од ње сазнајемо да је *сав* — *сва* — *све* гласило некада у нашем језику, у Средњем веку, *вас* — *вса* — *все*. Овде нам долази у помоћ и наука о нашим народним дијалектима (дијалектологија), која вели да се и дан-данас у неким крајевима Југославије (на пример у Хрватском Приморју) говори *вас* место *сав* итд. Ти облици, дабме, не иду у књижевни језик; али су они реалност коју лингвистика мора узети у обзир при својим операцијама. И, потпуности ради, да додамо да се *вас* место *сав* ипак очувало — у једном сложеном прилогу — и у књижевном језику: у речи *ваздан* (од *вас* + *дан*).

Нашли смо, дакле, облик *вас* — *вса* — *все* у крилу нашег старог књижевног језика, у области савремених народних дијалеката и, најзад, у остацима и у књижевном језику данашњег времена. Али још нисмо пронашли разлог због којег се говорило *все* и због којег се данас говори *све*, а

не *всо*, *сво*. Правилан научни метод нас сад упућује на упоредну граматику словенских језика, научну дисциплину која проучава словенске језике узете као целина. Сада смо дужни да у поредимо поменути српскохрватске облике *вас* — *вса* — *все* итд. и *сав* — *сва* — *све* итд. са одговарајућим облицима ове речи у осталим словенским језицима. Кад будемо то учинили, видећемо да нашој речи одговара, например, у старословенском језику *вѣсь* — *вѣста* — *вѣсю*, у руском језику *весь* — *вся* — *всѣ*. И тако даље. Шта нам то показује? Видимо, на првом месту, да су наши облици *вас* — *вса* — *все* старији („архаичнији“) облици ове словенске речи, чим се поклапају са облицима у другим словенским језицима, што се, уосталом, слаже са закључком добивеним од историске граматике, о којем смо већ говорили. Напротив су облици *сав* — *сва* — *све* новији, настали су у оквиру самог нашег језика (како, и то се да објаснити; али за нас у овом тренутку нема значаја). Одатле, опет, излази да је пред падежним наставком било некада и у нашем језику *-с-*, а не *-в-* као данас. Из овог поређења са осталим словенским језицима видимо, међутим, још једну чињеницу: да је то *-с-* пред падежним наставком одиста било некад „меко“ *с'*, што јасно излази из старословенског писања *вѣста* (да је *с* било тврдо, писало би се *вѣса*), и из руског „меког“ изговора *с'*: *весь*, *вся*, *всѣ* (а не *вес*, *вса* итд.). Према томе је врло јасно зашто у нашем језику имамо *све*, *все*, а не *сво*, *всо*: због тога што је основински сугласник био „мек“. Као што видимо, и ова реч се објашњава на исти начин као горњи случај са *рударем* = *рударом*: меким сугласником.

Могло би се овде ићи и даље, па тражити објашњење: откуда то меко *с'* у словенским језицима, кад је *с* у њима иначе обично било тврдо. И наука је у стању да одговори и на то питање (и о њему је доста писано у славистици). Али за нашу сврху то сад није потребно, па зато од тог објашњења одустајемо.

Али сва ова испитивања још нису довољна да се одговори на питање које смо напред поставили. Него се сада враћамо на терен нашег савременог језика. Ми сада знамо

да је са историског гледишта правилан облик *све* — *свега* — *свем*, а неправилан *сво* — *свога* — *свом*. Али треба утврдити: важи ли то и за данашње време.

Ту се испитивања опет упућују у два правца. Треба — на овом месту — оштро разликовати два појма: народни језик и национални језик. То је врло често баш оно где се у пракси греша. Уствари, народни језик је све оно што се у народу говори (па макар се грешило у падежима, бркало *ф* и *в* и тако даље), а национални језик је тај народни језик уздигнут на степен књижевног језика. Та два појма су код нас — и нигде толико као код нас — у најтешњој вези; али метод налаже да та два појма јасно разликујемо.

Према томе ће један правац испитивања бити: анализа народних дијалеката. То је, како смо поменули, задатак дијалектологије. У датом случају анализа треба да покаже како се у разним нашим крајевима говори: *све*, *сво* или можда обоје, и *све* и *сво*, итд. Одатле ће се видети — без обзира на историске податке — како је данас у народу обичније. И може се рећи, укратко, да у народу постоји јако колебање *свега* — *свога*, *све* — *сво* итд., али да је ипак, бар према ономе колико нам је до данас познато, обичнија варијанта са *-е-*, дакле она која је и историски оправдана. Одавде се већ може наслућивати и какво ће бити стање у књижевном језику.

Прећи ћемо, напослетку, на испитивање у том другом правцу: на анализу књижевног језика. А то значи у првом реду на језик наших писаца, па затим других јавних радника, штампе, администрације итд., једном речју: на писани српскохрватски језик. Резултат ће овде бити — као што је и природно — сличан резултату анализе народних дијалеката, само стање је још пречишћеније: у књижевном језику се готово редовно среће *свега*—*свем*—*све* итд., а врло ретко *свога*—*свом*, и најређе *сво*. Истина, десиће се да и образовани људи у усменом говору кажу понекад *сво* место *све* и слично; али ће се трудити да тако не пишу. Према томе је закључак сасвим јасан: једино облици са *е* оправдани су и историски и са гледишта савременог стања. Тиме су ова испитивања завршена.

И тек кад су све ове научне операције готове, долази нормативна граматика књижевног језика да да норму, да „пропише“ правило, тојест уствари само да констатује чињенице које већ постоје и независно од ње. И нормативна граматика ће рећи отприлике овако: „Правилан је једино облик *све*, а никако *сво*, што се види и из народних говора, а слаже такође и са историским подацима. Разуме се да је исти случај и код наших добрих писаца“. Па ће можда у загради додати: „иако се у усменој употреби образованих људи, као и у неким нашим дијалектима, јавља и *сво*, настало аналогijом“. Какав практични „језички саветник“ моћи ће формулисати ову констатацију још лаконскије: „правилно *све*, никако *сво*“ или „није *сво*, него *све*“. То је сад, наравно, просто; али, како сте видели, требало је прећи врло велики пут да би се ствари изнеле на чистину на савестан методски начин. И ја ћу додати још и то — да је у случају *све* = *сво* узет један релативно лак проблем. А колико су још компликованија испитивања тежих проблема, којих и у лингвистичкој науци, као и у свим другим наукама, има врло много!

Ја мислим да после оваквог методског поступка нико објективан не може више рећи да су граматичари наметнули безобзирно и круто правило књижевном језику. Они су уствари баш из језика правило и извукли.

Наравно, не употребљавају се увек при лингвистичким испитивањима исти методи, већ сами проблеми намећу специфичне поступке, баш као и у свим другим савременим наукама.

Да узмем, дакле, још један случај. Рецимо реч *сѣноноше-нисер*, која се веома често јавља у данашње време у нашој спортској штампи, у значењу „играч стоног тениса“ (пингпонгиста). Је ли ова реч добро саграђена? Разуме се, већ само наше језичко осећање нам јасно каже да реч не ваља никако. Али је не смемо ипак одбацити без анализе, због тога што би нам опет неко могао замерити да спутавимо језички развитак и да одбацујемо реч коју је донела стварност.

Узећемо, дакле, да направимо анализу. Играч *пинг-понга* добио је код нас ново име: *сЋони Шенисер*, тојест „тенисер који игра тенис на столу“. Иако је то уствари превод са немачког (*Tischtenniser*), израз је добар: имамо страну реч *Шенисер* са домаћим придевом *сЋони*, начињеним од именице *сЋо*. Именица *Шенисер* „играч (обичног) тениса“ начињена је као *фудбалер* итд., дакле је опет исправна реч*). Због тога многи мисле да је и израз *сЋоноШенисер* исправан. Али то није тачно. Зашто? Зато што му се противи научна анализа, без обзира на основни израз.

Овде долази операција једне специфичне лингвистичке дисциплине која се зове наука о грађењу речи. Она има задатак да испита је ли реч *сЋоноШенисер* добро саграђена, и то без обзира на наша субјективна резонавања.

Они који су саградили реч *сЋоноШенисер*, саградили су је, као што је јасно, од израза *сЋони Шенисер*. То је прва констатација. И саградили су је како? Везали су те две речи везом *-о-* која се и иначе употребљава код сложеница (*земљо-пис* и сл.). То је друга констатација.

Сад долази даљи методски поступак. Морамо да узмемо у обзир наше грађење речи уопште. То је, истина, врло сложена система, али се — за ову сврху — може извући неколико принципа. У науци је познато да, например, романски језици врло тешко граде сложенице, док их германски језици граде врло лако и радо. Словенски језици стоје, међутим, отприлике посреднини: они могу да граде сложенице, али само неколико типова. Ту, дакле, морамо водити рачуна о типовима.

Типови сложеница одређују се према саставним деловима. У изразу *сЋоноШенисер* имамо тип придев + именица (тј. *сЋони* + *Шенисер*). Тај тип, међутим, у словенским језицима по правилу не постоји. Једно поређење нам то сасвим

*) Место наставка *-ер*, који је туђ (немачки и француски), у многим страним речима се јавља домаће *-ар*: тако је данас обичније *револуционар* него *револуционер* и сл.; али је у многим случајевима (па и у нашем) позајмљена готова страна реч, заједно с наставком (*Шенисер*, никад *Шенисар*; тако и *пролетер*, *фудбалер*, *инжењер* и сл.).

јасно показује: имамо, рецимо, израз *Нови Сад*, дакле опет придев + именица. Од таквог израза се не може саградити — и није се саградила — сложеница *Новосад*. Исто тако се ни од групе *добар човек* не може начинити *доброчовек*, и тако даље. Према томе, дакле, иако је добро рећи *стјони Шенисер*, није исправно *стјоноШенисер*, баш исто онако као што је могуће рећи *Нови Сад* али немогуће *Новосад*.

Тиме, међутим, операција није готова, јер нису исцрпени сви разлози који би се могли изнети против оваквог закључивања. Први разлог би био: да постоји и придев *стјоноШениски*, који је исправан. Али је он исправан због тога што је тип придев + придев, напротив, могућ у нашем језику, како то показује израз *новосадски* и њему слични.

Други је разлог на који треба одговорити: то да ипак има у нашем језику сложеница типа придев + именица. Таква би била сложеница *злогоља* (*зла + воља*) или сл. Овде се улази у анализу значења (то је семантичка анализа). Она вели да *злогоља* не значи (на пример у Вуковом Речнику) „зла воља“, „рђаво расположење“ — него нешто сасвим друго: „намргођен човек“, „свађалица“ итд. Кад бисмо, дакле, хтели да и *стјоноШенисер* буде добра сложеница, онда би *стјоноШенисер* морало да значи нешто друго него *стјони Шенисер*. А то, међутим, није случај. *СтјоноШенисер* баш значи исто што и *стјони Шенисер*.

Тек после ових примедба можемо закључити — али сада потпуно поуздано — да израз *стјоноШенисер* није добар. Методски принципи захтевали би да се овде испита и стање у језику писаца; али је реч нова, писци је још нису много употребљавали, и због тога се морамо задовољити овим теориским разматрањем. Ни орде се, мислим, не може рећи да смо решење „отсекли као на пању“ нити да смо пошто-пото наметнули калуп: као што видимо, „калупе“ (типове) сложеница створио је сам народни језик, па то и нису калупи, него закони.

*

Да пређем сада на ону другу замерку: да је филолозима увек добро „и једно и друго“, да беже од чврстих закључака. Већ и претходно излагање верујем да јасно обара

ову замерку. Али ћу овде то показати на примерима друге врсте.

— Видите, говорили су ми често војвођански сељаци када сам у своје време вршио на терену испитивања војвођанских дијалеката, ми Војвођани неправилно употребљавамо реч *здрово*. Ми кажемо за некога да је *здрово болешан*, а то је бесмислица. Јер: ако је болестан, откуд може бити здрав?

— Како можете да тражите *леј кромпир*? питао ме је, опет, једном приликом један продавац. Откуд кромпир може да буде леп? Кромпир је добар или рђав; а лепа може бити девојка или песма.

Међутим су овде говорни претставници из народа, ето, покушали да наметну своје језику много строже калупе него што би то лингвистима икад пало на памет. Јер, разуме се, никад нико неће тврдити за болесног деду да је здрав нити ће, пак, кромпиру бранити да буде леп, иако није девојка, ни песма.

Али да не би изгледало као да наука о језику „све допушта“, потребна је и овде, разуме се, анализа.

Наука о значењу речи (семантика) учи нас о томе да у изразу *здрово болешан* — реч *здрово* нема више никакве везе са здрављем. То је данас обичан прилог, који значи просто исто што и *врло*, *веома*, дакле као кад бисмо рекли *врло болешан*. И Вук је, уосталом, тако употребљавао реч *здрово*. Због тога и израз *јакo слаб* није никаква бесмислица, јер и он значи „врло слаб, веома слаб“. Ако кажемо за некога да се *добро напио*, ми тиме никако не велимо да је он добро урадио, него смо само хтели да кажемо да се напио у великој мери; *добро* ту значи само количину, размеру у којој је то учињено. Тако је исто и са *лејим кромпиром*. Кад за кромпир кажемо да је *леј*, тиме не мислимо рећи како се неко може у њега заљубити; него просто хоћемо да констатујемо како он са својег, „кромпирског“, гледишта претставља примерак своје врсте са јакo израженим добрим особинама.

Као што се види, оно што обична логика може сматрати нелогичним, то у светлости филозофије језика може

изаћи сасвим исправно. Ово је, уосталом, и сасвим природно, јер се језик развија по својим специфичним законима, па и не може створити ништа бесмислено. Али то, наравно, треба доказати.

Свим овим бих хтео уствари то да кажем: да овде наука о језику допушта ширу слободу него нестручњаци — не због тога што не зна шта би са проблемом, него, напротив, баш зато што је ушла у његову суштину. Ако нестручњаци мисле да се у значењу „врло“ сме употребити само реч *врло*, а наука вели да може и *здро*во и *јако* и други изрази, то није у питању нека склоност ка лабављењу језичких закона, него баш напротив чврста вера у те законе. Кад је језик створио у сличном значењу неколико разних прилога (*врло*, *веома*, *здро*во, *јако* итд.), и то прилога који се сви могу теориски бранити, онда немамо разлога да постављамо уже границе и намећемо неоправдане препреке. А ако сам језик осети да му је неки од тих израза сувишан, он ће лепо знати да га се ослободи тиме што ће га употребити у друге сврхе.

Има још много примера случајева у којима наука о језику брани слободу језичког стварања од самих говорних претставника и од појединих пуританаца — љубитеља језика. И увек је у питању принципски став, а никад колебање услед несналажљивости. Да узмем још један такав проблем, да бих то тврђење поткрепио, а такође и зато да бих показао и неке друге, овде још непоменуте операције.

Узећу питање страних речи у нашем језику. Позната је научна истина да има две врсте туђица („страних позајмица“) и у нашем и у свим другим језицима: потребне туђице и непотребне туђице. То је толико познато нашој читалачкој публици, да се принципски овде не мора објашњавати, јер би било понављање. Међутим у пракси је ствар ипак често сложена, због тога што је каткада тешко извршити анализу која ће пресудити о томе је ли извесна туђица потребна или нам је довољна одговарајућа народна реч. Мени се чини да и овде поједини аматери, у својој иначе симпатичној љубави према чистоти нашег језика, иду

канда мало претерано у пуризам и суде сувише оштро остраним речима.

Имамо, на пример, врло обичну реч *флаша*, за коју знамо да је немачког порекла (*Flasche*), и коју, уосталом, употребљавају и многи наши писци. Међутим се у извесним популарним језичким приручницима реч означава као непотребна туђица, место које се препоручује *боца*. На први поглед би неупућенима решење било врло убедљиво и притом недвосмислено: у реду, избацимо *флашу* и заменимо је *боцом*. Нажалост, таквом отсечном закључку се наука о језику противи. Она брани оба израза. И да опет дамо доказа о принципијелности, оправданости, оваквог става, морамо се задржати и овде на анализи.

У овом случају методски ћемо морати поступити на следећи начин.

Ако желимо — у име борбе против туђица — да избацимо из употребе реч *флаша*, ми бисмо онда морали у најмању руку да докажемо да је реч *боца* домаћа. Ту улазимо у етимолошко испитивање, у проучавање порекла речи, што је задатак специјалне дисциплине — етимологије.

И нићи ћемо овим етимолошким путем. Да бисмо доказали да је реч „наша“, нема друге могућности сем да утврдимо да је словенска. То ћемо утврдити ако докажемо не само да је општесловенска (практички, да је употребљава већина словенских језика) него и да је настала по словенским законима, гласовним, морфолошким итд. Јер би се могло догодити да је нека реч данас општесловенска, а да ипак није словенског порекла (на пример *аутомобил*). У пракси то значи да треба да се обратимо упоредном етимолошком речнику словенских језика или — у случају потребе — да сами извршимо одговарајуће испитивање. У случају речи *боца* лако се може сазнати да она није словенска: од словенских језика, позната је само балканској, јужнословенској групи, и већ због тога подозрева као туђица. Да не бисмо вршили анализу гласовну итд., покушаћемо друкчије: да видимо има ли је у другим, несловенским језицима. И после извесног довијања (ту треба и знања, а и маште) — наћи ћемо исту реч у романском упоредном етимолошком речнику, где се:

наводе и гласовни и други разлози за доказ да је и по пореклу романска. У конкретном случају: то је млетачка реч *boza* (изг. тачно *боца*), која се раширила по разним балканским језицима, па ушла и у наш језик. Тако је етимологија ове речи успостављена, и на тај начин смо сазнали да ни *боца* није наша реч (тојест, није то по пореклу).

Према томе се проблем *флаша* — *боца* после етимолошке анализе претставља у сасвим другој принципској светлости. То су подједнако стране речи: једна немачка, а друга талијанска. С те стране нема преимућства једне над другом.

Сада се опет морамо обратити народном језику, да видимо шта нам он даје у том правцу. Може се утврдити да је реч *боца* врло раширена у народу; али зар није исти случај и са речју *флаша*?

Овде, дакле, имамо један методски случај где су две речи истог значења по вредности равноправне, тако да се мора због тога оставити времену да једну истакне над другом. Хтети то у овом тренутку учинити, покушати данас извршити „нормирање“, — не би било у складу са оним што нам је дало научно испитивање. Ето, дакле, зашто се овде не могу задовољити захтеви оних који желе да се „једном за свагда“ и одмах донесе одлука.

Циљ је целог овог мојег излагања био да покажем како су путеви лингвистичке науке, као, уосталом, и сваке друге науке, строго објективни, и како се увек мора ићи до оне тачке која нам даје логичан одговор. Нема ни у овој науци, као ни у једној другој, ни укалупљивања нити лабавости, већ се у сваком датом случају морају посебно утврдити принципи, који су сами собом тачна мера неког проблема: и ако је народни језик поставио својим развитком уске, строге законе, то се мора огледати и у граматици; а ако је језички развитак донео неколико различитих напоредних решења, онда нема ни у граматици објективних разлога да се она сужавају и поткресују. У томе смислу и треба схватити ону Вукову мисао, која важи и за данас: „Ја ћу — вели он — само готово да скупљам, што је народ српски већ измислио“.

Иван Поповић

„ЈЕЗИК“, ЧАСОПИС ЗА КУЛТУРУ ХРВАТскоГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

У раду на неговању правилности, чистоте и лепоте књижевног језика, Наш језик је од септембра прошле године добио велику помоћ у новом часопису који издаје Хрватско филолошко друштво у Загребу под горњим именом и који је уствари продужење рада предратнога Хрватског језика. Са сарајевским часописом Питања савременог књижевног језика данас имамо у три главна културна центра три часописа који раде на култури хрватскога или српскога језика, чинећи троугао који обухвата централни део територије народног језика, чији су говори основица нашем књижевном језику. Неоспорно је, стога, да међу њима мора бити пуна сарадња, што и уредништво Језика истиче у *уводној ријечи* првог броја овим речима:

„Наш ће часопис у свему сарађивати с наведеним часописима у духу међусобног потпомагања и узајамног поштовања усвајајући свако њихово исправно и непристрасно гледање на сва питања нашега књижевнога језика... Својим снагама и снагама својих сурадника настојат ће око усавршавања књижевнога језика и одабирања у њему онога, што је најбоље, најљепше и најправилније и што је постало заједничком својином најбољих књижевника на хрватској и српској страни“.

Часопис Језик излази свака два месеца у свескама од по два штампана табака, под уредништвом одбора који сачињавају: д-р А. Барац, д-р Ј. Хам, д-р М. Храсте, д-р Љ. Јонке, д-р П. Скок и д-р С. Живковић, а одговорни му је уредник д-р Људевит Јонке.

У 1 и 2 броју објавио је проф. П. Скок значајан чланак О језичкој култури, у којем је зналачки и уверљиво

изнео своје мисли о општој потреби неговања језика, у вези с нашим политичким, економским, културним и социјалним преображајем. Изневши кратак историјат развитка нашег савременог књижевног језика, који је текао у знаку демократичности, проф. Скок се осврће на проблем речника данашњег књижевног језика и поставља важно питање: „какав нам треба данас рјечник књижевног и саобраћајног језика, што мора да у њ уђе, какви примјери имају да се наводе за потврду значења појединих ријечи, што се има да означи као провинцијализам, што као архаизам, а што као незгодан неологизам, што ће се узети од страних ријечи, без којих се не може замислити данашњи културни говор итд.“ Даље писац истиче важност великих писаца у развитку језика и утицај који књижевни језик путем школе, војне обуке и индустријализације врши на уједначавање и њивелацију народних дијалеката. Да би се разумела важност језичке културе, проф. Скок износи њене принципе с гледишта лингвистике, и показује заслуге Јагића и Маретића. На завршетку осуђује претерани пуризам и указује на ванјезичке, тј. социјалне чиниоце који делују на развитак језика.

Проф. Ј. Хам у чланку *Секундарно ије* на западном хрватском подручју — расправља о замени дугог јата једносложним дугим *је* код хрватских писаца: Крањчевића, Видрића и Горана, објашњавајући двосложну замену (*ије*) било ритмом и сликом, било потребом да се изрази неки јак афекат. Закључак му је да прелаз *џ* у *ије* треба објашњавати са стајалишта афекта.

Љ. Јонке је у 3. броју објавио чланак О слободи и постојаности књижевног језика. У спору који латентно постоји између књижевника и филолога око тога да ли се могу постављати језичке норме, или треба оставити пуну слободу књижевног изражавања, он сматра да треба поступити по начелу „еластичне стабилности“, која се може постићи само заједничким настојањем и лингвиста и књижевника.

Поводом чланка М. Стојковића *Врјеме или вријеме*, у 2 броју, у ком је покушао доказати да је *врјеме* старије па и правилније него *вријеме*, проф. Ст. Ившић је у 3 броју

одговорио у чланку Око наше ортоеписје, доказујући противно, с позивом на Мејеа и Вајана. У истом чланку писац говори о акценатским дублетима *свѣдбарина* и *свадбарина*, *зѣкаснѣиши* и *закѣснѣиши* и исказује мишљење да су подједнако правилни.

„Нешто о језику у нашој версификацији“ је чланк проф. Ившића у 1 броју, где је изнето врло много примера језичке неправилности изазване тзв. песничком слободом код дубровачких и новијих хрватских писаца.

Као леп прилог синтакси може послужити чланак проф. С. Живковића Употреба перфекта у временским реченицама (1. број); а у чланку проф. М. Храста О извођењу етника од географских имена — наведен је велики број имена као ознака завичајности која нису у складу с прописима Правописа проф. Боранића. О истој теми говори се у чланку Д. Брозовића Неки етници у новом издању Правописа (2. број).

У чланку Настава хрватског језика у средњој школи (1. број) д-р Јанке говори о задацима средње школе у развијању писмености код ученика и о тешкоћама с којима се боре наставници. Исти писац у чланку О језику наших новина (2. број) многим примерима показује како се по новинама често рђаво пише. Слично је урадио М. Косор у чланку О правопису и језику једнога књижевног часописа (3. број), изневши велики број примера из Хрватског кола који су неправилни с гледишта правилности и чистоте језика или су противни правописним прописима.

У чланку Т. Прпића Неколико русизама новијега времена (3. број) изнет је низ русизама, од којих су неки старији, бар код Срба, а који су без потребе узети. Неки од њих и нису русизми, а неки су германизми.

У сталној рубрици Питања и одговори објашњавају се разне погрешке у језику и дају корисна упутства на питања читалаца. Неким објашњењима могло би се и приговорити, као напр. да Хрвати треба да кажу *словенски*, а не *словеначки*, *славенски*, а не *словенски*, *офензива* а не *офанзива*, *будући да*, а не *пошто* (у значењу узрочног везника).

У рубрици Осврти дају се прикази дела која имају везе с културом језика, па је М. Храсте у 2 броју приказао **Наш језик**

У знак сарадње с Језиком у раду на култури заједничког нам књижевног језика, топло га препоручујемо свима својим читаоцима.*)

М. С. Московљевић

---

*) Годишња претплата на Језик износи 180 динара, а треба је слати на „Школску књигу“, Загреб. Илица 28; чек. рачуна 401—471732).

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Ипак цела је Холандија на опреси.* — У овој реченици имамо именицу *опрез* употребљену у женском роду мада се у савременом књижевном језику она скоро искључиво јавља као именица мушког рода (исп. Мара занемарује сваки *опрез*; Водили их у село, вукли храну, а увијек на *опреси*... Назор). Међутим ова именица не јавља се у нашем језику искључиво овако, него, како видимо, и у женском роду, (ниже ћу навести још примјера за то). Познато је да наш језик зна за више именица које могу имати два рода и двије промјене (што се обично тумачи — или старим приликама још из општесловенског језика или приликама промјене у нашем језику које су изазвале прелаз из једне категорије у другу): *глад - а* и *глад - и*; *хрид - а* и *хрид - и*; *бол - а* и *бол - и*; *снијет - а* и *снијет - и*; *бездан - а* и *бездан - и*; *белег - а* и *белега - белеге*; *порез - а* и *пореза - порезе*; *размер - а* и *размера - размере* (А. Белић, Речи са деklinацијом 153—155).

Истина, ми данас можемо код неких писаца наћи ове примјере само у једном роду док их други употребљавају у другом роду, тј. код једних долазе у женском, а код других у мушком роду. Тако код Цесареца и Балског имамо: *геста — гесте*, као именицу женског рода, а код других писаца *гест — геста*, тј. као именицу мушког рода. Наравно, овдје имамо друкчији случај него у горњим примјерима; наиме, ово је именица страног поријекла, и ту можемо имати ону појаву на коју је раније указивано у Нашем језику (исп. књ. III, св. 1—2, 1951), јер је ова именица примљена из њемачког језика и као таква могла је бити примљена. Већина хрватских писаца примила ју је с родом који она има у њемачком језику, а српски писци су је због њеног облика сврстали у ред именица мушког рода. Дакле, за ову име-

ницу може се наћи оправдање зато што се јавља неједнако, али оваквим објашњењем не би се могао тумачити и род именице *ојрез*, јер је то ријеч нашег поријекла. Ми смо раније видјели како проф. Белић објашњава двородност горе наведених именица, а то објашњење потпуно вриједи и за именицу *ојрез*.

Истина, у свим рјечницама нашег језика налазимо за њу једино мушки род. У Рјечнику Југ. академије имамо: *ојрез-ојреза* м. пажња, позор... „Најстарије су потврде из друге половине XVIII вијека. Понајвише се употребљава у којем падежу сингулара здружена с којим приједлогом; за плурал није се нашло никакве потврде“. Затим слиједе примјери за различита значења:

- а) опрез: Одришује с великим *ојрезом* ране — Репић;
- б) страх: који се без *сваког ојреза* повраћа на грихе, Леаковић;
- ц) стража: Ал од друста немилога на *ојрезу* ни једнога, Радичевић.

Такве примјере, односно употребу у мушком роду, налазимо и у другим рјечницима. Једино у рјечничкој грађи Института за језик САН налазимо и примјера за женски род. Ево неколико таквих примјере:

Ја не знам откада је тај обичај у нас, да се при том важнијем послу не враћамо истим путем. Да ли је то просто сујета или је из *какве ојрезе* (Ј. Драгашевић); Турци су били на *великој ојрези*; Шаљу свуда у важним правцима официрске патроле у осматрање и за *ојрезу* (Д. Ђурић); Морају бити на *ојрези*... (СКГ XVI св.); Савезничка војска *без икакве ојрезе* одмарала се на обали реке Марице (Мишковић, Косов. битка); Из Ћустендила стигла војска у Улнову... одмах султан нареди *ојрезу* пред војском (Исто); Речено је да се саопшти командирима ради *ојрезе* (Грујић, Записи); Министар говори и понашањем мора на *највећој ојрези* да се држи (Ј. Ристић). Оваквих примјера има још, мени је био циљ да се види како је употреба ове именице у женском роду била обична, али ће се из сљедећих примјера видјети да савремени писци све више употребљавају ову именицу у мушком роду.

Ево неколико таквих примјера: Извади с великим *ојрезом* бачвице са уљем (Калеп);... видио је и пјешачење и ноћ и кише и *ојрез* и истрајност (И. Андрић)... а полиција га је послџје атентата и тражила у стану па јој је радије избегавао, из *ојреза* док види развој истраге (Цесарец); *Но ојрез је ојрез*, већ због вас (Исто). Како се из овога види постоји разлика између старијих и млађих писаца. Старији ову именицу више употребљавају у женском, а млађи у мушком роду.

Раније смо видјели да у Академијину рјечнику стоји да се није нашло потврда за плурал. За данашњи говорни језик може се рећи да су ријетке потврде и за остале падеже сингулара сем за локатив, гдје се опет неједнако јавља. Ја сам се интересовао како се у којем крају употребљава ова именица и дошао сам до закључка, добио сам, наравно, само примјере у локативу, да се као именица женског рода: *буди на ојрезџ*, употребљава у: Грузи, Санцаку, Титовом Ужицу, једном дијелу Војводине, Београду, Босанској Крајини, Мостару; а као именица мушког рода: *буди на ојрезу* у: Смедереву, у околини Титовог Ужица, у Светозареву, у Врању, у Бачкој, у Бјеловару, у околини Мостара. Како се из овога види тешко би било на основу ових примјера закључити шта је данас правилније употријебити с обзиром да се неједнако употребљава у народу. Без сумње ова се именица, мада првобитно мушког рода, повела за именицама женског рода које су по облику сличне као: *језа, веза, реза* и сл., и захваљујући тој обличкој сличности, она се сада почела мијењати и као именица женског рода, а уз то је задржала своју стару промјену именица мушког рода. Доцније су се остали падежи изгубили из употребе, а локатив се сачувао, не више у именичком, него у прилошком значењу, и то тако што се у једним крајевима уопштио облик мушког, а у другим облик женског рода. Али, као што се из наведених примјера могло видјети, у савременом књижевном језику све више се ова ријеч употребљава у облику мушког рода и као такву је прије треба употребљавати.

А. П.

2. У забавном додатку једнога листа, у преводу једног романа, налази се реченица:

Али, Жана, нећеш ваљда да допустиш да тај нитков помисли да си ти пристала да будеш будућа царица његовог непостојећег царства.

Овде имамо четири пута поновљену свезицу да, а то се може, без икакве измене значења реченице, свести на много мању меру, тиме што би се прво да с презентом (да доустиши) заменило инфинитивом, а треће да (да си ти пристала) са како. На тај начин добијамо стилски много погоднију реченицу:

Али, Жана, нећеш ваљда доустиши да тај нитков помисли како си ти пристала да будеш будућа царица његовог непостојећег царства.

У преводу једнога романа од Валтера Скота имамо две такве реченице на истој страни:

Не могу да пропустим да не поменем да је наш путник оставио свога верног пратиоца Оса да буде гост у Чарлс — Хоупу за извесно време. Предвидео је да би се пас могао показати као незгодан пратилац у случају да он западне у такве прилике да мора да се крије.

И овде се могу преиначити обе реченице, без већих измена, тако да постану стилски лакше, ослобођене сувишног понављања ове свезице:

Не могу проустиши а да не поменем како је наш путник оставио свога верног пратиоца Оса да буде гост (или: као госта) у Чарлс-Хоупу за извесно време. Предвидео је да би се пас могао показати као незгодан пратилац у случају ако он западне (или: ако би он запао) у такве прилике да се мора крити.

Из овога видимо, поред онога о чему је више пута писано о свезици да, две могућности: замену свезице да + презент инфинитивом, или замену свезице да свезицама ако, како, увек без мењања саме основне конструкције реченице; трећи начин, у извесним случајевима могућан, захтева замењивање одговарајућом допуном (место да буде гост — као госта).

Д. Б.

3. Сада бих ја *шребало на шебе да се наљушим*. — Глагол *шребати*, нарочито у сложеним глаголским облицима, још увек задаје муке онима који пишу нашим језиком. О његовим облицима и употреби много се писало (па и у Нашем језику, у најновије време — Св. Марковић), али још увек нису код свих појмови о овоме пречишћени. Већина, додуше, зна толико да није добро: *Ја шреbam да радим*, него: *Ја шреба да радим*, и да не ваља: *Требао је да ради* или: *Требао би да ради*, него треба: *Требало је да ради*, односно: *Требало би да ради*. Дакле, мора се узети безлични облик, а то значи 3 л. јд., одн. средњи род једнине радног придева. Толико се обично зна, али ту управо почиње забуна. Многи који су ово правило научили примењују га механички и даље. У говору они би рекли: *Он је шребао да ради*, а кад би дошло до писања, они би *шребао* заменили са *шребало*, примењујући научено правило. Тако се појавио тип: *Он је шребало да ради*. Оваква реченица очигледно није добра. Онзј ко је чује или прочита не може се отети утиску да се облик ср. рода *шребало* ту слаже са заменицом *он* што је, наравно, погрешно. Пишући овако, многи мисле да су задовољили правило о безличности глагола *шребати*, а уствари су створили једну накарадну конструкцију. Прави безлични обрт био би *Требало је да ради*, као што и јесте једино правилно. Али ово још није све. Механички научено „правило“ да се *шребао* обавезно замењује са *шребало* — иде и даље захватајући реченице са подметом у 1 и 2 л. У реченици: *Ја бих шребао да радим*, како би многи рекли, убацује се то *шребало* и добија се наказна конструкција: *Ја бих шребало да радим*. Управо је оваква и реченица коју сам горе навео: *Сада бих ја шребало да се наљушим*. Оно *шребало* није овде у складу ни са чим. Говорно лице у тексту је мушкарац, а *шребало* је облик средњег рода. Облик помоћног глагола *бих* је у 1 л. јд., а *шребало* је део безличног облика који самим тим претпоставља 3 л. јд. Једном речју, потпуно нескладно иако ономе ко је овако написао изгледа да је поступио онако како „граматика захтева“. Из свега овога можемо извући закључак: није довољно лични облик глагола *шребати* заменити безличним, већ је потребно саму

конструкцију учинити безличном, онако како то захтева исправно језичко осећање. Дакле, не: *Сада бих ја требало на тебе да се наљушим* него: *Сада би требало да се ја на тебе наљушим*. Овако је и складније и лепше, а овако је и једино правилно.

4. Нису још испробана једино средства за бактеоролошки раш. — Новинар који је написао ову реченицу није се сетио да је облик *бактеоролошки* погрешан. Придев је изведен од именице *бактериологија*, а ова, са свим правилно, од *бактерија*. Ни у корену ни у наставцима нема ничега што би оправдало појаву групе *-ео-* испред *р*: није *бактеорија* него *бактерија*. Исто тако, нема оправдања ни за избацавање у изведеној речи вокала *и*, који постоји у основној речи *бактерија*. Јасно је да повод за погрешку не лежи у самој речи која је употребљена, нити у онима од којих је она изведена. Тај повод треба тражити на страни, и није га тешко наћи. Завршни део *-еоролошки* налази се у придеву *метеоролошки* (исп. и *метеоролог*, *метеорологија*) и ту је он на свом месту. Основна реч је старогрч. *metéōros*, у којој се већ налази поменута група *ео*. Нехотично угледање на придев *метеоролошки* довело је до погрешног облика *бактеоролошки* место правилног *бактериолошки*. Ту су, наравно, главну улогу одиграли сазвучје и сличан општи тип образовања. Можда су нешто допринели и други придеви са групом *ео*, као *балнолошки*, *остеолошки* итд. У основи овде имамо исту појаву, која се и иначе јавља понекад, да на облик једне речи узете из страног језика утиче друга слична реч. Класичан пример за ово је реч *магационер*, са *ио*, према *револуционер*, *комисионер*, *опозиционер* и сл., мада је сама реч постала од *магацин*, у којој нема никаквог *ио*. Ова се реч већ уврежила, и против ње би тешко било борити се, али зато нема потребе да дајемо право грађанства новим погрешкама ове врсте, као што је наведени облик *бактеоролошки* место правилног *бактериолошки*.

5. У *чишавој француској штампи* они доиста *претшављају* — *нечасан изузетак* — Облик *нечасан* у овој реченици, коју смо прочитали у једном од наших дневних листова, показује да облици оваквих придева још увек нису јасни свима онима који пишу. Правило је, међутим, врло просто: кад је придев

изведен од именице која се свршава на *-сш*, у ном. јд. мушког рода придев, чува се *сш* испред наставка *-ан*. Тако према *масш* имамо *масШан*, према *џакосш* — *џакосШан*, према *жалосш* — *жалосШан*, према *часш* — *часШан*, па, наравно, и *нечасШан*. Али у осталим облицима истих придева *ш* испада по сили старог гласовног закона *сшн > сн*: *масна*, *џакосни*, *жалоснога*, *часној*, *нечаснима* итд. Овакве су форме пружиле основу за образовање нових, аналошких и неправилних облика без *с* и у ном. јд. мушкога рода: *масан*, *џакосан*, *жалосан*, *часан*, *нечасан* итд. Има народних говора у којима су овакви облици преовладали, али то још не значи да су они уопштени у читавом нашем језику и да су постали књижевни. — С друге стране, у говору чујемо и обрнут случај, *независШан* место *независан*. Овај придев образован је од глагола *зависити*, и нема везе с именицом *завист*. Пошто у основи самог глагола нема никаквог *ш* иза *с*, не може га бити ни у изведеном придеву. Кад ко каже *зависШан* или *независШан*, он погрешно примењује правило о односу *џакосан*: *џакосШан* и показује да га је научио механички, не схвативши његову суштину.

6. *Немогућност* *малограђанског интелектуалца... да њродре из свог затвореног круга*. — Реч *немогућност* овде је очигледно погрешно употребљена. Та је реч неправна именица изведена од придева *немогућан*, који у нашем савременом књижевном језику не значи „који нешто не може да учини“ него „који се не може остварити“, „који не одговара постојећим могућностима“. Може се рећи за неку појаву да је немогућна, за неку акцију, неки догађај; може нечије тврђење да буде немогућно, али се за човека овај придев не може везати, сем у једном помереном значењу: „*То је немогућан човек*“, каже се за некога с ким је тешко општити или сарађивати, чија рђава нарав онемогућује нормалан контакт с њим. Али на то се овде није мислило. Писац је хтео да нагласи да малограђански интелектуалац не може да изађе из свог затвореног круга, дакле, да је немоћан да изађе из њега. Именица која је њему била потребна јесте *немоћ*, а не *немогућност*. Учињена погрешка показује да писац не осећа јасно нијансу значења која постоји између ове две

речи; док се *немогућност* схвата више као једна општа околност (исп. безлично „*могућно је да...*“), *немоћ* се схвата више као својство које се приписује одређеној личности (неко *може* или *не може* нешто да учини). Ова разлика није безначајна и спада у ред оних дистинкција у језику које непажљиво баратање речима лако уништава, а које је ипак корисно сачувати. Ипак, у језичкој пракси често наилазе случајеви кад би се подједнако умесно могла употребити и једна и друга реч. Тако би се и горња синтагма могла стилизовати на два начина: *Немогућност да малограђански интелектуалац продре из свог затвореног круга* или — *немоћ малограђанског интелектуалца да продре из свог затвореног круга*. И једна и друга конструкција била би правилна, али се оне између себе разликују по склопу целе реченице. Можда је писац баш зато и погрешно што није осетио ову разлику. Он је начицио неку врсту компромиса између два могућна начина да се изрази, и реч *немогућност*, која би одговарала првом начину, употребио у друкчије склопљеној реченици.

П. И.

ИСПРАВКА

Моле се читаоци да исправе

у св. 3—4 :

на стр. 86,	ред 17	место: самогласника	треба: сугласника
„ „ 88	„ 19/20	„ { даје га и проф. Белић, али га он }	„ { али га и он, као и проф. Белић,

у св. 5—8 :

на стр. 163,	ред 34	место: рач	треба: реч
„ „ 164	„ 7	„ : важе	„ : важи
„ „ 170	„ 23	„ : по неком питању	„ : у неком питању

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6
табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази.
Годишња прешлата износи 200 дин., цена поједином броју је 40 дин.
Прешлату слашћу Научној књизи (Кнез-Михаилова 40/IV) на чек, рачун
бр. 101-Т-297. Рукописе слашћу Уређивачком одбору или Браниславу
Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику,
Фил. факултет, Београд.

VSS

НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

4:9/10

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 9-10

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О састављеном и растављеном писању речи	281
2. Мил. Павловић: Апстрактне именице с наставком <i>-ост</i>	296
3. Др. А. Ђ. Костић: О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица	308
4. М. С.: Око назива нашег језика	316
5. С. Машић: Сложенице са <i>велико-</i>	323
6. Милија Станић: О облицима: <i>двама</i> и <i>двјема</i>	329
7. М. С. Лалевић: О употреби облика <i>бише</i>	335
8. А. Пецо: Још нешто о именима <i>Јово</i> и <i>Раде</i>	340
9. И. Појовић: Вештица = штрига „лептирица“	344
10. Ђ. Св. Радојичић: Лична имена <i>Богомила</i> и <i>Богомил</i>	348
11. Језичке поуке	350
12. П. Ивић: Професору Марку Ж. Ракочевићу	356
13. Регистар речи	363

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука Српска

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV

Нова серија

Св. 9—10

О САСТАВЉЕНОМ И РАСТАВЉЕНОМ ПИСАЊУ РЕЧИ

У вези са овим писањем ја сам у своје чланку (Напомене о српскохрватском правопису, НЈ н. с. IV 139—148, в. стр. 144—5) додирнуо и неке стране његове у неким специјалним случајевима. Овде ћу се тиме пространије позабавити. Ја то чиним и поводом књиге д-ра Јована Вуковића „Правопис савременог нашег језика I дио“ (Сарајево, 1952), а нарочито поводом опширног одељка у њему под називом Сложене ријечи (Састављено и растављено писање речи), 45—193. Вуковић је узео да принципе који су досада владали у нашем правопису у том правцу (исп. мој Правопис од 1934 године и Боранићев од 1947) продискутује и изврши њихову примену на опширном материјалу, често знатно обимнијем него што је у поменутиим Правописима. Ја ћу узети у обзир и ново издање мога Правописа од 1950/2 год. које Вуковић није имао у рукама када је писао своју студију.

Иако Вуковић назива своју студију „Сложене ријечи“ и одмах у почетку даје теориско разматрање под називом „О сложеним ријечима уопште“, он, уствари, говори о практичним правилима којих се треба држати при састављеном и растављеном писању речи, а не о сложеним речима уопште, иако у његовој књизи, као што ћемо ниже видети, има каткада и читавих малих студија о појединим сложеним изразима и примени у њима принципа о којима говори.

У своје Правопису од 1934 г. ја сам посветио теориском делу овог питања непуних 10 страна (од 19—28), проф. Бора-

нић у поменутом издању од 1947 (под називом Сложенице) свега 9 непуних страна (од 43—51), а Вуковић — 149 страна (не рачунајући речник, 194—221). Истина, велики се број примера и код мене и Боранића налази у речницима који и чине најважнији део Правописа, али ипак теориско разлагање код Вуковића *пешнаест иуша* је веће (чак и нешто више) него у нашим Правописима. У моме новом издању Правописа, којим се Вуковић, као што је речено, није могао користити, тај је теориски део нешто већи него у ранијем издању; он износи сада непуних 15 страна. Дакле је и од њега Вуковићево разлагање десет пута веће. У речнику мога новог издања знатно је већи број примера неголи у ранијем издању.

Ову расправицу своју ја ћу поделити на три дела: у првом ћу говорити о принципима којих се Вуковић држао, у другом о отступањима Вуковићевим од мога Правописа и о њиховој оправданости, а у трећем: о примени принципа у речима (често дијалекатским) и оним које се не наводе у нашим Правописима и умесности или неумесности онаквог писања какво предлаже Вуковић.

1.

Вуковић износи сасвим тачно да се у групама речи које чине изразе мање или више мења значење, долазећи каткада и до потпуне измене. „Унутрашња промјена у садржају израза, на путу до коначног облика нове ријечи, условљава њене спољашње особине по којима је ми као такву у највише случајева лако распознајемо“ (стр. 46).

Вуковић необично цени ова формална обележја и често се њима служи да би одредио када треба писати речи заједно, занемарујући до извесне мере оне унутрашње промене у значењима саставних-делова сложеничког израза које су ипак *најважније*. Због тога долази кашто до разилажења међу нама.

Да ме не би ко рђаво разумео, морам, пре свега, ово рећи. У основицу свога разматрања овог целокупног питања Вуковић узима оне принципе који су у нашем правопису одавно одомаћени (и код Боранића и код мене). Зато се Вуковић у највећем броју примера, нешто око 90%, ако се тако може рећи, а можда и више, слаже са овим што је

раније изношено код мене и код Боранића; али мислим да је поменуто свођење целог разматрања у више случајева на формалне критерије и дало највећи број разлика међу нама. Уосталом и у мом новом издању Правописа има ствари које су мало појачале број тих неслагања (в. ниже).

Као први од споменутих критерија Вуковић износи: да се израз мора осећати као једна акценатска целина, тј. изговарати са *једним* акцентом.

Друго, мора бити устаљен и нераскидљив ред речи, ред делова из којих је састављен израз.

Треће, сви делови морају сачињавати основу једне променљиве речи ако се из сложеног израза добија променљива реч као сложеница (стр. 47).

Ова формална обележја имају знатних примена у материјалу нашег језика, али се не може рећи да овако формулисана она могу увек послужити као мерило (уосталом и Вуковић вели „у највише случајева“).

Први принцип, о јединству акцента, проф. Боранић и не бележи међу критеријима, а код мене се о значају акцента није говорило у ранијим издањима, а у новом издању о томе се говори, али са великим ограничењима (којих има код Вуковића само делимично у даљем тексту): „Обично се у реченици или у групи речи које претстављају јединство по значењу развија и заједнички акценат . . . .“ (стр. 25). Одмах се затим додаје: „Али заједнички акценат не може бити сам мерило . . . .“ (ib.) „Потребно је да се развије и јединство значења или извесно јединство службе (функције) у језику, а не да сваки део израза задржава своје засебно значење“ (ib.).

Мислим да се данас, када се већ о томе исцрпно говори, може и више рећи. Ја бих рекао, *само* онда када се две или више речи разликују по томе, да ли се у једном случају развија један акценат или је остало више акцената, можемо поуздано тврдити, наравно, поред јединства значења, да је од две или више речи постала једна и да је треба састављено писати: напр. *мнѡго ѡдшѡвѡнї* може дати *мнѡгоѡшѡвѡнї* или *многѡдшѡвѡнї* (са варијантом *многѡдшѡвѡнї*) и у свима случајевима са једним акцентом пише се заједно; али може се изговорити и *мнѡго ѡдшѡвѡнї*, и тада нема разлога пи-

сати те речи заједно. Исто тако израз *буди-бог-са-нама* (*с нама*) изговара се често *будибѡкснама*, против којег се многи буне иако оно несумњиво постоји, и тада се *може* тако и писати; али докле год ко буде изговарао тај израз са акцентом свих појединих делова, треба да га пише одвојено са везицом између речи (исп. ниже). И у првом случају и у другом значење је исто и кад имају заједнички акценат и кад свака реч има свој акценат, а јединство акцента показује само да је дотични израз и морфолошки срастао у целину. Међутим разлика између употребе и неупотребљавања везице долази отуда што је у првом изразу однос прилога *мнѡго* и *пѡшшѡвѡнѡ* — однос прилога и придева па зато и нема везице, у *буди-бог-с-нама* (у значењу негативног изрази „којешта“ или сличног) и *буди Бог с нама!* у чуђењу — имамо два сасвим различна значења.

Међутим има много речи у којима и поред јединства значења и јединства облика имамо два акцента: тако је Вук писао *пѡрѡбрѡшчед*, *свѡримѡнѡшија*, *свѡзибѡрада*, *кљѡнчѡрба*, *рѡмѡпа* поред *пѡједи-пѡгача*, које је могао такође написати као једну реч, или *скѡчи-ћевѡјка*, које је такође могао написати као једну реч као што је написао *пѡцирѡи* (пѡцирѡп) или *пѡмѡшивѡјек*. Одавде се види да код свих ових речи акценат не игра знатнију улогу, већ је код њих најглавније — промена у значењу, а затим и у облику (о овоме још исп. ниже у 2 т.). Према томе, јединству акцента или његовој многостручности не треба у овим случајевима давати нарочити значај.

Други је принцип да мора бити устаљен и нераскидљив ред речи, ред делова из којих је састављен израз.

Ако се узме ово као строго правило, открива се могућност произвољног тумачења изрази, нарочито онда када се узме као закључак који из овог истиче да свака могућност слободније употребе једне од двеју речи, тиме и показује да се она не може писати заједно (наравно, ако је и разлика у значењу између тих употреба наоко малена), напр. Вуковић пише *на жалосѡ* (в. код њега 155—157), али *сасѡране* (ib. 165), и поред *пѡ сѡрани* итд. (в. ниже). За први израз Вуковић наводи *на моју жалосѡ*, *на његову жалосѡ*, *на нашу ве-*

лику *жалосѣ* и сл. Међутим у *на жалосѣ* (тј. нажалост) и тим изразима однос *на* и *жалосѣ* и значење *жалосѣ* нису једнаки. *Нажалосѣ он није дошао* — значи „и поред очекивања“, „противно нашој жељи“, „противно потреби“, и сл. У томе изразу значење *жалосѣ* у правом смислу до знатне је мере ишчилело, док се у горњим изразима сачувало у потпуности. Вуковић се позива на мене и Боранића: „код Белића и код Боранића у правописима (Правописима?) стоји *на жалосѣ*, али се у последње вријеме у београдској стручној литератури редовно пише *нажалосѣ* и чују гласови и преко стручне штампе да је боље, и једино оправдано тако писати“ (155). Међутим ја сам већ у свом Правопису од 1934 г. рекао да се, истина, пише још *на жалосѣ*, али да „израз почиње добивати значење једне речи“ (код мене 28), па сам сада, при новом издању, подвргао новој анализи све такве изразе и нашао да их треба писати заједно, дакле, *нажалосѣ* (и *нажалосѣ*, в. речник и стр. 35 у тексту).

Према томе, иако се може рећи *на превелику жалосѣ* моју, *нажалосѣ* значи нешто сасвим друго и зато се пише заједно. Вуковић пише тачно *сасѣране* у значењу „споља“, и поред *с његове сѣране*, *с лошије сѣране*, *са сѣране су долазили људи*, *с друге сѣране* (165), али *по сѣрани* пише одвојено и пореди га са *држати се по сѣрани*, *прећи на сѣрану*, док опет *насѣрану* пише заједно (у значењу „осим“ или сл.). Међутим и *по сѣрани* има често чисто прилошко значење „изван света“, „изван осталих“; чак и *држати се по сѣрани* има прилошко значење, и зато би у таквим случајевима ваљало писати тај израз заједно. Дакле, спољашње аналогije са кидањем везе између именице и предлога и овде нам не помажу када значење израза показује јасно да смо добили нов смисао.

Најзад, трећи принцип о томе да делови морају сачињавати основу једне променљиве речи вреди, наравно, за мањи број случајева јер је највећи број оваквих сложених израза прилошког или предлошког карактера, дакле — непроменљив.

Из овога се види да нам ови критерији не могу много помоћи. Несумњиво је да групе речи овог типа *преишћављају* увек извесно *јединство значења*. Да од њих постане сложеница, потребан је још који други моменат (губљење једне

речи у слободној употреби, мењање облика групе речи, гј. њено уобличавање, а затим, наравно, и развијање оних услова које наводи Вуковић), али над свим елементима суверено господари развитак новог значења према засебној употреби саставних елемената. Чим се оно у довољној мери развије, реч добија нов, сложенички карактер и треба да се пише као једна реч. Још је питање, као што ће се одмах из даљег излагања видети, да ли треба извршити полуспајање речи помоћу везице или — потпуно спајање. И то зависи, на првом месту, од тога да ли речи и у вези чувају своју самосталност значења и акцента, иако ипак заједно значе нешто друго (исп. ниже).

2.

а) *О употреби везице.* Употреба везице није још устаљена у потпуности у нашем правопису, па није добила дефинитивне обраде ни код Вуковића иако он о њој много говори. Мислим ипак да се и у том правцу може много штошта друкчије разумети него што је код Вуковића.

Вуковић пише *паун-перо* (53), *демир-пѣнџер* (ib.), *алајбарјак* (51) — онако како сам ја писао у ранијим издањима Правописа и како пише Боранић; али у новом издању свога Правописа ја изреком велим: „Сложенице начињене по турским узорима требало би писати заједно кад год први саставни део одређује други: демирпенџер, иванцвет, алајбарјак и сл.“¹⁾ Познато је да у турском језику кад именице одређују именице имају вредност придева, тако да и овде *иванцвѣт* не значи престо *Иван + цвѣт*, већ овде *иван-* значи „Иванов“ као што *паунперо* значи „пауново перо“. Дакле се у овој вези именица претвара у придев те тако добијамо атрибутску употребу. Тако стоји код мене и *алајбарјак*, *демирпѣнџер* и сл. Сматрам да би тако исто место Вуковићевог *обор-кнѣз*, *баш-чѣршија*, *фикс-идеја*, *ашик-момак* и сл. требало да стоји *оборкнѣз*, *башчаршија*, *фиксидеја*, *ашикмомак*, и сл. Тако би ваљало писати, по мом мишљењу, и *генѣрѣл-*

¹⁾ Случајном омашком остало је у речнику *паун-перо* м. *паунперо* (акц. Вуков).

џуковник (м. Вуковићевог *генерал-џуковник* и сл.), *социјал-демократи*, као што предлаже и Вуковић (67). У свима тим сложеницама прва реч је одредбена према другој и не употребљава се, када је самостална, у истом значењу и облику. Код Вука нема у овом правцу једноликог писања (поред *џлај-бџрјак*, *џван-џвџјеш*, *скџчи-џевџја*, *бџгаркабџница* и сл. има и *џборкнџз*, *Пџцирџи*, *Скџчивџк*, *џџлибаша*, *Дџлиград*, *џлајбег*, итд.) иако би се могло рећи да се поводио, углавном, за акцентом.

Мислим да сасвим тачно вели Вуковић (стр. 53) да је најбоље писати *југоисток*, *сјевероисток*, *сјеверозапад* и сл., али не зато што први део нема акцента него што је он, као што примећује и Вуковић, одредбеног карактера. У Правописима, моме од 1934 г. и Боранићевом, има исти начин писања, али у новом издању мога Правописа допушта се (у речнику) и *југо-исток* свакако за случајеве када везица треба да значи „и“ (*југ* и *исток* и сл.) јер свезица у извесним случајевима то и значи (штета је што на стр. 31 мога Правописа о томе није говорено, већ је дат само пример *североисточни*), али, свакако, знатно је обичније када први део одређује други (дакле, *југоисток* и сл.).

У случајевима као *Никољдан*, *Јовањдан* и сл. Вуковић допушта само тако (66), а о *Никољу дне*, од *Јовања дне* и сл. примери били би „необични и застарјели, — као такви остају локални изрази народних говора“ (ibid.). Тешко би се могли сложити са Вуковићем да би први облик (*Јовањдан* и сл.) био „једини сасвим правилан облик за добар књижевни језик (ако израз не долази да да локалну боју народног говора)“, јер су и сви остали облици (о *Никољу дне*, исп. о *Петрову дне* и сл.) потпуно правилни. Истина је да су понеки од њих више или мање застарели, а понеки могу показивати и локалну боју; али је задатак правописа да покаже како их и тада треба написати. Књижевничково је да их зна употребити у складу са оним што износи, а граматичарево није да их гони из језика кад они и у добру језику несумњиво постоје.

Вуковић наводи *нашаште-срца* или *наштџсрца* и вели да би према „акценатском изговору који овдје треба да од-

лучује“ — требало онако писати како он наводи; али ако наведемо да је код Вука и по другим крајевима акценат друкчији и да имамо *ндшше срца*, онда се не бисмо могли позвати на тај аргуменат. Ако се и сложимо да у говорима где имамо *нашшесрца*, можемо тако и писати, питамо се да ли је *ндшашше-срца* добро написано. Јер ако је *срца* без акцента, требало би написати *ндшашшесрца*, а не *ндшашше-срца*. Уосталом ја мислим да би тај израз требало увек заједно писати јер *нашашшесрца* или *нашшесрца* или *ндшшесрца* увек значе исто што и *ндшше* или *ндшашше*.

Вуковић, поводећи се за Правописом Боранићевим, пише засебно *овдје ондје, амо шамо, шамо амо, идшшо идшш, гдре ддље, како шакд, колико шолџкд, кад шад, данас сшра* (105—106), али се пита „колико би и овдје било оправдано, с обзиром на губљење од потпуности значења дијелова синтагме у напредном синтагматском односу... писати ове изразе и на други начин — са кратком цртом: *овдје-ондје, амо-шамо, како-шакд...*“ (105). Мислим да је ово последње исправно, али само као једини начин за све ове случајеве јер овако стављени горњи прилози имају увек друго значење неголи сваки за себе (исп. код мене *идшшо-идшш* и сл. на стр. 35 где се наводе и горњи случајеви и многи други сличне врсте: „Када два напоредна прилога чине један појав, а још се осећају као засебне речи, онда се између њих ставља знак везице, тј. мале почивке (полупаузе): *мало-помало, пршшо-напршшо, кад-шад*“...). Мислим да је *мањевише* (103) требало написати исто тако, тј. *мање-више*, као што је и код мене у Правопису, и као што је тачно код Вуковића *хоћеш-нећеш* (182) или *два-шри* (95), које се може написати и *двашри* када се тако изговара. Мислим да се и *марксизам-лењинизам* мора тако написати (код Вуковића тачно, 55) када се сматра као једно учење. Исто када су два писца једне књиге могу се симболично, оличени у јединству књиге, саставити везицом (Ристић-Кангрга као писци једног речника, Броз-Ивековић и сл., в. код Вуковића стр. 58). Мислим да у номинативу имена као *Хајдук Вељко, Филип Маџарин* и сл. не треба везивати цртицом јер је самим великим писменом показано да је то име, а слагањем у номинативу да оба дела

чине целину; међутим у осталим падежима где тога слагања нема (*Хајдук-Вељку*, *Филић-Маџарине* итд.) треба ставити везицу да би се знало јединство имена, тј. да су везана једном личношћу која их носи (исп. код В. 58, 62). Не може се порећи да међу тим именима има и знатних разлика, напр. између *СШарина Новак*, *Краљевић Марко* и *Хајдук Вељко*, јер се у последњем осећа повезаност много више него у прва два (*Хајдук Вељко* има у осталим падежима увек *Хајдук-Вељку* и сл. док може бити и *Краљевића Марка* и *Краљевић-Марка*, али само *СШарине Новака* и сл.), али ради једнообразности правописног принципа треба оставити и *Хајдук Вељко* и писати и ту и друге сличне речи са везицом само онда када је то потребно (тј. *Хајдук-Вељку*, *Краљевић-Марку* и сл.). Мислим да је тачно (стр. 62—3) што говори Вуковић о писању *хаџи* у *Хаџиосмановић*, тј. када је *Хаџи* (= хаџија) спојено са именом и од њега изведено презиме и *Хаџи-Васиљевић* (62—3) када је *хаџи* само привремено обележје. Исто тако је тачна разлика између *Ченгић-ага* (са обележјем друштвеног односа) и *Ибрага* и сл. (без означавања друштвеног односа, 62).

Мислим да је *дџлабога* (напр. рђав) тачније неголи Вуковићево *дџ-зла-бога* јер су овде саставни дедови изгубили своју самосталност и по значењу и по облику; међутим у *на-зло-брз* сматрам да се то још није извршило. Средње писање *назло-брз* не одговара стварности јер одваја *назло* (исп. дало му се *назло*) као засебан појам иако овде и *на зло* и *брз* имају свако за себе своје засебно значење, а све троје састављено — један појам. Ипак би било боље писати ту реч и као целину (*назлобрз*), као што је Вук чинио, а за њим Броз-Ивековић, него је овако везивати као Вуковић.

Напослетку, Вуковић пише *дџн-дџњџ* (179) и полемише са Боранићем и са мном (179 нап. испод текста) што смо писали *данданас*, а ја и *дандањи*; међутим тек се из новог издања мог Правописа види зашто сам ја тада тако чинио. У њему стоји *дџнданас* (*дџн-данас*) = *дџн-дџнас*, *дџндањи*, -џ, -џ = *дџн-дџњџ*, тако да се јасно виде разлози зашто је раније писано и заједно (јер се полазило од облика са заједничким акцентом); сада када сам се уверио да свака од тих речи

може имати и свој индивидуални акценат и своје индивидуално значење, а заједно значе ипак нешто друго, сматрао сам да их треба у том случају везати везицом, као што, уосталом, ради и Вуковић. Мислим такође да би и изразе који су се досада писали одвојено: *нов новцаџ*, *сам самцаџ* и сл. требало повезати везицом јер се њиховим напоредним стављањем, а они се увек стављају напоредо, добија једно ново, појачано значење, дакле *нѡв-нѡвцаџ*, *пѡн-пѡнцаџ*, *гѡ-гѡлцаџ* и сл.

На основу свега изнесеног јасно је да се везица употребљава међу речима онда када оне и чувају своје посебно значење и често свој акценат, али заједно ипак значе и целину коју без везице не би значиле, или када би само стављене напоредо, ипак морале нешто друго значити.

1) Везицу не треба стављати када ова два услова нису испуњена и када сама напоредност речи значи јединство имена и презимена (*Хајдук Вељко*, *Краљевић Марко* и сл.).

2) Место везице треба извршити спајање речи када речи само формално чувају своју аутономију, а, уствари, имају заједно друго значење или функцију (напр. *бугаркабаница*, *југоисток* и сл.).

3) У свима другим случајевима везица значи *јединство* појма и поред *двојства* у значењу или употреби његових саставних делова (*марксизам-лењинизам*, *Шамо-амо*, *Краљевић-Марку*, *српско-француски* напр. речник и сл.).

б) *О састављеном писању речи*. Иако овде има знатно више примера него у горњем делу, неслагања су минимална. Узећу их редом. За *укошџац*, *укошџи* Вуковић, иако сматра да се и тако могу писати, ипак предлаже да се пишу растављено (146). Он овде нема права. Пре свега, он пореди *ухваџиџи се у кошџи*, *ухваџиџи се у кошџац* и *смрскаџи*, *стегнуџи кошџи*, па зато што на основу последњег примера сматра да и у првом може писати *у кошџи*, пише због тога и *у кошџац*; али трећи пример не може бити аналогија за први, јер *кошџи* у првом примеру има сасвим друго значење неголи у трећем, значећи у првом исто што и у другом, тј. око паса (око појаса, исп. руско *рукопашный бой*), дакле, прилог. Зато мислим да одвојено писање ту није на месту. Вуковић предлаже (147) да се пише *из џочџка* које пореди са *од*

Почешка, до *Почешка* и сл. изразима; али из *Почешка*, тј. моје *испочешка*, треба поредити са прилогом *спочешка*, који и Вуковић тако пише (166), јер *испочешка* значи исто што и *спочешка*, тј. „у прво време“, „изнова“ и сл. Зато их једнако треба и писати. — Вуковић, идући за Боранићем, препоручује *Пред вече* (138), али у исто време пише *Подвече*, *Подноћ*, *Подјесен*, *Подзиму*, *Пошстарост* (140). Разлику између *Пред вече* и *Подвече* налази не само у томе што се може рећи *Пред саму вече*, а сасвим би необично било *Под саму вече*, већ и зато што је необичнија веза *под* и акузатива и што је непрецизнија у смислу одређивања времена; ово последње, и једно и друго, може бити тачно, али кад Вуковић правилно пише *увече*, *довече* (131), *ујутру*, *удан*, *уноћ*, *догодине*, *навече*, *најесен*, *напрољеће*, *назиму* (130—134), *нагодину* (ib.), онда зацело нема никаквих оправданих разлога одвајати од њих *Пред вече*, у *прољеће*, у *јесен*, у *зиму*, у *љето* (132), у *зору* (132), у *мрак* и сл., већ све то треба писати заједно. Из овога се види како је горње мерило несигурно (тј. то што се може рећи у *саму зору* и сл.), јер се може рећи и *до идуће године* и сл. па ипак Вуковић предлаже *догодине* и сл. По своме значењу све су те речи прилози, и то њихово значење побеђује све друге споредне особине (да ли се могу употребити са придевом, да ли имају више или мање прецизне особине итд.) и тражи њихово изједначавање са осталим примерима у којима је састављено писање потпуно правилно.

Не треба губити из вида да увек када се речи из прилошке везе могу употребити и самостално, оне се тада не узимају из прилошке везе, већ се наново граде од дотичне самосталне именице и какве друге одредбене речи. То вреди за све овакве случајеве. Напр. *То се десило узору* даје опште временско обележје („кад је свануло“, „кад је свитало“, „усвануће“, „усвитање“), а кад се рече *Прву зору провео је мирно*, онда се ту узима именица *зора* према засебном и одређеном значењу те именице, са свима њеним потенцијалним моментима. То вреди и за *нажалост* о чему је напред говорено; зато за нас *најакост*, које Вуковић правилно тако пише, али правда његово писање према *на жалост*, што *најакост* нема оне слободе у везивању са другим речима коју има *жалост*

(исп. код Вуковића и правилно *заџакошт*, 176), — нема значај који му он придаје. — Слично је овоме код Вуковића правилно *узинаш* и неправилно *за инаш* м. *заинаш*, и поред образложења (стр. 176), јер *радиши нешто заинаш* и *радиши нешто узинаш* — ниуколико се не разликују у погледу речи *заинаш* и *узинаш*. — Истина је да у старијем издању мога Правописа и код Боранића стоји у *сшвари*, али Вуковић, истим формалним мерилом као и код горњих израза, одређује да се при том писању остане (172); али сам ја нашао, при новој анализи, већ и пре мога новог издања Правописа, да уствари у значењу „заиста“, „у суштини“ и сл. треба баш у таквом облику да уђе у правопис. — Вуковић, расправљајући о *џало му је на џамеш*, тачност чега нико не пориче, не помиње прилошко *ндџамеш* (*auswendig, memoriter*) како је Вук писао већ у I-вом издању свог речника), мада иначе *уочи* (*џразника*) и *џашти у очи* — правилно разликује. И у другим сличним случајевима Вуковић тачно разликује прилошку употребу од неприлошке: исп. *усусреш* и у *сусреш* (171), *џовољи*, *џоневољи* (161), *заневољу* (162), *џосрцу*, *џодуши*, *џобогу*, *џосили*, *џороду*, *џоруке* (162); тако је сасвим исправно: *углас*, *ушрк*, *ускок*, *укас*, *угрош* (— се. насмијао, све 170), *узријеч* (177), *безобзира* (177, главом безобзира), *џодморање* (167), *џошсилу* (167), *сасрећом*, *смуком*, *свољом* (166), *џрековоље*, *џрекосвијеша*, *џрекомјере* (160), *наџрамошу* (152), *исџријеваре*, *наџријевару* (148) и сл. Иако се и овде могао код већине ових прилога применити онај формалистички метод, овде је код Вуковића победило здраво језичко осећање.

Од везивања са осталим речима поменућу да Вуковић препоручује само дистрибутивно *џо кдјџ* (92—3), а једино *џонекџ*; међутим може бити употребљено *џо кдјџ* са јачим дистрибутивним значењем и *џокдјџ* у значењу *некџ* или *џднекџ*. Истина, код мене у новом Правопису стоји *џо кдјџ* = *џокдјџ* и *џднекџ* = *некџ*, али на страни 32—33 говори се када се једно, а када друго употребљава. — Вуковић одбацује *које о чему* (90), а препоручује само *о којечему*, *за којекакве*. Мислим да је требало поменути и правилно, али нешто застарело, *које о чему*, *које за какве сшвари*, макар и са напоменом да је данас већ обичније у оба случаја *о којечему*, *за којекакве*

(исп. код мене 32), и то утолико пре што Вуковић исправно пише *ни од кога, ни за какав, ни од коликог* (91) и нарочито напомиње, што тако исто није било наодмет: у западним говорима наћи ће се — *с никим нисам о Шоме говорио; за никакво благо не бих ши га дао* (ib.); исп. код Вуковића исправно од *ѝко* и *од иког* и *и од ког* (91) са подједнаким правом. — Вуковић пише искључиво *ма ко* (93) не разликујући га од *мако* (којеко, исп. код мене 265), које, можда, и нема врло широку примену. — Вуковић има искључиво *сушравечѣ* (178), али у исто време: *сушра ујутру, сушра увече* и сл.; исп. код мене *сушравечѣ* и *сушра вѣчѣ* (479). — Вуковић мисли да „неће бити правилније да се пише и *а камоли* и сл. него *акамоли* и сл.“; исп. код мене давање преимућства овом другом: *акамоли* (*а камоли*), *анѣкмоли* (*а нѣкмоли*) Правопис 130—131. Мислим да се тиме јасно обележава и мишљење да се већ у оба случаја развила јединствена супротна свевица иако има још остатака од несливеног адверзативног и прилошког *камоли* или *нѣкмоли* (код В. *нѣкмоли*). — У *каогод* (192) и *каошто* (193) Вуковић пише одвојено *као* и *год* и *као* и *што*; ја сматрам да је *као што* дало један прилог у значењу *како* (*као што он није могао, шако нисам могао ни ја = како он није... —*); а *каогод* има значење „исто као“, „као“, „како“ и сл. (исп. *каогод што ши ниси знао, није знао на он = како ши... = каошто ши... —*). — Напослетку, још две напомене. Ја сам већ имао прилике да пишем о потреби писања *мада* одговарајући на мишљење да би било правилније остати при ранијем *ма да* (в. Напомене о нашем правопису, ор. cit. 144—145). Ја ћу додати да је велика разлика међу *напр. ма да је он дошао* и *мада је он дошао...* У првом случају имамо значење *али да је он дошао...*, а само у другом *иако је он дошао* (тј. макар да је дошао, премда је...). Зато сматрам да код састављеног писања нема двосмислености како да се реченица разуме. Што се пак тиче *шако да* и *шакода*, тешко да би се могло наћи довољно разлога против *шакода* јер је оно само појачано последично *да*, наравно, уколико се *шако* одвоји од своје реченице и приђе свезици *да* потоње последичне реченице. Исп. *Они су шако љуши да се са њима није могло говориши* и *Они су љуши шако да се... и Они*

су љуши шакода се... Нема сумње да је најмање изразито ово последње и да има разлике у значењу према различним начинима писања. Тако исто сам имао прилике већ да говорим о умесности писања *да ли* (Н. Ј. н. с. I. с.), а не *дали*, како хоће Вуковић (194). Мислим да *аколи*, како га пише Вуковић (190, 194), не може бити никаква аналогија горњем јер сматрам да и *ако ли* има упитну речцу *ли* и да је треба и писати одвојено од *ако* (исп. Правопис 260 и стр. 29).

3.

Овде ћу навести још нешто материјала из Вуковичеве књиге којему се покашто може и понешто замерити, али који је у већини случајева потпуно исправан: — *богами* у значењу „богме“ (179) — *часѝрије* (178) — *послије раѝни* и сл. (73; ја имам *посљераѝни* које тумачим да је постало од *послије раѝа*, а *послијераѝни* упућујем на *посљераѝни* као оправданије писање; међутим *послије раѝни* је сасвим неисправно јер се предлогом *послије* одређује *раѝ*, и тек се од готове синтагме *послије раѝа*, као што је горе речено, гради *посљераѝни*, исто онако као што би се од *пред раѝ* морао саградити придев не *пред раѝни*, већ *предраѝни*; зашто се при састављеном писању *послије* скраћује, то је засебно питање) — *Шар-Планина* (51; код мене *Шар-Планина* и код Вука тако, исп. и Елезовића, Речник косовско-метохиског дијалекта, II *Шар Планина* и *Шар-Планина*) — *шакорѝи*, исп. и *бољерѝи* (код мене *шакорѝи*, а дужина је ушла из прилога *шакѝ*, исп. и *бѝљѝ* код Вука са дужином *е*) — *мешчин*, *јамљим*, *биреко* (181) сасвим су покрајински. — Вуковић предлаже *шѝсѝа седамдесѝт-ѝешогѝишњи*, само мислим да је требало повезати и *шѝсѝа*, *шѝрисѝа-седамдесѝт-ѝешогѝишњи*, тако исто и *хиљаду-ѝеш-сѝоѝина-ѝедесѝт-ѝешогѝишњи* (по себи се разуме да се у оваквој вези везицом означаје бројна целина).

Још неколико прилога међу којима има и покрајинских: *бестѝрага* и *бестѝрва* (далеко, 176) — *завремена*, *завијека* (137) — *захлада*, *заноћи*, *завида*, *задана*, *засунца*, *заросе* (136) — *заноћас*, *залешос*, *зајесен* и сл. (117) — *задлаку*, *запѝричу* (176) — *зајад* (175) — *засло* (176) — *попѝреко*, *навише*, *наниже* (183) — *искомунa*, *избеглука* (174) — *кушкамо* (107) — *најѝриш*, *накрчму*, *најагму* (151) — *најѝродир* (152) — *насѝреду* (153) —

најочек (149) — наоџрезу (150) — одока (160, код мене дока) — поистини (161) — сјесени, сјролећа (141) — слећа, збока (165), — зглаве (167), сногу (165) — сјоред, сјрема (183) — сјо-моћу (187) — свреженом (142) — смраком, сазором (ibid.) — смалијем (120) — сјмало (111, исп. сјвише) — свјнџ (179, код мене свјнџ) — свузиму (180 — да ли је постало прилог, тј. свјзјиму или је свј зјиму; исп. код Вуковића и свудрагу — зјиму и сл.) — убесцење, уширину, увисину (наравно, у прил. значењу, 173) — увјешар (172) — удлаку (173) — уквас, унаруч (174) — унедоћин, ујриклад (168) — укомун, убеглук (174) — ујричек (168) — ујцрно (118, ујцрно?) — ујричу (175).

Мислим да можемо бити захвални д-ру Јовану Вуковићу што је узео на себе да аналитички прегледа и продискутује примену основних правила о састављеном и растављеном писању речи на исцрпно сакупљеном материјалу нашега језика. Можемо са задовољством рећи да је од великог броја речи, који иде у стотине и стотине, само у изузетно малом броју речи било разлика у погледима, па и ту су те разлике могле бити често оправдане и самом природом речи која зна за многе преливе и код случајева наоко врло сличних.

Можда би се по гдегде могла пожелети већа сажетост излагања, али је дискусија била потребна да се неупућеним људима покаже да се и тако наоко ништавне ствари као употреба везице или састављеног начина писања заснивају на значајним особинама језика о којима се мора водити рачуна.

За Босну и Херцеговину било је потребно да се појаве Вуковићеве књиге које, нарочито онима који се по школама баве наставом српскохрватског језика, показују како треба разумети многе особине нашег правописа на основу позитивних језичких чињеница.

Боранић и ја смо изнели синтетичка правописна правила и показали њихову примену, пошто смо и сами извршили анализу коју нисмо објављивали. Али сада је то учинио Вуковић.

Ја сам му и лично захвалан што ми је дао прилике да још једном прегледам цео материјал и видим како други о њему мисле. Ја сам се још једном уверио да су позиције на којима смо досада стајали чврсте и потпуно оправдане. Иако циљ рада Вуковићева није био да њих потврђује или одбацује, он је дао ипак у највећем броју примера и своје аргументе који су их још једном потврдили. Такве књиге и кад не дају нешто сасвим ново, врло су потребне и корисне,

А. Белић

3. АПСТРАКТНЕ ИМЕНИЦЕ С НАСТАВКОМ -ОСТ

Веома бројна и продуктивна група апстрактних именица са формантом *-ост* претставља вишеструк интерес за семантичко-структуралну проблематику, као што је интересантно и посматрати кретање ових именица, од најстаријих епоха, а нарочито у еволуцији савременог књижевног језика. Остављајући за доцније да у потпуности обрадим материјал о овом питању, обилатији него за придеве на *-ост*, мислим да се у овом прилогу задржим само на ужој дискусији о семантичком регистру и кретању тежишта семантичког потенцијала код извесног броја карактеристичних примера.

Именице на *-ост*, несумњиво, означавају нешто апстрактно и врло опште, тако да се у извесним речницима третирају углавном као именице са значењем појма нечега, а уз то се каткада истиче и означавање особине; некад, и то ређе, дају се лексичке еквиваленције глаголском именицом или другом речју. Међутим, при обрађивању речи за речник Српске академије наука често се код оваквих и сличних речи налази на врло велики број примера са семантички јасним помереним и фигуративним значењима, варијантама и варијететима, који се сви не могу подвести под ограничени број стандардних значења. Један покушај да се омогући лакши поступак било је типизирање значења терминима *особина* и *својство*, поред термина *штање*: прва се имала примењивати за реч која се односи на човека (*благост*, *храброст*, *честитост*), а друга за материје и сл. (*гасовитост*, *ошторност*, *расшегљивост*). Међутим, овакво успостављање разликовања, пре свега, није семантичке природе, није по суштини, јер уствари обадве значе квалитет, било код људи, било код ствари. Ова диференцијација прецизира другостепени или трећестепени однос значења, али неосновни принцип семан-

тичкога гранања не решава суштину проблема. *Течност*, на пример, не значи ни особину, ни својство, ни стање, то је ознака за *шекућину*, *машерију* у *шечном сћању*; *узешост* никако није особина, чак ни стање, већ пре појава, резултат неког ненормалног процеса у организму; *пролазност* није стање, — делимице може значити особину (*пролазност* је карактеристика свих појава у животу), али би ближу ознаку дала реч *манифестација*, тј. изражај особине.

Анализа значења речи овог типа треба управо да покаже сложеност регистра потенцијално датих значења и основне линије кретања семантичког потенцијала, тј. семантичко реализовање. Како и ово, као и свако друго лингвистичко питање, не треба решавати једнострано, ни само структурално, ни само семантички, већ комбиновано, — ја сам пошао од првог мерила, па даљу дискусију водио према битно семантичким појавама.

За огроман број примера *-ост* је карактеристика извесне општости семантичког изражаја апстрактне вредности именице као ознаке претставе (тј. предмета) и појма. Отуда је унета реч *појам* и у дефиницију, мада такав термин не прецизира значење. *Храброст*, *чешћивост* и др. имају и појмовну вредност, али и друге вредности у реализовању; међутим *узешост* није онако изразито појам као *срећа*, *слава*. — Свако означавање је и појам онда када се односи на оно што је апстраховано: *шроугао*, *чешвороугао*, *круг*. Као речничка дефиниција, реч *појам* не обухвата чак ни све тзв. апстрактне именице овог типа: то би пре личило на логичарско и логичистичко одмеравање.

Међутим, полазећи од вредности основног дела који учествује у формацији именица на *-ост*, уочава се рефлектовање тих вредности у значењу саме именице, и то је битна појава значајна и за семантику. — Опозитно се истичу две групе: једна активно-динамичка, друга пасивно-статичка. Именице изведене од придева (*-ав*, *-ив*, *-љив* и сл., *аљкавост*, *видовитост*, *грабљивост*, *марљивост*, *наметљивост*, *покрећљивост*, *проницљивост*, *расшегљивост*, *стишљивост*, *шопљивост*, *благост*) у основи означавају особину, а ако хоћемо можемо рећи и својство. — Супротно овоме, именице изве-

дене од глаголских трпних придева (*узбуђеност*, *замућеност*, *зас*т^р*рашеност*, *ограниченост*, *увећаност*, *уш*ученост) у основи означавају стања. — Ипак, овакав однос компликује се, јер се кроз структурално усмерено значење проплићу психолошко-семантички процеси, — тако да се паралелно испољавају вредности ова два основна типа. Од придева — некадањег глаг. трпног придевског облика изведена именица *ученост* има као главну вредност особину, а не стање; напротив, од обичног придева *слеј* изведена именица има као основну вредност *стање*, дакле *слејило*, мада није потпуно изгубила ни друго значење. Има их, даље, потпуно самосталних, као *свечаност*, која не значи ни једно ни друго, већ „израз свечаног расположења“, често најзгодније казано глаголском именицом *прослављање*, дакле „свечана прослава“.

Читав низ семантичких процеса компликује односе, јер се значења и нијансе њихове на разне начине укрштају, увек у зависности од опште фонолошке вредности реченице. Да би се уочили извесни правци асоцијационих односа, овде ћемо анализирати значења свих карактеристичних речи из једног преведеног дела — Плава обала од Кристиана Гундмундзена. Овај избор је погодан зато што се при превођењу често јављају и нове речи апстрактне вредности, а то открива интензитет семантичког потенцијала; ту не може бити речи о утицају језика с кога се преводи, већ само о потстреку. Овај пак превод је један од нових, близак просечном језичком осећању нашега доба. Други узети примери чине само неопходну допуну, потребну за што потпунију анализу.

Реч *радост* је карактеристична да покаже комплексну семантичку природу: осећање човека који се нечем радује (његова *радост* на послу, 107); затим стање у коме се налази обрадовани човек, или онај који је због нечега радостан; потом израз таквога стања — сад је... избијала у њему весела и паганска *радост* (203); трудио се да умери своју *радост* (106); у целој тој беди остала му је једна *радост* — вечери код Ејалине, дакле оно што изазива радост — *сићне радости* (181); најзад — резултат расположења онога који се радује, динамизирано стање — цело његово тело је обузимала врто-

глава *радост* (115). — *Свешлост*, међутим, није ни особина, ни стање, већ у првом реду „оно што светли“ и „осветљење“, лампа, електрично осветљење, светлост као ефекат осветљења (98), упор. *јушарња свешлост* (196), *свешлост дана* (158), а уз то долазе нијансе фигуративних значења. — *Младост* може значити и особину, а има у једном делу наше језичке области значење „омладина“, па преко тога је и име некадањег часописа за омладину „Младост“; али та реч може значити и стање са изражајем тог стања — „поступци какве срећемо код омладине“, пр. То је код њих само *младост*, у томе нема зла, тј. „знак и израз младости“, али постоји и значење „доба које проживљује у свом развоју млад човек“ (177).

Од придева активистичко-динамичке вредности изведене именице на *-ост* повлаче такву вредност — *брљавост*, *врљавост*, *брљивост*, *варљивост*, и сл.; али оне често семантичким процесима, асоцијационим путевима иду ка значењу стања. Доживљено осећање доводи до стања као резултата доживљаја, — дакле код ових речи често имамо резултативно значење: неосетљивост је особина, али у примеру Био је утонуо у неку врсту мрачне *неосетљивости* имамо значење стања (211). — *Пошћуност* је стање онога што је потпуно, целовито, дакле „укупност“, а и „целина“, — например Могао је да окуси највишу срећу душе, ону која се издваја из вољеног бића и лежи у својој сопственој *пошћуности*, срећу која је сама по себи вечни живот (205). — *Пожршвованост*, односно *пожршвовност* и *увереност* су резултативна значења глаголских именица *пожршвовање*, *уверење* (186). — А у примеру Визија... му је испуњавала душу својом преобилном *издашношћу* — ова реч значи исто што и архаизам *ишћедросћ*, *обиље*, али у резултантном значењу активнога „радо давати из онога што човек има обилато“.

Именице овога типа изведене од глаголских придева, и карактеристичне по свом резултативном значењу везаном за основно значење глаголске динамике, и саме се ослањају на глаголску а не на придевску вредност. — У примеру *Решеност*, ова неумитна решеност убијала је у њему сваку другу мисао (200) именица *решеност* има

значање стања у коме се налази човек који је нешто одлучио, а не — одлучног човека, мада има и значење особине — „одлучност“. У примеру Већ сутрадан је понова падао у *ушученост* (212), ова реч, супротна речи *веселост*, означава и осећање поред значења стања, али означава само осећање у примеру Дани су личили на празник — *ушученост* и *шуга* наишле су на затворена врата (212). Све ово показује изразиту унутрашњу динамику, у већој мери него код других група овога типа, — оно што се, недовољно прецизно, обично назива „кретање значења“. Већ у примеру — Јесте, уметници... нас је ђаво узјахао, демон *сујеше* и *несшалности*, — та реч означава принцип онога што није стално одређено, а до тога значења се дошло преко значења особине онога који није сталан. — *Уравношеженост* духа је и стање, али и особина која проистиче из таквог стања, резултат „равнотеже“, као у примеру Нашао је такав унутрашњи мир, такву *уравношеженост* духа (207). — *Сигурност* очевидно показује стање, али проткано осећањем које прати такво стање — У његовој души је завладала *сигурност*: циљ према ком је управлио свој живот по цену хиљаду борби, тај циљ је сад постигнут (200); или са јаче израженим тежиштем на осећању — Корачао је поред ње, пун *сигурности*, знајући да им ништа не може нашкодити или их одвојити (204).

Међутим *одвратност* показује осећање, расположење, и то не „онога који је одвратан“, већ „*према некоме* који је одвратан“, и јавља се као еквивалент речи *гађење*, управо као резултат гађења. — У примеру Према свима осталима *равнодушност*... (88), имамо код ове речи значење *стања*, које је резултат осећања равнодушности, тј. расположење човека који је равнодушан према нечему; али у примеру — У односу са осталима, навлачио је оклоп поносите *равнодушности* (177) налазимо значење „понашање, држање, изглед човека који је равнодушан, коме је нешто свеједно“. — Не „стање усамљеног човека“, већ сам „факат да је неко усамљен“ имамо у примеру Живео је усред неке сталне *усамљености* и трудио

се да издржи (176). — Именица *заштегнушост* (164), као и од придева изведена именица *нежност* (На његовом лицу црте добише детињу *нежност*, 164) обе означавају израз изазван динамизираним стањем, тј. преко осећања. — У овој групи речи на *-ост* се примећује и највећа продуктивност, — управо у вези са ширењем регистра семантичког потенцијала. У примерима Људи су с привидним миром посматрали ову битку, али у страховитој *најешости* (199), и У мору се придружила она болна *најешост* (196) — та реч значи *стање*, стање напрегнутих нерава. — *Помиреност* не значи стање човека који се с нечим помирио, ни „мирење“, него крајњи моменат мирења, а који се јавља као стање, и то *субјективно* рефлектовано, као осећање које проистиче из стања у које је човек дошао навикавањем на нешто и резигнацијом. То нам показује пример У тону у меки слој снега, и осети како га обузима *помиреност* са судбином (172—173), дакле типична комплексна семантичка вредност. — У примеру Она *изгубљеност* и стрепња које је прочитао у Гујдиним очима, именица *изгубљеност* значи осећање беспомоћног очајања, кад се човек осети као изгубљен.

Тако у овом тексту реч *храброст* на с. 186 значи „јунаштво“, а на с. 213 значи „јачина духа“, мада иначе може имати вредност осећања и резултат тога: поступак храброг човека и његово дело. — У изразу Она се налази у *ојасности*, та реч значи „оно што је опасно“, „опасна ситуација“, тј. оно што у себи садржи, скрива нешто опасно, иако та реч некад може значити и стање (он живи у сталној *ојасности*). У примеру Велике промене на његовој *сјољашности*, ова именица не означава ни врсту стања, ни неку особину, него резултат семантичког скретања, „спољашњи изглед“. — *Важност* (придавао је томе извесну *важност*) нема значење ни појма, ни особине, већ вредност онога што је важно, дакле „значај“. — *Складност* (*складност* њеног тела, 168) има значење еквивалента *склад*: хармоничност, правилан и естетски пријатан однос делова целине, хармонична сразмера. — Фиг. *нагост* (самоћа), значи „нагота“, „голотиња“ *фигуративно*, дакле „потпуна

усамљеност“. — *Незајосленост* у примеру *Незајосленост* је бацила у беду хиљаде људи (156) значи стање као ефекат, чињеницу, а такво исто значење може имати *узнемиреност*, као у примеру У том крају било је доста *узнемирености*, где означава немире и честе сукобе. — *Умешност* има значење „вештина“ у реченици Бринка га је с необичном *умешношћу* довела до тог да ради све што она хоће (107), а може изразито означавати и особину. — *Неусиљеност* у понашању (113) је особина човека који се природно, неусиљено понаша, и испољавање таквог понашања као резултат. — *Углађеност* у изражавању (113) је понашање, поступак углађеног човека. — *Стварност* (106) је оно што је стварно. — Дакле, код извесног броја последњих примера преовлађује адјективска оријентација.

Преко осећања које неко проживљује наилази се на семантичку вредност при таквом поступку, и на резултативно значење *искреност* и *ошвореност* као у примеру Његово лице неодређених црта било је сам осмех и срдачност (211). — *Опрезност* је напор психичке способности да човек буде, односно остане опрезан (196). — *Извесност* је „оно што се зна као сигурно“, а тек секундарно има значење везано за придевску вредност — „осећање човека коме је нешто извесно“, док је *неизвесност* и стање, па и осећање човека коме нешто значајно није познато, у вези са таквим стањем. — Реч *привлачност*, у примеру Но мала, травом обрасла хумчица имала је за њега необичну *привлачност*, могла би се превести са „снага која привлачи“, јер има тежиште у глаголском динамичком моменту, иако је образована од придева. — Типично конкретизовано значење има и реч *усамљеност* у примеру Човек би могао помислити да је пао на неку угашену звезду и да лута по њој у слепој *усамљености*, — дакле не „сам“, него „где ничега нема“, па према томе „где се човек осећа усамљен“, мада у даљој линији може имати и значење стања, и најчешће значење „самоћа“, и нијансу осећања које из овог значења проистиче. — *Доследност* је и поступак и резултат: — Такође су веома интересантне именице на *-ост* изведене од радног глаголског

придева, показујући резултат који одговара глаголској динамици, а преко кога имамо прелаз на значење стања, као у примерима: Ово буђење у стању *цромрзлост* било је увод у срећан дан (104); Поново се спријатељио са својом вереницом, о којој се није бринуо за све време *клонулост*.

На тај начин, укрштеним односима, долази се до обрнуте ситуације: оно где је по структури могла бити завршна тачка, то постаје *почешна*, а *почешна* постаје *завршна*, као у примеру У Ејалинином гласу било је нечег што му је одједном повратило сву његову *веселост* (213), где је и јасно и интензивно значење „стање у коме се налази весео човек“, тј. „расположење“ у јачем интензитетном степену, супротно значењу „чамотиња“, па се данас осећа да се из таквог значења изводи „осећање које проživљује човек у таквом стању“ и „израз таквог стања“.

У самим дефиницијама везу речи са прецизирањем стања треба давати не формалистички, већ према конкретној ситуацији. Дакле, за *веселост* — не: стање веселог човека, већ стање у ком се налази човек који се развеселио, односно кад је весео. *Равнодушност* није стање равнодушног човека, већ стање човека који се осећа равнодушним, који је постао равнодушан (према некоме, према нечему), а уз то и став човека коме је свеједно шта се и на који начин се нешто догађа, врши и сл. Значи: са адјективске еквиваленције прелази се на глаголско-адвербијалну еквиваленцију. *Ушученост* није стање утученог човека, већ стање у коме се налази потиштен човек, — а при томе се појављује семантичка *комплетивност*, дакле: комплетивни однос, као резултат везе *фиг. биши ушучен = биши пошиштен*. — Тако је и при формулисању у другим нијансама. *Озбиљност* је и особина и стање: особина коју има озбиљан човек, а стање које је карактеристично за озбиљног човека, одакле је лако разумљив прелаз ка ознаци *ситуације*. *Неуслићеност* (у понашању, 188) није особина онога који је неуслићен, него особина онога који нешто чини неуслићено, онога који без усиљавања нешто чини, и — онога што се чини без усиљавања: *неуслићено понашање*, дакле скретање ка адвербијалној еквиваленцији

израза, уз глаголски активитет; а уз ово може означавати и изражај такве особине као резултат у понашању: начин понашања такав да нема усиљавања. Слично и *неуглађеност* (у понашању, у изражавању) није особина неуглађеног човека, већ особина човека који поступа на неуглађен начин, који се понаша, изражава неуглађено, тј. без углађености, грубо. — *Напетост* није ни стање, ни особина човека који је напет, већ стање а и особина човека напрегнутих нерава, напрегнуте пажње.

Нијанса значења мора се каткад сасвим слободно интерпретирати, али увек са глаголском усмереношћу кад год се ова довољно осећа у радном или трпном придеву при извођењу именица овог типа од таквих облика. Дакле, како се испољава ширење ове категорије, могло би се чути напр. *Како да човек на Шо мисли без очајности!*, — али уствари значење целе реченице остаје: *Како да човек на Шо мисли без очајања*, тј. *а да не буде очајан*. Значи: апстрактног типа наставак *-ост*, ширећи се и на друге, мање карактеристичне ситуације у апстрактном смислу — добија нијансу реченицом, дакле општом ситуацијом условљеном изражајем са тежиштем на вредности саме глаголске радње, резултативно изражене глаголском именицом, односно еквивалентном реченицом. Овакву реципрочност потврђује обрнут случај, какав имамо и у тексту одакле примере углавном и анализирамо: очекивало би се да буде употребљена именица на *-ост*, *обесхрабреност*, а имамо реализовање у глаголској именици — *Сваки час је прелазило из љутње у обесхрабрење* (174).

Према свему овоме што нам показује анализа не тако малог броја примера, семантички моменат, стварност значења условљеног реченичком ситуацијом, односи превагу над формалном некадањом вредношћу структуралног елемента *-ост*. Али сам тај факт није језички спонтан, већ је условљен и другим језичким процесима, у првом реду фонетском структуром речи. — Заиста, нормално, *-ост* значи апстрактни моменат, уз регирање основног дела: *раздражен + ост*, казује стање, преко њега осећање, најзад као резултат — изражај осећања тј. *раздражење*; *раздражљив + ост* казује особину, преко ње осећање, најзад као резултат — стање, тј. *раз-*

дражење. Преко оваквог потенцијално двоструко могућног значења глаголске именице могу се разумети преношења тежишта семантичког потенцијала и конкретно анализирана замењивања. Али те могућности већ уносе слабљење у специфичност самога наставка, а то се појачава ефектом који за собом повлачи управо *раскидање* наставка у слоговном односу, *неочекиван + ост*, а *неочекива-но-сти*, *неочекива-но-шћу*. Ова појава добија појачан степен код многих изведеница придевског основа: *радост*, а *ра-до-сти*, *ра-до-шћу*, и још више код оних комбинација где се усталила у јачој мери: *-ност*, а нарочито *-еност*, *-шост* и *-љивост* и сл.: *осећај-ност*, *неизве-сност*, *раздра-же-ност*, *узе-тост*, *раздраж-љи-вост*. Али слоговним еманциповањем карактеристичног *н*, односно *љ* и сл. од самог основног дела, смањује се и семантичка јасност специфичне вредности основе, па и то повећава могућности скретања тежишта значења. Дакле, двоструко се делује на рушење специфичности структуралних вредности и то у овом случају слоговним односима.

Како ови закључци изгледају при обради ових речи за Речник Академије наука, могу нам показати два конкретна примера које ћемо овде анализирати. Обрађујући реч *бајност*, сарадник г. Коста Дошен ову је реч објаснио просто еквиваленцијом „заносна лепота, чаробност“, управо „*чар*“ — не само оно што садржи изразиту лепоту, него што делује као изражена лепота, што очарава. *Бајност* је „заносна лепота“ — Зар сам могао бити такав да предам ову дивну жену у свој њеној *бајности* суровим рукама ... полициских чиновника (Бранково коло, 1898, 369). *Бајност* као лепоту природе потврђује пример — *Бајност* овог усхитног места мене је очарала (Драг., Гласник српског ученог друштва 43, 342), као и пролећа у стиховима Јована Јовановића Змаја: Али [пролеће] *бајност* брзо своју збаци, | Брзо оду нежни весне знаци (Певанија I, 4). Нијансу с активним моментом, оно што очарава, показују лепо примери: Тена је сјала у потпуном женском блиставилу ... *бајност* младеначких сила [њезиних] повећавао [је] безбрижан живот (Козарац Ј., *Izabrane pripovijetke*, 197); Радо се

одијевала лијепо ... и знала је увијек одабрати нешто ... што је кројем истицало ... *бајнош* њезина стаса (Трешчец Владимир, *Novele*, 1915, 37). — У примерима које је одабрао г. Јов. Бабић за обраду речи *заузећош* пак налазимо нијансе које дозвољавају утанчану анализу да би се значења диференцирано приказала. *Заузећош* није особина, не може се рећи ни да се јавља као изражај стања, али вредност врло блиску томе значењу треба да нам открију сами примери: Маса људи збуњених послом ... који се, *због заузећошти* у раду, не сећају ког празника (Цариградски гласник 1896, 25) показује да и овде та реч уствари има једну нијансу блиску стању, а то је *положај човека* и *факт* да је неко заузет нечим, *чињеница* да неко све време употребљава у неком правцу. Ту израз *због велике заузећошти* управо значи „као много заузет“. То потврђује и наредни пример — Спесе новијих српских писаца, *због велике заузећошти* ... једва стигао да разгледа (Ј. Продановић, *Босанска вила*, 1900, 82), а инструменталску нијансу исте синтаксичке вредности имамо у примеру *Успех Врангелових трупа* треба тумачити ... *заузећошћу* црвене војске у борби са Пољацима (А. Јелачић, *Нова Европа* 1924, 12, 180). Као друго значење треба истаћи вредности „бављење нечим“, „запослење“, „запосленост“, што показује пример — *Мазалачка заузећош* не гледа ... да ли је политура била потребна, и да ли се њома не замењује каква стара и можда лепша од ње (Дело, 4, 65). — Треће пак значење јавља се као „заузимање“, „заинтересованост“, у примерима: *Морам унапред казати ... да ћу писати без ... сваке пристрасности и заузећошти* с друге стране (И. Руварац, *Бранково коло* 1897, 534). Најзад у примеру *Ту дакле не умемо да оделимо од заузећошти* која долази од тамнога осећања неке може бити личне потребе своје (Кујунџић, 5, 183) — ова реч од значења *зајослености* прелази у значење особине — пристрасност. Овакве нијансе значења показују и примери за варијанту *заузећности*. — Управо овде је кључ за разумевање мешања значења „запослен“ и „заинтересован“, из-

ражено контаминованим обликом: *заузеш* „ангажован“, „упослен“ и *заузешан* „заузимаљив“, одакле се то пренело и на основну варијанту *заузешост*.

Не може се рећи да је наставак *-ост* изгубио у потпуности своју основну вредност, али је она потиснута комплексним односима условљеним реченичним склопом, као што смо видели у анализи придевског форманта *-аст* (Наш језик, Н. С. IV, св. 2—8). Ово се компликује нарочито скретањима значења глаголско-придевских вредности — *узнемиреност* је особина, поред стања, а *изнемоглост* скреће ка пасивној нијанси, као што видимо и у најновијим текстовима: Поред њихове невероватне *осетљивости* и *опрезности* оне [срне] се толико уплаше, да, сироте, беже кроз шуму управо до *изнемоглости* (приповетка Патрола, Политика, 6 јула 1953, с. 6). Сви ови анализирани процеси, комплексно, омогућују, преко резултативних значења, специфичне нијансе, као еквиваленте значења других именица: *видљивост* „дневна светлост“, *будност* „пажња“ (ibid.); затим *важност* „оно што је важно“, „значај“, *реткост* „оно што је ретко“, *свечаност* „прослава“, *различност* „разлика“, *појединост* „детал“, *личност* „лице“, и др. (примери из превода Сага о Форсајтима I од Џона Голсворти-а).

Увек, дакле, уз студију садржаја, у интерпретацији реченице и ширега контекста, једино се може доћи до правилног разумевања вредности реализованих значења именица овога типа, при чему доста комплексни структурални односи могу давати само почетни правац оријентисања.

Мил. Павловић

О ГРАЂЕЊУ И ТРАНСКРИБОВАЊУ ПРИДЕВА ОД ЛАТИНСКИХ ИМЕНИЦА

По нашем плану излагања која имају за циљ да претресу проблем транскрибовања латинских речи с медицинским значењем на реду је проблем транскрибовања латинских придева и њихова грађења од латинских транскрибованих именица¹. Да је тај проблем за наше лекаре од практичке важности показао нам је и осврт Св. П. - а у „Нашем језику“ (св. 1—2, књ. IV). Св. П. је подвргао критици неке изразе и речи пронађене у једном нашем познатом медицинском часопису, али је при томе открио непознавање потреба медицинске терминологије: њени проблеми су много сложенији него што се томе критичару чине. У сваком случају њихово решавање захтева, поред језичке, и стручну спрему, јер медицински термини нису само језички проблеми, него и медицински, стручни. Семантичка страна је често претежнија од етимолошке. У питању су облици *експериментни*, *бронхни* и *дијагнозни*. Св. П. тврди да су ти изрази погрешни „јер су противни духу нашег језика и дугогодишњој општој употреби“, одн. „правилу које је освештано дугом и општом употребом да стране придеве примамо с готовим наставком“. Изгледа ми да Св. П. није ни за тренутак застао пред овим изразима, питајући се зашто су ови придеви овако саграђени, пре него што их огласи за „новотарије“. Док њему ствар изгледа проста, она, нарочито са семантичког гледишта, није нимало проста. Св. П. тврди да „с потпуним (страним и њему додатим нашим) наставком они одавна гласе: *бронхијални*, *експериментални* и *дијагностички*“ и „да смо те придеве примили готове, а нисмо их

¹) Види мој чланак: „О транскрибовању латинских именица с медицинским значењем“, „Наш језик“, IV, 5—8, стр. 229—237.

правили од именица од којих су изведени“. Похвална је тежња Св. П. -а да напоре наших лекаре у стварању медицинске терминологије помогне и да их упути правилним путем, али у овом случају, као што ће се видети, Св. П. није у праву (сем за *бронхни*, иако тај облик не може да гласи, као што ћемо одмах видети, ни *бронхијални*).

Пре него што бисмо се упустили у ближу анализу поменутих придевских облика и транскрибовања придева уопште, желели бисмо да се обазremo на сувише подвучени значај, малтене неприкосновеност „опште и дуге употребе“. Ја тај значај не потцењујем, али сматрам да дуга употреба, нарочито кад је била погрешна, не сме ниуколико да буде кочница за правилан развој језика и за исправке у њему. Живот језика, нарочито стручног који има да устопце иде с развикоm науке, налаже да дуга, чак и врло дуга употреба (напр. вековима) никако не може и не сме да освештава неподесан или погрешан облик. Никад није доцкан да се погрешно исправи. У прилог таквом схватању најубедљивије говоре напори Међународног друштва анатома које је утврдило, после дуге и свестране студије, да су неки латински анатомски термини, у *упошреби већ више векова*, погрешни и да их треба заменити исправним и то је на Међународном конгресу анатома у Оксфорду 1951 год. и усвојено. Међу таквим погрешним облицима налази се баш и придев *bronchialis*, који исправно треба да гласи *bronchalis* (јер се гради од речи *bronchus*¹⁾, одн. од њене основе *bronch* — додавањем придевског наставка — *alis*). Према томе, у конкретном случају, чак и кад бисмо увек градили транскрибоване придевске облике од латинских придева, тај облик данас не би више могао да гласи *бронхијални*, како то мисли Св. П., него *бронхални*. Други латински медицински термини, у употреби већ вековима, претрпели су још дубље исправке (напр. *articulus* уместо *articulatio*, *lymphaceus* уместо *lymphaticus*, *ilicus* уместо *iliacus*, *mastoides* уместо *mastioideus* итд.), а неки су чак потпуно избачени из номенклатуре: ни вековна употреба их није могла спасти.

¹⁾ У латинској медицинској терминологији не постоји именица *bronchia*.

Ти похвални и храбри напори анатома јасно указују да не смемо упорно остајати при погрешним или неподесним терминима само зато што су они у дугој употреби. Претстоје и исправке многих клиничких, погрешно саграђених латинских термина (нарочито сложеница) и сигурно је да и томе вековна употреба неће бити сметња. А шта тек да речемо за употребу транскрибованих медицинских израза у нас, где се они употребљавају једва неколико деценија? Погрешно транскрибоване, а има их доста, морамо без устезања заменити исправним, без обзира на дугу употребу. Толико о значају „дуге употребе“ као фактору стабилизације, непроменљивости термина.

Мени није познато правило у транскрибовању на наш језик да стране придеве примамо *гошове*, с *гошовим наставком*. Колико ми знање каже, на *нейошјуни страни* (латински) додаје се наш наставак: *lateralis* — *лашерални*, *frontalis* — *фронтални* итд., пошто смо од латинског придевског наставак избацили крајње — *is* и додали наш наставак — *ан*, одн. — *ни*. Али у Белићеву Правопису (под 274, стр. 119) стоји за неке грчке речи, да „нема потребе градити од њих према грчким основама придеве . . . већ према облицима промене који су се код нас одомаћили“. Зашто сад Св. П. од тога отступа и открива да ни наши језички стручњаци не поступају сагласно? Горње правило, по нашем мишљењу, треба усвојити и за транскрибовање латинских именица у нашем медицинском језику кад се од њих граде придеви. Дакле, ако је једна *лашинска именица* или *лашинска транскрипција грчке именице унеша* у наш језик у *правилном транскрибованом* или *транслићерованом облику*, *придев треба градити*, где год је *шо могућно*, од *шог облика*, а не од *лашинског придева*: *syphilis* = сифилис: *сифилисни* (а не сифилитични, а још мање сифилистични), *pancreas* = панкреас: *панкреасни* (а не панкреатични), *bronchus* = бронхус: *бронхусни* (а не бронхијални, ни бронхални, а још мање бронхни), *ascites* = асцит: *асцитни* (а не асцитични), *bronchitis* = бронхит: *бронхитни* (а не бронхитични), *carotis* = каротида: *каротидни* (а не каротични), *aorta* = аорта: *аортни* (а не аортични), *systole* = систола: *систолни* (а не систолични), *epithelium* = епител: *епителни* (а не епителијални), *arteria* = артерија: *артеријски* (а

не артеријални, ни артеријелни), *exanthema* = ексантем: *ексантемни* (а не ексантематични), *anthrax* = антракс: *аншраксни* (а не антракозни), *anthracosis* = антракоза: *аншракозни* (а не антракотични), *diagnosis* = дијагноза: *дијагнозни* (а не дијагностички, придев који се изводи од сустантивизованог придева *diagnostica, ars*), *diagnostica (ars)* = дијагностика: *дијагношнички*, *bacterium* = бактерија: *бакшеријски* (а не бактеријални, ни бактеријелни), *genesis* = генеза: *генезни* (а не генетички), *genetica (ars)* = генетика: *генешнички*, *experimentum* = експеримент: *експериментни* и *експериментални* (*експериментни*: оно што се односи непосредно на сам експеримент, напр. експериментна техника или животиња¹), док се *експериментални* односи на резултате постигнуте експериментом, напр. експериментални дијабет), *isthmus* = истмус: *истмусни* (а не истмични), *tragus* = трагус: *трагусни* (а не трагични, који, у обичном говору, има пренесено значење: тужан), *haematopoesis* = хематопоеза: *хематопоезни* (а не хематопоетичан, незгодан облик јер се *поешичан* односи на поезију) итд., итд. Па и поред тога има придева који се још граде од латинског придевског облика, иако изворна именица у нашем језику има свој транскрибовани облик: *femur (femur)*: *феморални* од *femoralis*, *папила (papilla)*: *папиларни* од *papillaris*, *алвеола (alveolus)*: *алвеоларни* од *alveolaris* и др. Али нам изгледа да ће и у тим случајевима освојити исправнији и краћи облици: *папилни*, *алвеолни*, *фемурни* и т.сл.

Али када се у нашем медицинском језику латинска именица не уопштебљава као технички термин, ни у транскрибованом, ни у транслитерованом облику, придевски облик изведен од те именице постаје, у неку руку, самосталан. У том случају, изворни именички облик се може занемарити: о њему не морамо водити рачуни. *Зашто се у транскрибовању Шаквих латинских придева можемо служити њиховим скраћеним обликом коме се додаје наш придевски наставка: letalis = летални*, (од *letum, i*: смрт), *virilis = вирилан* (од *vir, i*: мушкарац), *lateralis = латерални* (од *latus, eris*: бок), *inguinalis = ингвиналан* (од

¹) Животиња може бити експериментна и експериментална. Експериментна служи за оглед, а експериментална је постала из експеримента напр. вештачким партеногенезним путем.

inguen, inis: препона), lumbalis = лумбалан (од lumbi, orum: слабине), frontalis = фронталан (од frons, ntis: чело), facialis = фацијалан (од facies, ei: лице), brachialis = брахијалан (од brachium, i: мишица), branchialis = бронхијалан (од branchiae, arum: шкрге), sagittalis = сагиталан (од sagitta, ae: стрела), visceralis = висцералан (од viscus, eris: дроб), adiposus = адиџозан од adeps, ipis: маст), lacrimalis = лакрималан (од lacrima, ae: суза) итд. Истина, многи од ових транскрибованих придевских облика могу се избећи и заменити нашим речима: смртан, мушки, бочни, препонски, слабински, чеони, мишићни, утробни, сузни, итд. У сваком случају сасвим је излишна претпоставка коју чини Св. П. да би неко од „реформатора“ могао рећи морбан уместо морбидан, лешан уместо леталан, виран уместо вирилан. Примери евентуалних облика *сшеран* и *ојеран* које Св. П. наводи нису добри, јер облик оперативан на који он указује не долази непосредно од *opus, eris*, него од *operatio, opis*, одн. од *operativus*, придева изведеног од те именице, иако и од *opera* постоји придевски облик *ојерни* (оперни ансамбл), као што и од *opus* (музичко дело) може да се сагради придев *опусни* (опусни ред). Уосталом, придев од *operatio* гласи *ојерациони* (операционо поље, операциона техника и др.), док придев *ојеративан* значи, више, активан, у вези с радом. Не знам зашто је Св. П. навео опасност да се изгради и облик *сшеран*. Од кога корена би се овакав придев градио? Колико се нама чини корен речи *sterilis* и *sterilitas* је *steril* — и придев може да буде само *сшерилан*. Али постоји могућност да се у нас изграде 2 транскрибована придевска облика: *сшерилан* = неплодан од *sterilis* и *сшерилишећни*, од именице стерилитет (неплодност), за оно што се односи на то стање: *сшерилишећни* знаци у *сшерилног* човека.

Али колико је горње поступање при транскрибовању придевских облика у складу с изнесеним поставкама види се на примеру именице *facies* и транскрибованих придева изведених од ње. Та се именица као *анатомски појам* у нас не ујошребљава и зато се усваја транскрибовани облик придева *фацијалан* (од *facialis*). Али се та иста именица ујошребљава у клиници где значи израз лица (фацијес) и у том случају и због тога њен придев гласи *фацијесни* (*фацијесни* тип, али *фацијални* живац).

Овакво поступање нас наводи да усвојимо и придеве *физиологиски* (од физиологија) и *патологиски* (од патологија), утолико пре што је придев *физиолошки* (од физиолог) добио и значење нечег што је нормално, као што *патолошки* означаје и нешто што је болесно. Према томе, за институте тих дисциплина исправан назив би био *физиологиски инстишуш*, *патологиски инстишуш* (или бар институт за физиологију, институт за патологију), а никако физиолошки, одн. патолошки институт. Исто тако, исправан придев од *атрофија* био би *атрофиски* (оно што припада процесу атрофије: атрофиски процес, атрофиски тип): док би *атрофичан* означавао стање изазвано атрофијом. Морамо бити задовољни што нам наш језик омогућава да градимо од страних речи две, семантички различне врсте придева: *пракшички* и *пракшичан* (*пракшичке* вежбе могу бити *пракшичне* и *непракшичне*), *пластички* и *пластичан* (*пластични* резултати *пластичке* хирургије), *реуматична* и *реуматичан* (*реуматичке* појаве у *реуматичног* болесника), *микроскојски* и *микроскојан* (*микроскојски* преглед открива у органима *микроскојне* промене) итд. Нешто што припада неком својству не може да се означаје истим придевом којим се указује на обиље тих својстава: зато је неправилно казати *кавернозно* дисање него *каверноско*, док неко ткиво, с мноштвом шупљика може бити *кавернозно* ткиво. Из истих разлога не треба говорити *иншравенозно* убризгавање већ *иншравенско*. Ако придев *шуберкулозан* означава својство неког или нечег што има карактере болести чија је анатомска суштина појава туберкула, чворића (*шуберкулозан* болесник), онда бацил који изазива то обољење не може бити *шуберкулозан* него *шуберкулни* или бар *бацил шуберкулозе*.

У последње време показало се да се у медицинској терминологији неправилно употребљава придевски облик с наставком — *ideus*, кад се хоће да значи сличност. Утврђено је, међутим, да придеви на — *ideus* означавају припадање нечему, а да придеве који треба да означе сличност треба градити наставком — *ides* (грч. — εἰδής од τὸ εἶδος, облик). Према томе, за мишић који има делтоидни облик казаће се исправно *musculus deltoides*, делтоидни мишић, а не, као досада, *m. deltoideus*. За сисасту израстао слепоочне

кости казаће се mastoides, мастоидна израстао, а не, као до сада, processus mastoideus, затим cocaroides за оно што личи на гавранов кљун. Али то не значи да се облик на -ideus коначно избацује из употребе. Он остаје, али га треба употребљавати семантички исправно: напр. foramen mastoideum, отвор који припада израсли која има сисаст облик. Јасно је, дакле, да нас у транскрибовању таквих придева семантички разлози нагоне да градимо 2 врсте придевских облика: *мастоидни* и *мастоидеусни*, *сфеноидни* и *сфеноидеусни*, *коракоидни* и *коракоидеусни* итд., јер сваки од њих има своје значење.

Посебан случај претставља придевски облик за оно што се односи на лимфу. Досадашњи анатомски термин lymphaticus, од кога је саграђен наш транскрибовани придевски облик *лимфатичан*, проглашен је за неправилан и замењен је исправним обликом lymphaceus и од њега би сад требало изградити придев. Полазећи од именице *лимфа* придев може да буде *лимфан* одн. *лимфски*, а *лимфатичан*, и поред дуге употребе, мора се одбацити. Умесно је да се горњим термином веже и придевски облик *лимфоидни* који треба да се употребљава само за означавање сличности с лимфом. Према томе, несправно је казати *лимфоидна леуцемија*, него *лимфоцитна леуцемија* (као и *миелоцитна леуцемија* уместо *миелодна леуцемија*).

Латински придеви на -apus и -inus у транскрибованом облику губе -us и гласе: *хуман* од humanus, *бовин* од bovinus. Придеви на -atus ретко се транскрибују (изузетак *облигатан* за obligatus), већ се обично само преводе: *издужен* за oblongatus, *пршаст* за digitatus, *зупчаст* за dentatus итд.

Из досада излаганог види се да најтеже проблеме претставља транскрибовање латинских придева изведених од именица. Придеви изведени од глагола не претстављају тешкоће у транскрибовању. Они с наставком -bilis и -ilis транскрибују се од основе додатком нашег наставка -ан: *мобиан* за mobilis, они на -idus наставком -ан: *фригидан* за frigidus (други придеви изведени од глагола наставком -idus обично се не транскрибују него се преводе: madidus = влажан, calidus = врео итд.; исто тако, и придеви на -ax и -ulus: fugax = краткотрајан, pendulus = овесни итд. Од прилога времена садашњег

(на -ens, entis и -ans, antis) граде се у нас транскрибовани придевски облици од основе додатком -ан: ascendens = асцендентан, resurgens = рекурентан, perforans = перфорантан; alternans = алтернантан итд. (уколико се не преводе: усходни, повратни, пробојни, наизменични). — Придеви изведени од прилога завршецима -tinus, -ernus, и -ignus с временским значењем (matutinus, diurnus) не транскрибују се него се преводе. Исто тако и они на -icus с локативним значењем (anticus, posticus).

Dr. A. Ђ. Косић

ОКО НАЗИВА НАШЕГ ЈЕЗИКА

У последњој свесци НЈ (стр. 149—170) било је речи о разликама у правопису код Хрвата и Срба. Тамо је изнето мишљење да би, поред осталог, и с обзиром на малобројност тих разлика и на њихов карактер, требало што пре изградити јединствен правопис, којим би се служили сви они што пишу српскохрватским књижевним језиком. Тако се, разумљиво је, не може мислити и о разликама у језику, управо у речнику, и стилу српских и хрватских писаца, јер ове разлике не прелазе оквире онога што је и у појединих других народа обично код писаца који својим животом и радом припадају различним културним центрима са истим језиком. Ово се, међутим, не би могло рећи и за терминологију појединих области науке и технике. Уједначена терминологија несумњиво би била значајна олакшица за ученике и студенте, као и за све стручњаке, зато што се они не служе стручном литературом која се објављује само у једном, него у више културних центара земље, који често за исте појмове имају различите термине. Али и питање процеса уједначавања терминологије и питање организованог посла око тога уједначавања нису тако једноставни, и ја о томе проблему овде не мислим говорити, него сам, како се и из наслова види, хтео нешто да кажем о називу нашег језика. Било би, управо, тачније рећи о називима, јер се наш језик зове: и само *српски*, и само *хрватски*, и *српскохрватски*, и *српско-хрватски* и *хрватски* или *српски*. Све ове називе срећемо у свакодневной употреби, у дневној штампи, у стручној литератури и у насловима уџбеника и приручних књига о нашем језику. А ни као званичан термин још није устаљен један назив.

Поставља се, прво, питање да ли би било потребно постојање толиког броја термина за означавање једног појма и

када би сви они лингвистички подједнако били оправдани. Ја ни на то питање овде не одговарам, него само износим своје мишљење о томе да ли су сви ови називи с лингвистичког гледишта у једнакој мери оправдани.

Заједнички језик Хрвата и Срба (и Црногораца) код Срба се најчешће зове *српски*, а код Хрвата *хрватски*. И ови прости називи, мада очевидно непотпуни, као скраћени још и могу задовољити. Ипак су они због своје непотпуности, зато што обухватају само по један део појма, све ређи у употреби, а остала се три назива за означавање појма нашег језика, схваћеног као заједничког језика Хрвата и Срба, употребљавају напоредо, можда један чешће од других и обично један у једној средини а други у другој, али је тачно да су сва три у живој употреби, и многи се питају који је од тих назива бољи, па ћу се ја — иако сам о њему рекао своје мишљење у одговору на анкету Летописа Матице српске — и овде баш на томе, и то нешто опширније, задржати. А можда ћу покоју своју формулацију и покоји доказ и у целини поновити.

Назив *хрватски* или *српски* (с једнако оправданости се каткад, али знатно ређе, говори и *српски* или *хрватски*) узео је Хрватски сабор као званични термин за језик Троједне краљевине године 1867. Овај назив усвојили су тада и оснивачи Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Први секретар ове Академије, један од најзаслужнијих људи за проучавање нашег језика, Ђура Даничић, управо отада наш језик зове овим именом. У насловима његових дела о језику из времена после ове године налазимо термин *српски* или *хрватски* (ако су штампана у српској средини), односно *хрватски* или *српски* (уколико су објављивана у Хрватској).

Велики речник Југославенске академије, који је Даничић почео обрађивати, зове се *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Тако исто и познати речник Броза и Ивековића, а тако и велика граматика Тома Маретића, Правопис Д. Боранића и низ средњешколских уџбеника, нарочито оних што су објављивани у Хрватској између два светска рата. А и уџбеници издавани после ослобођења у Загребу називају се уџбеници хрватског или српског језика. И можемо рећи да је код

Хрвата скоро искључиво овај термин у употреби. Она два друга сложена термина: *српско-хрватски* и *српскохрватски* су знатно чешћи код Срба, а њих, из разумљивих разлога, много чешће од оног првог употребљавају и странци.

Год. 1866/67 своју граматику нашег језика писану на талијанском П. Будмани је назвао *Grammatica della lingua serbo-croata*. И у насловима још неких дела о нашем језику налазимо термин *српско-хрватски* језик (једнако би био тачан и термин *хрватско-српски*). Између осталих у делу А. Лескина: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* 1914 и у књизи А. Мејеа и А. Вајана *Grammaire de la langue serbo-croate* — да друге не набрајамо. Али и поред тога што су и Лескин и Меје и Вајан врло познати научници и што су били (односно јесу) изврсни зналци, између осталих и нашег језика, — они у проблем наших сложеница, изгледа, нису били свестрано ушли, или нам се бар, по овоме термину судећи, овакав закључак намеће. Свесни тога да пишу граматику колико језика Срба толико и језика Хрвата, тј. језика којим се служе и Срби и Хрвати, они су сматрали да узимају термин који то означава. И кад ништа друго њим не би требало означити, он би то несумњиво казивао. Зато што се то, ваљда, има на уму, и код нас се често овај термин пише с цртицом између једног и другог дела ове сложене речи. Пред Први светски рат, у времену кад је идеја о јединству Срба и Хрвата све више сазрела, — идеолози овога јединства, међу њима и понеки језички стручњаци — употребљавају термин *српско-хрватски* (језик). С њим се срећемо код М. Решетара (в. словеначки часопис *Veda* за 1913 г.), Фр. Илешића (Српски књ. гласник 1914, књ. XXXII, стр. 115) и других. Али ниједна грамика нашег језика, не бар познатија, правопис или речник у касније време, уколико су их састављали домаћи писци, не зове се грамаиком (правописом или речником) српско-хрватског или хрватско-српског језика. То се свакако може објаснити осећањем значења сложеница. Јер полусложенице, тј. сложене речи састављене из два напоредна дела између којих се пише цртица, означавају, додуше, један заједнички појам, али такав појам у коме су посебни делови тачно разграничени и још увек се осећају и као посебне

целине. *Хрватско-мађарска* нагодба је, напр., нагодба између Хрвата с једне и Маџара с друге стране, нагодба са условима хрватским и условима мађарским, и зато овај израз није права сложеница већ полусложеница, коју, баш зато, и пишемо с цртицом између посебних делова; *српско-хрватски* односи су били односи између Срба и Хрвата у којима се знао став српски и став хрватски; *црвено-бела* застава је једна (чешка) застава, али са тачно одређеним црвеним и тачно одређеним белим пољем, која се лако уочавају као посебни делови. *Моравско-вардарска* долина је долина која се, правцем север југ, пружа кроз Србију и Македонију од ушћа Мораве у Дунав до ушћа Вардара у Егејско Море, али се тачно зна докле иде долина Мораве, а одакле почиње долина Вардара (њихова је граница на развођу и међу ових двеју река).

Сложеница *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*), као одредница појма нашег језика, сасвим је друге врсте. И у њој имамо два напоредна дела од којих сваки као засебна реч означава нешто посебно, али ова сложеница означава један јединствен појам са неразграничивим деловима. Иако се у српскохрватском књижевном језику може наћи понека реч (њих има већи број), или по која стилска особина која је више хрватска него српска, или чак и искључиво хрватска а не српска, и обрнуто, — ипак се не може никако рећи да је у томе језику ово српски а оно хрватски део; границу између онога што је српско и онога што је хрватско у нашем језику није могуће повући (исп. објашњење Ј. Вуковића у књизи *Правопис савременог нашег језика*, I део, Сарајево 1952, стр. 81); те границе никако и нема, јер је ово језик који је хрватски колико и српски, а српски колико и хрватски, управо хрватски који је и српски, односно српски који је и хрватски. Ову реч друкчије не могу схватити, нити је писати са цртицом између саставних делова они што им је познат принцип грађења сложеница у нашем језику. Међу правим сложеницама је, дакако, налазимо и у *Правопису А. Белића* као и у *Правопису Д. Боранића* (в. у њиховим последњим издањима на стр. 31/32 — код првог, и на стр. 47 — код другог).

Доста дуга употреба (од близу 100 година) термина *хрватски* или *српски*, скоро искључива његова употреба код

једног нашег народа, код Хрвата — наравно уколико они свој матерњи језик не зову хрватским, чињеница што су га употребљавали врло познати филолози и граматичари, почев од Ђ. Даничића преко Т. Маретића и И. Броза до најновијих, као и то што су му исправност признавали и они који га сами не употребљавају (в. Наш језик VII, 1940, стр. 269/70), — свакако даје извесно преимућство овом термину. Лингвистички му се, међутим, могу чинити оправдани приговори. Поред тога што одредница *хрватски или српски* (односно *српски или хрватски*) уз именицу *језик* може казивати да је то један исти језик, што несумњиво и каже кад се употреби, рецимо; у наслову неке граматике или било какве књиге или расправе о језику — у другим везама он то не казује; и по овоме називу се у таквим везама никако не може закључити да је у питању један исти језик, већ би се, напротив, из њега морало закључити да су хрватски и српски два међусобно различна језика; термин *хрватски или српски* (одн. *српски или хрватски*) има, дакле, два супротна значења: једно у коме је *хрватски = српски*, а друго значење у коме *хрватски* није исто што и *српски*, већ нешто друго. Ова двојност значења је у дисјунктивности самога израза; дисјунктивна свезица *или* не везује речи и реченице, као изразе појмова и мисли, које се могу везати знаком једнакости, већ оне што су једнаке само ако се с једне стране гледају, а у суштини су различите — оне које су само за дату прилику истоветне, а иначе су друкчије. Лако је схватити да иако се у стиховима (народне песме) каже: *Ил' ћеш дати коња на размену ил' ћемо га на силу отети* — „отимање на силу“ никако није што и „давање на размену“ (значи од добре воље), него је суштински друго супротно првome. У наведеним стиховима овде се износи да је ово двоје једно другome једнако за оне који хоће да по сваку цену дођу до коња; за њих је, по њиховим речима, сасвим свеједно, потпуно једнако, којим од ова два пута ће остварити тај свој циљ. Тако и анализом реченице: *Јуче сам видео тебе или твог брата* — долазимо до закључка да је за говорно лице, према ономе како је оно „јуче“ видело, тебе = твог брата, иако је свакако јасно да су „твој брат“ и „ти“ два различна лица.

Да ли ће се схватити да је у термину *хрватски или српски (језик)* — хрватски = српски, или да хрватски није исто што и српски, већ да су то два језика, зависи од тога на какву се истоветност мисли. У наслову граматике, на пример, како смо већ рекли, термин *српски или хрватски (језик)* говори да је то један језик, јер граматика даје систем једног језика, а то је у овом случају српски или хрватски, — двојство је, дакле, само у називу, а суштина је иста. Међутим, кад би се рекло: XZ (страни писац) са нашим издавачким предузећем N направио је уговор да се његово дело изда на српском или хрватском језику — за оне који не знају да је то исти језик, ово би значило: дотични писац је направио уговор да се његово дело изда или на језику српском или на језику хрватском — на једном, дакле, од два различна језика; испоредимо са овим: XZ је направио уговор да се његово дело изда на српскохрватском или словеначком језику (овде нико неће помислити да је у питању издавање дела само на једном језику, него на једном од два различна језика). Стога се, управо, при склапању уговора (споразума, конвенција и сл.) са страним државама у њих никада наш језик не зове *хрватски или српски* (одн. *српски или хрватски*). Никада се, наравно, неће рећи: Утврђено је да се текст споразума објави на два језика, на језику народа с чијом земљом се споразум прави и на *српском или хрватском*, — јер би то значило да дотични текст поред једног страног језика треба да буде објављен и на једном од језика наших народа, на језику српском или на језику хрватском. А пошто то нису два него један језик, сасвим исправно се за њега у свима оваквим случајевима употребљава термин *српскохрватски* (могло би се с подједнако права рећи и *хрватскосрпски*), па се редовно каже, рецимо: Текст споразума је објављен на два језика, на енглеском (за случај да је реч о неком споразуму с Енглеском) и српскохрватском. А било је језичких стручњака који су од назива *хрватски или српски* (односно *српски или хрватски*) баш због овога зазирали и у насловима дела о нашем језику. Тако је М. Решетар своју граматику издату на немачком језику у Загребу 1922, где је онда већ био уопштен термин *хрватски*

или *српски*, назвао *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*.

Према изложеноме се може извести закључак да је по нашем мишљењу термин *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*) у служби одреднице нашег језика лингвистички најисправнији. Он је, можда, од сва три сложена назива и најчешће у употреби за последњих 30 година. У научној и стручној литератури почео се употребљавати одмах после Првог светског рата и врло брзо је уопштен у свим крајевима где се говори нашим језиком сем код Хрвата, код којих се врло ретко употребљава. И баш зато што је уопштен у Србији за време старе Југославије, и што се некако стицао утисак као да га отуда неко жели наметнути другима — термин *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*) још до данас није могао потиснути из употребе остале термине. Стварно се, међутим, овај термин сâм својом исправношћу намеао. А диктаторске владе после 6 јануара (1929) покушавале су да уведу бесмислени термин *српскохрватско-словеначки* (језик), и наш матерњи језик се по диктату овако морао звати; тако се неколико година звао у школским књигама и сведочанствима ученика, али га је општа свест о његовој апсурдности брзо угушила.

М. С.

СЛОЖЕНИЦЕ СА ВЕЛИКО =

Није било давно кад је један универзитетски професор и академик, германиста по струци, тврдио за неке наше речи да су више или мање „превод с немачког“¹⁾. Такве речи су имале да буду на пример: *великодушан, великодушност, добровољац, искључив, посредан (и нејпосредан), правоис, самовоља, својеручни* итд. Та тврдња заснивала се само на сличном склопу наведених и одговарајућих немачких речи: *великодушан — grossmütig, искључив — ausschliesslich, рукопис — Handschrift* итд. Али као што ове немачке речи не морају бити превод француских *magnum, exclusif, manuscrit* итд., тако ни наше не морају бити превод немачких, него се по том заједничком кроју њиховом у три језика може с вероватноћом закључити да оне потичу из заједничког извора. Наведене и многе друге наше речи јесу заједнички европски изрази, европеизми, управо кристијанизми.

Утицај немачког језика знатан је и на народни и на књижевни језик наш, али се не може све уписати у културно дуговање Немцима. Има и дуговања старијег од немачког. Иако је Даничићев Рјечник из књижевних старина непотпун²⁾, у њему се ипак налазе неке од горе наведених речи, разуме се, у њиховом старословенском облику.

Даничић нема реч *рукоис*, али има *рукоисание*: према томе, реч *рукоис* пре ће бити створена прекрајањем српско-

---

¹⁾ Страни преглед VII/VIII, М. Тривунац, Немачки утицаји у нашем језику.

²⁾ Непотпун је, најпре, зато што је Даничић хотимично изоставио из грађе обредне књиге хришћанске на српскословенском (па и све књиге из старих штампарија наших). Зашто је то урадио, Даничић је оставио необјашњено: обећани предговор уз последњу свеску изостао је. Затим, време је учинило Даничићев речник још непотпунијим: од појаве његовог речника објављено је још много ствари из наше старине.

словенске речи на српски облик (према *зайис*), или је можда и српкословенски имао тај краћи облик. Разуме се, могла је доћи и из руског. — Даничић нема ни *правописание* (према којој би стајала реч *правопис*) али је има у руском, што показује да наша реч може бити из руског или, још вероватније, да смо ту реч имали у нашем старом књижевном језику. — Речи *самовоља* нема код Вука, али има *самовољан* и *самовољац*. Према томе, језик је могао лако створити реч *самовоља*, кад се за њу јавила потреба. (Разуме се, више је него вероватно да су сложенице са *само* = постале под туђим утицајем, али тај утицај је био грчки: у Даничићевом речнику има их неколико). — Ни реч *својеручни* Даничић нема, али има *својеручио*, што је скоро иста ствар. (Вуков речник опет има *својеволно*: зацело су и сложенице са *своје* = постале према грчком узору). — Вуков речник нема реч *добровољац*, али има: *добровољно* и већ поменуто: *самовољац*. Већ из њих би језик сам могао створити реч *добровољац*; али та реч постоји и у руском, а то значи и могућност позајмице из руског, као и могућност наслеђа из старог књижевног језика.

Ни реч *искључив* не мора бити преведена с немачког. Истина је да Рјечник ЈА њу налази први пут у Јуридиккополитичкој терминологији (службеном термилошком речнику некадашње Аустрије), у њеном издању за Србе, Хрвате и Словенце од 1853 године. Али пре тога речника имамо код Доситија *искључиваши*, и цело јато сродних речи у руском језику. Да ли је Доситије њу узео из руског или из српкословенског, не може се лако рећи, али је српкословенски у доба Доситијевих година учења још прилично владао. Осим тога, хронолошки ранији од Јуридикке терминологије, Стулићев речник има *искључиваши* и *искључиши*. Код речи *искључиши* Будмани, уредник треће књиге Рјечника ЈА, каже: „начињено у наше вријеме“, „према латинском *excludere* и њемачком *ausschliessen* и може бити по Стулићеву рјечнику“. За Стулићево сведочанство да је та реч узета из бревијара вели да је „сумњиво“, не објашњавајући зашто. На крају Будмани претпоставља и четврти извор: руски језик. — Као што Будмани није могао да се

лако одлучи који би извор узео као основни (код речи *искључиши*), тако и код речи *искључив* не би требало немачки језик одредити као њен извор. Можда је немачки језик био само последњи потстицај.

Речи *посредан* и *непосредан* имају још више извора у прошлости него реч *искључив*. Даничићев речник их нема, али Миклошићев речник има читаво јато: *посредан*, *посредство*(*ваш*), *посредник*, као и *непосредстван*. Ова последња се јавља, узета из руског (*непосредствен*), у Србији 1825 (према Рјечнику ЈА). У Србији се јављају и речи *посредство* и *посредственик*, у Србским новинама, почевши од 1834 године. *Посредник* се налази од XVI века код приморских писаца, а *посредан* се јавља од XVIII века у Хрватској. Реч *посредник* уноси Вук 1847 у Нови завјет; а 1853 године у Јуридикчкој терминологији се јављају *посредништво* и *посредоваши*. Пре немачког утицаја био је руски, а пре оба та културна утицаја постојала је употреба старосрпска и старохрватска.

Код речи *искључив*, па и код речи *посредан* и *непосредан*, остаје мање или више сумње, несигурности и испрекиданости у историској линији утврђивања њиховог порекла, али код речи *великодушан* и *великодушност* српска прошлост речи је несумњива. Даничићев речник их нема, али има *великодушије*, и као што има *великолепан* уз *великолепије*, тако је очевидно стари језик морао имати и *великодушан*. (Руски језик је има такође). Ту, дакле, потпуно отпада немачки утицај. Реч *великодушије* била је употребљавана и у нашој старој књижевности и у новој (где је једно кратко време имала и облик *великодушје*), а после Вука замењена је речју *великодушност*, изведеном од придева.

И та и још доста других сложеница са *велико* = (и са *веле* =) потичу из језика наше старе просвете, из српкословенског. Даничићев речник, осим *великодушије*, има још неколико таквих. Међу њима су и речи *великомученик* и *великомученица*. И довољне су те две хришћанске речи (којима такође одговарају немачке речи *Grossmartyrer*,—*in*) да покажу да, као што оне не могу бити немачког порекла, него воде порекло из оног језика који нам је дао хришћанску просвету, тако и многе друге наше речи имају то исто, грчко порекло.

Осим поменутих пет сложеница са *велико* =, Даничићев рјечник има још и ове: *великоможа*, *великославан*, *велико-срдачан*, *великоцени*. Вукова реформа, дижући народни језик на степен књижевног, уклонила је те и многе друге речи црквеног језика. Од сложеница са *велико* =, речи *великодушност* и *великодушан* (које Вук није унео у свој речник) биле су потребне књижевном језику и спасле су се из поплаве народног језика. Осим њих, употребљавале су се после Вука само још речи *великомученик*, — *ца* и *великодостојник*. Иначе цела та архаична стилска група суперлатива није се спасла од поплаве и потонула је у прошлост.

Пре Вука, међутим, сложенице са *велико* = биле су честе у употреби, најпре оне старословенског порекла, а доцније су за њима и према њима скројене ушле у књижевни језик и нове речи немачког порекла. Гаврило Стефановић (који се због употребе народног језика може сматрати као прво име нове књижевности), превodeћи беседе Лазара Барановића, назвао је Соломона не „*премудри*“ него „*великокамешни*“. То показује јасно колико су обичне биле те сложенице. Доситије је у Етици говорио о „*великоважној* ствари познавања човека“. Код Стерије Турци зову султана „*великомоћни* владатељ“; исти писац говори о „*великоможној* судбини“, и дарежљивога назива *великодарним*. Говорити кличући било је тада: „говорити *великогласно*“. Најобичније речи пре Вука биле су *великолепан* и *великолепност*. Данас се те речи сматрају за русизме, зато што је руски језик те речи сачувао. Оне, уосталом, и јесу чист русизам кад се нађу код Цесарца. — Овде треба додати једну једину сложеницу тога типа записану у народној употреби: *великоумије*, коју је, у значењу: понос (као и реч *високоумије* у истом значењу), записао у Кучима Стеван Дучић. Дучић није ништа подробније казао, али зацело је та реч била употребљавана од старих људи, и то, сигурно, прво од свештеника.

Вукова реформа књижевног језика дала је свим старословенским речима нијансу смешнога. Један од значајних учесника у срозавању и исмевању старословенских речи, па и ових сложеница са *велико* = био је 80-тих година Милорад Шапчанин. Да наведемо једну његову реченицу: „Чиновници,

и великоплатци и великопензионарци... озбиљно, али мукло и благочино ступају“. Његов учитељ (у Сањалу) натиче „великоокнасте наочари“. Он се потсмева „великоговорничким беседама“ као и „великођуластој грби“. Тако је Шапчанин поступао и са другим речима старог књижевног језика, говорећи, на пример, о „благонадлежним перецијама и благопоште-народним господарима берберима“.

Обично се ове сложенице са истим тоном потсмева, иако у врло реткој употреби, налазе код новијих и данашњих писаца. Душан Радић говори о „великоученом доктору“ (Кроз живот, 1935, 107) (Обичнија је у тој стилској боји реч „велеучен“); Крлежа о „великосвештенику“ науке (Излет у Русију, 1926, 38). Такав је тон и у Лалићевој реченици: „Како бјеше дигао главу, чињаше се великосилом“ (Изабр. прип. 1950, 263). Тај тон је и у Давичовом „великоидејашу“ (С Марк. парт., 380). Редак пример лирски узбуђен јесте епитет „великонамерника“ дат Прометеју (Димитрије Митриновић, Бос. вила 1913, 50).

Српскословенске сложенице са *велико* = биле су углед по коме су израђиване нове преведене с немачког: великоварошанин, великоварошанка, великоварошки (овај придев доцније је замењен са: великоградски, на пример, „в. промет и врева“ код Андрића), великопоседник (једно време била је у употреби и великопосед), великозакупац, великопродаја. Била је занимљива реч великокупац (трговац на велико), која је, уз економско разликовање, служила и за задовољавање сујете: „Ако је неко купац, може му се слободно написати великокупац“ (Јов. Илић, Целок. дела, 345).

Једновремено с овим преводима с немачког стварала се највећа група ових сложеница, сложених у духу нашег језика више него досадашње групе, поређаних овде по историском реду стварања њиховог: *великогоспођински*, *великовезирски*, *великошколски* (и *великошколац*), *великожујански*, *великожомждани*, *великобритански*. Овде иде и група придева за означавање шовинизма: *великобугарски*, *великонемачки*, *великосрпски*, *великохрватски* итд. С њима заједно иде (и по смислу) русизам „великодржавни“ („в. идеје“, Туцовић, Срб. и Алб. 1945, 12), који се сасвим слаже са овом групом српских сло-

женица. У духу њиховом су још два русизма: 1) *велико-свешски*, који је у једном преводу, не сасвим срећно, замењен са „великодруштвен“ (Кецмановић, Волтер и његова школа, 115), и коме је близак по значењу придев „великоживотни“ (Велимировић, Религија Његошева, 192); 2) *великојосни*, који су два преводиоца, можда и независно један од другог, пренела у своје преводе: Хрват С. Крањчевић, Петар I од А. Толстоја, 363; и Српкиња Наталија Лукић, Шчедрин, Пошехонска старина, 88.

Основне речи код великог броја ових сложеница су задржале (у Београду) свака свој акценат, са јачим нагласком на другој речи: великодостојник, великомученик итд. Некад је тај нагласак друге речи једини (опет по београдском изговору): великошколац, великошколски (према типу: Црнобрац, црногорски, како се те речи наглашавају у Београду). Акценат: великодушан, дат у речнику Ристић-Кангрге, у Београду је, мислим, мање обичан него: великодушан.

С. Маџић

О ОБЛИЦИМА : ДВАМА И ДВЈЕМА

Некада је двојина исто толико била људима „у крви“ колико и једнина и множина, тј. употребљавала се исто тако нормално као и данашња два броја наша. Међутим, током времена почело је све више закржљавати осећање двојине, а функцију двојине је преузела множина. У нашем данашњем књижевном језику двојина је и сасвим ишчезла. То се, у првом реду, односи на семантичку страну питања и на наше језичко осећање, док се двојински облици у множинској функцији овде-онде и данас могу срести у нашем језику, као *руку*, *ногу*, *костцију*, *дочију*, *свију* итд. место множинских облика *рука* (ретко), *нога* (ретко), *костци*, *дчи*, *сви*х итд. Исто тако се још и данас употребљавају двојински облици бројева *два*, *три* и *четири*. Они, на пример, од броја *два* гласе: ном., ак. и вок. *два* за м. и с. р., а *двѣ* (ј. *двѣје*) за ж. р.; ген. *двѣју* за м. и с. р., а *двѣју* (ј. *двѣју*) за ж. р.; дат., инстр. и лок. *двѣма* за м. и с. р., а *двѣма* (ј. *двѣма*) за ж. р.

Нема сумње, ти се облици све ређе и ређе употребљавају. Језик тражи и налази разне могућности да избегне те облике. Данас је далеко обичније: Узео сам новац од *два* друга него: Узео сам новац од *двају* другова; или: Шетао сам се са *два* друга него: Шетао сам се са *двама* друговима.

Али се на томе нећу задржавати; ја сам овде хтео указати на једну другу ствар.

Као што је већ речено, датив, инструментал и локатив броја *два* гласи у нашем источном књижевном изговору *двѣма* за м. и с. р., а *двѣма* за ж. р. И то је у реду. Тако ти облици живе, уколико живе, у осећању људи који говоре екавски; тако су утврђени и у екавским граматицама (Љ. Стојановић, А. Белић, Ж. Стефановић, М. Лазаревић,

Д. Алимпих, Д. Мусулин, Р. Алексић — М. Стевановић, Жежељ — Драгутиновић — Мамузић, М. Стевановић и др.); тако су те облике већ поодавно употребљавали и тако их и данас употребљавају, уколико их употребљавају, писци екавског дела књижевног језика. Ево само неколико примера:

Ако се исплата одрекне у *двама* предреченим члановима, притежатељ изгубљене менице задржава сва своја права (Трг. законик, 1860, стр. 27). У *двама* тим домовима укрштају се дакле и мешају разне класе друштвене (М. Миловановић, О парламент. влади, 1888, стр. 15). Насеља су на овим *двама* елементима језерске пластике (М. Драгић, Српски етнографски зборник XXI, 1921, стр. 167). Види се по *двама* записима на његовим књигама (Т. Остојић, Захарије Орфелин, 1923, стр. 25). Према овим *двама* правилима у концесију могу доћи... (М. Тодоровић, Економист, 1912, 1/2). Дискусија се задржала на тим *двама* питањима (Гласник Југосл. проф. друштва XII, 1931, 338). У стварном стицају буде осуђен *двема* пресудама (Ј. Авакумовић, Стицај злочина, Београд, 1883, стр. 177). Тако су носни ходници обдарени на разним својим местима *двема* различним осетљивостима (М. Ђ. Милићевић, Физиологија и хигијена, Београд, 1878). Предлаже се нов избор у овим *двема* општинама (Народна скупштина 1890). Једино је тачно и потпуно [назвати ногомет] *двема* речима: лоптање ногом или метање ногом (НЈ, књ. II, св. 8, 1934, стр. 251). Снимања се врше са *двема* новосаграђеним камерама (Борба од 1 априла 1953, стр. 7).

Истине и потпуности ради треба рећи да има екавских писаца који облик *двѐма* у дат., инстр. и лок. употребљавају не само за ж. р., већ и за м. и, нарочито, с. р. Тако имамо :

Заповеди господ бог *двѐма* трима аиђелима (Вук, Срп. нар. пј. књ. 1, стр. 127). Да би се омогућило хајдуковање *двѐма* хајдуцима, расељава се Драгачево (Одјек, 1886, бр. 26, стр. 2). Лако је увидети да је овим *двѐма* захтевима крајња супротност сав правац наше садашње

политике (И., бр. 52, стр. 2). Јаков I је... 1606 дозначио *двѐма* друштвима... за колонизацију обилно подручје у Северној Америци (Воља, 1926, стр. 501). Господ бог заповеди *двѐма* анђелом да се преобуку у просјачко одело (В. Чајкановић, Срп. нар. прип., 1927, стр. 370). Само пристаниште није најзгодније постављено према овим *двѐма* теренима (Сл. Сиришћевић, Наше морске луке, Београд 1927, стр. 23).

Па ипак се са сигурношћу може рећи да савремени екавски писци употребљавају, уколико употребљавају, за м. и ср. род само облик *двáма*, а за ж. р. само облик *двѐма*; то се у екавском књижевном изговору може сматрати као дефинитивно у овом тренутку развитка нашег језика.

У јужном књижевном изговору ствар, на први поглед, изгледа нешто друкчије, наиме да се у том говору употребљава (уколико се употребљава) у дат., инстр. и лок. облик *двјѐма* за сва три рода. Наш познати научник Ђуро Даничић у својим „Облицима српског језика“ (1852) успоставља облик *двјѐма* за сва три рода. Затим Тома Маретић, у својој Граматици хрватског или српског језика за средње школе даје тај облик за поменута три падежа и за сва три рода, дакле *двјѐма* и за м. и с. род, и поред тога што је у својој великој Граматици хрватског или српског језика углавном констатовао да се облик *двáма* употребљава за м. и с. род, а *двјѐма* за ж. р. То исто чине и А. Лескин (Grammatik der Serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg 1914, стр. 393), и Броз и Ивековић у свом познатом речнику хрватског или српског језика. Облик *двјѐма* за сва три рода у дат., инстр. и лок. дат је и у Граматици хрватског или српског језика коју су ту скоро написали и издали Иван Брабец, Мате Храсте и Сретен Живковић (Загреб, 1952). Овај облик у функцији за сва три рода може се наћи и код других научника и писаца граматика из западних крајева наше домовине. Чак је Стојан Новаковић, екавац, у својој српској граматици (Београд, 1902, стр. 183) дао облик *двѐма* за сва три рода. И не само код научника и граматичара, тај се облик у поме-

нутој употреби налази и код писаца. Ево неколико примера и од једних и од других:

Хрватска... стара књижевност поноси се *двјема* прекрасним рукописима (Т. Маретић, Бранково коло, 1898, стр. 373). Мојсије даје нашљедство *двјема* племенима 14,3 (вер. Даничић). Шта је учинио *двјема* војводама (Ст. завјет 19 38, 277). Дошло је међу њима *двјема* (мушкарци) готово до свађе (Косор, Миме, 1916, 97). Дао сам *двјема* ученицима, женама; одрезао *двјема* ножима, сабљама (Маретић, Граматика, хрв. или срп. јез., Загреб 1923, стр. 86). Мрковић је управљао *двјема* манастирима (Дубровн., 1868, 139).

Али има и писаца-ијекаваца који, поред употребе облика *двјѐма* за ж. р. у дат., инстр. и лок., употребљавају и облик *двѝма* за м. и с. р. у тим падежима. Ево неколико примера:

После ће се кајати (...) Кад ме види прво јутро | Међу *двама* дјеверови (Вила, 465). Кад ће се то поравнати међу њима *двама* (Маглајић, Из старог вилајета, 1905, стр. 48). Мора бити нешто међу њима *двама* [мушкарцима] (Исто, стр. 55). С њима *двама* пет стотин четника (Нар. пј. бос. и херцег., 1858, стр. 320). Дјевѝрима *двама* анђелима, | И њима даше свету Духијану (Петрановић, Срп. нар. пј. I, 1867, стр. 2). Те је шаље *двама* Војновићем (Исто II, стр. 662). Писањ пасошъ Антониѝмъ *двама* момцима (Дјеловодниј протокол Карађорђа Петровића од 1812—1813). Флавијан... сазвао је сабор... да рјеше неспоразумљење њеко међу митрополитом Лидије и *двама* епископима (Милаш, Правила прав. цркве, 1873, стр. 60)... О равноправности може се говорити међу *двама* народима или више њих (А. Цесарец, Књижевна република, 1923, 2/82).

Како онда да се реши ово питање? Хоће ли се и за јужни говор облик *двѝма* задржати за м. и с. род, а *двјѐма* за ж. род у дат., инстр. и лок. или ће се у тим падежима за поменути говор задржати облик *двјѐма* за сва три рода? Откуд то да се облик *двјѐма* употребљава, поред ж. р., и за м. и с. род?

Број *двѣ* гласио је у старословенском језику *дѣва* за м. р. и *дѣвѣ* за ж. и с. род. Тако су гласили и ак. и вок., док је за ген. и лок. постојао облик *дѣвою* за сва три рода, а за дат. и инстр. облик *дѣвѣма* за сва три рода. Али се доцније, у процесу језичког развитка, ти односи мењају. Још пре 15 века почео се употребљавати облик *два* за с. р. место дотадашњег *дѣвѣ*, тј. тај се облик одваја од ж. р. и изједначује се са обликом м. рода. Тако је створен однос *два* за м. и с. род, а *две* за ж. род. И поред тога што је стари облик *дѣвѣма* дао *двѣма* и *двјема* за све родове, глас *а* из ном. м. и с. рода продро је и у остале падеже та два рода, те је добивено *двају* и *двама*. Ови се облици за помануте родове употребљавају већ од 17 века. Како утврђује проф. А. Белић у својим универзитетским предавањима, облици *двѣ* (> *две* и *двје*), *двѣју* (> *двеју* и *двју*) и *двѣма* (> *двѣма* и *двјема*) почели су се осећати као облици ж. р. према облицима *два*, *двају*, *двама* као облицима м. и с. рода.

Као што се види, сасвим је оправдано и законито што код наших ранијих писаца налазимо облик *двѣма* и *двјема* за сва три рода, пошто су они, у нашим условима развитка гласа *ѣ*, једино и могли настати од облика *дѣвѣма*, употребљаваног тада за сва три рода.

Ослањајући се на већ јако сужену деклинабилност бројева *двѣ*, *три*, *четири*. у савременом му народном говору, Вук Караџић је 1818 године, у својој граматици пред Рјечником, рекао да се ти бројеви мењају само у ж. роду.

Међутим, као што је већ речено, Даничић је — ослањајући се на Вука: да се мењају само облици ж. р. — успоставио облик *двјема* у дат., инстр. и лок. за сва три рода (у ген. *двјеју* односно *двјују* за ж. р., а *двају* за м. и с. род; в. код Вука у Рјечнику под *два*: Она поји по путу путнике, / А за здравље *двају* браће своје). Треба одмах нагласити да је то успостављање облика *двјема* за сва три рода било неоправдано с обзиром на стање тог облика у народном говору који је у оно време уведен у књижевност; стихови:

„Заповеди господ Бог
Двѣма трима анђелом“

из Вукове народне песме, у којима је, како се види, облик *двѐма* употребљен за м. р. — нису у стању да одрже тај облик за дат., инстр. и лок. м. и с. рода у савременом језику, пошто су ти стихови, како мислим, свакако настали у оно време кад се тај облик још употребљавао за сва три рода и не претстављају доцније стање у нашем језику, већ су се, једанпут тако језички оформљени, снагом народне песме и доцније одржали у том облику. И богата грађа наведена у Рјечнику хрватског или српског језика Југославенске академије знаности и умјетности, као и грађа Српске академије наука, показују да су, углавном, старији писци употребљавали облик *двјѐма* (односно *двѐма*) за сва три рода, што не важи за наш савремени књижевни језик, тим пре што се ни он, као ни облици *двáју*, *двѐју*, *двѝју* итд. готово и не сусрећу у народним говорима, већ само код учених људи. Облик *двјѐма* (*двѐма*), као и облици *двѐ*, *двѝје* и *двѐју* и *двѝју*, осећа се данас, уколико се осећа, искључиво као облик за ж. р., док се облик *двáма*, као и облици *двá* и *двáју*, осећа искључиво као облик за м. и с. род. И Св. Марковић констатује да „су данас облици ж. р. *две* уз именицу м. р. сасвим изашли из употребе“ (НЈ, нова серија, књ. II, св. 5—6, стр. 161).

Зато ја и мислим да су се они ијекавски писци и граматичари који облик *двјѐма* употребљавају и у м. и с. роду неоправдано повели за Даничићем и чак, као по некој инерцији, до данас одржавају нешто што у језику и језичком осећању не постоји.

На основу свега реченог, треба дефинитивно уклонити облик *двјѐма* за м. и с. род из књижевног језика и утврдити: *двá* за ном., ак. и вок. м. и с. рода и екавског и ијекавског изговора, а *двѐ* (и.) и *двѝје* (ј.) за исте падеже ж. рода, *двáју* за ген. м. и с. р., оба изговора, а *двѐју* (и.) и *двѝју* (ј.) за ген. ж. р., *двáма* за дат., инстр. и лок. мушког и средњег рода, не само екавског, већ и ијекавског говора, а *двѐма* (и.) и *двјѐма* (ј.) за исте падеже женског рода.

Слично треба поступити и са бројевима *дба* и *дбадвá*, уколико се одржава њихова промена.

Милија Станић

О УПОТРЕБИ ОБЛИКА *БИШЕ*

Наша школска граматика прописује да се од глагола *бићи* за грађење кондиционала узима облик аориста *бих, би, би, бисмо, бисте, би*. Исто тако каже да се облик III л. множине „*бише*“ узима у пасиву, напр. они *бише* питани, они *бише* прозвани и сл. Међутим, облик *бише* може бити употребљен и у једном особитом случају, па о томе треба да води рачуна и наша школска граматика. О томе ћемо овде говорити.

У употреби облика аориста глагола *бићи* (у кондиционалском склопу, разуме се, јер је ту глагол *бићи* у функцији помоћнога глагола) запажају се две карактеристичне црте: с једне стране, имамо све више упрошћавање и уједначавање, потом свођење на један јединствен облик за сва лица и оба броја — *би*, те имамо у кондиционалу: *ја би* читао, *ти би* играо, *ми би* певали, *они би* спавали итд.; с друге стране, имамо чување гласа *х* у I л. једнине, а такође и особите облике за I и II лице множине (*бисмо, бисте*), док се у једном правцу за III лице множине задржава књижевни облик *би*, а у другом се узима облик *бише*. — Маретић (Грамматика и стилистика II изд., 214) наводи аорист од глагола *бићи*: *бих, би... бише*, а потом, дајући преглед сложених облика глаголских (249 стр.) истиче за кондиционал „да сва лица другог дијела свезе онако гласе као аорист глагола *бићи* осим 3. лица плур., које не гласи *бише*, него *би*.“ Сем тога, он с правом каже да се поради стиха у народним песмама налази каткад и облик *бише*. Али је употреба и облика *бише* у трећем лицу множине кондиционала потпуно обична појава у неким говорима (црногорским напр.), о чему се мора водити рачуна, што не значи, опет, да треба отворити врата и тој језичкој црти и просто рећи да и ти облици могу ући у књижевни језик.

Даничић у Рјечнику Југославенске академије (под *биши*, II, 3, а, б и др.) говорећи о кондиционалу каже: „Кад аорист стоји у том сложеном облику, онда је у свијем лицима осим 3 мн. онаки какав је кад стоји сам, и то свега времена и данас.“

За грађење кондиционала у старословенском језику имали смо два начина: узиман је облик бимъ, би, би, бимъ, бите, бж и бжѣ, бж, бж, бжѣомж, бжѣѣ, бжѣш. Проф. Белић претпоставља да је вероватно тако било и у општесловенском језику (Историја српскохрв. језика, књ. II, св. 2, Б. 1951, 142). Он не сумња „да су се у старим епохама“ употребљавала оба начина, тј. бих, би, би, бисмо, бисте, бише и бим, би, би, бимо, бите, бр. Потом је наступило контаминовање и распрострањење једног на рачун другог. Овоме је помогло што су оба типа имала једнаких облика (2. и 3. једине). Тако се уједначавање у штокавском дијалекту извршило у правцу аориста типа *бих*, у чакавском пак у правцу типа *бим* итд. Али ни то није у свему стабилизовано. Тако је тенденција уједначавања свих лица аориста настављена, па смо, особито од почетка губљења гласа *х*, имали и прво лице изједначено с другим и трећим лицем једине. А прелазом *бр* у облик *би* по угледу на завршно *и* у другим лицима додало је још једну црту у правцу уједначавања. Тако се дошло и до поновног потискивања облика првог и другог лица множине у правцу *би*, те смо већ данас добили широку употребу и код образованог света облика *би* за сва лица оба броја кондиционала.

Нас овде занима у првом реду облик *бише*. У српским писаним споменицима облик *бише* јавља се у далекој старини. У XIII веку постојала су два облика III л. мн. — *бише* и *биху*. Прво долази само двапут, и оба пута код Саве (Аште змогли *бише* исправити). Потом облик *бише* имамо у једног писца XVIII века. Тај се облик доцније јавља све чешће. Али доцнији појав облика *бише* као да нема везе са старим обликом, јер размак од неколико векова казује да је овај облик настао према првом и другом лицу множине аориста — додавањем наставка III лица множине аориста (уп. *би-смо*, *би-сте*, *би-ше*: према *ради-смо*, *ради-сте*, *ради-ше*). Али и појав овог облика у XVIII веку свакако је дијалекатски, како је запазио Маретић, а исто тако и доцније (у Његоша

и сл.). Али се и о тим дијалекатским облицима у неку руку мора водити рачуна, што опет не значи да им треба просто отворити врата за улазак у књижевни језик (уп. Његошеве примере: Како бише с војском ударили, Сасвијем се бише помамили, Не бише ли закон прихватили и сл.).

Тенденција уједначавања у правцу употребе само облика *би* за сва лица и оба броја запажа се изразито и у старим споменицима. Тога (по АРј) имамо још из XV века. Већ се тада јавља облик I л. ј. без *x* (Хотел би да ми га даш), што показује да се тај глас већ био почео губити. У процесу уједначавања ово је важан моменат, јер сад већ имамо за сва три лица јединине облик *би*. И даље, од XV века имамо да се облик *бисмо* узима раздвојен уметањем које друге речи (енклитике), па имамо: Без тога не *би их смо* послали (крај XV в.), а доцније и још чешће (Да *би ви смо* дали, Не *би ли смо* познали и сл.). То је већ јасан знак да се облик *би* издваја и у прва два 'лица' множине, а наставак *-смо, -сте* узима се као да је то одговарајуће лице презенте *јесам* (смо, сте). Такво се раздвајање уметањем енклитике и сад може у брзом говору запазити и код образованих људи (Би ли сте ми рекли...). Овог раздвајања има чак и у I лицу, уколико се чува *x* (Наљешковић: Рад би-ти-х знати и сл.). Споменимо да овамо иду и други случајеви контаминавања, па имамо: *бим* (додавање личног наставка) односно *бин* (чак.), потом *биси* (према *јеси*) или *биш* (према личном наставку за II л. ј. — *радиш*), а тако и у I и II л. мн. — *бимо, бише* (према одговарајућим лицима презенте). Сличне примере имамо и код Вука (Кад бисам кога замолио..., Да бисам се сачувао..., Белић, нав. д. 144).

Мусић је, говорећи о кондиционалу (Рад ЈА 127, 142 и д.), споменуо да III л. мн. аориста од *биши* гласи *бише*, а да се у кондиционалу употребљава облик *би*. Слично мисли о једном другом случају и Боранић (Наставни вјесник XV, 533). У том примеру (Кад би осмо вече) аорист *би* узет је не као енклитика него с акцентом (бѣ). Ако бисмо тај пример пренели у множину, имали бисмо: Кад *бише* ти дани и сл. Ту имамо глагол *биши* не у помоћној служби, као помоћни глагол, него самостално употребљен. Овде се

мисли: Кад наступише, кад дођоше, кад стигоше ти дани. Смисао је исти у оба примера: истакнуто је да се оно што глагол значи вршило и извршило, завршило пре говорног тренутка, у недавној прошлости, непосредно пре садашњости.

Све ово указује да се глагол *биџи* може употребити и као помоћни и као глагол пуног значења, самостално, да сам изриче садржај предиката. Кад је узет као помоћни глагол, дакле у кондиционалном склопу (ја бих читао...), у III л. множине гласи *би*, а кад је узет самостално, с потпуним значењем, он ће у аористу имати као и други глаголи за III лице множине наставак *-ше*, дакле: *бише*. За то има доста примера.

Бановић Страхиња каже шурама: Кад сте, браћо, ви таки јунаци, Камо ножи, камо ваше сабље, Те не *бисте* са мном на Косову. Ако тај облик пренесемо у III л. мн., имали бисмо: те не *бише* са мном... Мисли се: кад су они такви јунаци, што не *бише* с њим на Косову; и даље: кад сте такви јунаци, што се не десисте, што не дођосте, што се не нађосте са мном на Косову... Свуда имамо аорист потпунога глагола *биџи*. — Тога има и у пословицама (Вук, Пословице бр. 3767, 3768): Не би крив ко виђе, но ко приповиђе, тј. у множини: Не бише криви... и сл. Тога, даље, има и у народним песмама: А кад бише у село Клијење, тј. — кад се десисте, нађоше у селу Клијењу (Бој на Салашу). Запазио сам сличне примере и у песмама Бој на Чокешини, Бој на Лозници. — Из свих је тих примера јасно да глагол *биџи* није употребљен као помоћни него као глагол потпуног значења.

Сличну употребу имамо и у уметничкој књижевности. — Тако употребљава Бранко (То *би* синоћ, ништа више, и то кажем да сви знате; а у цркви отоич *бише*, ако с' јоште осећате, *бише* док се не састаше, Песме, СКЗ, 263). Тако би се и у прози рекло, што указује да је и ту глагол *биџи* узет у потпуном значењу, као предикат. Бранко наглашава брзину збивања, а глагол има значење као десити се, наћи се, збити се. Свуда је, дакле, егзистенцијално значење.

Овако употребљава облик *бише* и Глишић (Српски писци I, 87): Кад *бише* напред воде, док дете поче да се церека...,

дакле као: кад се нађоше, кад се десише насред воде... У Матавуља имамо: Крцун *би* други отац сирочадима; *Би* ли код паше? — запитаће Серавим кнеза, пошто му гости обредише. — *Бих*, брате, и дивно прођох; Не бих рад да ко и помислити може! (Српски писци I, 296, 443, 294). Према свим овим примерима I, II и III лица једине аориста имали бисмо у III лицу множине аориста облик *бише*, дакле: Крцун, Јанко и Марко *бише* родитељи..., тј. постадоше, настадоше, начинише се и сл.; *Бише* ли они код паше? — *Бише*...; Они не *бише* ради да ко... и сл. — Слично узима и Кочић: Кад *бише* насред чаршије, снијег поче пропадати (Српски писци I, 318), тј. кад се нађоше, кад се десише и сл. — Тако има и Ј. Туроман: Који имадоше да буду место оца младоме Демостену, ти му се показаше као највећи непријатељи; *бише* тако себични и несавесни, да су му... (Демостенове беседе, СКЗ, 145, 2). — И И. Секулић има: И задуго господари Црне Горе *бише* владике... (Његошу, СКЗ, 315, 57). Тога, свакако, има и код других писаца ако је потребно да се истакне баш таква ситуација.

Свуда у наведеним примерима имамо свршени глагол у свршеном облику и свуда ван кондиционала, дакле — са самосталним, потпуним значењем, као: *десишти се*, *наћи се*, *досишти*, *појавишти се* и сл. Видимо из наведених примера да су то писци из различних крајева и писци првога реда. Стога можемо извести за наставнике српског језика и граматичаре: глагол *бишти* има у III лицу множине облик *би* и *бише*; краћи се облик употребљава при грађењу кондиционала, дакле као помоћни глагол у сложеном глаголском облику; дужи се облик узима за грађење пасива, потоњ кад је употребљен у служби предиката у смислу *десишти се*, *наћи се*, *збишти се* и сл. и кад заједно с којим именом има значење предиката, те је ту као спона (Би ли ти мој пријатељ?, Бише ли они ради да остану? и сл.). — Споменимо да је глагол *бишти* у кондиционалу ненаглашен, сем кад се хоће да особито истакне, кад није енклитички употребљен. У самосталној служби, дакле, као предикат, он је увек наглашен.

М. С. Лалевих

ЈОШ НЕШТО О ИМЕНИМА ЈОВО И РАДЕ

У часопису Питања савременог књижевног језика (год. IV — књига II, свеска 2, Сарајево 1953) објавио је Иван Поповић чланак под насловом „О именима типа Јово и Раде”. Писац је у чланку тежио да да територијалну подјелу употребе ових личних имена. Одмах морам истаћи да у овој подјели није дао свуда тачно стање; а то ме, уосталом, и понукало да и ја о овоме кажем ријеч-двие.

Наиме, писац чланка, полазећи од Решетара, дијели нашу говорну територију на три типа:

- I србијанско-војвођански Јова—Јовѐ,
- II славонско-босанско-далматински Јово—Јовѐ
- III дубровачко-црногорско-ужички Јово—Јова

Нас овдје интересује други говорни тип, јер ту спада и један дио Херцеговине. Закључци о овом говорном типу, који су засновани на материјалу Ћоровића, Матавуља и Ћипика, не дају реалну слику данашњег говора тих крајева. Материјал тих писаца није јединствен. Ту имамо и Јово—Јова и Јово—Јове, али по мом мишљењу, то нам још не даје, за право да мислимо да — и у народним говорима њихових родних крајева постоји овакво колебање (252 стр.). Код Ћоровића писац налази разлику у промјени типа Јово—Јовѐ од типа Раде—Рада и каже „изгледа као да постоји подела; тип Јово има босанску, а тип Раде црногорску варијанту”. Пошто и код Матавуља и Ћипика налази двојство, он на основу тога други говорни тип дијели на два појаса: Севернији (босанско-славонски) има релативно чист тип Јово — ген. Јовѐ, а јужнији (далматинско-херцеговачки) познаје, како се чини, поред типа Јово — ген. Јовѐ, у већој мери и тип Јово — ген. Јова (ор. cit.). Ово, међутим, не одговара фактичком стању које имамо у говорима тих крајева.

За Херцеговину је познато да се она дијели према за-мјени јата на два дијела: источно од Неретве и у продужетку источно од жељез. пруге Габела—Дубровник налазе се јекавци, а западно од ове линије су икавци (наравно, ово је идеална подјела). Међутим, мало је коме познато да се и она источна половина исто тако дијели на два дијела, између осталог и по облику генитива јединине ових именица. Источна Херцеговина, чији дијалекат је описао Д. Вушовић (в. СДЗБ III) а у чији састав улазе и данашњи срезови: Требињски, Билећки, Невесињски, Гатачки и дјелимично Столачки, има редовно тип *Јово—Јова*, *Раде—Рада*. Сви остали срезови до означене линије: Мостарски, Чапљински, Коњички и дјелимично Столачки припадају другом говорном типу и имају редовно *Јово—Јовѐ* и *Раде—Радѐ*. Сада се поставља питање одакле Ћоровићу тип *Раде—Рада* и да ли је он поуздан извор на основу којег можемо доносити закључак да су такви облици у његовом родном крају. Ја мислим да нам Ћоровић овдје није поуздан извор. Ова његова особина није и особина његовог родног краја (а ово није једино код њега што отступа од мостарског говора) и зато мислим да је погрешно на његовом материјалу доносити судове о мостарском говору. А ево зашто: 1) данас се никад ни у Мостару ни у Котлини неће чути црногорска варијанта *Јово—Јова*, а ни *Раде—Рада*, наравно, ја имам у виду аутохтоно становништво; 2) то није констатовао ни Милас прије 50 година, јер ни тада тога није било¹; 3) код Ћоровића можемо имати, а сигурно је да имамо, утицаја говора источне Херцеговине; 4) проф. Ј. Вуковић забиљежио је за мостарски говор само тип *Јово—Јовѐ* (исп. Мостар и Херцеговина, Гласник Југословенског професорског друштва за 1937 год. стр. 95) он наводи слиједеће примјере: *Саво*, *Јово*, *Пѐро* —

¹ У вези са овим још нешто. И. П. каже да то биљежи за мостарске икавце (католике и муслимане) М. М. (Рад 153—62). Тачно је да Милас тако биљежи, само неће бити тачно да је то говорна особина само католика и муслимана — икаваца. То је говорна особина свих становника и града и околине без обзира на вјеру и без обзира на нарјечје. Истина, Милас нам то не каже, али он исто не каже да је то само особина католика и муслимана икаваца, него просто то констатује: Имена на о и а деklinирају се као жена... и наводи примјере.

Сáвѣ, Јóвѣ, Пѣрѣ и Ђ) у Подвележју, које граничи са Невесињским срезом (тип Јово—Јова, Раде—Рада) и које има много подударних црта са неवेशињским говором, такође налазимо тип Јово—Јóве (Сáлко—Сáлкѣ, Мúјо—Мúјѣ, Смáјо—Смáјѣ и сл.). На основу овога може се закључити да Ђоровићеви примјери који припадају типу Јово—Јова нису мостарски. Овдје се може дати још једна напомена. Данашњи мостарски говор није јединствен. То је разумљиво. Град се развијао и напореда са његовим развојем растао је број становника. Становништво се сливало у град из разних крајева, доносило је свој говор и задржавало га и даље; све нам ово показује и данашњи говор града. Али, то треба истаћи, тип Јово—Јова, уколико га уопште има, везан је само за оно становништво које је досељено из источне Херцеговине. Остало становништво, како града тако и околине, без обзира на вјеру, зна једино за тип Јово—Јове. Овакво стање имали смо и раније. То нам потврђују сви надгробни споменици гдје имамо присвојне придјеве на *ин* (Јовин, Михин, Радин и сл.) док у источној Херцеговини имамо редовно придјеве на *ов* (Јовов, Радов) а то показују и писма херцеговачких главара¹. Пошто су скоро сва писма са терена источне Херцеговине, у њима редовно имамо тип Јово—Јова: Ђока Мандића (11—98), Риста Милинића (11—14), Мују Меховића (15—157), Пеку Ратковића, Тому Ђурића (15—157); у писмима Алипаше Ризванбеговића обичнији су облици другог типа Ђоке Пенезановића (7—181), Перу Матановића (акузатив) и сл.

Исто тако ја сумњам да ово двојство постоји и у говору родних крајева Ђипика и Матавуља. Ја више вјерујем да ту имамо утицај говора Црне Горе (Матавуљ) или ствар коректора, а ови знају врло често да мијењају ауторов језик. То мислим и због тога што су ми људи из: Книна, Шибеника, Босанске-Крајине, Кордуна, Ливна и др. тврдили да се у тим крајевима никада не каже Јóва, Рáда (генитив) но редовно Јóвѣ, Рáдѣ.

¹ Писма је објавио Д. Вуксан у Записима, гласнику за науку и књижевност који је излазио прије рата на Цетињу.

На основу овога можемо рећи да облици *Јова*, *Рада* не прелазе границу срезова првог говорног типа и да према томе други говорни тип не даје материјала да се дијели на два појаса јер на цијелој територији овог говорног типа имамо само однос *Јово—Јовѐ*, *Раде—Радѐ*.

А. Пецо

ВЕШТИЦА = ШТРИГА „ЛЕПТИРИЦА“

У нашем књижевном језику реч *вештица* поред својег обичног значења има и значење лептирице, ноћног лептира који лети према светлости. Ово се значење код Вука у Рјечнику изричито не наводи; али га налазимо у речнику Ристића и Кангрге, а исто тако и код наших писаца из разних крајева: код М. Ђ. Милићевића: *вештица* „ноћни лептир“ (превод: Емило деветнаестог века од Ескироса, 1872, стр. 37); *вјештица*, то исто, код Д. Шимуновића (С Крке и са Цетине, СКЗ 221, стр. 109) и И. Горана - Ковачића (Дани гњева, Загреб 1936, 159). Такође и биолог Ј. Панчић употребљава ову реч као термин (Јестаственица, I Зоологија, Београд 1872, 261).

И из народних дијалеката, и на истоку и на западу, налазимо потврде за ово значење речи *вештица*: око Ниша (Т. Цветановић у грађи САН), у Срему (Шкарић, СЕЗБ LIV, 136); *вјештица* „ноћни лепурић“ у Горњој Далмацији (С. Симић, грађа САН), па онда *вишћица*, *вишка*, то исто, у икавским говорима у Истри (по мојим белешкама), *вешћица* код чакаваца (Неманић, *Čakavisch — kroatishe Studien II*, 36); у Врању је *вештица* „некакав велики црни лептир“ (по Т. Димитријевићу у грађи САН).

Како се од значења *вештица* „жена која... има у себи некакав ђаволски дух“ (Вук) дошло до значења ноћног лептира, није тешко рећи. Већ и код Вука налазимо објашњење у нашем фолклору. „Вјештица се зове жена, вели Вук, која (по приповијеткама народним) има у себи некакав ђаволски дух, који у сну из ње изиђе и створи се у лептира, у кокош или ћурку, па лети по кућама и једе људе...“ И даље: „Када виде у вече какога лептира гдје лети по кући, понавше мисле да је вјештица, па ако се може ухвате га, те

га мало напале на свијећи или ватри...“. Исто то схватање нам потврђује и Л. Зоре из Дубровника: У народу се прича, да се вјештице преобрате у љепирице, каже он у својој књизи „О рибању у дубровачкој околини“ (Загреб 1869, 25).

Ван нашег језика налазимо добро потврђено ово значење на првом месту код Словенаца. Код њих *veščā, veščka, veščec* такође има ово исто значење „лептирица“, па и уопште „лептир“ (Плестершник), баш као што и у Врању *вештица* сада значи неку дневну врсту лептира. Отуд је разумљиво и што се у пољском језику *wieszczycza* употребљава у значењу инсеката мрежжокрилаца и још неких других (неигониа; по варшавском речнику). Али иако ово слагање нашег језика са словеначким и, нарочито, са пољским указује на старину овог значења, ипак као да оно није данас више тако развијено у словенским језицима ван јужнословенских, бар према ономе што сам ја могао утврдити.

Например у чешком језику — у дијалектима — *veščice* значи птицу кукавицу (Ott. slovn.), а у руским народним говорима *вещица, вещунья* — врану и свраку и уопште „злослутну птицу“, *вещун* гаврана (Даль). То је, дабоме, сродно са оним што значи та реч код нас и код Словенаца: увек је у питању летећа животиња; али је ипак ван Балкана развитак значења отишао углавном у другом правцу, иако пољско *wieszczycza* показује да је и на западу (и северу) свакако бар у прошлости било развијено значење „лептирица“. Уосталом се и код наше речи *вештица*, поред значења „лептирица“, може наћи и значење „ноћна птица“ (исп. Ристића-Кангрју).

Али у Истри сам забележио у народним дијалектима и реч *штрига, штригица* у значењу „лептирица“, а такође и *штрига* у значењу једне дневне врсте црног и белог лептира. То је талијанска позајмица *strega, strige*, која такође поред значења „жена вештица“ означава и птицу кукавицу и томе слично. И Ј. Рибарић из Ћићарије у Истри бележи *штрига* „црни лептир“ (СДЗБ IX, 167).

Талијанска реч *strega, strige* је, са своје стране, латинскога порекла: лат. *striga* „вештица“ (Мајер — Липке, REW), а ово се даље своди на грчко στρίγ-; στρίγξ је код Грка зна-

чило ноћне птице, а στρίγγα жену вештицу (Густав Мајер, Neugriech. Stud. III, 64). Од латинског *striga* је начињено *strigula, па је та реч поново ушла у грчки језик у оба значења: исп. новогрчко στρίγγα „жена вештица“ али и старогрчко στρίγγος „ноћна птица“ поред „мађионичар“ (Мајер, I. с.).

Као што видимо, дакле, развитак вештица → лептирица и сл. јавља се и изван нашег језика: код Грка — и заснива се очигледно на истим народским схватањима — а преко Грка и код романских народа.

Могло би се, према томе, поставити ипак питање: је ли заиста „лептирица“ старо словенско значење ове речи или смо га развили на Балкану под утицајем Грка и Романа. Овом другом тумачењу би ишла у прилог чињеница коју смо већ поменули: да се у Истри, например, романска позајмица *штрига* употребљава у значењу лептирице.

Па ипак такав туђи утицај није вероватан. И то због тога што је романско *striga* врло -раширено и у јужнословенским језицима, па и у другим словенским језицима, а ипак нигде у њима — осим у Истри — нема овога значења. Имамо тако у Далмацији: „*вишћице* олити *штринге* су удане жене, што су своју душу обећале сотони“ (Зборн. за нар. живот и обичаје... XXIII, Загреб, 190). Па онда у Црној Гори *штрига* „вештица“ у Кучима (С. Дучић, СЕЗБ XLVIII, 293), *штригна*, *штригна* „пакосна; неморална жена“ у Црмници (Б. Милетић, СДЗБ IX, 267, 357). На Косову Гл. Елезовић бележи *штригуља* „аугментатив од *штрига*“, а *штрига* му значи „онај који је невешто ошишан“; али да је ово уствари иста реч о којој говоримо, види се из Елезовићевог примера „штригуљо стара“ (Речн. кос. мет. дијал. II, 487), где се *штригуља* не може одвојити од албанског *shtrigë* „бабетина“, „вештица“, *shtrig*, *shtrik* „вештац“ и сл. (Г. Мајер, Alb. etym. Wb., 418), а то се опет своди на романску реч (истина, примљену преко нас). Овамо затим долази и пољско *strzygón* „вампир“ од румунског *strigoïu* „вампир“ (С. Венткјевич, Rocznik slawistyczny VII, 130), које је изведено од *strigă* (потврда у REW). Као што се, дакле, види, ова је реч продрла са разних страна из романских језика Слове-

нима; али свуда само у значењу жене вештице или томе слично. Једино сасвим близу талијанске територије, у Истри, реч *штрига* значи и лептирицу, као и талијанско *strega*, *strige*.

Због свега тога није вероватно ни да у нашем *вештица* „лептирица“ имамо неки страни утицај; напротив, у питању је — упркос доста мршавим потврдама из ванбалканских словенских језика — стари словенски развитак значења наше речи. А што исти развитак смисла налазимо и код Грка и Романа, то је последица истих схватања у народном фолклору.

На крају ћу додати из једног чакавског места у западној Истри (Каштелир) облик *лишка* „неки лептир“ (по мојим белешкама). То је уствари реч *вишка*, са *в-* измењеним у *л-* под утицајем речи *лейшир*, *лејир*, *лејур* и сл.

Д-р Иван Појовић

ЛИЧНА ИМЕНА БОГОМИЛА И БОГОМИЛ

Име Богомила познато је из Прешерновог епа „Krst pri Savici“ (1836). Оно се јавља још крајем IX века. Тако се звала кћи бугарског бољарина Сондоке који је био у Чедаду и тамо у чувеном Чедадском јеванђељу оставио попис имена целе своје породице (Fr. Rački, Documenta, 1877, 383).

Међу именима која је из старих српских поменика исписао Ст. Новаковић налази се и Богомил (Гласник СУД 42, 1875, 44). Новаковић је наишао на свега један помен тога имена. Ни у доцнијим проучавањима поменика други помени нису нађени. Тако то име не бележи Љуб. Стојановић у Споменуку САН III (1890), у одељку посвећеном поменицима (употребио је три поменика: Григоровићев, Сопоћански и Севастајанов). Нема га у Пшињском поменику (Споменик САН XXIX, 1895). Није запажено у поменику св. Тројице код Призрена (П. Костић, Црквени живот православних Срба у Призрену, 1928).

И кад би било других помена имена Богомил, опет би помен који наводи Новаковић био од несумњивог значаја за науку. Помен је из Крушевског поменика. Тако се тај поменик зове по манастиру Крушеву, за који је, по Новаковићевом мишљењу, „био основан или из старијега преписан на крају 15-ога века“. Утврђено је да је тај манастир уствари манастир Добрун (Ђ. С. Радојичић, Гласник Српске православне патријаршије VII, 1926, 342—343).

Добрун је припадао босанском великом војводи Радославу Павловићу (К. Јирећек, Trgovački drumovi i rudnici, 1951, 134). В. Ђоровић је мислио да је Добрун раније био у држави кнеза Лазара. До Добруна би Лазар дошао ујесен 1373 год., када је са босанским баном Твртком делио државу Николе Алтомановића (Хисторија Босне I, 1940, 301). Код Ђоровића се не каже на основу чега се Добрун додељује

кнезу Лазару, али то није тешко погодити. Очеvidно се Ђоровић определио за мишљење да су у цркви манастира Добруна ликови кнеза Лазара, кнегиње Милице и њиховог сина Стефана (С. Радојичић, Портрети српских владара, 1934, 65—66). То мишљење неће бити тачно. Кнез Лазар је испред свог имена стављао Стефан, па би се према томе могао на њега да односи натпис крај владарског лика у Добруну. Кнегиња Милица у грчком синодику Лавре Атонске истина се зове Јелена (Споменик САН 56, 1922, 17), али она није била краљица, па се због тога не може идентификовати са „краљицом Јеленом“ из Добруна (Споменик САН 87, 1938, 16—17). За дечји лик из Добрунске цркве каже се да претставља дечка коме има „око 13—14 година“. Живопис Добрунске цркве је из 1383 год. (Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи I, 1902, 49). Кад би тај дечко из Добруна био заиста Стефан Лазаревић, значило би да је Стефан рођен око 1369—70 год. О Косовској бици имао би 19—20 год. Био би пунолетан, а ми знамо из Похвале кнезу Лазару од Данила Млађег да је Стефан тек после битке достигао „мужа свршена возраст“ (Глас САН 136, 1929, 98).

Поменик је само започет крајем XV века, а појмљиво је да је у њему било помена из познијих времена. Ми не знамо из кога је доба помен имена Богомил. Поменик више не постоји. Изгорео је 1941 год. у Народној библиотеци у Београду. Ја сам га имао у руци, али тада нисам обраћао пажњу на име Богомил. Љуб. Стојановић је напоменуо да је поменик XVI—XVIII века (Каталог IV, 1903, 386).

Тако нам је име Богомил забележено на земљишту босанске државе. Поменик је православног манастира, па због тога у том Богомилу треба видети човека православне вере.

Остаје нам да се запитамо како је дошло до тога да један православцац носи име које се давало јеретицима. На то је тешко са неком поузданошћу одговорити. За богомиле се у Босни знало још у XVII веку, кад је босански муслимански песник Каимија певао да су пушећи „у смраду били, као богомили“ (код Ђоровића, сп. д. 188). Не може се узети да се заборавило значење израза богомил, па на тај начин тумачити појаву личног имена.

Борђе Сп. Радојичић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. „Средином 16 века делатност дубровачких златара почела је да опада. У XVII столећу страни утицај је већ доминантан.“

Једно од основних правила доброг стила гласи: у једној реченици треба за исти појам употребити исти израз, јер промена израза за исти појам отежава разумевање, пошто читалац може помислити да тај други израз означава неки други појам. Обратно, не треба исти израз употребити за разне појмове, јер и то такође отежава разумевање. У наведеној реченици за исти појам имамо речи *век* и *столете*.

Да би се шаренило још више појачало, број столећа написан је први пут арапском, а други пут римском цифром, што је такође противно правилном писању. И најзад, писац је пропустио да те две реченице споји у једну, симетричну реченицу, која увек даје стилу чврстину. Према томе, целу реченицу можемо лепше да напишемо овако:

„Средином XVI века делатност дубровачких златара почела је да опада; у XVII веку страни утицај већ је доминантан“.

2. „Као прво штампано издање Народних привилегија сматрало се до данас на латинском језику на народни трошак само у 200 примерака штампано издање од Марије Терезије 1743 потврђених привилегија“.

Колико речи толико грешака против српског реда речи Србин који не зна немачки неће моћи тект да разуме докле га не преведе на овај језик. Нагомилавање прилошких одредаба између субјекта и предиката и погрешна близина појединих речи натерују читаоца да став прочита више пута да би му ухватио смисао. Немачки превод разумео би се

лакше, јер члан помаже да се види однос појединих речи. Преведен на правилан српски језик, текст би морао гласити:

„Као прво штампано издање Народних Привилегија сма-Шрало се до данас издање на латинском језику оних Привилегија које је Марија Терезија потврдила 1743 године, а које су изаше на народни Шрошак само у 200 примерака.

3. „Грађани главног града чији смо ми претставници и за који ми говоримо сећају се с дубоком захвалношћу доприноса кога сте ви заједно с нашим земљацима учинили да победимо заједничког непријатеља.“

„Нема поретка на кога такве слике не делују као позив на прављење ломача“.

„Он је приписује Лигурцима, скоро непознатом народу, којега класични писци спомињу као веома примитиван и нецивилизован.

„...његов рад, кога он означава као прилог...“

„...кип св. Рока, кога би ваљало потражити...“

У последње време овако се све чешће и за мртве ствари употребљава акузатив заменице *који* какав се досад употребљавао само за жива бића. С обзиром на то што су горњи примери узети из састава научника, награђених писаца и дописника једног великог листа, човек мора да се упита: није ли, можда, створена нова употреба, пошто су баш такви људи позвани да стварају нову употребу. Ја мислим да то још не може бити прихваћено, него и ови и сви други писци треба да се придржавају правила по коме је само акузатив уз имена живих бића једнак генитиву, а уз имена ствари — номинативу, на шта је често указивано на овоме месту.

4. „...једном је само замењен својим римским панданом, Аполодоровим Јупитром капитолским.“

Кад би номинатив од *ЈулиШер* гласио Јупитар, онда би инструментал Јупитром био правилан. Али пошто и ми кажемо као и Латини *ЈулиШер*, онда тај облик мора остати кроз целу деклинацију, као што остаје и у именима *Корошец*, *Водойвез* итд., јер у штокавском говору не по-

стоји непостојано *e*. О томе је такође писано у Нашем језику, и то недавно, а упутство о овим облицима налазимо и у Правопису А. Белића, стр. 116.

5. Најлепши поклон за ђаке Србије — туристички водић.

Реч водић, не постоји у српском језику, а постоји реч водич, као и реч бранич. О томе би требало да воде рачуна и они који пишу огласе.

6. Инжењер грађевинске струке. О речи инжењер писано је недавно у Нашем језику. Њу употребљавају и одлични зналци српског језика, па ипак греше. Греше против дугогодишње употребе, греше против основног начела нашег правописа: „пиши као што говориш“. Мора се још једном поновити: да и ти који пишу инжењер изговарају *инжињер*, јер ма како да желе изговорити овај нови облик, сам језик натераће их да га изговоре *инжињер*. И зашто онда чине насиље према употреби?

7. „... и у њему није препознао Чарли Чаплина“.

Реч препознати не постоји у српском језику; постоји препознати се у значењу преварити се у познавању, као превидети, пречути. Правилно је и довољно *познати*, ма и не личило на немачко *erkennen*, од којег нам је и дошло препознати преко оних крајева у којима је познати трајан глагол.

8. „Путник, Београд, пружа вам могућност да удобније и брже путујете луксузним аутобусом на својој редовној линији.“

Својој може да се односи само на субјект, те по тексту огласа путници могу да путују на својој редовној линији. Требало је рећи:

„Пушник вам пружа могућност да удобније и брже пушувате луксузним аутобусом на његовој редовној линији.“

9. „Завршена су предтакмичења за европско кошаркашко првенство.“

У нашем језику не може да се пише предтакмичења, него само претакмичења, а то нико не би знао шта је. Требало је рећи *претходна такмичења*.

10. „Нека онај који има сувише и који је презасићен раскоши.“

Раскош је именица мушког рода, те је требало рећи:

„... који је презасићен раскошем.“

11. „У онај безводни камењар, када већ у јуну нестане кишнице у сеоским „чатрљама“, увлачи се тешка брига итд.“

Чатрља не значи оно што је писац мислио, него *сиро-шињска кућица, страћара*. Разервоари за воду у безводним крајевима зову се *чашрња*, као што стоји и у правописном и у Вуковом речнику. Ова реч је постала од латинске речи *cisterna*, која баш ово значи.

12. „Веома многи међу њима, и то некако не само врхови, како би било најприродније, су стотинама нити повезани итд.“

„Други, из 1591, је уговор о примању једног которског детића итд.“

„Урбанистичка литература, у нашој земљи, је још увек малобројна.“

„Наћи прави однос између нове архитектуре и затеченог стања, је према томе културни проблем.“

„Теме планине на Голешу (1383 м) и делимично на осталом лучном оквиру (1463 м) је голо и кршевито.“

„Раство Петровић (1898—1950) је био пионир нашег предратног модернизма.“

У Нашем језику писано је недавно, а и у најновијој Граматици нашег језика изрично стоји, да се иза запете и заграде не сме ставити енклитика, јер се тако кида њена веза с речју на коју се наслања. Предњи примери се овде наводе да се види како се и поред тога још увек погрешно пише. Мала измена реда речи довољна је да се грешка избегне.

13. Символистичка поетска одисеја између шкоља музике навела је песнике уз све остало делујуће у свету који је био њихов, да водећи рачуна о сугестивности језичне инкантације,

допру до обала потсвести и да се, кад је реч о надреализму, и насуку на њу.

Остављајући читаоцима да покушају да схвате шта је писац у горњем ставу хтео да каже, задржаћемо се само на облику насуку, који стоји уместо правилног *насучу*. Глагол *насувати* се мења се као и глаголи *викати*, *рирати*, *јахати* и сл., који сви имају 3. лице множине на -чу: *вичу*, *ричу*, *јаучу*, па и *насучу*. Писца су завели глаголи који у свим другим лицима место основног *к* имају сугласник *ч* али им се 3. лице свршава на -ку, као: они пеку, они секу итд. Објашњење за ово писац може да нађе у Граматици за више разреде средњих школа и у правописном речнику.

14. „Значи, Б. М. поставља знатно вишу границу између абразионог и флувијалног процеса у Горњој котлини у односу на Ј. Цвијића“.

Услед рђавог реда речи доведен је везу Цвијић с помнутим променама. Писац је, међутим, хтео да га доведе у везу с другим научником, чије се мишљење разликује од његовога, па је требало да каже:

„Значи, супротно Ј. Цвијићу, Б. М. поставља знатно вишу границу итд.“

15. „Пред нама густа течност, слична старом меду тамно-браон боје“.

Једним атрибутом дописник листа учинио је две грешке. Није било никаквог разлога да уместо наше речи *мрк* употреби немачку реч *braun*, и то у погрешном облику *браон*, и погрешно је везао везицом речи *тамно* и *браон*. Пошто оне означавају један јединствен појам: оне чине сложеницу *Шамномрк*, коју само овако треба писати.

16. „...на зиду је шпенадлама прикуцана тек израђена слика на омотском папиру“.

Шпенадла каже се српски *чиода*, која је реч у широкој употреби, те није било разлога да се од ње бежи.

17. „Речи „Република је у опасности“ више су звучиле као фраза“.

Према инфинитиву глагола *звучати* радни придев гласи *звучале*, јер се овај облик гради правилно од инфинитивне основе.

Св. П.

18. Задовољан сам с платом или задовољан сам платом. — Прије извјесног времена у емисији Београдског радија која је посвећена проблемима језика чули смо мишљење према коме је уз израз *бићи задовољан* као допуна исправан само инструментал без приједлога, јер „задовољан сам с њом“ значи — „и ја и она смо задовољни“. Међутим, Данило Вушовић у III-ој књизи *Нашег језика*, предратно издање, даје друкчије мишљење. Он је тамо вршио анализу употребе оваквих примјера и утврдио да су дозвољена оба облика инструментала: и инструментал с приједлогом *с* и инструментал без приједлога, односно да је исправно и *задовољан сам с платом*, јер то значи — имајући плату ја сам задовољан, а и *задовољан сам платом*, које значи због (преко) плате сам задовољан. Пошто се ове двије нијансе ипак додирују, јасно је зашто се оба начина јављају за исто значење. Дакле, Вушовић, и с правом, не помиње никакво реципрочно значење. Према томе, и горњи примјер може се двојачко употријебити, наравно, за двије нијансе значења: *Задовољан сам с њом* значи имајући њу такву каква је задовољан сам, а *задовољан сам њом* значи она ме чини задовољним. За савремени језик је тешко рећи и да ли оваква диференцирања значења постоје, а све се више чује: *задовољан сам с Шобом*, *задовољан сам с Послом*, *задовољан сам с платом*. И поред тога, још увијек за најбоље можемо сматрати оно правило које је дао Вушовић у *Нашем језику*, али нема никаквог основа спорити правилност ове конструкције с приједлогом *са* уз инструментал.

А. П.

ОДГОВОРИ УРЕДНИШТВА

Професору Марку Ж. Ракочевићу

1. Ви питате да ли речце на 31 стр. Правописа проф. Белића (од 1950/52 г.) улазе у књижевни језик. Ту се оне не препоручују нарочито за књижевни језик, већ је означено да их треба онако писати кад се деси или ако се деси да уђу у књижевни језик (напр. у дијалозима, при навођењу народских израза и сл.).

2) Ви наводите са стране 82-ге цитат из истог Правописа: „Кад се ма којом свезицом појачава *веза* између две речи или два израза (било по сличности, по заменљивости, искључности или сличноме што их на неки начин одређује, — онда се међу њима не ставља запета пошто тек оба дела чине смисаону целину“. По Вашем мишљењу у овој реченици ни реч *између* ни реч *међу* нису употребљене како треба. Место *између* требало би, сматрате Ви, написати *међу*, а место *међу њима* — *међу њих*. Уз прву примедбу Ви наводите као аргумент: „Зар љепше и боље не звучи: *мир међу народима*, но: *мир између народа*, иако у последње вријеме ово *између* потискује оно *међу*?“ Истина је да се у новије време употреба *између* шири на рачун употребе *међу*, само то не значи да су сви примери овакве врсте погрешни. Предлог *између* данас је сасвим обичан и у примерима где значење уствари није месно, већ господари нијанса узајамности, тако напр. уз именице *веза*, *однос*, *додир* и сл. (*веза између два догађаја*, *однос између две државе*, *додир између дипломатских представника*). Чак и уз саму именицу *мир* данас све више осваја предлог *између*. Још увек ће се рећи *мир међу људима* или *мир међу народима*, али би синтагму *мир међу Северном и Јужном Корејом* мало ко употребио. Говори се и пише се редовно *мир између*

Северне и Јужне Кореје. Овај језички развој нити се може задржати, нити у њему има ичега што би се противило духу и лепоти језика. Уосталом још сам Вук је и уз *мир* знао за употребу предлога *између*: *Јер је мир између свију живо-Шиња* Послов. 1849 стр. 93. — Што се тиче израза *међу њима се сшавља зајеша*, овде је употреба инструментала везана за посебно значење које глагол *сшављати* има у овој реченици. Уз исти глагол у правом, чисто материјалном значењу употребио би се одиста акузатив: *Вадио је хлебове из торбе и сшављао их међу шањире*. Међутим у нашем примеру *сшавља се* је синоним за *пише се*, *уишребљава се* или сл. И као што уз ове глаголе не бисмо употребили везу *међу* + акузатив, тако и уз *сшавља се* у овом случају не мора доћи таква конструкција.

3. Ви питате: Зашто, господине професоре, не објасните г. Московљевићу оно: „Великим се словом пишу и остала имена...“, а он вели:... „ја бих рекао с почетним великим словом прве речи“? У међувремену је у Нашем језику, Нова себија IV 197—201, изишао чланак у којем је ово питање претресено.

4. Ви не одобравате употребу придева начињених од глаголског прилога времена садашњег: *следећа реченица, одлучујуће је, одговарајуће именице* итд. Овакви придеви нису противни духу језика и врше у њему врло корисну улогу попуњавајући једну осетну празнину у изражајним могућностима. Важно је истаћи да придеви ове врсте немају право партиципског значења, већ означавају сталну особину. Ово питање исцрпно је расправио проф. М. Стевановић у Јужнословенском филологу XVIII, у чланку „Попридевљивање глаголског прилога на -ћи“ на стр. 55 до 85.

5. По Вашем мишљењу, у чланцима и расправама у Нашем језику „има мноштво туђица које се лако и добро могу замијенити: *моменаш, резулшаш, инстинкш, проблем, куражење* (1) итд.“ Ствар у овом случају није тако проста као што Вама изгледа. Пре свега, један део ових туђица не може се у свим случајевима заменити нашим речима истог значења. *Моменаш* није увек *шренушак* („у овом сџору појавили су се нови *моменши*“), реч *проблем* има нијансу нечег

сложенијег и озбиљнијег него што је просто *пишање* (да и не говоримо о изразима као *алгебарски проблем* где се не може ни помишљати на замену термина *проблем* именицом *пишање*), *резултат* није увек у потпуности ни *исход*, ни *плод*, ни *досстигнуће*, ни *последица*. Чак ни између речи *куражење* и *храбрење* нема увек истоветности у значењима. Глагол *куражити се* у значењу „прсити се“ и сл. не може се лако заменити са *храбриши се*. — Ово, наравно, не значи да се помнуте речи никад не могу заменити добрим домаћим речима. Напротив, то је често могућно, а кад год је могућно, треба тако и чинити.

6. Ви замерате (додуше, без поближег објашњења) због употребе прилога *скроз* у синтагми „рђаво и *скроз* неправилно изговорени“ у Нашем језику (Нова серија II 148). Уствари, ту нема ничега неправилног. Сам прилог *скроз* одавно спада у наш књижевни језик (има га и Вук), а његова употреба у горњем примеру заснива се на чињеници да је он јачи, изразитији од прилога *пошћуно*, *сасвим*. Ова велика изразитост долази отуда што *скроз* иначе значи „од почетка до краја“ са нијансом обухватања сваког дела неке целине.

7. Није погрешна ни реченица „Уколико се тиче познатих, зар није могао и Пушкин са својом песмом „Кћери Карађорђевој“ дати једно оправдање више за Његошеву љубав према Карађорђу“ (НЈ н. с. II 293). По Вашем мишљењу овде су неправилно употребљени предлог *са* и бројни облик *једно*. Што се тиче прве примедбе, тачно је да би се иста реченица могла написати без *са* — у том би случају облик инструментала био схваћен као ознака чистог средства, — али је могућно и друкчије тумачење. Облик социјатива не значи само друштво, већ и разне друге пратилачке односе (*човек са белом брадом*, *дошао је с торбом на леђима* итд.). Тако су могућне и једино исправне и реченице као *појавио се с песмама пред публиком*, *изишао је с књигом пред јавношћ*, са нијансом „доносећи песме (књигу)“. На овај је начин, очигледно, схватио своју реченицу и писац: Пушкин је, излазећи са својом песмом, објављујући своју песму, могао дати...

Употреба бројног облика *једно* уз именицу *ојравдање* лако се може разумети ако се обрати пажња на целину реченице.

Овде једно оправдање више значи уствари још једно оправдање, и друкчије се не би ни могло рећи. Мисао реченице је врло јасно и врло одређено обележена. Изостављањем облика једно реченица би, дакле, само изгубила од своје јасности и прецизности.

8. Потпуно правилна је и реч *узречица* (НЈ н. с. II 199). Нема потребе да се пише *узречца* (*узрјечца*), а облик на *-ица* не мора значити „малу ријеку која тече уз велику“. Такав је облик данас у општој употреби, што се никако не може рећи за облик *узречца* (тако на пример у великом речнику Ристића и Кангрге налазимо само облик *узречица*). Нико, наравно, и не помишља да би ова реч значила „малу ријеку која тече уз велику“. Вас је свакако завела чињеница да се каже *речца* (дем. од *реч*), док је *речица* деминутив од *река*. Али реч *узречица* није направљена спајањем предлога *уз* и готове речи *речца*, већ од синтагме *уз реч* и наставка *-ица* који овде има службу обележавања именичке функције: *узречица* је „оно што се говори уз реч“. За ово образовање, дакле, нема никаквог значаја чињеница што се деминутиви од именица типа *ноћ* изводе по правилу наставком *-ца*: *крвца*, *ноћца*, *речца*, *сшварца* итд.

9. Разумљива је и употреба облика *њеном* место *свом* у реченици „Међутим, кад се ова именица употребљава у њеном основном значењу...“ (НЈ н. с. II 237). Овде се присвојна заменица односи на подмет реченице, али тај подмет није уједно и вршилац реченичне радње, него њен предмет (реченица је у пасивној конструкцији са *се*). Писац се овде повео не за формалним граматичким мерилом, већ за тзв. „логичким“, уствари, психолошким.

10. Што се тиче облика у *вези* у реченици „Треба довести у *вези* с именицом стог“ (НЈ н. с. II 117), јасно је да се ради о очевидној штампарској грешци.

11. У реченици „Овде ми је нејасно шта је писац хтео рећи с тим да сам...“ (НЈ н. с. IV 35) предлог с одиста је неправилно употребљен. Боље би било да је написано „Овде ми је нејасно шта је писац хтео рећи *шим* (или *шима*) да сам...“

12. Придев *језични* у примеру „који има изврсно језично осећање“ није погрешно употребљен. Оба придева с овим

значањем, *језични* и *језички*, изведена су правилно, само се један употребљава чешће у једним крајевима, а други у другом. И међу најбољим стручњацима за питања језика многи су употребљавали облик са наставком *-ни*. Тако је Томислав Маретић својој познатој књизи дао наслов „Језични савјетник“. О овоме предмету писано је у Нашем језику I (предратна серија), стр. 129—130.

13. Компаратив *српскије*, употребљен у реченици „јер тиме неће постати српскије...“ (НЈ н. с. III 31), не претставља погрешку. Од оваквих се придева, додуше, обично не граде компаративи, али то је зато што они обично значе припадање, однос или сл., тако да само значење не допушта поређење. У овом случају, међутим, *српски* је схваћено као особина, квалитет, тако да нешто може бити српско у мањој или већој мери, одн. нешто може бити српско, а друго још српскије.

14. Ви постављате питање зашто се у чланцима у Нашем језику (не наводите којим) не разликују изрази *осјећај* и *осјећање*, *чистоћа* и *чистоћа*. Прво од ова два разликовања заиста је потребно строго одржавати; *осећај* (*осјећај*) и *осећање* (*осјећање*) јесу две различите појаве и њихово бркање изазвало би свакако забуну у психолошкој терминологији. Што се тиче разлике између *чистоће* и *чистоће*, ствари стоје нешто друкчије. То нису научни термини, а њихово узајамно замењивање не проузрокује много двосмислености. Истина је да неки покушавају да спроведу разликовање: *чистоћа* у моралном, а *чистоћа* у материјалном смислу; али не може се рећи да је овакво одвајање опште усвојено у круговима оних који пишу, акамоли у говорном језику образованих људи.

15. По Вашем мишљењу „лакше је и практичније“ писати 1847. него 1847-ма. Свакако су оба начина правилна и употребљива (с напоменом да се тачка у првом случају ставља само ако има за то праве потребе, исп. Правопис стр. 107). Нема разлога да се изгони из писања било један било други начин; њихова конкретна примена зависи од нахођења пишчева или од погодности контекста.

16. Ви наводите писање *х* у речима *пахати*, *кихати*, *хендек*, *хврљати*, *махрама* итд. као потпуно излишно, пошто

гласа *x* у тим речима нигде нисте чули у народу. Истина је да се у неким од ових речи *x* у народу чује врло ретко, али овде је у питању примена једног општег начела које потиче још од Вука. Усвојено је да се *x* пише свуда где му је по етимологији место, па је тако оно уведено и у овим речима. Засада још није дошло време да се сведе биланс и да се коначно укине правило о етимолошком писању *x* у оним речима где језичка пракса неће, да зна у потребној мери за њега. Када се прилике у овом погледу буду коначно усталиле, моћи ће се приступити и овој реформи.

17. Глагол *одлάνуши*, који је у Правопису дат као мање правилан облик уз *одлáхнуши*, у Вука је такође упућен на исти глагол. Разуме се да је и значење у оба случаја исто. Глагол *одлануши* за који нам јављате да се говори у Вашим крајевима у значењу „брзо и ружно одговорити“ („одлануо му је као пас“) сасвим је другог порекла: састављен је од префикса *од* и основног глагола *лáнуши* (= трен. према *лајаши*). Сигурно је да овај глагол има и друкчији акценат, а не *одлáнуши*.

18. Речи као *међушим*, *дакле*, *најзад*, *уосталом* одвајају се запетом онда кад се осећају као накнадно додате, а иначе се пишу без запете. Ово правило дефинисано је у Правопису проф. А. Белића у т. 193 и 194.

19. Писање *будибокснама*, које је Вас у Правопису „највише зачудило“, има својега оправдања. Објашњење овога писања наћи ћете у овоме броју Нашег језика на стр. 284.

20. О писању речи *Бог* кад она значи једнобожачког Бога дат је одговор у прошлом броју Нашег језика (стр. 172).

21. Сасвим је природно што реч *мáл*, *мáла* у Вашим крајевима има сужено значење „стока“, а не „имање“. У Вука је од тога двога само „имање“, али овакав значењски развој и иначе је врло чест и природан, нарочито у сточарским крајевима. Слично се догодило и с речима *благо*, *добитак*, *имање* које су све пошле од значења „иметак“, а затим у појединим крајевима добиле уже значење „стока“. Исти развојни пут прешла је, уосталом, и сама реч *стока*.

22. Ви износите да *јдрица* није „коза“, већ „њено младунче женско“ које се тако назива „прва неколика мјесеца док постане двизе, двиска козја“. То је очигледно тачно, и свима је познато. Мада Ви то не истичете посебно, јасно је да се ова Ваша напомена односи на место у Нашем језику н. с. II на стр. 228 где међу примерима за фонолошко разликовање акцената стоји и *јдрица* (пшеница): *јдрица* (коза). Објашњења значења која су на том месту наведена у загради немају циљ да тачно опишу значења, већ да упуте читаоца на разлику између обе речи. Стога су дефиниције дате у најкраћем облику, само као опште одредбе на шта се мисли. Нити је *јдрица* свака пшеница, нити је *јдрица* свака коза, већ само женско младунче козе, али онај ко зна језик одмах ће схватити на шта се које објашњење односи. Овде су речи „коза“ и „пшеница“ само општи називи врста којима припадају *јдрица* и *јдрица*, а то је довољно за разликовање по значењу ове две речи које се гласовно разликују само по акценту.

П. Ивић

РЕГИСТАР

IV књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Израдио ИГРУТИН СТЕВОВИЋ

Скраћенице: акуз.=акузатив, акц.=акцент, аор.=аорист. арх.=архаизам, ген.=генитив, дат.=датив, дем.=деминутив, имперф.=имперфекат, инфин.=инфинитив, INSTR.=инструментал, јд.=једине, јекав.=јекавски, лок.=локатив, м.р.=мушког рода, мед.=медицински, мн.=множине, неолог.=неологизем, непр.=неправилан, неправилно, през.=презент, прид.=придев, прил.=прилог, покр.=покрајински, покрајинско, рус.=руски, слов.=словенски, ср.р.=средњег рода, тур.=турски.

А

- абрашаст арх., значење 15, 104
абсорпцио мед. 231
адаптирати, постанак 35
адвокатисати, структура значења 130—1
адипозан, порекло и облик 312
адипозност, порекло и облик 230, 234
адирати, постанак 35
ајманаст, значење и структура 177
акамоли (а кјмоли) 293
акна, порекло. 232
ако ли (не:аколи) 294
акродинија, порекло и значење 237
акцент, у акуз. јд. ж.р. 3, акц. дуб-лети 3, три услова за уношене акцената из којег говора у књижевни језик 4, отступање од Вукових (Даничићевих) акцената у књижевним центрима 3
акцентска система, њена лабавост у појединим говорима 3
алаваст, значење 24
алајбарјак (не: алај - барјак) 286
алајбег (Вук) 287
аламуњаст, значење 24
аласт (алаваст), значење 176
алакачаст, значење 24
алвеола мед., порекло и облик 232
алвеоларни (боље: алвеолни) 311
алтервантан, порекло и облик 315
алъкавост, значење 297
Американац 173
амо-тамо (не: амо тамо) 288
амреласт 113
анамнеза, порекло и облик 234
анастомоза, порекло и облик 234
анекмоли (а некмоли) 293
антракозни (не: антракотични) 311
антракс, порекло и облик 234
антраксни (не: антракозни) 311
анурија мед., порекло и облик 231
аортни (не: аоритични) 310
апекс, порекло и облик 233
аритмија мед., порекло и облик 231
арсенаст, значење 192
артати покр., порекло и значење 123
артерија мед., порекло и облик 231
артеријски (не: артеријални) 310—11

артикал (не: артикл), порекло и значење 240

артикул арх. 240

арто!, порекло и значење 123

арумаст, потврда 192

асорпција, порекло 231

-аст, основна вредност суфикса 13, значење 9—24, 99—114

асцендентан, порекло и облик 315

асцит мед., порекло 232

асцитни (не: асцитични) 310

атом, порекло 232

атрофиски (: атрофичан), порекло, облик и значење 313

аутомобил 265

афекат, порекло и облик 235

афирмирати, постанак 35

ашикмомак (не: ашик-мџмак) 286

Б

бабаст, значење 24, 191

бабураст 192

бадаљ, облик 239

бадемаст, значење 22, 114

бајност, значење 305

Бајрам (Барјам) 174

бакар 241

бакљаст 192

бактерија, порекло и облик 233

бактеријски (не: бактеријални) 311

бактериолошки (не: бактеоролошки) 276

баласт, њен род 134

Балканско полуострво 164—5

балноелошки 276

банкротирати, постанак 35

бардај покр., порекло и значење 125

барикадирати, постанак 35

баршунаст, структура значење 14, 182

бастисати, постанак 34

баџаст 192

башчаршија (не: баш-чаршија) 286

бегенисати, постанак 34, 130—1

бедаст, значење 23, 107

беџуаст, значење 110

безбиједност (погрешна енологија према биједа) 89

бездан,-а и бездан,-и 271

безличне конструкције, утицај талијанског језика 136—8

безобзира 292

безумство неолог. 34

Бела Црква, разлог за писање великог слова 165

беланчевинаст 113

беласт, беликаст, беличаст, значење 101

белег,-а и белега-е 271

бѣљам : бѣлям, значење 77

бѣлити : бѣлети, значење 77

беличав: белушав, белушаст, семантички однос 101

беличаст, значење 9, 10, 11, 20, 181

бедобобичаст 103

белоликаст, постанак и значење 12

белушав и беличав: пенушав, таласав, семантички однос 101

белушаст, значење 11

бенаст (бенас), потврда 108

Београдски округ 173

Београдски Пашалук, назив покрајине 173

Београђанин 173

бео, беличаст, белкаст 178, 186

бесвијестан, бесвијесност, погрешна аналогија према свијест 89

бестрага (бестрва) 294

бесцијење, погрешан аналошки облик према цијена 89

бѣсцијење (не: бѣсцијење) 89

бибераст, значење 21—2, 108

биреко покр. 294

битисати, постанак 34

бици дат. — лок. јл. 146

бицикал (бицикло, бицикла), не: бицикл 241

бичаст, потврда 183

бише, употреба 335—9

бјѣсови (: бјјес), облици мн. 94

благо, значење 361

благонадлежни 327

- Благопоштенородни 327
 Благод, значење 296—7
 Блатаст 111
 Блатњав (блатав): блатаст, значење 17
 Бледолик = бледоликаст 102, 103
 Бледоликаст, постанак и значење 12
 Блеснути 48—57
 Блесаст: блесав, значење 23, 108
 Блиски исток 172
 Бобинкаст, значење 15
 Бобичав, значење 17
 Бобичаст, значење 17
 Бобуљаст: бобуљав, значење 17, 103
 Бовин, порекло и облик 314
 Бог и бог 172—3, 361
 Богаљаст 11, 24, 102
 богами 294
 Богомила и Богомил, помен 348—9
 Богородица 173
 Бодљикаст, значење 15
 бђји, бђјиј, бђјија, бђјија (Броз — Ивековић), облик 76
 божији = божји 76
 Божић (не: божјић) 174
 божураст, значење 175
 бојадисање, значење 129
 бојадисати, постанак и структура значења 34, 130—1
 бокаст, значење 15, 104
 бол, -а и бол, -и 271
 бдљест (не: бдљијест) 97
 болијест неолог. у јекав. 86
 бољејени 294
 бомбаст, значење 177
 ботанисати, значење 129
 боца — флаша, редност 265—6
 Боци 146
 боцкав, значење 101
 боцкаст: боцке и боцкати 100, 194
 брадавичав и брадавичаст, однос значења 17, 18
 брадаст, значење 15, 103
 брадат = брадаст 16
 брадваст (: брадва), облик и значење 99
 брадвичаст (: брадвица), облик и значење 99
 брадичав 113
 бранич 352
 бронхијалан порекло и значење 312
 браонкаст, значење 21
 браскаст, браскотикаст 107
 брахијалан, порекло и облик 312
 брдељаст (брдуљаст) 189
 брдовит (брдуљат) 189
 брежаст, употреба 189
 брежинаст, значење 189
 брежуљкаст, значење 16, 188—9
 бријестовни (: бријест), облици множине 95
 брицаст 109
 бркаст, значење 110
 бркљаст, потврда 109
 бркљичаст, бркљичав, значење 18, 109
 брљавост, значење 299
 брљивост, значење 299
 брњаст, значење 15, 108
 Броз — Ивековић 288
 бронхит (: бронхитида) порекло и облик 234
 бронхитни (не: бронхитични) 310
 бронхни (бронхални, бронхиални), облик и значење 70, 308—9
 бронхус (не: бронхија), порекло 232
 бронхусни (не: бронхиални, бронхални, бронхни) 310
 бронаст, значење 21—2
 брбунаст 109
 брукељаст 109
 брундаст, значење 185
 Брундо 174
 брумбуласт 109, 190
 брупчаст, значење 109
 брусаст 114
 брусњаст 109, 190
 брушњаст 109
 бршњанаст, значење 16
 бубрежаст, 112, 113
 бубуљичаст, значење 15
 бугар-кабавица (Вук) 287, 290
 будаласт, значење 23, 183
 будалисати, постанак 34
 будибџкснама 284, 361

будност, значење 307
 будући да 269
 бујавичаст = бујичаст 111
 бундаст 192
 бундеваст 192
 буренцетаст 192
 буретаст 192
 бусаст 109
 бутраст 109
 бућаст 109
 бућмаст, значење 18

В

вага́ш, порекло и значење 124
 ваги́р, порекло и значење 123—4
 важност, значење 301, 307
 ваздан, облик 257
 ваздушаст, значење 18, 178
 ваздушастост 190
 вакцин (не: вакцина), порекло и облик 233
 ваљкаст (арх. ваљчаст), значење 19, 100
 вампираст 184
 вапнаст, значење 16
 варљивост, значење 299
 Васојевић 173
 везикатор, порекло и облик 233
 великобритански 327
 великобугарски 327
 великоважни 326
 великоварошанин, -анка, -шки, порекло и облик 327
 великовезирски 327
 великогласно, значење и потврда 326
 великоградски 327
 великоговорнички 327
 великогоспођински 327
 великодарни 326
 вѣликодѣстојник, порекло 326, акц. 328
 великодржавни 327
 великодушан 323
 великодѹшан (боље него : великодѹшан) 328
 великодушије 325
 великодушност 323, 325

великођуласти 327
 великожупански 327
 великозакупац 327
 великоидејаш 327
 великоидеје 327
 великокупац 327
 великолепан, великолепије, великолепност 325—6
 великоможа 326
 великомождани 327
 великоможни 326
 великомоћни 326
 вѣликомѹченик, -ница, порекло 325, акц. 328
 великонамерник 327
 великонемачки 327
 великоокнаст 327
 великопаметни 326
 великопензионарци 337
 великоплатци 327
 великопоседник 327
 великопосни рус. 328
 великопродаја 327
 великосветски рус. 328
 великосвештеник 327
 великосила 327
 великословен 326
 великосрдчан 326
 великосрпски 327
 великоумије, високоумије, 326
 великоучен 327
 великохрватски 327
 великоцени 326
 великошкољац акц. 328
 великошкољски акц. 327—8
 венчање (: вѣнчање) 76
 веселост, значење 303
 ветропираст, значење 23
 вештица, вјештица 344
 вешћница чакав. 344
 видљивост, значење 307
 видовитост, значење 297
 вижљаст 108
 визуs, порекло и облик 235
 вијѣкови (: вјѣк) 94

викнути 48—57
 Вила 174
 власт 110, 113
 виран неолог. 312
 вирилан (не: виран) 70, 311
 вирус мед., порекло 232
 вискозност мед. 230, 234
 висаше имперф. 28, 30
 висцералан 312
 витао (и витло) 241—2
 виткост 108
 вишаше имперф. 30, 301
 вишњевкаст 103
 вишка (у Истри) 344
 вишњица 344
 вјенчање акц. (Вук) 76
 водич (не: водић) 352
 водњикав 181
 водњикаст = водњикав 19
 Водопивец, Водопивеца (не: Водопивца) 146
 возаху имперф. (Његош) 29
 возаше (у Ц. Г.) 28
 Војна Граница, назив покрајине 173
 враголаст, значење 10, 34, 102, 183
 врапчи (Ристић-Кангрга) 76
 Врачарски срез 173
 вретенаст 113
 вриједнији, погрешном аналогизом према вриједан 89
 вријеме или вријеме акц. 268—9
 вриснути 48—57
 врљавост, значење 299
 врћи — вргнути 46
 Вуков Рјечник, о 100-годишњици II издања 58—68
 вунаст, значење 14
 вучији, вучја (Вук): чучја 76

Г

галичаст, значење 10
 ганглијон (не: ганглија), порекло и облик 233
 гарнирати, постанак 35
 гасовитост, значење 296

гвожђе (железо) 241
 генезни (не: генетички) 311
 генералисати, постанак 34
 генералпуковник (не: генерал-пуковник) 287
 генетички (: генетика) 311
 гест,-а и геста,-е 271
 географ, постанак 129
 географски : географ и географија 130
 геолог, постанак 129
 геолошки : геолог и геологија 130
 гимназија, порекло и облик 233
 гинеколог, постанак 129
 гинеколошки : гинеколог и гинекологија 130
 гипкаст (: гибати се) 193
 главаст (: глават) 16
 главичаст, главичав, значење 19, 99
 глаголи : инфинитивна основа глагола III врсте са -ну- и без -ну- 55—57
 глад,-а и глад,-и 271
 гликоза, порекло и облик 233
 глинаст 111, 181—2
 гџ-гџицат (не: го голцат) 290
 голобрадаст = голобрад 102
 голубаст, значење 22
 гомољаст 112
 Голфска струја 173
 горе-дџе (не: гџре-дџе) 288
 горети, неолог у јекавском 86
 гџрјети, из-,по-,пре-, кратко ѓ = је (иза р) 88
 грабљивост, значење 297
 градски и гратски, вредност 145
 грам, порекло и облик 234
 граматичар, његова улога у развоју књижевног језика 1—8
 граничаст, значење 9, 18
 гранкаст, значење 18
 грануличаст (: гранула) 99
 граораст, значење 21, 178
 Грбаљ, облик 239
 грехџање, кратко ѓ = е (после р) у јекав. 87
 грехџвати, кратко ѓ = е (после р) у јекав. 87

грехота в. грјехота (Вук) 84
 грѣшан в. грјѣшан (Вук) 84
 грѣшка, књижевни облик у јекав. 88
 грѣшник в. грјѣшник (Вук) 84
 грѣшница в. грјѣшница (Вук) 84
 гриваст, значење 15
 гријехови (: грјѣх) 95
 гријѣшка : екав. грѣшка (Вук) 86, 88
 грозаше се имперф. (у Ц. Г.) 28
 гроздаст, значење 14, 113
 громадаст 184
 гровичаст (у Боци), значење 23
 грошаст, значење 15
 Грубишко Поље 165
 грудаст, значење 180
 грудваст (: грудва), облик и значење 99
 грудвичаст (: грудвица) 99
 Гунђало 174
 гуштерасто прил. 193
 гушчи, гушчија и гушчији 76

Д

Далеки исток 172
 да ли (не: дали) 145, 294
 данас-сјутра (не: данас сјутра) 288
 данданас (дан-данас) = дан-данас 289
 дандањи, а, е = дан-данји 283
 датирати, постанак 35
 датовати неолог. 35
 дворогаст, постанак и значење 12
 два ном., акуз., вок. м. и ср. р. у екав. и јекав. 334
 двају ген. м. и ср. р. у екав. и јекав. 334
 двама дат., инстр., лок. м. и ср. р. у екав. и јекав. 330—1, 334
 два-три (или: дватри) 288
 две (екав.) и двије (јекав.), ном. акуз., вок. ж. р. 334
 двеју (екав.) и двају (јекав.) ген. ж. р. 334
 двема (екав.) и двијема (јекав.) дат. инстр., лок. ж. р. 334
 двјема дат., инстр., лок. за ж., м. и ср. р. у јекав. 331—2
 дегенерисати, постанак 34
 дежмекаст, значење 24, 176
 декорисати, структура значења 130—1
 декретирати, постанак 35
 дѣлибаша (Вук) 287
 Дѣлиград (Вук) 287
 дембелсати, постанак 34
 демирпенџер (не: демир-пенџер) 286
 детињаст, значење 14
 деформисати, постанак 34
 дианозни, значење и облик 308
 диареа мед. 231
 дигнуо — дигао 46
 дигнути в. дићи (Вук) 49
 дијагноза, порекло и облик 234
 дијагнози (не: дијагностични) 311, 70
 дијареја мед., порекло 231
 дијафрагма, порекло 234
 дијелови (: дјо) 94
 диплоа мед., порекло 232
 диспнеја мед., порекло 231
 диспноа мед., порекло 232
 дићи: дигао = дигнуо 47
 дјелови, неолог. јекав. 86
 добећи, инфин. основа 55
 добитак, значење 361
 дѣбрых (дѣбријех) — дѣбрым (дѣбрым-јема) 83
 добро прил., употреба 263
 добровољац, порекло и облик 323
 довече 291
 довожење и довожење, београдски 3
 догодине 291
 додијељивати, погрешна аналогија према дијелити 89
 доза, порекло и облик 234
 дозлабога (не: до - зла - бога) 289
 долазак имперф. (Пива) 28
 донешен, према доношен 5
 доносак имперф. (Пива) 28
 доследност, значење 302
 достојање акц. (Вук) 76
 дрвенаст (не: дрвенкаст) 9, 11, 19, 100, 106
 дрекнути 48—57
 дремкаст, значење 195

дублети, као богатство књ. језика 4
 Дуги оток 164—5
 дугокос 103
 дугокосаст 103, 105
 дугорук 103
 дугошијаст 189
 дугуљаст, значење 11, 102
 дуктус, порекло и облик 235
 дундаст, значење 24
 дунђерисати, постанак 34
 дуплијнаст, структура 13

Ђ

ђаволикаст : бледоликаст 102
 ђаволисати, постанак 34
 ђаконисати, постанак 34
 ђапаст, значење 104, 109
 ђетласт, значење 14, 108, 190
 ђераст, значење 16, 104, 108, 190
 ђерданасти, значење 15
 ђогаст тур., значење 178
 ђогатаст, значење 178
 Ђока Мандића ген. јд., у ист. Херц. 342
 Ђурђевдан 174

Е

евакуисати, постанак 34
 Европљанин 173
 егедаст 113
 егземплар, порекло 231, 235
 егзерцирати, постанак 35
 егзитус, порекло и облик 235
 еда ли (не: едали) 145
 едем, порекло и облик 234
 ексантем, порекло и облик 234
 ексантемни (не: ексантематични) 311
 експериментни 70, 308—9, 311
 експлоатисати, постанак 34
 екстракт, порекло и облик 232
 екстремитет (: екстремност) 230, 334
 ексудат, порекло и облик 232
 екцем, порекло и облик 234
 еластичност, порекло и облик 234
 електрична локомотива, назив 126
 електрична пегла, назив 126

елипсаст, значење 19
 Енглези 173
 ендотел, порекло и облик 233
 епклитике, њихово место у реченици
 72, 353
 епител, порекло и значење 233
 епителни (не: епителијални) 310
 етар, порекло и облик 233
 етнограф, постанак 129
 етнографски : етнограф и етнографија
 130
 ефекат, порекло и облик 231, 235

Ж

жалостан (: жалост), али: жалосна 277
 жандарисати, структура значења 130—1
 жаркаст = жаровит 111, 180
 Жарки појас 173
 жезло, жезал, жезао; жезл 242
 жеџи, облици од инфин. основе 48—57
 живих (живијех)—живим (живима) 83
 животињаст 177
 живчаст 177
 живуљаст 102, 109
 живцирати (се) неолог. 36
 жиличав, значење 18
 жиличаст, значење 18
 жицаст 193
 жљџбови (жљјџб) 94
 жљездовит 113
 жмиркаст, жмиркав, жмирав, значење
 14, 18
 жуберкаст = жуборав, жуберкав 14, 177
 жубораст, жуберкаст — жуборав, жу-
 беркав 18
 жуљаст, значење 104
 жуљкаст, значење 104
 жумањаст, жумањкаст, значење 22—3
 Жупанчич слов. 146
 жутолик 103
 жућкаст (Срем) 20
 жућкаст, жућкаст, значење 10, 11, 21—2,
 179, 184

З

забрећи, облици од инфин. основе 48—57
 завида 294

- завијека 294
 завођење и завођење, београдски 3
 завремена 294
 завршити (завршавати), његова до-
 пуна 198
 завршкост 113
 задана 294
 задјевати, неолог. у јекав. 91
 задлаку 294
 зазло 294
 заинат (не: за инат 292
 зајад 294
 зајесен 294
 закаснити и закаснити, акц. дублети 269
 закивати (диј. закијевати) 98
 залетос 294
 заливати и залијевати јекав. 98
 заошиљаст, порекло 11
 заменице, употреба која, а, е у 4 п.
 јд. м. р. 70
 замијењивати, јекав. неолог 89
 замјерати (дијал.: замијерати) 92
 замлатаст, значење 177
 замрћи, облици од инфин. основе
 48—57
 замућеност, значење 297
 заневољу 292
 заноћас 294.
 заноћи 294
 запад: Запад = народи и земље 172
 запакост 291
 заплијењивати, јекав. неолог. 89
 заповједни (дијал. (заповиједни) 93—4
 заповједник (заповједник), - ица 93—4
 заподјевати, јекав. неолог. 91
 запосиједање, јекав. неолог. 86
 запосједање 92
 запрегнути, облици од инфин. основе
 48—57
 запричу 294
 заросе 294
 засјелати и засједати (засједање) 92
 заснивати (заснијевати дијал. 98
 застрашеност, значење 297
 засунца 293
 затегнути, облици од инфин. основе
 48—57
 затегнутост, значење 301
 заточаст 113
 затубаст 106
 заузетост, значење 306
 захлада 294
 захтјевати, јекав. неолог. 91
 збока 295
 зборисати, структура значења 130—1
 звездан прид., значење 189
 звездаст, значење 24, 99, 108, 189
 звездичаст (: звездица), облик и зна-
 чење 99
 звонаст, структура значења 13
 звоњаше имперф. 26
 звучале (не: звучиле) 354—5
 зглаве 295
 здраво прил., употреба 263—4
 здепаст, значење 9, 10, 176
 зејтињав, значење 183
 зелен: зеленкаст и зеленаст: зелени-
 ласт 101, 9, 10, 11, 21, 182
 зеленикаст, зеленичаст, зелеников 21
 зельаст 185, 19, 22
 земљаст, значење 10, 11
 златаст, значење 183
 злато 241
 зलोвоља, постанак 262
 змијаст, значење 16, 99, 108
 змијуљаст (: змија и змијуљати) 194
 змијуљичаст, значење 195
 зоолог, постанак 129
 зракаст 183
 зрикаст, значење 24
 зрнаст (: зрно), значење 99, 108
 зрничаст (: зрнце) 99
 зрнкаст в. зрнаст (Вук) 100
 зупчаст, значење 15

И

- и, саставно значење 217—8, допусто
 значење 218, погрешна употреба
 за супротно значење 138
 иако 145

- Ибрага 289
 њванцѣт (не: њван-цѣт) 286—7
 ивераст 112
 ивичаст, значење 15, 112
 њгда 223
 њгдарицѣ дијал. 222
 њгде 224
 њгди дијал. 222
 њгђе дијал. 222
 игличаст 108
 њђе дијал. 222
 избеглука 294
 извесност, значење 302
 изгубљеност, значење 301
 изгорјѣтина, кратко ѣ = је (иза р)
 у јекав. 88
 издашност, значење 299
 издигнули 50
 издржати, структура, значење и рек-
 ција 118—22
 њзједи-пѣгача 284
 између, значење 356—7
 изнемоглост, значење 307
 износаше имперф. (у Ц. Г.) 28
 изоциклични 240—1
 иједан 217, 220, 225
 иједанпут 221
 и једини 220
 њкав дијал. 222
 њкад(а) 221—2, 224
 њкакав (њкаки) — њкако 217, 221,
 223—4, 226
 њкамо 222
 њки дијал. 222
 њко 217, 223, 225, 293
 њкајако дијал. 222
 њкоја 217, 221, 223—4, 226
 њколи арх. 222, 223
 њколики — њколико (њколицки — њко-
 личко) 221—2
 њкуд(а) 222
 њмало (: и ма̀ло) 221, 217
 њмање и њмање акц. (Вук) 76, 361
 имперфекат, његово губљење, његови
 облици 25—32
 ингвиналан, порекло и облик 311
 инжињер (не: инжењер) 352, 261
 инсталирати, постанак 35
 инстинкат, порекло и облик 235, 357
 инструмент, порекло и облик 232
 инструментал, за начин 197, 355
 интравенски (: интравенозни), зна-
 чење 313
 информисати, постанак 34
 ињаст 111
 њоле (њоље, њолке, њолицѣ) 222, 223
 — ирати, глаголски суфикс 33—6
 — исати, глаголски суфикс 33—4
 искључив, облик и порекло 323
 искомунa 294
 искоријењивати. јекав. неолог. 89
 искреност, значење 302
 испочѣтка (не: из почетка) 291
 испријеваре 292
 истмусни (не: истмични) 311
 исток: Исток = народи и земље 172
 њчесов дијал. 222
 њчигов дијал. 222
 њчија 221
 њшта (њшто) 222, 223, 225
- Ј**
- јабучаст, значење 14, 108
 јагодаст, значење 14, 99, 107—8
 јагодичаст (: јагодица) 99
 Јадранско море, предлог за писање
 великог слова 164—5
 јаџавчја, јаџавчији (Броз-Ивековић) 76
 јајаст, значење 14, 107
 јако прил., употреба 263
 јамаст, структура и значење 175
 ја̀млим покр. 294
 ја̀рица и ја̀рица, значење 362
 ја̀рчја, ја̀рчији (Броз - Ивековић) 76
 јат (ѣ), гласовна вредност у савре-
 меном јекав. 83—98
 јегленисати, постанак 34, 130—1
 јегуљаст 107
 један, а, о, употреба 358—9
 једнорог 103

језични: језички, вредност и значење 359—60
 јекавизми, „спорни“ облици у јекав. 83—98
 јекнути, облици од инфин. основе 48—57
 је ли (не: јели) 145
 Јиречек — Јиречека (не: Јиречка 145
 Јоба — Јобџе, у србијанско-војвођан-
 ским говорима 340—3
 Јованђан 287
 Јовин (: Јово), у Мостару 342
 Јово — Јовџе, у славноско-босанско-
 далматинским говорима 340—3
 — у зап. Херцеговини 341
 — у Мостару и Подвележју 341—2
 — у Книну, Шибенику, Ливну,
 Бос. Крајини, Кордуну 342
 Јовов, у ист. Херцеговини 342
 Јово — Јоба, у дубровачко-црногор-
 ско-ужичким 340—3
 — у ист. Херцеговини 341
 Јогунаст, постанак 10, 11
 Југоисток (: Југо-исток) 287, 290
 Јунчија, јунчија (Броз — Ивековић) 76
 Јупитером (не: Јупитром) 352

К

кабао (не: кабл, кабел) 236—40
 кавернски (кавернозни) значење 313
 кадивен, значење 181
 кадифаст, структура значења 14, 181
 кџд-тџд (не: кџд тџд) 288
 кџко-тџко (не: кџко тџко) 288
 калај (коситер) 241
 калајисати — калајисање, облик и
 значење, 37, 130—1
 калајџија, постанак 37
 калијум, порекло и облик 233
 калцијум, порекло и облик 233
 канал, порекло и облик 234
 кантарида, порекло и облик 234
 канцер, порекло и облик 232
 канџаст 182

каогод (боље од: као год) 293
 каошто (боље од: као што) 293
 капарисати, постанак 34
 капљичаст, значење 16
 капораст (голуб) 106
 каракоидни (: каракоидеусни) значење 314
 карактерисати, постанак 34
 карамфиласт 113
 каријес, порекло и облик 235
 карминисати, структура значења 130—1
 каротида, порекло и облик 234
 картекс, порекло и облик 233
 каротидни (не: каротични) 310
 карцином, порекло и облик 234
 — каст, проодуктивност суфикса 100
 Катанић (: катана), порекло и зна-
 чење 125
 катар, порекло 233
 катетар, порекло и облик 233
 Катунска Нахија 173
 кафенисати — кафенисање, значење 130—1
 кашаљ, облик 239
 кашаст, значење 192
 кашикаст, структура значења 13
 Кварнерско острвље: Кварнерско
 Острвље 173
 квџсџк имперф. (Пива) 28
 кесераст, значење 191
 кестењаст — кестењав, значење 22,
 181—2
 кидисати, постанак 34
 килоцикал (килоцикло, килоцикла) —
 не: килоцикл 241
 киселаст — киселичав, значење 18
 кисличаст, киселаст — киселкаст: на-
 кисео 187—8
 кјтаст — китнаст (Вук) 106
 китка, облик дат. — лок. јд. 146
 китњаст, значење 106, 108
 кјхјати = хјјати 361
 клапаст 110
 клијент, порекло и облик 235
 кликнути в. клићи (Вук) 51
 клинаст 111

- кљичђрба 284
 клекнути в. клећи (Вук) 50
 клонулост, значење 303
 клупчаст 107
 кљакаст, значење 24
 кљунаст, значење 15, 107
 књижевни језик:
 — општа правила о употреби речи и облика у њему 4
 — његова кодификација у речницима и др. описним делима 4
 — његов однос према народном језику: два лика једне исте ствари 4—5
 — његова система се налази у говору већине нашег народа 5
 — погрешке у њему 5, 8
 — потреба ревизије извесних његових система ради његове демократизације 6
 — наш књижевни језик = народни језик употребљен у књижевности 6
 — слободни савез језика књижевности и народног језика 7
 — живе народске струје код наших књижевника 7
 — потребе за његовом стабилизацијом 7
 — стално његово проучавање 7
 ковачем или ковачом 256
 коврчаст, значење 182, 185
 кодин, порекло и облик 232
 кђзја и кђзији (А. Белић) 76
 кђја, а, е. употреба облика акуз. јд. м.р. 351
 кокошија, облик 76
 коксна пећ, назив 126
 коласт, значење 15
 колачаст 191
 колега, порекло 231
 коленаст 107
 ко̀лико-то̀лико (не: ко̀лико то̀лико) 288
 колоквирати, постанак 35
 колорисати, структура значења 130—1
 колутаст, значење 15, 18, 108
 колутићав, значење 185
 комендрати (Вук) 35
 комисионер 276
 конзилијум, порекло и облик 233
 конопчаст 184
 контраст, род 134—5
 кончаст — кончав, значење 18, 106, 107, 113, 182
 копирати 35
 копитаст 108
 копљаст, значење 18, 106—7
 корабаљ, облик 239
 кораст, значење 15, 16
 коренаст, значење 15
 коријенчић неолог. 89
 коритаст, значење 13, 18, 24, 179
 корјенаст 107
 корјенчић, корјенит, кђрјеновати 88
 корнеја мед., порекло — облик 231
 короваст 111
 Корошецом (не: Корошцом) 351
 Косовски бој 173
 котваст 107
 коцкаст, значење 19
 краваст 192
 крвца, постанак 359
 кредаст, значење 191
 кременаст, значење 112
 кремичаст (кремаст): крем 193
 Кремљ (Кремљ) 239
 кренути (кретати) 47
 кретенаст, значење 23, 107, 177
 кречност неолог. 33
 кривоврат 103
 кривоног 103
 кривошијаст 189
 кривудаст 185
 кривуљаст, значење 11, 102, 107, 180
 криласт, значење 13
 кристал, порекло 232
 кристаласт, значење 17

кристалисати, -ирати, -овати 37
 кристалиити неолог. 37
 кристалење неолог. 37
 крњаст, значење 10
 кроговасть 13
 кроз, значење 244—6
 крпаст, значење 193
 крстаст, значење 17, 107
 кртаст 110
 кружаст, значење 19
 крунаст (за кокош) 106
 крунисати, постанак 34
 крутељаст 107
 крутуљаст 102
 крушкаст, значење 14, 108
 кугласт, значење 19, 113
 кукаст (: кука) 16, 99, 106
 кукичаст (: кукица) 99
 кукмаст в. ђубаст (Вук) 106
 кукричаст 107
 култивисати, постанак 34
 кундаст, значење 106
 кундраст, значење 113
 кúпати: кúпам, кúплѐм 77
 купинаст, значење 14
 купусаст 108
 куражење, вредност 257—8
 кусаст, значење 10
 кутијаст 175
 куткамо 294

Л

лаборант, порекло и облик 235
 лабораторија, порекло и облик 233
 лабудаст, значење 177—8
 лакрималан, порекло и облик 312
 лактоза, порекло и облик 233
 ланцтаст 113
 лапораст, значење 19
 ларваст 113
 ларникс, порекло и облик 234
 латерални, порекло и облик 310
 левкаст, значење 18, 112
 левулоза, порекло и облик 233
 лѐнија, порекло и облик 124

лењирисати, постанак 34
 леп, значење 263
 лепезаст, структура значења 13, 18, 183
 лѐпоту и лепòту, акц. дублет 3
 лепрнаст значење 176
 лептираст, значење 113, 176
 лепушкаст, значење 11, 182
 леталан (не: летан) 70, 311—2
 леталитет мед., порекло 230, 233
 леталност, порекло и облик 234
 лећи, облици од њифин. основе 48—57
 ливрејисати, -ање 130—1
 лијёкови (: лијек) 95
 лијен, порекло и облик 234
 лијет, неолог. у јекав. 86
 -лик, придевски суфикс 114
 лјквор, порекло и облик 233
 лиласт 113
 лимунаст, значење 21—2, 108
 лимфни, лимфски (не: лимфатични) 314
 лимфоидни, значење 314
 лимфоцитна леуцемија (не: лимфоид-
 на л.) 314
 линија, порекло 232
 липеманија, липемија 236
 лиса мед., порекло 231
 лисаст, значење 15
 лјсичјја, лисичјији 76
 листаст 108
 лихен, порекло и облик 234
 личност, значење 307
 лишка чаков., (у Истри) 347
 лóвачкја, ѡ, ѡ и лóвачкја, ѡ, ѡ 3
 ловљаше имперф. 26
 ломљаше имперф. 26
 Лондон 154
 лоптаст, значење 19
 лоптичаст 113
 лóчѐм (лòкати) и лóчѐм (: лòкати) 3
 лудаст, значење 23
 лудирати се неолог. 36
 луес, порекло и облик 235
 лумбалан, порекло и облик 312
 лупнути 47
 лутки дат. — лок. јд. 146

луцкаст, значење 23, 107
луцпрадст, значење 23

Љ

љекови, неолог. у јекав. 86
љвиљанасто прил. 193
љубичаст, значење 21—2, 105, 182
љупкаст, значење 100, 193
љуткати, значење 194

М

магационер 276
магличастост: магловитост 190
магнетизам, - исати, - исање 33—7
магнетити неолог. 33—7
магличаст 184
магнетност неолог. 33—7
магнећење неолог. 33—7
мада (не: ма да) 144, 293
мајмунаст, значење 9, 14, 106
мајсторисати 35
Македонац 173
макнути в. маћи (Вук) 51
мако (= нико) 145, 227, 293
макуда (: ма куда) 227
мајл, мајла 361
мало-помало 288
малтерисати 34, 130—1
маљаст 108
маљичаст 114
манисати, постанак 34—5, 130—1
мање-више (не: мање више) 288
марксизам-лењинизам 288
марљивост, значење 297
марбдија, порекло и значење 125
маслинаст, значење 27
мастан: масна 277
мастондни (: мастондеусни) значење 314
материја, порекло и облик 235
маћи — макнути 45, 55
маџ (: маџа) и маџ (: маџа), акц. дуб-
лети 3
маџала, мајла и мајла, акц. дублети 3

маџрама = маџрама 361
мачији = мачји 76
Мачков Камен 165
маширати 125
машта (= којешта) 145
међу, са инстр. и акуз. 356—7
мемљив 144
меридијан 230
месечинаст, значење 189
метанисати, постанак 34
метеоролошки 276
метљикаст 110
метод, порекло 232
механисати, постанак 34, 130—1
мешкињаст 108
мешчин, покр. 294
миелоцитна леуцемија 314
мизогинија 236—7
мизофобија, порекло и значење 236
мијадезопсија 236
микроскопски: микроскопни, значење 313
Милетич буг. 146
мио —, значења ове одредбнице у
медицинској терминологији 236
миокард 233
миопатија 236
миопија 236
мирисати 35
мишији = мишји 76
миџови (: миџеж) 94
младолик = младобликаст 102
млазни авион, назив 126—6
млечаст 108
мндопоштовани или многопштовани
(многопштовани) и мндо пшто-
вани 283
мобилян, порекло и облик 314
модририкаст 106
модрикаст 9, 21, 107, 179, 181
мој, а, е, облици 2
мољаше имперф. 26
моменат, вредност 357
монтирати, поставак 35
моравиљкас(т) 109

морбидан (не: морбан) 70, 312
 морталитет мед., порекло 230
 морфин 232
 моткаст 191
 моторни брод, назив 126
 мотоцикал, мотоцикло, мотоцикла (не:
 мотоцикл) 241
 мргодаст 111
 мрежаст 13, 107
 мрк: мрчаст, мркушаст, мркаст 101
 мркаст, значење 10, 11, 21
 мрколаст, значење 10, 102, 177
 мрсност неолог. 33
 мрцинаст 111
 мрчаст и мрколаст 31
 Мудријаш 174
 Мујо — Мује, у Подвележју 342
 Мују дат. јд. у ист. Херцеговини 342
 муњикаст, значење 162
 муњаше имперф. 26

Н

навече 291
 навићи, облици од инфин. основе 48—57
 навише 294
 нагнути, облици од инфин. основе
 48—57
 нагодину 291
 нагорјети, неолог. у јекав. 86
 нагост, значење 301
 награисати, постанак 34
 најжалбст, најжалбст (не: на жалост)
 284—5, 291
 назаднореакционаран 246
 назиму 291
 нај-зло-брз (не: најзло-брз) 289
 најгму 294
 најесен 291
 најуриш 294
 накрчму 294
 наметљивост, значење 297
 намигнути, облици од инфин. основе
 48—57
 најјерати 92
 најјештати : најјештати 92—3

најнораст 11
 нашеме дат.-лок. јд. у дијал. 2
 навиже 294
 наопрез 294
 најпакбст 291
 напамет, (: на памет) 292
 напетост, значење 301, 304
 напочек 294
 напријевару 292
 напродир 294
 напрољеће 291
 наранчаст, значење 21—2, 182
 народни језик и национални језик, ња-
 хов однос 259
 Народноослободилачка борба 173
 најседати : насједати 92—3
 насрамоту 292
 насриједу 294
 настрану 285
 насучу зл. мн. през. (не: насучу) 354
 наузеја, порекло и облик 231
 наштесца или најштесца или најште-
 сца (не: најште-сца) 287—8
 негде, подела на слокове 144
 негррати, постанак 35
 нежност, значење 301
 независан (не: независтан). 277
 незапосленост, значење 302
 неизвесност, значење 302
 неких (некијех) — неким (некијем) је-
 кав. 83
 неко (не: нетко) 157
 немањаст 112
 немогућан, значење 277
 неоплазма, порекло и облик 234
 неосетљивост, значење 299
 нерањаст 108
 несвијестан — несвијесност, јекав.
 неолог. 89
 неуглађеност, значење 304
 неусиљеност, значење 302, 308
 нефрит, порекло и облик 234
 нечестан : нечасна 276—7
 нивелисати, постанак 34
 нигде, подела на слокове 144

никал (никл, никол, никел, никаљ;
никло) 239, 241
никнути в. нићи (Вук) 52
нико (не: нитко) 157
николин, никлин, николит 238
Никољдѣя 287
нисам и нијесам 83—4
нићи, облици од инфин. основе 48—57
нѣв-нѣвцѣт (не: нов новцѣт) 290
Нова Варош и Нова варош, значење 165
Нова година 174
Нови Пазар 165
Нови Сад 165
Новопазарски Санџак 173
новосадски 262
Ново Село (и Ново село) 165
нормативна граматика
— њени задаци (кодификација
општејезичких факата) 6
— потребе њене сталне ревизије 7
— њена израда 8
нѣсѣк имперф. (Пива) 28
ноћца, постанак 359
ношаше имперф. (Лазаревић) 26—31
нумерисати, постанак 34

Н

Нѣмац (: Нѣмица, њемачки, Нѣмачка)
91
њеме дат.-лок. јд. у дијалектима 2
њем 2

О

ѣба, ѣбадѣя, облици у екав. и јекав. 334
обавијештавање, јекав. неолог 89
обезбједити, јекав. неолог 91
обесхрабреност : обесхрабрење, значење 304
обикнути в. обићи (Вук) 49
објавити, рекција 199
облигатај, порекло и облик 314
обличаст, значење 18
обоји, употреба 38—44
оборкнез (не: ѣбор-кнѣз) 286
оварисати, постанак 34
овај, облици 1—2

ѣвдје-ѣндје (не: ѣвдје ѣндје) 288
ѣвч(ј)я и ѣвчији 76
огрансати, постанак 34
ограниченост, значење 297
огрезнути 46
огријев-ни, јекав. неолог. 86
одвратност, значење 300
одговарајући, а, е 357
одисати, значење 248
одјевати, јекав. неолог. 91
одлажаше имперф. 30
одлѣхнути = одлѣнути = одлѣкнути 361
одлучујући, а, е 357
одмјерати (дијал. одмијерати) 92
одношаше имперф. 30
ѣдока (ѣдока) 295
округласт, значење 10, 181
оксидисати, значење 130—1
окипут, порекло и облик 235
-оласт, придевски суфикс 102
олово 241
омрћи, облици од инфин. основе 55
опасност, значење 301
оперативај (не: операн) 70, 312
операциони, порекло и облик 312
опозиционер 276
оправдање акц. 76
опрез : опреза, облик и род 271—3
ортографски 130
ортопедски 129
ортопедисати—ортопедисање 128—133
осећај и осећање, значење 360
осињвати 98
-ост, наставак за именице 296—307
osteолошки 276
отворење, акц. 76
отвореност, значење 302
отсједати 92
офензива (= офанзива) 269
очајност : очајање, значење 304
оштрикав 113

П

пажаше имперф. 26
пазаше имперф. (у Ц. Г.) 28

- пакло, порекло и облик 241
 пакостан : пакосна 277
 паљаст 113
 паметивијек 284
 панкреасни (не: панкреатични) 310
 Павонска низија 173
 паперјаст, значење 18, 181
 папиларни (не: патиљни) 811
 папираст, значење 14
 папучаст (човек), значење 192
 парализа, порекло и облик 234
 Париз 154
 парни млин, назив 126
 паротида, порекло и облик 234
 пастушаст, значење 14, 106
 пасуљаст 108
 патки дат.-лок. јд. 146
 патологски (: патолошки), значења 313
 патуљаст, значење 24, 182
 пџунперо (не: пџун-перо) 286
 паучинаст 113, 184
 пџати, -шџем — пџјати, -џем — пџхати, пџ-шџем 361
 пахуљаст, значење 99, 108 185, 192
 пахуљичаст 99
 пацијент, порекло и облик 235
 пџч(ј)и и пџчија 76
 пегаст, значење 15
 педаљ, облик 239
 педијатар, порекло и облик 233
 пексија мед., порекло 23р
 пексис мед. 231
 Пеку дат. јд. (ист. Херцеговина) 342
 пенаст 101
 пенушав 102
 пепељав — пепељаст, значење 22, 182
 пераст 113
 перјаст 181
 период, порекло 232
 пермеабилност мед. 230
 Пџро — Пџре, у Мостару 341—2
 перфорантан 315
 Петровдан 174
 петролејска лампа, назив 126
 пџциреп 284, 287
 печење акц. 75—6
 пигаст 108
 пиодерматит, порекло и значење 238
 пионемија, порекло и значење 236
 пирамидаст 114
 писати, реакција 198—9
 писменост, ученика средњих школа 243—52
 пискуљив 100
 пјенаст, значење 180
 плаветникаст 9, 21, 106—7
 плавкаст, плавичаст 31, 101
 плавокос 103
 плавоок 103
 плавушаст, значење 21
 пламенаст, значење 192
 пламинчаст 107
 пластивааст 111
 пластички, пластични, значење 313
 плеснолик 114
 плетемо и плетемо, акц. дублети 3
 плећат: плећаст, значење 17
 плеурит, порекло и облик 234
 Плитвичка језера 164—5
 плишаст 111, 185
 пљвч(ј)и 76
 плочаст, значење 16, 108, 183
 побогу 292
 побрег (: брјег) 91
 повољи 292
 повријећивати 89
 погрешка в. погрјешка (Вук) 84
 подвече 291
 подзиму 291
 подјесен 291
 подлежати, значење и вид 203—215
 подморање 292
 подноћ 290
 Подриње 172
 подстарост 291
 подуши 292
 позлијећивати, јекав. неолог. 89
 познати (не: препознати) 352
 поистини 295
 појединост, значење 307
 појмљив, подела на слоге 144
 по којј — покoјј 292

- покиснути : покисао 46
 поклећи в. поклекнути (Вук) 50
 поклићи в. покликнути (Вук) 51
 покрајинске речи, њихова употреба 3—4
 полазасмо имперф. (Љубища) 29
 полазаху имперф. (Његош) 29
 поли — , одредница у мед. терминологији 236
 поливати и полијевати, у јекав. 98
 поликлинаика, порекло и значење 236
 помоћи, облици од инфин. основе 47
 Поморавље 172
 повевољи 292
 пџнекя = нџки 292
 попречно 294
 порез : пореза 271
 породу 292
 поруке 292
 Посавина 172
 послали 292
 посједати, облици инфин. основе 92
 послједица, јекав. неолог. 86, 89
 посљератни 294
 посрцу 292
 постојање акц. 76
 по страни 285
 Потемкин 154
 потџни — потегнути, облици 46
 потиснути, облици 48—58
 потсилу 292
 пџуздиње акц. (Вук) 76
 поштење акц. 76
 пџшто — пџто (не: пџшто пџто) 288
 правопис 149—170, 281—295, 77—82, 361
 Праг 154
 прамичаст 108, 192
 Први мај 174
 првобрџучед 284
 прџбјег (не: приџбјег) 96
 прџвод (не: приџвод) 84, 96
 прџвоа (не: приџвоз) 96, 155
 прџвој (не: приџвој) 95
 ирџгиб (не: приџгиб) 96
 прџглед (не: приџглед) 96
 прџгон (не: приџгон) 96
 предвече (не: пред вече) 291
 прџдлог (не: приџдлог) 84, 96, 155
 предратни 294
 предтакмичење неолог. 352
 прековоље 292
 прекомјере 292
 прекосвјета 292
 прџлаз (не: приџлаз) 84, 96
 прџлажаху имперф. 30
 прџлив (не: приџлив) 96
 прџливати 98
 прџлом (не: приџлом) 96
 премда 145
 прџмјер (не: приџмјер) 96
 прџмјерати 92
 прџмјџштати 92
 прџнос (не: приџнос)
 предбражџње преображџње 76
 прџпек (не: приџпек) 96
 прџпјев (не: приџпјев) 96
 прџпис (не: приџпис) 96, 84, 155
 прџседласт, значење 179
 прџскок (не: приџскок) 96
 прџслачци (не: приџслачци) 96
 прџступ (не: приџступ)
 прџтоп (не: приџтоп) 96
 привикнути в. привићи (Вук) 49
 ирџзнање акц. (Вук) 76
 приџклад 96
 приџкор 96
 приџлаз 96
 приџлог 96
 приџлом 96
 приџсад 96
 приџчаи 96
 приповеци дат. лок. јд. 146
 проблем, значење 357—8
 провлаијаст 30
 практички : практичан, значење 313
 пролазасмо имперф. (Љубища) 29
 пролапс, порекло и облик 235
 пролетер, порекло и облик 261
 проливати 98
 промукнути в. промући (Вук) 52

прѣсѣк имперф. (Пива) 28
 просто - напросто 288
 прѣснути и прснути 48—57
 прстаст 108, 113
 прстенаст 111
 прѣнаст : прѣнав 100, 108
 пругаст 24, 108, 182
 прутаст, значење 14
 пршљенаст 113
 птѣчја, птѣчији 76
 пудерисати, структура значења 130—1
 пудличаст 99
 пуљаст 15¹
 пуѣн-пуѣнат (не: пуѣн пуѣнат) 230
 пупчаст, значење 9, 106
 путаст, значење 15
 пуѣни: пукнути 46

Р

равнодушност, значење 300
 Раде—Рада (у ист. Херцеговини) 341
 Раде—Раде (у зап. Херцеговини, Кни-
 ну, Шибенику, Ливну, Кордуну,
 Босанској Крајини) 342
 Радин (: Раде), у Мостару и око-
 лини 342
 Радов (у ист. Херцеговини) 342
 радост, значење 298—9
 ражњаст 108
 раздељаст 193
 разликаст 105, 177, 182
 различност, значење 307
 размера и размер 271
 размијштати 92
 Рајтић 115
 раскош, -а м.р. 353
 расоваст 106
 расподијела, јекав. неолог. 86
 растегљивост, значење 296
 рачваст, значење 9, 10, 106, 113
 рачљаст 109
 рашљаст 179
 ревкаст, значење 20
 револуционар: револуционер 261
 регементa 125

регулисати 35
 резултат, вредност 357
 реќља, порекло и значење 124
 рекурентс, порекло и облик 235
 рекурентан, порекло и облик 235
 ремкутаст, значење 195
 реидисати, постанак 34, 130—1
 репаст 114
 репродуковати, постанак 35
 ресецирати (не: ресековати) 70
 реткост, значење 307
 реуматички: реуматични, значење 313
 рецепт, порекло и облик 232
 рецкаст, значење 15, 108
 речица дем. (: река) 359
 речца дем. (: реч) 359
 решеност, значење 239
 решеткаст 13, 110, 182—3
 рибичаст, значење 175
 рибљи, значење 190
 риболик, значење 175, 183
 риѣаст, значење 10, 21, 191—2
 риѣкаст: риѣаст 100
 ријешење, јекав. неолос. 86
 Рим 154
 рѣмпѣпа 284
 Риста Милићина ген. јл. (у ист. Хер-
 цеговини) 342
 рјѣђја 88
 рјечит, рјечитѣст, рјечник 88
 рјечнички, рјечца 88
 рјечни, рјечина, рјечница (: ријѣка) 88
 рјешавати, рјешење, рјешивост, не-
 рјешив 88
 рогаљ' облик 239
 рогаљаст, значење 19, 179
 рожаст, значење 16
 розичаст-101
 розикаст, значење 21
 рѣкља дијал. 124
 рудаст 179
 рударем или рударом 256
 ружичаст, значење 21—2, 181—3
 рукопис, порекло и облик 323—4
 руменкаст, руменичаст 10, 21, 101
 рупчаст 113

С

- с, са, употреба 355, 358
сабласт, значење 18, 99
сабљичаст, значење 13, 99, 195
саборисати, постанак 34
сав, а, е, облици 256—60
Савиндан 174
Сáво — Сáве, у Мостару 341-2
сагнути, облици инфин. основе 40
сагиталан, порекло и облик 312
сагријешење, јекав. неолог. 89
садраст, значење 182, 190
сзздáне акц. (Вук) 76
сазором 295
Сáлко—Сáлке, у Подвележју 342
сакривати 98
сáм-сáмцáт (не: сам самцат) 290
самовоља, порекло и облик 323—4
санаторијум, порекло и облик 233
сапунаст 108, 176
сасрећом 292
састрaне 284—5
свагда, подела на слоге 144
свáдбарина и свадбáрина, акц. дуб-
лети 269
свако (не: сватко) 157
свеже (: свежо, свежога дијал.) 256
свијестан, јекав. неолог. 89
свијетлопепеласт 184
свиласт, структура значења 14, 99
свиличаст 99
Свисвети 174
свој, а, е, употреба 352,-359
својевољно, облик 324
својеручни, облик 333—4
свољом 292
сврáчја, сврачиј, облик 76
сврдао: сврдло 241—2
сврдласто 191
сврeменом 295
сврзибрáда 284
сврзимáнтија 284
свршити, рекција 198—200
свузиму 295
свунбћ, свјунбћ 295
севдисати, структура значења 34, 130—1
седефаст, значење 16, 192
седимент, порекло и облик 232
седласт, значење 10, 13
секале, порекло и облик 234
сенкаст 182
серија, порекло и облик 235
серум, порекло и облик 233
сиваст, значење 10, 11, 114
сивкаст, значење 21, 100, 178, 182
сивус 235
симптом, порекло и облик 234
сираст, значење 192
сифилисни (не: сифилитични, сифили-
стични) 310
сјеверозапад 287
сјевероисток 287
сјевкаст 111, 190
сјенаст, значење 180
сјесени 295
скабијес, порекло и облик 235
складирати неолог. 35
скотодинија, порекло и облик 237
Скóчивук (Вук) 287
скóчи-ћевбјка 284
скроз, значење 358
славенски = словенски 269
слазити, облици од инфин. основе 29
сланичаст, сланичав, значење 18
сланкаст[†] 193
слегнути в. слeћи (Вук) 51
слeдeћи, á, е 357
слeђа 295
слeпило, значење 297
слијeдeћи, глаг. прилог 90
слинасто прил. 192
словенски = словеначки 269
слeдeћи (слeдeћи) прид., облик 90
Смáјо — Смáјe, у Подвележју 342
смалијем 295
смокваст 191
смоласт, значење 16
смраком 294
смуком 292
снабдјевати, јекав. неолог 86
снáйвати (не: снiјeвати) 98

- свијет,-а и свијет,-и 271
 сногу 295
 свопаст, значење 18
 сњђгови (: свијег) 94
 сопаст 113
 социалдемократ 287
 спазам мед., порекло и облик 232
 спасење (не: спасење) акц. 75
 Спасовдан (не: спасовдан) 174
 спектар, порекло и облик 233
 спласнути, облици инфин. основе 45
 сплетки дат. јд. 146
 спољашњост, значење 301
 спомоћу 205
 според 295
 спочётка 291
 спрема 295
 спролећа 295
 Србаљ, облик 239
 србендаст, значење 192
 сребрнаст 181
 сребро 241
 Средњи век 173
 средство (: сретство) 145
 српаст, значење 13, 179
 српскији (: српски) 360
 српскохрватски језик, око његовог на-
 зива 316—22
 срцаст, значење 13, 24
 стаза, порекло и облик 234
 стока, значење 361
 стакласт, значење 17, 114, 172
 сталност, значење 300
 Стара варош, значење 165
 старјешина (не: старијешина) 88
 стати, значење 246
 статус, порекло и облик 235
 стварност, значење 302
 стварца, постанак 359
 створење акц. 76
 степенаст 111
 стерилан (не: стеран) 70, 312
 стил, наших ученика средњих школа
 241—52
 тиснути, облици од инф. основе 54
 стићи — стигнути 45, 53
 стожити, значење 115—7
 стонотенисер неолог. 260—2
 стонотениски, облик 262
 стреласти крстови 190
 стрђлица в. стрђлица (Вук) 84
 стругаст 113
 струма мед., порекло 231
 студирати, постанак 35
 сувише 295
 сукрвичаст 111
 сулуд 23
 сумало 295
 сумпораст 192
 сунђераст, значење 14, 193
 сургунисати, постанак 34
 сураст 114
 суруткаст, значење 183
 сутонаст, потврда и значење 181, 191
 сутравече (сутравече) и сутра вече 193
 суховрхаст 12
 сфеноидни (: сфеноидеусни), значење
 312

Т

- такода (: тако да) 293
 такорђни (не: такбрђни) 294
 таласаст, значење 16, 108, 183
 тамномрк (не: тамно-браон) 354
 тјмо-јмо (не: тјмо јмо) 288, 290
 танковијаст 184
 таћи, облици од инфин. основе 48—57
 тачкаст, значење 15, 108, 113
 тачци — тачки 146
 тврдокораст 103
 телеграфисати, -исање, значење 131
 тенисер, порекло и облик 261
 терасаст 111
 терисати, значење 130—1
 тестерисати, постанак 34, 130—1
 тећи, облици од инфин. основе 48—57
 тиранисати, постанак 34
 тиреоидеја мед. 281
 титраст — титрав, значење 18
 тифус мед., порекло 232

- Тому дат. јд., у ист. Херцеговини 342
 топрчаст — топрчав, значење 18, 109
 торакс, порекло и облик 234
 трагусни, (не: трагични) 311
 трајбати покр. 125
 трбушаст в. бушав, куљав, пупав (Вук)
 15, 104, 109
 тргнути, облици од инфин. основе
 48—57
 треба — требао, употреба 275
 трепљаст 113
 трколаст 109
 тропизам мед., порекло 232
 тророг 103
 троугласт 108
 трсколик 102
 трупеласти, значење 24, 176
 труминаст 111
 туберкулни (: туберкулозни), значење
 313
 тумор, порекло и облик 233
 туткал (: туткало) 239
 турпијаст, значење 183
- Ђ**
- ђораст 192
 ђошкаст, значење 15, 19, 112
 ђубаст, значење 15, 181
 ђуркаст, значење 177
- У**
- убеглук 295
 убесцење 295
 убијење (Вук) акц. 76
 увек (не: у век) 144
 увече 291
 увисину 295
 увјетар 295
 љврх (: врх) 91
 угаљ, облик 239
 углађеност, значење 302
 углас 232
 угласт, значење 19
 угрот 292
 удар 291
- удлаку 295
 узбрдаст, значење 18
 узбрдичаст, значење 189
 узетост, значење 297
 узиму (не: у зиму) 291
 узинат 292
 узору (не: у зору) 291
 узречица (не: узречца, узрјечца) 359
 узријеч 292
 узус, порекло и облик 335
 ујдурисати 34
 уједињење (: једињење) акц. 76
 ујесен (не: у јесен) 291
 ујутру 291
 уквас 295
 укомун 295
 укости, укоштац (не: у кости) 290
 укотвљен, подела на слоге 144
 улазити, облици од инфин. основе 29
 — уласт, придевски суфикс 102
 уљето (не: у љето) 291
 умрак (не: у мрак) 291
 умртвљен, подела на слоге 144
 умукнути в. умући (Вук) 52
 унаруч 295
 унедођин 295
 уништење акц. 76
 увосити се, значење 244—5
 уноћ 291
 уочи (: у очи) 292
 уплив : индукција, вредност 35
 употријебити 84
 уприклад 295
 упричек 295
 упричу 295
 упрођење (не: у прођење) 291
 уравнотеженост, значење 300
 уређење акц. 76
 уролог, постанак 129
 ускок 292
 Ускрс (не: ускрс) 174
 ускрсење акц. (Вук) 76
 услови, значење 247
 љслед (Услед), а не: Услијед 90—1
 уствари (не: у ствари) 292
 усусрет (: у сусрет) 292

утрк 292
 џцрно 295
 ученост, значење 297
 -ушаст,-ушкаст, њихова продуктивност
 102
 уширину 295

Ф

фаза, порекло и облик 234
 фајдисати, постанак 34
 фаланга, порекло и облик 234
 фаринкс, порекло и облик 234
 фармакон, порекло и облик 233
 фацијес, порекло и облик 235
 феморолни (боље : фемурни) 311
 фермент, порекло и облик 232
 физиологиски : физиолошки, значење
 313
 фиксидеја (не: фјкс-идеја) 286
 Филип Мацарин 288—9
 филогенеза, порекло и значење 236
 филолог,-лошки 130
 филопорфирин, порекло и значење 236
 флаша — боца, вредност 265—6
 фотографисати,-ање 130—1
 Француска револуција 173
 фригидан, порекло и облик 314
 фронталај, порекло и облик 312
 фудбалер, порекло и облик 261

Х

хабитус, порекло и облик 235
 Хајдук Вељко (али: Хајдук-Вељка)
 288—9
 Хаџи-Васиљевић 289
 Хаџиосмановић 289
 хврљити = фрљити 361
 Хектор 174
 хематопоезни (не: нематопоестични) 311
 хемисфера, порекло и облик 233
 хендек = јендек 361
 хидрореја, порекло и значење 236—7
 хидропс, порекло и облик 234
 хидрофилија, порекло и значење 236—7

хило,-одредница у медиц. терминологији 235
 хилогенеза 235—6
 хилопластија 235—6
 хилореја 235—6
 хирург,-руршки 130
 хлорисати, структура значења 130—1
 хоћеш-нећеш 288
 Хрватско Загорје 172
 хрид, -а и хрид, -н 271
 хрскавичаст, значење 16
 хуман 314
 хумкаст 111, 193

Ц

цвјетаст, значење 9, 105, 106
 цвјетови (: цвјет) 94
 цеваст, значење 18, 108
 целијевати, јекав. неолог. 86
 центар, порекло и облик 233
 циганисати, постанак 34
 цикл, — кла, — клу 240—1
 циклус, значење 240—1
 циметаст, значење 21, 108
 циркле, циркли (боље: шестар) 241
 црвенаст арх. 21
 црвенкаст, црвеникаст, значење 9, 10,
 11, 20, 101, 181
 црепасто 113
 црвенкаст, црвеникаст 20
 Црна Гора 165
 црнкаст 98, 197
 Црногорско Приморје 173
 црномањаст 12, 102, 181
 црнпураст, вредност 181
 црњкаст, црњикаст, значење 10, 20
 црњи — цркнути 45

Ч

чакарас 109
 чакласт 112
 чарапаст, значење 9
 часприје 294
 — част, придевски суфикс 99—100
 чатисати, постанак 34

чатрња (: чатрља), значење 353

чвораџ 112, 184

чекљаџ 18, 112

челаст, значење 107

челичност неолог. 33

Ченгић - ага 289

четвороуглаџ, значење 105

четинаџ, значење 15, 107

четкаџ 108, 179

четки дат. лок. јд. 146

чешаљ, облик 233

чешљаџ 100

чивитаџ, значење 21, 109

чингијаџ 192

чиода (не: шпенадла) 353

чипкаџ, значење 16, 108

чистота : чистоћа, значење 360

човѣчиј, човѣчија, човѣчији 76

чубраџ 10, 11, 106

чукаљ, облик 239

чупераџ 193

Ц

цабаисати, постанак 34

цевераџ (јесен) 183

цџмбаџ, жџмбаџ, чуќљаџ, значење
104, 108

Ш

Шарац (Краљевина Марка) 174—3

шапаџ 113

ша(п)нути 47

шафранаџ, значење 21

шаренкаџ, значење 21, 100

шаркаџ, значење 106

шаролик 103

Шар-Планина покр. (Шар-Планина)

акц. 294

шашкаџ : шашав, значење 23, 108

шашљаџ 106

шепртљаџ : шепртљив 102' 177

шѣтати : шѣтѣш, шѣћеш 77

шиљаџ 13, 113

шкољкаџ 112

шкрбав, значење 16

шкриљав, значење 19

шљункаџ, значење 16, 20

штаваљ, облик 239

штакаџ 111

штитаџ 13

штрафтаџ, значење 24

штрига, штригица (у Истри) 345—6

штрќљаџ, штрќљав, значење 18, 176

шумадиџски или шумадијџски 253

шућмураџ, значење 24

ИСПРАВКЕ

На стр. 242 одозго 12 ред стоји *изговорио* треба *изговарао*

На стр. 287 одозго 7 ред стоји *бугаркабаница* треба *бугар-кабаница*

На стр. 288 одозго. 16 ред стоји *најредном* треба *најоредном*

На стр. 319 одозго 22 ред стоји *по која* треба *покоја*

На стр. 321 одозго 4 ред стоји *на Пример* треба *најпример*

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња прешлаша износи 200 дин., цена поједином броју је 40 дин. Прешлашу слашћу Научној књизи (Кнез-Михаилова 40/IV) на чек, рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слашћу Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предрашна) годишња Нашег језика (од год. II—VII и год. VIII св. 1) која се могу добишћу по цени од 50 дин. свака година, свеска 5 дин.
